

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КИТАЄЗНАВЦІВ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

КИТАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

漢學研究

№ 1, 2021

Заснований у 2011 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 25.02.2021 (Протокол № 1)
та Вченою радою ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана» 25.03.2021 (Протокол № 8)

Головний редактор:

Цимбал Л. І., д. е. н., доцент

Науковий редактор:

Кіктенко В. О., д. філос. н., старший науковий співробітник

Редакційна колегія:

Білошапка В. А., д. е. н., професор

Блудова Т. В., д. е. н., професор

Бубенок О. Б., д. і. н., професор

Гальперіна Л. П., к. е. н., професор

Дмитрів І. І., к. філ. н.

Дроботюк О. В., к. е. н.

Ісаєва Н. С., д. філ. н., доцент

Калюжна Н. Г., д. е. н., доцент

Корнилюк Р. В., к. е. н.

Корсак Р. В., д. і. н., професор

Кудирко Л. П., к. е. н., професор

Кшановський О. Ч., д. філ. н., професор

Ло Цзюнь, д. філос. в літературознавстві (КНР, Пекін)

Макарієв Пламен, д. філос. н., професор (Болгарія, Софія)

Маршалек-Кава Джоанна, д. політ. н., доцент (Польща, Торунь)

Отрошенко І. В., д. і. н., старший науковий співробітник

Петкова Л. О., д. е. н., професор

Примостка О. О., д. е. н., професор

Пун Вай Чін, д. філос. в економіці, доцент (Малайзія, Субанг-Джая)

Родіонова Т. А., к. е. н.

Сандул М. С., к. е. н.

Сюй Баофен, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Тарасенко М. О., д. і. н., старший науковий співробітник

Хамрай О. О., д. філол. н., старший науковий співробітник

Хуан Чжоюе, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Черкас Н. І., д. е. н., доцент

Яворська Г. М., д. філол. н., професор

Комп'ютерний дизайн та макетування:

Кузнецова Н. С.

Адреса редакції:

01001, Київ 1, вул. Грушевського 4, кім. 211

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

При передруку посилання на «Китаєзнавчі дослідження» обов'язкове.

*Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.*

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських, філологічних, політичних та економічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 035 «Філологія», 051 «Економіка», 052 «Політологія», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини») відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ 23663-13503ПР від 17.12.2018.

ISSN 2409-904X (Print)

ISSN 2616-7328 (Online)

© Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2021

© ГО «Українська асоціація китаєзнавців», 2021

© ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2021

ЗМІСТ

Історія, філософія, наука та культура Китаю

<i>О. М. Гандзюк.</i> Фантастичні якості героїв китайських та українських народних казок	7
<i>П. В. Кретов, О. І. Кретова.</i> Концепт Дао: метафізика, етика та меметика в колективній уяві	16
<i>К. Ю. Рахно.</i> Магічний захист житла у китайській традиційній культурі	27
<i>Л. М. Харченко.</i> Феномен людини у філософському дискурсі стародавнього Китаю	38

Політичний та соціально-економічний розвиток Китаю

<i>Р. А. Запотічна.</i> Вплив кредитної діяльності транснаціональних банків на зовнішню заборгованість країн, що розвиваються: приклад Китаю	47
<i>В. О. Кіктенко.</i> «Потрійне представництво» Цзян Цземіня: інкорпорування неоконсерватизму до марксизм-ленінізму	56
<i>М. В. Кирчанів.</i> Проблеми помірної американської синофобії 2000–2010-х років (антикитайський дискурс в текстах С. Матушака)	68
<i>О. Є. Кукалець.</i> Тенденції розвитку співпраці в галузі вищої освіти між Китаєм та ЄС	79
<i>Д. С. Лікарчук.</i> Китай versus США: конфліктологічний вимір	92
<i>Н. В. Лікарчук.</i> Глобалізаційний вимір зовнішньополітичної доктрини Китаю	102
<i>В. В. Михтуненко, О. В. Жуков.</i> «Китайське економічне диво»: досвід соціально-економічного реформування Китаю (II пол. XX – початок XXI ст.)	111
<i>Т. А. Родіонова, С. О. Якубовський, В. Г. Кочарян.</i> Стан ринку праці та міграційні процеси в Китайській Народній Республіці	124
<i>Ю. О. Чалюк.</i> Глобальна конкурентоспроможність Китаю	137
<i>П. В. Шевченко.</i> Економічне зростання Китаю у 2008 та 2020: інфраструктурне прискорення та приклад провінції Цзілінь... ..	150
<i>D. Yefremov.</i> Digital yuan on the foreground: initial conclusions from the Chinese experiment	165

Китай та його сусіди

<i>Н. Білокопитова, К. Ель Гуессаб.</i> Цівілізаційний аспект співіснування: Китай-Азія-Арабський світ	173
--	-----

Китайська мова та література

- О. В. Березінська.* Койне як змішаний діалект Китаю.....184
- Т. В. Вечоринська.* Дискусійні аспекти вивчення літератури
китайської діаспори 194
- О. Б. Галицька.* Проблематика і тематика творчості
німецькомовної письменниці китайського походження
Ло Лін'юань 203
- Н. В. Кобзей.* «Нотатки божевільного» Лу Сіня
як реалістичне відображення культурної і духовної кризи
Китаю початку ХХ століття 213
- С. І. Ковнік.* Особливості поетики класичної китайської драми 221
- О. Туртук.* English borrowings in Chinese: features of functioning.....229

Історія українського китаєзнавства

- О. Смольницька.* Мандала у творчості Ярослави Шекери:
синтезування архетипів 242

Переклади китайської літератури

- Ся Янь. Бацили фашизму. Переклад з кит. *О. Воробей* 261

TABLE OF CONTENT

History, Philosophy, Science and Culture of China

- O. Handziuk. Fantastic qualities of heroes in Chinese and Ukrainian folk tales 7
- P. Kretov, O. Kretova. The concept of the Dao: metaphysics, ethics and memetics in the collective imagination.....16
- K. Rakhno. Magical protection of a dwelling in Chinese traditional culture.....27
- L. Kharchenko. The phenomenon of man in the philosophical discourse of Ancient China.....38

Political, Social and Economic Development of China

- R. Zapotichna. The impact of multinational banks' lending activities on external debt of developing economies: an example of China 47
- V. Kiktenko. Jiang Zemin's Three Represents: incorporating neoconservatism into Marxism-Leninism 56
- M. Kyrchanoff. Problems of moderate American Sinophobia of the 2000s and the 2010s (anti-China discourse Sascha Matuszak's texts).....68
- O. Kukalets. Development trends of cooperation in the field of higher education between China and the EU.....79
- D. Likarchuk. China versus Usa: the conflictological dimension 92
- N. Likarchuk. The globalization dimension of China's foreign policy doctrine 102
- V. Mykhtunenko, O. Zhukov. "Chinese Economic Miracle": the experience of socio-economic reform of China (90-s of the XX century).....111
- T. Rodionova, S. Yakubovskiy, V. Kocharian. State of the labour market and migration processes in People's Republic of China 124
- Yu. Chaliuk. China's global competitiveness 137
- P. Shevchenko. Chinese economic growth in 2008 and 2020: infrastructure acceleration and Jilin province instance.....150
- D. Yefremov. Digital yuan on the foreground: initial conclusions from the Chinese experiment 165

China and Its Neighbors

- N. Bilokopytova, K. El Guessab. Civilizational aspect of coexistence: China-Asia-Arab world.....173

Chinese Language and Literature

- O. Berezinska. Koine as a mixed dialect of China.....184

<i>T. Vechorynska</i> . Controversial issues in overseas Chinese literature studies.....	194
<i>O. Halytska</i> . The issues and themes in works by German-Language writer of Chinese descent L. Luo	203
<i>N. Kobzey</i> . “Notes of a Madman” Lu Sin as a realistic reflection of the cultural and spiritual crisis of China in the early twentieth century	213
<i>S. Kovpik</i> . Poetics peculiarities of the classical Chinese drama.....	221
<i>O. Turmys</i> . English borrowings in Chinese: features of functioning	229

History of Chinese Studies in Ukraine

<i>O. Smolnytska</i> . Mandala in the art works of Yaroslava Shekera: synthesis of archetypes.....	242
--	-----

Translations of Chinese Literature

Xia Yan. The Fascist Bacillus. Transl. from Chinese by <i>O. Vorobei</i>	261
--	-----

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznävčì doslidžennâ, 2021, No. 1, pp. 7–15
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.01.007>

UDC 398.21(581.11+161.2):7.046

FANTASTIC QUALITIES OF HEROES IN CHINESE AND UKRAINIAN FOLK TALES

O. Handziuk

Ph.D. in Philology, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli avenue, Lutsk, 43025, Ukraine
sandra.olek.uk@gmail.com

The article deals with fantastic of heroes in the Chinese and Ukrainian folk tales. Many types of prose created by the people over the centuries are represented in oral folklore. Researchers of oral folk art single out prose, which is called actually artistic (fairy-tale) and include fairy tales, fables, anecdotes. Documentary or non-fairy-tale prose includes legends, legends and stories. Each of these groups has its own characteristics and purpose in everyday life.

A fairy-tale is the most common story in prose. It has a specific composition about fantastic or fictional actions of the characters. This genre has ancient origins, people like it because it shows how good defeats evil.

Tales of each nation have their own specifics. But the tales of different peoples have something in common. This applies to Chinese and Ukrainian fairy-tales. The tales of these peoples show the fantastic qualities of some characters.

Such qualities are endowed with men and women who are depicted in fairy- tales.

The heroes of some Chinese fairy-tales have such fantastic qualities that allow them to remain unharmed under any circumstances. These heroes cannot be killed with weapons, hanged, drowned and the like. In Ukrainian fairy-tales, in contrast to Chinese fair- tales, such fantastic qualities are endowed not with the main characters of the fairy tale, but with the travellers they meet on their way. And these meetings help the main characters to stay alive in critical situations and win over enemies.

What unites the heroes of the fairy-tales of both nations is that thanks to these fantastic qualities, the characters win the fight for justice because they are not afraid to fight evil. Therefore, fairy-tales, where such heroes act, have a happy ending.

The fantastic qualities of female characters in Chinese and Ukrainian folk tales arose after women were enchanted by someone are explained. The creature that enchanted these women may be a parent or a stranger, even a fairy animal.

Key words: oral folk art, fairy tale, Chinese folk tales, Ukrainian folk tales, fairy-tale heroes, fantastic qualities.

ФАНТАСТИЧНІ ЯКОСТІ ГЕРОЇВ КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

О. М. Гандзюк

У статті йдеться про фантастичні якості героїв китайських та українських народних казок. Наголошено, що в українській народній творчості репрезентовано багато видів прози, створеної народом протягом багатьох віків. Дослідники усної народної творчості виокремлюють прозу, яку називають власне художньою (казковою) і відносять сюди казки, байки, анекдоти. До документальної, або не казкової, прози належать легенди, перекази та оповідання. Кожна з названих груп вирізняється власними особливостями та призначенням у побуті.

Пояснено, що казка – це найчастіше оповідання в прозі. Йому властива усталена композиція про фантастичні або вигадані дії героїв. Цей жанр має давнє походження і користується в народі значною популярністю, оскільки в казках добро торжествує над злом.

Підкреслено, що казки кожного народу мають свою специфіку. Але казки різних народів мають дещо спільне. Це стосується китайських та українських казок. У казках цих народів показані фантастичні якості деяких персонажів. Такими якостями наділені чоловіки і жінки, які зображені в казках.

Акцентовано на тому, що в деяких китайських казках її герої мають такі фантастичні якості, які дозволяють їм залишатися неушкодженими за будь-яких обставин. Цих героїв не можна вбити зброєю, повісити, утопити і подібне. На відміну від китайських казок, в українських казках такими фантастичними якостями наділені не головні персонажі казки, а подорожні, яких вони зустрічають на своєму шляху. І ці зустрічі допомагають головним персонажам залишитися живими в критичних ситуаціях і здобути перемогу над ворогами. Об'єднує героїв казок обох народів те, що завдяки цим фантастичним якостям персонажі перемагають у боротьбі за справедливість, бо не бояться боротися зі злом. Тому казки, де діють такі герої, мають щасливий фінал.

Пояснено, що фантастичні якості жіночих персонажів у китайських та українських народних казках виникли після того, як жінки були кимось зачакловані. Істота, яка зачаклювала цих жінок, може бути батьком або сторонньою особою, навіть казковою твариною.

Названо дослідників китайських та українських народних казок.

Ключові слова: усна народна творчість, казка, китайські народні казки, українські народні казки, герої казок, фантастичні якості.

Серед творів усної народної творчості прийнято виділяти власне художню (казкову) і документальну прозу. Казка (разом з байками і анекдотами) належать до першої групи, кожна з яких має свою специфіку і побутове застосування [Руснак 2012, 189].

Казка – це епічний твір усної народної творчості, де відтворені вірування різних часів, «погляди та уявлення народу у формі структурованої, хронологічно послідовної сюжетної оповіді, яка має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію (в основі якої лежить протиборство між добром і злом, що завершується перемогою добра)» [Лановик 2003, 405].

Систематизація масиву українського казкового арсеналу почалася в другій половині XIX століття і пов'язана з ім'ям І. Руденка, справу якого продовжили П. Чубинський, І. Франко, М. Драгоманов, В. Гнатюк, М. Грушевський. У XX столітті дослідженню української казки присвячені праці О. Бріциної «Українська народна соціально-побутова казка: Специфіка та функціонування» (1989) та Л. Дунаєвська «Українська народна казка» (1987) [Руснак 2012, 192].

У вступному слові І. Чирка до збірки китайських народних казок проаналізовані деякі їх особливості [Китайські народні казки 1991, 5–6].

Оскільки на сьогодні порівняльний аналіз казок цих двох народів майже відсутній, тема нашої роботи актуальна. Мета роботи полягає у дослідженні фантастичних якостей героїв китайських та українських народних казок. Завдання роботи: 1) виявити фантастичні якості героїв у китайських та українських народних казок; 2) порівняти в них спільне та відмінне.

Люди завжди мріяли мати такі фізичні властивості, які зроблять їх невразливими або дадуть значну перевагу над іншими. Про героїв, наділених такими якостями, йдеться в китайських народних казках «Десятеро братів», «П'ятеро братів Лю», «Сором'язлива квітка», «Лисиця-перевертень стає дружиною» та українських казках «Іван – мужичий син», «Летючий корабель», «Котигорошко», «Названий батько», «Чабанець», «Царівна-жаба», «Три брати і кицька», «Яйце-райце», «Кривенька качечка».

Герої казки «Десятеро братів» народилися в результаті того, що баба, намагаючись врятувати від імператора десять перлин, що могли виконати будь-яке бажання, змушена їх ковтнути. І вже на ранок вона народила аж десять синів: *«У першого сина були всевидячі очі... От мати й назвала його Всевидцем. Другого назвала Чутким Вухом, бо він чув найтихіші звуки. У третього ноги могли витягуватися на будь-яку довжину, тож він став Довгоногим. Четвертому дала ім'я Кулачище, бо руки в нього в одну мить могли стати величезними і довгими. П'ятий син міг, розставивши руки, злетіти в небо, мов птах. Його мати назвала Летючий. Шостий міг так тупнути ногою, що земля враз розступалася під ним. Назвала його мати Кротом. Сьомий не боявся вогню... Тож назвала його Вогняним Носом. Восьмий мав дуже міцну шкіру... Дала йому ім'я Товстошкірий. У дев'ятого була дуже міцна голова... Назвала його мати Залізною Головою. У десятого рот розз'являвся так широко, що одним ковтком він міг поглинути річку, а як голос подасть, то ніби грім загримить. Дала йому ім'я Ротатий»* [Китайські народні казки 1991, 31].

Надлюдські здібності мають також герої казки «П'ятеро братів Лю». Ці сини-близнюки вдови Лю, на відміну від попередніх десяти братів названої раніше казки, з'явилися на світ природно. Але це не завадило їм мати унікальні властивості. Зокрема, перший син міг не тільки легко випити ціле море, але й повернути його назад. Другому не було ніякої шкоди від вогню. У третього сина вдови ноги мали здатність витягуватися на потрібну йому довжину. Четвертий Лю мав тіло, невразливе для ушкодження зброєю. Наймолодший син розумів мову звірів і птахів [Китайські народні казки 1991, 136].

Богатирською силою наділений хлопець з твору «Чабанець». Він легко грається каменем, який важить вісім пудів: прив'язує його до батога і підкидає, а тоді спить цілий день, чекаючи повернення каменя на землю. Він, не боячись, залишає під цією брилою свій сіряк, бо ніхто не зможе його забрати. Чабанець використовує цей камінь у протистоянні проти змія, потім застосовує цю зброю і проти тих, хто прийшов його убити за велінням царя, який прислав до нього убивць, не бажаючи віддати за хлопця свою дочку в нагороду за визволення царства від змія.

Фантастичні якості має дідусь з української казки «Названий батько». Якось, зустрівши на своєму шляху трьох хлопців, які стали сиротами, він погоджується стати їм наче рідним і допомагає їм знайти своє сімейне щастя. Прощаючись, просить їх не забувати правду. Через деякий час він повертається

до них у вигляді убогого подорожнього з метою перевірити, якими ж стали ці хлопці. Двоє старших відмовляють йому в допомозі. Відійшовши від їхніх будинків, дідусь оглядається – і від його погляду будівлі згорають у вогні. Лише третій хлопець не тільки садовить старого за стіл, а й підпалює свою хатинку, щоб дати дідусеві попіл залікувати йому велику рану на грудях: «Так ураз хата полум'ям і взялася – де й ділася. А замість неї стала інша хата, така гарна та пишна» [Українські народні казки 1990, 259].

Унікальні якості і в героїв української народної казки «Іван – мужичий син». Хоча вони, на відміну від уже названих, не молоді, а старі, персонажі наділені цікавими властивостями. Ці вміння навіть стали їхніми іменами. Одного звати Той, що може од собак оборонить, другого – Мороз, третього – Той, що море виносить і в копиці складає, четвертий – Їсть і не наїється, п'ятий – П'є і не нап'ється, шостий – Біжить і не набіжить, сьомий – Я за двадцять верст бичем улучу, восьмий – Я за двадцять верст бачу.

Унікальні таланти мають і деякі персонажі казки «Летючий корабель», які зустрілися третьому сину діда та баби на його шляху до царя. В першого зустрічного ним (Слухала) був настільки відточений слух, що, лежачи на землі, чув, чи вже до царя на обід позбиралися люди. Другий чоловік (Скорород), що трапився йому, скакав шляхом на одній нозі, а друга була прив'язана за вухо, бо коли б він відв'язав її, то «за одним ступнем увесь би світ переступив» [Українські народні казки 1990, 158]. Третій зустрічний (Стрілець) мав здатність бачити пташку, яка сидить на сухій грушці за сто миль від нього. Ще один міг з'їсти за один раз дуже багато їжі. Тому для нього (Об'їдайла) наявність мішка з хлібом за плечима не звільняла його від турботи про те, що ж він буде їсти найближчим часом. Для п'ятого героя казки (Обпивайла) води в озері було замало навіть для одного ковтка. Шостий чоловік (Морозко) носив із собою куль соломи, розкидання якої навколо спричиняло мороз і появу снігу. Сьомий зустрічний всюди носив із собою в'язанку дров, яка ставала військом, якщо їх розсипати.

Особи з фантастичними вміннями трапляються й на шляху героя іншої казки – Котигорошка. Їх троє. Один з них розсовує гори, щоб прокласти собі шлях (Вернигора); другий вивертає дерева, щоб мати більший простір для ходіння (Вернидуб); третій так уміє крутити вусом, що вода розступається та уможливує перехід по дну водойми (Крутивус) [Українські народні казки 1990, 75–76].

Зрозуміло, що герої китайських і українських казок вдаються до використання своїх якостей за першої ж необхідності. Так, персонажам казки їхні унікальні здатності стали в пригоді, коли потрібно було врятувати від смерті батька (точніше чоловіка матері, адже з'явилися на світ без його участі). Першими в нагоді стають ті брати, які довідуються, у якій в'язниці він перебуває.

Для реалізації задуманого Кулачище сів на плечі Довгоногому. Після цього взяв на руки Всевидця та Чутке Вухо. Піднятому надзвичайно високо над землею, Всевидцю дуже швидко вдається побачити палац імператора з підземеллям, в якому перебував бранець. А Чутке Вухо почув слова імператора про те, що в'язневі мають невдовзі відтяти голову.

Далі настає черга взяти участь у порятунку чоловіка й іншим братам. Залізна Голова пропонує імператорові замінити собою батька під час страти мечем, Вогняний Ніс просить стратити не батька, а його на вогні, Товстошкірий ладен бути тим, кого кинуть зі скелі, Довгоногий просить утопити краще його замість старого батька, Кріт пропонує себе для закопування живцем у землю.

Коли ж усі ці спроби хоч і врятували життя батькові, але не визволили його з неволі, герої зрозуміли, що для досягнення результату вони мають діяти гуртом. І тоді Рогатий дмухає на військо імператора з такою силою, що на ворогів летить каміння, паліччя, грудوماхи землі, на них ще й падають великі дерева. Кулачище знімає капелюха із Залізної Голови для того, щоб класти туди імператорських вояків. А після остаточної розправи над імператором він, застосувавши всю силу для зняття ґрат, визволяє з темниці батька.

Якщо в попередній казці брати, не ховаючись, прагнуть врятувати своїми талантами від страти батька, то в казці «П'ятеро братів Лю» персонажі рятують життя один одному шляхом підміни. До такого засобу вони змушені були вдатися після того, як їхній молодший брат, довідавшись про те, що правитель округи приїхав на полювання і має намір повбивати із сагайдаків його овечок, використавши дар розмовляти з тваринами, закричав до них їхньою мовою втікати до лісу. Хлопець має добре серце, тому не обмежується рятуванням лише власної отари. Він бігає лісом, повідомляючи про небезпеку всіх лісових мешканців.

Його біганина не могла залишитися непоміченою. Тож довелося йому стати перед очі правителя, який наказав кинути хлопця в клітку до тигра, де залишився неушкодженим, бо порозумівся з твариною.

Оскільки після цього правитель запрагнув іншої смерті для хлопця, то брати по черзі змінювали один одного: першим став той, кого не брала зброя (мала бути страта мечем), потім той, який міг регулювати довжину ніг (хотіли кинути зі скелі), тоді його змінив брат, на якого не діяв вогонь (прагнули спалити живцем), наостанок настала черга того, який мав здатність випити море (бралися втопити). Останнє прагнення страти – утоплення – врешті стало для правителя фатальним. Скинутий з корабля, бранець випив усю воду, зняв з шиї камінь і пішов до берега. Корабель без води впав на бік. Правитель і його челядь вийшли з нього та застрягли в мулі. А хлопець, опинившись на березі, випустив воду назад, знищивши кривдника.

У казці «Іван – мужичий син» надзвичайні здібності героїв застосовуються не тільки для збереження життя, а й для боротьби з царем Іродом. Тотожним є те, що герої також по черзі використовують свої феноменальні здібності: перший дід обороняє їх від семи тисяч двоголових собак-гієн, насланих на них царем з метою не допустити проникнення небажаних «гостей» у своє царство. Другий (Мороз) стає в нагоді, коли Іван разом з дідами в царському дворіці потрапив у залізне склепіння, біля стін якого слуги розвели вогонь, спаливши дерева цілого лісу, але не досягнувши бажаного результату.

Відрізняє цю казку від китайських також те, що кілька героїв застосовують свої здібності тоді, коли цар тричі (чарівне число в казках) загадує непроханим гостям нереальні завдання, які зовсім не важкі для трьох інших дідуганів. Один з них за ніч викошує і складає в копиці море, два інших легко з'їдають і випивають усе, поставлене перед ними в численних котлах, ще інший без зусиль переганяє Іродову дочку. Тут ще й обійшлося без допомоги Того, хто на двадцять верст бачить, і Того, що на двадцять верст бичем влуча: адже Іродова дочка вирішила перемогти нечесним шляхом і сипнула під ноги супротивнику сонного порошку. Побачивши, що дівчина вже близько, а їхнього друга нема, далекозорий дід спостеріг, що бігун спить, його й розбудив ударом бича інший дід, вирвавши таким чином перемогу. Відрізняє цю казку від китайської й те, що остаточну перемогу в чесному бою здобуває Іван – богатир, наділений надзвичайною силою.

Дурень з казки «Летючий корабель» використовує знайомство із сімома зустрічними для реалізації виключно своєї мети – одруження з царівною, яку цар, звичайно, не хоче видавати заміж за бідного юнака, хоча й сам запросив до себе для одруження з його донькою того, хто прилетить до нього на летючому кораблі, який дістався хлопцеві після зустрічі з чарівником, з яким він поділився хлібом.

А вже пізніше чоловіки з надзвичайними здібностями стають йому в пригоді, коли цар загадує дурнику добути *«води живлющої і цілющої, поки люди пообідають, не то царівни не віддам, а оце меч – а йому голова з плеч»* [Українські народні казки 1990, 161]. Про це дурник довідується від Слухала, який підслухав розмову лакея з царем. По воду, зрозуміло, побіг Скороход, який заснув дорогою назад. Але якщо в казці «Іван – мужичий син» сон напав на «Біжу – не набіжуся» під дією сонного порошку, який сипнула донька Ірода, то в цій казці причина засинання досить прозаїчна – герой казки просто втопився. виправили ситуацію Слухало та Стрілець. Перший знайшов, де спить Скороход, а другий вистрілив і влучив у млин, під яким той спав. Об'їдало виручає юнака, коли цар загадав другу загадку – з'їсти за один раз шість пар смажених волів і сорок печей хліба. А Обпивайло знадобився для реалізації третьої загадки – випити за один раз сорок сорокових кухлів меду та сорок сорокових кухлів квасу.

Побачивши, що всі забаганки виконані, цар запрошує дурника в гарячу чавунну баню, від загибелі в якій його рятує своєю розкиданою соломною Морозко. Завершує операцію з порятунку юнака чоловік з дровами, адже царю забаглося, щоб на ранок наступного дня майбутній зять мав полк війська. Щодо царя, то на відміну від китайських казок та української з царем Іродом, правитель залишається живим, ще й змінює гнів на милість, уже навіть обнімає і цілує майбутнього зятя.

У казці «Котигорошко» герої з незвичайними можливостями застосовують їх майже винятково для зручностей під час пересування: *«І так їм добре йти: де гора на дорозі – то Вернигора перекине; де ліс – Вернидуб виверне; де річка – Крутивус воду відверне»* [Українські народні казки, 1990, 76]. Такі дії цих персонажів відрізняють цей твір не тільки від проаналізованих китайських казок, а й від української казки «Іван – мужичий син».

Героям багатьох китайських та українських казок властиво мати за дружину ту, яка була раніше твариною (в китайських казках ще й рослиною). Ці істоти наділені не тільки фантастичними властивостями, а й всіма жіночими рисами як зовнішності, так і поведінки. Зокрема, в казці китайського народу «Лисиця-перевертень стає дружиною» в описі жінок дані виразні натяки на тваринну природу дівчат, яких зустрів хлопець Дачжуан, коли рубав хмиз: *«Одна з дівчат у зеленому вбранні, обличчя кругловице, мов яйце качине, очі звужені, брови шнурочком. Красуня, що й казати! Друга – в усьому червоному. Обличчя ще кругліше, а на ньому – великі очі, рум'яні щоки і білі разки зубів»* [Китайські народні казки 1991, 147].

Поведінка дівчини теж чимось схожа на манери лисиці. Дівчина дуже грайлива і швидка в рухах, зміні місця. Перший раз побачивши хлопця і вподобавши його, вона, сидячи на дереві, ламає гілку сливи й влучає нею в нього. Іншого разу вона кидає йому перед носом камінець, а сама, як швидка тваринка, миттю зникає: *«поміж сосен майнула червона сукня, а повітрі дзвінкими намистинками сипонувся веселий дівочий сміх»* [Китайські народні казки 1991, 147].

Грайливість дівчини зберігається й на третій раз: хоча вона вже сама виходить до юнака, але одразу ж втікає, кинувши йому до ніг оберемок хмизу. За поведінкою героїня все більше й більше скидається на звірину: вона то залізе на дерево, то стрибне з нього вниз.

Портретний опис дівчини з казки «Сором'язлива квітка» також натякає на її не людську сутність, а схожість з рослиною: «*На дівчині була рожева кофтина і яскраво-зелена спідниця – таких самих кольорів і відтінків, як і листя та квіти лотоса*» [Китайські народні казки 1991, 62] – саме таку дівчину побачив у невеликій хатині юнак.

В українській казці «Царівна-жаба» головний герой повинен одружитися з жабою, бо за наказом царя його сини мали взяти собі дружину в тому дворі, куди впаде пущена ними стріла. Іван-царенко влучив у болото, тому стрілу взяла жаба, яка сиділа на купині. Портрет майбутньої дружини і сприйняття її юнаком вкладені в його думки: «*Як-таки зелену жабу за дружину брати?*» [Українські народні казки 1990, 137]. Як бачимо, цю казку від китайських відрізняє те, що в ній герой під час знайомства бачить перед собою не людину, а тварину. Подібне спостерігаємо в українській казці «Три брати і кицька». Царівна, перетворена мишею, з'являється по черзі перед трьома братами у подобі білої кицьки.

Відмінності між двома китайськими казками виявляються в тому, що Дачжуан «Лисиця-перевертень стає дружиною» побачив перетворення своєї коханої на лисицю перед тим, як батько наказав їй повернутися назад нього. У казці «Сором'язлива квітка» юнак заходить у хатину, розташовану в мальовничому місці, і бачить спочатку красуню, яка сидить за верстатом. Вона була одягнута в ті ж кольори, що й листя та квіти лотоса: на ній рожева кофтина, а спідниця яскраво-зелена. Дівчина, не криючись, одразу ж зізнається, що перед хлопцем, який зараз розмовляє з нею, – садиба лотоса, а вона сама – дочка лотоса на ім'я Лотосяна. Відрізняє цю казку від попередньої й те, що він не тільки мав змогу дізнатися від дівчини, що вона належить до родини лотосів, а й побачити, як вона стає дівчиною з цієї квітки. У казці «Царівна-жаба» героїня постає у людській подобі перед чоловіком не одразу, а з'являється аж на бенкеті, який організовує цар: «*Вийшла вона з берлина... Аж поторопіли всі – така гарна!*» [Українські народні казки 1990, 140].

Доля дівчат у китайських казках дуже різниться. Казка про дружину-лисицю має щасливий фінал. Жінку визволяє з батьківської неволі її чоловік, який керується при цьому мудрими порадами своєї жінки. Нещасливо закінчується історія про Лотосяну, яку, обіцяючи вічну вірність, двічі зрадив чоловік, вбравши в кохані відьму, яка й звела його зі світу.

Всі три українські казки закінчуються тим, що жінки стають вільними від тих, хто їх заляв.

Майже всі героїні цих казок не лише наділені фантастичними якостями перетворення, а й тим, що вони мають здатність перетворювати предмети і речі, пересуватися без транспорту. Так, Лотосяна вміє ходити по воді, переносить свого коханого в місце, де вони мають жити, використовуючи пуп'янок лотоса: «*Потім дівчина взяла юнака за руку, другою рукою підняла догори сяючу квітку, і вони злетіли в повітря*» [Китайські народні казки 1991, 66]. З кинutoю дівчиною спідниці каміння та бур'яни стають озером з хатиною посеред нього. А там, де вона встромляла гілки шовковиці, швидко виростили цілі шовковичні дерева; сувій шовкового полотна перетворюється на річку. Ерні (казка «Лисиця-перевертень

стає дружиною») дає чоловікові перлину, яка здатна на вимогу давати харчі. Царівна-жаба на обіді в царя кладе одні шматочки їжі в рот, а деякі інші – ховає в рукав. Потім зі шматочків, які були покладені до правого рукава, утворився сад, *«у тому саду стовп і по тому стовпу кіт ходить: догори йде – пісні співає, а донизу йде – казки каже»* [Українські народні казки 1990, 140]. Шматки їжі з лівого рукава стають річкою з лебедями. Зачарована зміїна дочка за одну ніч здатна переорати луг, посадити й виростити пшеницю й спекти паляницю, розкопати гору, направити до неї Дніпро, побудувати комори для зберігання пшениці на продаж. Під час втечі від батька змогла спочатку перетворитися на пшеницю, а хлопця зробила дідом-сторожем біля неї, потім стала монастирем, а хлопець – ченцем, після цього змінилася на шуку, а він окунем.

Казка «Кривенька качечка» відрізняється від усіх аналізованих тим, що її героїня без пари, але вона теж має здатність перетворення: вона то качка, то людська істота. Дід і баба навіть знаходять її в гніздечку з переломленою лапою, забирають додому.

На знак вдячності дівчина-качка теж починає піклуватися про стареньких. Коли вони після збирання грибів повертаються додому, то бачать прибрану хату, напечений хліб та зварений борщ. Другого дня в хаті вже готові вареники і знята з веретена пряжа. Здивовані старі дізнаються від сусідів, що ті бачили кривеньку дівчину, яка несла воду від криниці.

Піклування закінчується, коли дід і баба кидають у піч її гніздечко. Дівчина вбирається в пір'ячко, яке скидає їй табунець гусей, і залишає невдячних людей.

Отже, в китайських та українських народних казках наявні персонажі з фантастичними властивостями. Ними наділені як чоловічі, так і жіночі персонажі. Китайські герої казок з фантастичними якостями відрізняються від героїв в українських казках тим, що неймовірні властивості мають головні персонажі. В українських казках ці якості притаманні попутникам головних героїв. Жіночі персонажі в аналізованих казках об'єднує те, що вони стають наділеними фантастичними якостями після прокляття їх кимось. Вони не тільки вміють перетворюватися, а й змінюють предмети навколо себе. Якщо фантастичні якості чоловічі персонажі використовують найчастіше для захисту й досягнення мети, то жіночі персонажі використовують свої дивовижні властивості переважно в побуті. Дослідження китайських та українських казок варто продовжити в інших аспектах зіставлення і протиставлення.

ЛІТЕРАТУРА

Китайські народні казки: для молодшого шкільного віку / упоряд., вступне слово та переказ з кит. І.К. Чирка; мал. О.М. Михайлової-Родіної. Київ : Веселка, 1991. 159 с.

Лановик М.Б, Лановик З.Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 591 с.

Руснак І. Є. Український фольклор : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 2-ге вид., стереотип. 304 с.

Українські народні казки: для молодшого та середнього шкільного віку / упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. Київ : Веселка, 1990. 3-тє вид. 271 с.

REFERENCES

Kyutays'ki narodni kazky: dlya mol. shk. viku /uporyad., vstupne slovo ta perekaz z kyt. I.K. Chyrka. (1991), Kyiv: Veselka, 159 s. (In Ukrainian).

Lanovyk M.B, Lanovyk Z.B. (2003), Ukrayins'ka usna narodna tvorchoist': pidruchnyk. Kyiv: Znannya-Pres, 591 s. (In Ukrainian).

Rusnak I.Ye. Ukrayins'kyy fol'klor: navch. posib. (2012), Kyiv: VTs "Akademiya", 2-he vyd., stereotyp. (In Ukrainian).

Ukrayins'ki narodni kazky: dlya mol. ta sered. shk. viku / uporyad. ta peredm. L.F. Dunayevs'koyi (1990), 3-tye vyd. 271 s. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2021

UDC 1: 221.3]: 81'23 (045)

THE CONCEPT OF THE DAO: METAPHYSICS, ETHICS AND MEMETICS IN THE COLLECTIVE IMAGINATION

P. Kretov

ORCID ID: 0000-0003-2593-3731

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
Educational and Scientific Institute of History and Philosophy
of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81, Shevchenko blvd, Cherkasy, 18000, Ukraine
ataraksia@ukr.net

O. Kretova

ORCID ID: 0000-0002-3947-4479

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Educational and Scientific Institute of Foreign Languages
of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81, Shevchenko blvd, Cherkasy, 18000, Ukraine
ekretova@ukr.net

The article examines the problem of perception of the concept of Dao within the Western philosophical tradition and the concept of Dao in the mass consciousness and imagination. Aspects of the philosophical content of the Dao concept in correlation with the Western philosophical tradition are analyzed. The correlation between the genesis of analytical philosophy in the twentieth century is considered and the Daoist philosophy. The potential of the concept of Dao as one that can generate meanings is also recorded within the framework of consideration by modern conceptualism. The convergence of intentions of development of western and eastern philosophical traditions in modern conditions in the context of globalization and blurring of interethnic borders in the semantic space of formation of grand narrative and discursive practices is fixed. The dialectical nature of the Dao concept is emphasized, which determines the universal nature of the Dao concept in mass culture and consciousness. The concept and the concept of Dao as structures operating in different spheres are distinguished. The concept of Dao as a model that can generate meanings within the crisis of traditional grand narratives is considered. It was found that the universalism of the concept of Dao makes it instrumentally suitable for existence as a memetic complex in mass culture and consciousness. It is emphasized that the transcultural concept of Dao can serve as a metaphysical justification for ethical systems and behavioral models. The assumption that the concept of Dao as a symbolic-mental construction instrumentally enables the transformation of metaphysical ideas into ethical ones, the transition from intelligible knowledge to direct life practices, to ethics and practical philosophy, is substantiated. This transition takes place in the individual and mass consciousness through the cognitive readjustment of perception of reality. The concept of Dao functions in mass culture and mass consciousness within discursive practices and numerous narratives both in communicative and verbal form and within the thesaurus of fiction, an array of scientific and popular literature, in the

---

virtual information space of social and communicative platforms and databases. In the mass consciousness, the set of ideas associated with the concept of Dao can be transformed into a set of memes, which in the virtualization of communication and media space will play a derationalizing role in the picture of the human world and communities. The existence of the concept of Dao within mass culture is ambivalent.

Key words: Dao, concept, concept, metaphysics, meme, memetics, ethics, mass consciousness, collective imagination.

КОНЦЕПТ ДАО: МЕТАФІЗИКА, ЕТИКА ТА МЕМЕТИКА В КОЛЕКТИВНІЙ УЯВІ

П. В. Кретов, О. І. Кретова

У статті досліджується проблема сприйняття концепції Дао в межах західної філософської традиції і концепту Дао в масовій свідомості та уяві. Проаналізовано аспекти філософського змісту концепції Дао у кореляції із західною філософською традицією, зокрема розглянуто кореляцію між генезою аналітичної філософії у ХХ ст. і філософемою Дао. Також зафіксовано потенціал концепту Дао як смислогенеративного в межах розгляду сучасною концептологією. Зафіксовано зближення інтенцій розвитку західної та східної філософських традицій в сучасних умовах у контексті глобалізації і розмивання міжнаціональних меж у смисловому просторі формування гранднративу та дискурсивних практик. Підкреслено діалектичний характер концепції Дао, який зумовлює універсальний характер побутування концепту Дао в масовій культурі та свідомості. Розмежовано концепцію та концепт Дао як структури, що функціонують у різних сферах. Розглянуто концепт Дао як смислогенеративну модель у межах кризи традиційних гранднративів. З'ясовано, що універсалізм концепту Дао робить його інструментально придатним для побутування у вигляді меметичного комплексу в масових культурі та свідомості. Підкреслено, що транскультурний концепт Дао може виступати у якості метафізичного обґрунтування етичних систем і поведінкових моделей. Обґрунтовано припущення, що концепт Дао як символічно-ментальна конструкція інструментально уможливило трансформацію метафізичних уявлень в етичні, тобто перехід від інтелігібельного знання до безпосередніх життєвих практик, до етики і практичної філософії. Цей перехід здійснюється в індивідуальній і масовій свідомості через когнітивне переналаштування сприйняття реальності. Концепт Дао функціонує в масовій культурі та масовій свідомості в межах дискурсивних практик і численних наративів як у комунікативно-мовленнєвій формі, так і в межах тезаурусу художньої літератури, масиву наукової та популярної літератури, у віртуальному інформаційному просторі соціально-комунікативних платформ і баз даних. У масовій свідомості комплекс уявлень, пов'язаний із концептом Дао, може трансформуватися в комплекс мемів, який в умовах віртуалізації комунікативного та медіапростору буде відігравати дераціоналізуючу роль у картині світу людини та спільнот. Побутування концепту Дао в межах масової культури є амбівалентним.

Ключові слова: Дао, концепція, концепт, метафізика, мем, меметика, етика, масова свідомість, колективна уява.

*І хіба ж є щось блаженніше, ніж досягти такого душевного миру,
щоб стати схожим на кулю, котра все однакова, куди її не коти!..*

(Г. С. Сковорода (лист М. Ковалинському, 25 червня 1767))

Сучасний статус українського суспільства як перехідного (В. Тернер), транзитного (М. Рябчук) та розділеного (divided society) зумовлює необхідність осмислення побутування деяких смислогенеративних концептів, які виступають

на рівні масової свідомості соціальних груп різного рівня як символічні атратори або в термінології сучасної меметики – мемплекси (І. Носирєв). Насамперед, релевантність такого розгляду зумовлена побутуванням таких концептів як своєрідних реперних точок ідеології суспільства, тлумаченої як складна динамічна система, яка включає в себе не лише елементи «плинних ідеологій» (В. Єрмоленко), що складають смислове «тіло» системи, а й кластер понять, які виступають як символічні смислогенеративні моделі (О. Лосєв) у ролі точок біфуркації системи, визначаючи вектори й динаміку її розвитку. Поняття та концепція Дао, що є фундаментальними для східної парадигми філософування й побудови картини світу, на нашу думку, можуть слугувати класичним взірцем цього явища. Проблематику, дотичну до теми нашого дослідження, розглядали В.О. Кіктенко, В.А. Малицька, Н.В. Коломієць, Б.Ю. Нечипоренко, О.І. Бойченко, А.В. Усик, В.С. Михайлов, С.В. Капранов, Є.О. Торчинов, А.І. Кобзєв, В.В. Малявін, О.О. Маслов, І.І. Семененко, О.С. Кубрякова, О.І. Селіванова, М.Ю. Рябчук, В.А. Єрмоленко та ін.

Концепт Дао наразі функціонує як символічна конструкція в межах наявного мовного узусу та метанаративу як картини світу (М. Гайдеггер) завдяки своїй парадоксальності на рівні проблематики означення й теорії множин: подібно до парадоксів Рассела та Грелінга-Нельсона формальна неможливість його чіткого визначення відкриває широкі можливості для інтерпретації [Капранов 2020]. Також слід зазначити, що йдеться не лише про герменевтику та текстологію Дао, а також і про те, яким чином цей концепт і символ трансформується в мем (Р. Докінз), який функціонує у просторі віртуальності (Ж. Ланьє), комунікативному просторі, медіапросторі. У ситуації диференду (*le differend*, Ж.-Ф. Ліотар), коли автономні малі наративи проблематизують будь-який метанаратив, що обумовило постання феномену конкузіональної війни, постправди, кризи гуманізму як кризи ліберально-демократичних цінностей тощо, такі концепти можуть відігравати потужну не просто смислогенеративну, а формотворчу роль, виступаючи підставою для формування імпліцитної метафізичної настанови для картини світу на рівні масової свідомості. Практично універсальність поняття Дао на рівні колективної уяви свідчить про його символічну амбівалентність: з одного боку, цей принцип може бути застосований до всього, що може бути поіменованим і помисленим, з іншого – він унеможлиблює необмежену негацію, притаманну постмодерній парадигмі в гуманітаристиці. Для української мовної суспільної свідомості подібна Вітгенштайнова мовна гра (за якої використання зумовлює значення – «Філософські дослідження», §27, 30, 31, 33) з концептом Дао видається евристичною насамперед для визначення підстав та координат ідентичності різних типів і рівнів. Маємо на увазі, що проблематизація української культури як «питомого порубіжжя» (Л. Ушкалов) між Сходом і Заходом потребує включення таких концептів у більш широкий контекст загальногуманітарного розгляду та, властиво, вихід за межі історії філософії, філософської антропології, соціології, етнопсихології, психо- чи етнолінгвістики. Якщо у контексті культурної та філософської антропології розглядати сферу смислів культури поза соціальною структурою й матеріальною базою, то вона «в цьому сенсі зводиться до значень, символів, цінностей та ідей і охоплює такі феномени, як релігія та ідеологія» [Фукуяма 2008, 65]. Таким чином, розглядаючи культуру як сукупність символічних рядів, які конфігурують смислове ціле, що утворює традицію, ми ставимо питання про те, яким чином концепт Дао, якщо він використовується не лише у науковому дискурсі, але і в повсякденних

мовних практиках, меметично, через практику «іменування» як позначення, фіксує вектор розвитку та тенденції змін колективної уяви (Ч. Тейлор) і масової свідомості. При цьому ми приймаємо дистинкцію понять *концепція Дао* та *концепт Дао*, позаяк перша вжитково належить до філософської традиції і, відповідно, переважно до наукового дискурсу, а другий – до сфери повсякденного узусу, концептосфери та метанарративу, які формують мовну картину світу. Оскільки в сучасних когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології відсутнє усталене розуміння терміну концепт [див., наприклад, Левченко 2003], то ми будемо розуміти його як когнітивну одиницю, структурний елемент індивідуальної та колективної свідомості і уяви, що знаходить формальний вираз у текстах культури, як «оперативну одиницю ментального рівня» (О. Левченко). Під цим кутом зору концепт Дао може бути розглянутий як концепт-контейнер (О. Кубрякова), який формує «мову мислення» та «мову філософії» (В. Бібіхін), концептуалізуючи плинний досвід в межах певної когнітивної моделі й утворюючи відповідний гранднарратив і горизонт смислів. Таким чином здійснюється вплив на формування лекал ідентичності, ідеологічних конструктів, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей індивідуальностей і спільнот різного ступеня загальності.

Філософські аспекти концепту Дао

У контексті нашої теми видається важливим, що, наприклад, аналізуючи проблему свободи у філософії Чжуан-цзи, сучасний дослідник С. Капранов апелює до концепції ключових слів, які репрезентують культурні концепти, «культурної граматики» А. Вежбицької [Капранов 2018], яка навіть не форми слововжитку, а саму наявність чи відсутність слова в узусі жорстко прив'язує до існування концепту як комплексу уявлень, що символічно позначають реальність. Питання інтерпретації ключових концептів китайської культури на Заході та їх рецепції нині привертає увагу дослідників [李 榮 2020]. Із концептом Дао, якщо його розглядати як транскультурний, ситуація навіть складніша: наявність лексеми наразі не означає можливість чіткого дефініювання та дескрипції сутності. «Дао, яке може бути виражене словами, не є істинне дао. Ім'я, що може бути назване, не є істинне ім'я. Безіменне є початком неба і землі, наділене ім'ям – це мати всіх речей» [Лао-Цзи 2008]. Онтологічний статус концепту Дао, отже, принципово аморфний, невизначений і лежить за межами всіх умовних поняттєвих множин і класів. Подібна парадоксальність корелює, наприклад, з неоплатонічним «Єдиним», хоча у неоплатоніків єдине є структурною одиницею онтологічної конструкції, таким цілим, яке включає в себе елементи і структурні рівні буття. Дао ж є лише «початком», але не «матір'ю», тобто джерелом, а не причиною, і жодним чином не є вербалізацією трансцендентного. Реальність, отже, тлумачиться як парадоксальна діалектика наявності та відсутності. В. Малявін зазначав: «Прийнята в даоській думці опозиція термінів ю («наявність») та у («присутність»), зазвичай тлумачена у західній літературі як протилежність «буття» та «небуття», насправді не має метафізичного характеру... » [Дао-Дэ цзин 2003], оскільки заперечення, яке утримує в собі концепт Дао, не отожднює себе ані з даністю досвіду, ані з даністю спекулятивного розгляду реальності. Є. Торчинов услід за А. Кобзевим стверджує, що опис реальності в межах китайської традиції не подвоює реальність на відміну від платонічної традиції в західній філософії, тобто натуральна теологія превалює над богонатхненною [Торчинов 2018, 9]. Для нас це означає не протистояння типів релігійного дискурсу, а саме природний характер мислення світу як цілого. Поліструктурна традиція даосизму (Є. Торчинов) передбачає насамперед не розбудову дискурсу та дескриптивної

картини світу, а оперті на концепт Дао особисті практики – побутові, містичні, мовні, які передбачають певні когнітивні налаштування, когнітивну модель, що формує реальність не метафізично (в аристотелівському розумінні поняття, як інтелігібельне знання), а етично. Г. Ткаченко зазначає, що ще в «Люйши чунцю» Дао тлумачиться як джерело особистої життєвої практики: «Дао-мистецтво – на-самперед мистецтво проходження шляху життя, і головне завдання людини-речі полягає в уникненні шкоди і набутті блага для власного життя, тлумаченого як матеріал і витвір «майстра речей» (цзао у чже, деміурга)» [Ткаченко 1990, 139].

Марксистська історія філософії Китаю, як відомо, визначає Дао як джерело походження всесвіту і всезагальний закон [История китайской философии 1989, 51]. При цьому Дао нічого не спричиняє, на відміну від аристотелівського першодвигуна, оскільки його онтологічний статус визначається лише через логічну предикацію наявності. Фень Ю-лань, у свою чергу, зазначає, що цей статус не є формальним і позитивним та не відноситься до темпоральності чи присутності речей, оскільки нічого не повідомляє про те, «через що всі речі отримують існування» [Фень Ю-лань 1998, 118]. Отже, Дао може бути іменованим, хоча це не є іменем в логічному сенсі. Беручи до уваги філософський вишкіл Фень Ю-ланя у філософа-прагматиста Дж. Дьюї, можемо припустити, що його позиція є інструменталізмом стосовно будь-якого дискурсу, як і когнітивних механізмів формування епістемологічних моделей опису реальності. У цьому контексті його точка зору може бути наближена до магістрального у ХХ ст. в аналітичній традиції підходу, парадигмально представленого ідеями Л. Вітгенштайна, Р. Карнапа, В. Селларса, В. Квайна, К. Поппера, М. Шліка (за всієї їхньої відмінності). Отже, Дао виступає як універсальна підстава метафізики, оскільки уможливорює опис реальності, водночас виходячи за його межі. «Поняття руху в давньокитайській мові включало в себе, окрім просторового переміщення, перехід, зміну, поворот, перелом, струс. Ця семантика виходить на перший план у Лао-цзи. Він визначає «рух дао» словом фань, яке означає виворіт, протилежність, перекидатися, перевертатися, повернення назад, перехід у протилежність. У цьому і є суть породження ним одиниці. Оскільки, крім нього, до виникнення одиниці нічого немає, то її створення може означати лише повернення дао до себе, його перевертання, перехід у власну протилежність, що міститься в ньому ж» [Семененко 1999, 6]. Діалектика Дао, тлумачена подібним чином, змушує згадати, наприклад, теорію бран (М-теорія, Є. Віттен) у сучасній теоретичній фізиці або концепцію сингулярності в математиці (точка провалу функції у нескінченність), чи точки біфуркації в теорії дисипативних систем, оскільки фіксує перехідні стани системи, що цілком може бути екстрапольованим, наприклад, на ідеології чи масову свідомість, розглянуті як дискурсивні системи. Недарма такої відомості в західному інтелектуальному середовищі набула доволі амбівалентна книга Ф. Капри «Дао фізики» (1975).

Як уже зазначалося, в західній філософській традиції концепція Дао може корелювати з неоплатонічною концепцією єдиного (одиниця, повнота, гностична плерома), хоча діалектика неоплатоніків лінійна і структурована (трикомпонентна), а діалектика Дао може бути метафорично описана як коливання струни, звук, що повертає нас до архетипічних філософських понять-символів: піфагорійської музики сфер, гераклітівського логосу, іудаїстського поняття мемра (מַמְרָא) тощо. Також можливий широкий ряд кореляцій із західною філософською традицією, починаючи від концепцій стойхейрона (στοιχείον) та архе (αρχή) мілетців через теорію означення Августина до І. Канта з його

дихотомією аналітичних і синтетичних суджень, Г. Ляйбніца та К. Геделя з його математичним платонізмом. Знаменно, що дослідник сучасного стану китайської філософії В. Кіктенко відзначає її скерованість на синтезу феноменологічної, герменевтичної та навіть аналітичної традицій і вимогу зближення континентальної й аналітичної парадигм у сучасному філософуванні [Кіктенко 2018]. Принагідно до нашої теми ідеться про те, як саме концепт Дао через діалектику відсутності/наявності імпліцитно зумовлює не метафізичні підстави картини світу в масових уяві та свідомості, а через апеляцію до діяльності й особистих життєвих практик, «практик себе» зумовлює етичні підстави вказаних когнітивних конструктів. Справді, як можуть «п'ять тисяч слів мовчання» (І. Семененко) через невисловлюваний концепт Дао формувати доволі раціональні описи особистих практик і поведінкових моделей для людини чи спільноти? Як апеляція до концепту Дао може «прояснювати» (як видається, у цьому контексті за смыслом дане «прояснюване» близьке до Вітгенштайнового «показування» («Логіко-філософський трактат», 2.172; 5.5561; 5.62)) те, «про що слід мовчати» (Трактат, 7), згідно з останнім афоризмом Трактату як програмового тексту всієї науково орієнтованої, сциєнтистської філософської традиції ХХ–ХХІ ст.? Концепт Дао парадоксальним чином через свою скерованість на натуральну теологію знімає протиставлення реальності, обмеженої емпірично-чуттєвим досвідом, та логічно-синтаксичними аналітичними конструкціями мислення й мови, водночас переносячи фокус уваги з традиційної для Заходу ще з античних часів онтологічної проблематики на етичну. Метафізика трансформується в етику, не втрачаючи при цьому онтологічного статусу завдяки універсалізові концепту Дао, який може наповнювати смыслом будь-яку людську діяльність і відповідно будь-які практики. Промовистою є така, наприклад, інтерпретація кореляції даосько-конфуціанського синкретизму в східних суспільствах: «Варто зауважити, що з давніх часів помітною особливістю формування світогляду носіїв традицій китайської культури було те, що людина, будучи в соціальному відношенні конфуціанцем, в душі мала багато чого даоського» [Триш 2013–2014, 51]. Іntenція на поєднання потенціалів вербального опису реальності, наукової картини світу з її чітким логічним синтаксисом і сфери індивідуальних та соціальних емоцій, почуттів і переживань, проблематизована Л. Вітгенштайном уже у пізній творчості («Філософські дослідження» 1953), у програмній статті В. Квайна «Дві догми емпіризму» («Two Dogmas of Empiricism», 1951) набуває форми, яка змушує звернутися до смислогенеративного потенціалу й універсалізму концепту Дао. Сумнів Квайна у священній з часів Канта межі між аналітичними і синтетичними судженнями та емпіричному редукціонізмові (переконання в тому, що судження неодмінно поняттєво фіксують чуттєвий досвід), разом із критикою «міфу про даність» (myth of the given) В. Селларса щодо того, що реальність емпірично дана людині в епістемічних актах та відповідних когнітивних станах, привів аналітичну традицію до метафізичних підстав знання, ідентичності, ціннісних настанов, поведінкових моделей, які нею не тлумачилися як метафізичні, хоча формували специфічні когнітивні налаштування. Цей дрейф аналітичної традиції до філософської антропології (Селларсова дихотомія «маніфестного» та «наукового» образу людини, «Philosophy and the Scientific Image of Man», 1960) ілюструє скерованість західної традиції на потенціал узгодження мови та реальності, гранднаративу та індивідуального досвіду, практик людини, присутніх у концепті Дао. К. Гедель у своїй гіббсівській лекції в Американському

математичному товаристві (1951) визнав: «Я маю на увазі уявлення, що математика описує позачуттєву реальність, котра існує незалежно як від дій, так і від схильностей людського розуму і лише сприймається людським розумом – причому, імовірно, сприймається вельми неповно» [Godel 1995, 320]. Математик-філософ практично визнавав об'єктивне існування концепцій [Hao Wang 1996, 316] і раціональність всесвіту. Припустимо, що концепт Дао дає можливість узгодити неузгоджуване: вимогу раціональної теології (що зближує китайську і західну традиції) та багатоманітність і водночас обмеженість досвіду і фундованих на ньому здорового глузді й науковому описі реальності, гранднаративи. Цікаво, що навіть у царині офіційної ідеології сучасний Китай спирається на окреслений потенціал концепту Дао й вітчизняної філософської традиції для синтезу науково-дискурсивної потуги Заходу та властиво східної пізнавальної моделі [立文 2020].

Концепт Дао та наративи масової культури

Розглядаючи ж концепт Дао як певний ментальний конструкт принагідно до нашої теми, можемо зауважити, що на рівні слововжитку у побутовому мовленні та меметичному побутуванні в концептосфері він виступає як вельми продуктивна смислогенеративна модель. Найбільш очевидна і позірно проста форма її використання полягає в тому, що цей концепт виступає у вигляді суб'єкта для іншого суб'єкта виловлювання, коли другий суб'єкт виступає як експлікація концепту Дао, тобто виконує деякі функції предиката (наприклад, Дао фізики, Дао червоного, Дао абрикосів тощо). При цьому концепт Дао виступає практично в ролі функтора висловлювання, який генерує новий рівень його змісту. Таким чином, апеляція до концепту може вказувати на інтенцію до переходу на рівень метамови, вихід за межі локальної мовної практики, малого наративу, формування нової мовної гри. Як видається, на рівні мовного чи медійного дискурсів це може говорити про спроби віднайти метафізичне підґрунтя у децентрованій дискурсивній реальності постмодерної картини світу. Апеляція до концепту іншої культури означає вихід за межі власної і водночас її розширення, генерацію нових смислів. При цьому навіть найбільш умовні спроби компаративного розгляду концепту Дао та його корелятивів в інших культурах, релігіях, філософіях, дискурсах можуть бути ефективними попри амбівалентність паралелей, ідеологічних, філософських чи просто полемічних настанов. Наприклад, спроба перекладу «Дао де цзіну» В. Дідиком (2013) супроводжується зверненням до іудаїстської, ісламської та християнської традицій на рівні співставлення коментованих чи некоментованих цитат і священних чи авторитетних, на думку автора, текстів, що видається вельми симптоматичним у контексті нашої проблематики. Це може стати підставою для формування нового дискурсу, який непрямо формує етичні уявлення людини. При цьому такий вплив відбувається на рівні формування в масовій свідомості та уяві умовних комплексів уявлень, мемплексів (І. Носирєв), які функціонують як інформаційні віруси. З огляду на специфіку побутування таких мемплексів вони передбачають спротив загальноприйнятому метанаративу і певний конспірологічний контекст, тому концепт Дао, якщо він функціонує як мемплекс, може набувати найхімерніших значень. Під цим кутом зору концепт втрачає свій раціональний характер і може виступати засобом сугестії, маркером конспірологічного дискурсу в умовах занепаду наукової експертизи та критичного мислення в ситуації постправди та буденності конкузональних воєн в медіапросторі віртуальності, забезпеченому сучасними інформаційно-комунікаційними

технологіями. У контексті сучасного стану інформаційного простору в Україні та розбіжністю між декларованими цінностями й реальними соціальними поведінковими моделями, певним ідеологічним вакуумом і несформованістю, попри наявний соціальний капітал, моделі «європейської України» (М. Рябчук) мемплекси можуть відігравати деструктивну роль: «...прогрес можна було б визначити, як звільнення людини та суспільства від суб'єктивності, зумовлене зростаючим розумінням законів реальності: численні з «об'єктивних» уявлень про світ і людину підлеглі концепціям, що утверджуються в нашій свідомості не через їх відповідність фактам, а через їхню привабливість. /.../ У секулярну епоху «універсальні» гуманітарні концепції, котрі встановили власну систему координат в політиці, соціології, історії та навіть повсякденному житті, зуміли дати ілюзорні відповіді на проблеми, що хвилюють людей» [Носырев 2013, 211]. Постколоніальні травми України в інформаційному просторі роблять масову культуру і масову свідомість поживним середовищем для розповсюдження згаданих меметичних комплексів. Наприклад, розгляд дискурсивних практик сучасної української літератури дозволяє констатувати амбівалентну рецепцію концепту Дао в публіцистиці, художній прозі, поезії (М. Бриних, О. Забужко, О. Лишега, Ю. Іздрик, Л. Подерв'янський, В. Діброва, Ю. Андрухович, та ін.) Пам'ятаючи, що західний орієнталізм (за Е. Саїдом) є суто західним поглядом на Схід, можемо припустити, що новітня українська культура виробила специфічний саме для неї, для її суперечливої ідентичності, характерної для постколоніального статусу розділеного суспільства (*devided society*), модус рецепції східних філософем: патетично серйозний і водночас знижено-іронічний (що стосується переважно укрсучліту). На нашу думку, специфіка полягає в тому, що умовна пасивність, споглядальність східного світогляду, яка вимагає від адепта самоусунення, концентрації на внутрішньому світові і виражається в медитативному підході до реальності, не є абсолютною, а парадоксально сполучається із західним переживанням причетності до Єдиного, переживанням присутності трансцендентного смислу за ширмами реальності (згадаймо, наприклад, поему модерніста і препостмодерніста Г. Чубая «Відшукування причетного»). І саме ця ситуація зумовлює парадоксальність рецепції Сходу – ми немов, перефразовуючи назву класичного фільму Гічкока, рухаємось на Захід через Схід, суттєво «осхіднюючи» не лише стереотипи та кліше масової свідомості щодо Заходу, але і фундаментальні смислові конструкти Заходу як з точки зору людської соціальності, так і з точки зору етичних і естетичних цінностей. Ця антитеза може бути екстрапольована на бінарну опозицію Схід – Захід, яка в українському контексті має як метафізичний вимір, так і геополітичний, між якими присутня напружена смислова кореляція. Прагнення реабілітації розуму та метафізики в умовах несформованості національного міфу та гранд-нарративу, нівеляції деструктивного впливу постмодерного спадку може вести до трансформації метафізики як спекуляції в етику як практику себе.

Висновки

1. Концепт Дао в рецепції масової культури та в межах масової свідомості може набувати рис метафізичної підстави картини світу як транскультурний філософський і світоглядний комплекс мемів (мемплекс). Універсалізм цього концепту уможливорює його архітектонічне значення для дискурсу та нарративу як символічних конструкцій. Глобалістичні тенденції в масовій свідомості, окреслені транснаціональністю інформаційно-комунікативного та медіапростору поглиблюють смислогенеративний потенціал цього концепту.

---

2. Розмивання меж між культурними парадигмами Сходу та Заходу на рівні дискурсивних практик і гранднаративів зумовлює амбівалентний характер гіпотетичного впливу цього концепту на інваріант масової культури Заходу і її український варіант – від формування агресивних конспірологічних мемплексів до формування синтетичних когнітивних моделей, об'єднаних для наукових дескрипцій мисленнєвого досвіду та особистих життєвих практик.

ЛІТЕРАТУРА

Kretov P., Kretova O. Symbolic landscape of consciousness: man between representationalism, functionalism and relativism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2017. № 12. P. 40–49. DOI: 10.15802/ampr.v0i12.119122. URL : <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/119122>.

Капранов С. В. Дослідження «Дао де цзіну» в Європі в першій половині XIX ст. *Китаєзнавчі дослідження*. 2020. № 2. С. 5–16. URL : <https://doi.org/10.51198/chinesest2020.02.005>.

Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию. Москва : Аст, 2008. 730 с.

Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система. *Terminology*. 2003. № 490. С. 105–113. URL : <http://science.lpnu.ua/terminology/all-volumes-and-issues/visnik-no-490-2003/lingvokulturologiya-ta-yiyi-terminna-sistema>.

Капранов С. В. Проблема свободи у філософії Чжуан-цзи. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. С. 5–14. URL : <https://doi.org/10.15407/chinesest2018.02.005>.

Лао-Цзи. Книга про дао і де. (Даодецзін) ; пер. з кит. Ж. Ліньов та Ян Хін-Шун ; за ред. Я.В. Шекери. *Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. нашої ери)* ; упор. Н.В. Коломієць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 256 с. URL : <http://docplayer.net/79781493-Version-dated-december-16-lao-czi-kniga-pro-dao-i-de-daodeczin-pereklad-zh-linova-ta-yan-hin-shuna-za-redakciieyu-ya-v.html>.

李荣. 中国文化元 在西方的 一以安 哲和郝大 英《中庸》中心. 《燕山大学学报(哲学社会科学版)》[ISSN:1009-2692/CN:13-1277/C] 卷: 21卷 期数: 2020年03期 : 049-55 目: 典籍翻 研究 出版日期: 2020-05-25. URL : <http://xbskb.ysu.edu.cn/oa/darticle.aspx?type=view&id=20200304907>.

Дао-Дэ цзин ; пер., вступ. ст. и ком. В.В. Малявина. Москва : ООО Изд-во «Астрель», 2003. 559 с. URL : https://lvivmedievalclub.files.wordpress.com/2015/12/lao_-czy_dao_de_czin_perevod_malyavina_v.pdf.

Торчинов Е.А. Пути философии востока и запада : Познание запредельного. Санкт-Петербург : Пальмира, 2018. 464 с. URL : <http://psylib.org.ua/books/torch02/index.htm>.

Ткаченко Г.А. Космос, музыка, ритуал: миф и эстетика в «Люйши чуньцю». Москва : Наука. Главная ред. вост. лит-ры, 1990. 284 с.

История китайской философии ; общ. редакция и послесловие М.Л. Титаренко. Москва : Прогресс, 1989. 552 с.

Фень Ю-лань. Краткая история китайской философии ; науч. ред. д.ф.н., проф. Торчинов Е. А. Санкт-Петербург : Евразия, 1998. 376 с.

Семененко И.И. Пять тысяч слов молчания. Москва : Республика, 1999. 151 с.

Кіктенко В.О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. С. 15–34. URL : <https://doi.org/10.15407/chinesest2018.02.015>.

Трищ Д. Політична культура традиційних суспільств далекого Сходу : морально-етичний аспект. *Українська орієнталістика* : [збірник наукових праць]. 2013–2014. Вип. 7-8. С. 47–55.

Gödel K. Some basic theorems on the foundations of mathematics and their implications. Gödel K. *Collected Works. V. III : Unpublished Essays and Lectures* ; ed. By S. Feferman et al. N.Y. : Oxford Univ. Press, 1995. P. 304–323.

Hao Wang. *A Logical Journey : from Gödel to Philosophy*. Cambridge : MIT Press, 1996. 408 p.

立文. 中国哲学之道. 光明日报. 2020. 13.04 URL : http://www.qstheory.cn/culture/2020-04/13/c_1125847277.htm.

Носырев И. Мастера иллюзий. Как идеи превращают нас в рабов. Москва : Форум, Неолит, 2013. 544 с.

REFERENCES

Kretov P., Kretova O. (2017), Symbolic landscape of consciousness: man between representationalism, functionalism and relativism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, No. 12, pp. 40–49. DOI: 10.15802/ampr.v0i12.119122. URL: <http://ampr.dit.edu.ua/article/view/119122>. (In Ukrainian).

Kapranov S. V. (2020), Doslidzhennya «Dao de tshinu» v Yevropi v pershiy polovyni XIX st., *Kytayeznavchi doslidzhennya*, No. 2, pp. 5–16. URL: <https://doi.org/10.51198/chinesest2020.02.005>. (In Ukrainian).

Fukuyama F. (2008), *Doveriye. Sotsial'nyye dobrodeteli i put' k protsvetaniyu*. Moskva : Ast. (In Russian).

Levchenko O. (2003), Linhvokul'torolohiya ta yiyi terminna systema, *Terminology*, No. 490, pp. 105–113. URL: <http://science.lpnu.ua/terminology/all-volumes-and-issues/visnik-no-490-2003/lingvokulturologiya-ta-yiyi-terminna-sistema>. (In Ukrainian).

Kapranov S. V. (2018), Problema svobody u filosofiyi Chzhuan-tszy, *Kytayeznavchi doslidzhennya*, No. 2, pp.5–14. URL: <https://doi.org/10.15407/chinesest2018.02.005>. (In Ukrainian).

Lao-Tszy. Knyha pro dao i de. (Daodetszin) (2008) ; per. z kyt. Zh. Lin'ov ta Yan Khin-Shun ; za red. Ya. V. Shekery. *Khrestomatiya kytays'koyi literatury (vid naydavnishykh chasiv do III st. nashoyi ery)* ; upor. N. V. Kolomiyets'. K. : VPTs «Kyyivs'kyi universytet». URL: <http://docplayer.net/79781493-Version-dated-december-16-lao-czi-kniga-pro-dao-i-de-daodeczin-pereklad-zh-linova-ta-yan-hinshuna-za-redakciieyu-ya-v.html> (In Ukrainian).

李荣 (2020), 中国文化元 在西方的 一以安 哲和郝大 英 《中庸》 中心. 《燕山大学学报(哲学社会科学版)》 卷: 21卷 年03期 : 049-55 目: 典籍翻 研究 出版日期:05-25. URL: <http://xbskb.ysu.edu.cn/oa/darticle.aspx?type=view&id=20200304907>.

Dao-De tshin (2003) ; per., vstup. st. i kom. V. V. Malyavina. Moskva : OOO Izd-vo «Astrel'». URL: https://lvivmedievalclub.files.wordpress.com/2015/12/lao_czy_dao_de_czin_perevod_malyavina_v.pdf (In Russian).

Torchinov E. A. (2018), *Puti filosofii vostoka i zapada : Poznaniye zapredel'nogo*. SPb : Pal'mira. URL: <http://psylib.org.ua/books/torch02/index.htm> (In Russian).

Tkachenko G. A. (1990), *Kosmos, muzyka, ritual: mif i estetika v «Lyuyshi chun tsyuu»*. Moskva : Nauka. Glavnaya red. vost. lit-ry. (In Russian).

Istoriya kitayskoy filosofii (1989) ; obshch. redaktsiya i poslesloviye M. L. Titarenko. Moskva : Progress. (In Russian).

Fen' Yu-lan' (1998), *Kratkaya istoriya kitayskoy filosofii* ; nauch.red. d.f.n., prof. Torchinov E. A. SPb : Evraziya. (In Russian).

Semenenko I. I. (1999), *Pyat' tysyach slov molchaniya*. Moskva : Respublika. (In Russian).

Kiktenko V. O. (2018), Istorychni etapy rozvytku fenomenolohiyi v Kytayi. *Kytayeznavchi doslidzhennya*, No. 2, pp. 15–34. URL: <https://doi.org/10.15407/chineseest2018.02.015>. (In Ukrainian).

Tryshch D. (2013-2014), Politychna kul'tura tradytsiynykh suspil'stv dalekoho Skhodu : moral'no-etychnyy aspekt. *Ukrayins'ka oriyentalistyka : [zbirnyk naukovykh prats']*, Vyp. 7-8, pp. 47–55.

Godel K. (1995), Some basic theorems on the foundations of mathematics and their implications. Godel K. *Collected Works. V. III : Unpublished Essays and Lectures* ; ed. By S. Feferman et al. N.Y. : Oxford Univ. Press, pp. 304–323.

Hao Wang. (1996), *A Logical Journey : from Godel to Philosophy*. Cambridge : MIT Press.

立文 (2020), 中国哲学之道. 光明日报. 13.04. URL: http://www.qstheory.cn/culture/2020-04/13/c_1125847277.htm

Nosyrev I. (2013), *Mastera illyuziy. Kak idei prevrashchayut nas v rabov*. Moskva : Forum, Neolit. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021

UDC 130.2 + 215.

MAGICAL PROTECTION OF A DWELLING IN CHINESE TRADITIONAL CULTURE

K. Rakhno

Doctor of History, Leading Researcher
National Museum of Ukrainian Pottery
102, Partyzanska str., Opishne, Poltava Region, 38164, Ukraine
krakhno@ukr.net

The article is devoted to the protection of the house and circumvention from evil forces in traditional Chinese culture. This protection was achieved through a variety of constructive techniques and magical means, which were regulated by ancient building treatises and the famous system of geomancy – the art of Feng shui. Feng Shui as a practice of symbolic development (organization) of space has always played an important role in the construction of a Chinese house and the arrangement of the yard. It had a mystical character and was aimed at achieving harmony between the building and the environment. This paper analyzes the cultural essence of Feng Shui principles and investigates the relationship between traditional geomantic divination and architectural aesthetics. China's traditional architecture is a clear example of the need, the most striking in agrarian society, for people to deal with the mythologized forces of nature and try to understand their natural environment, adapting their needs to best meet existing conditions, eliminating imbalances and obtaining welfare. The use of traditional Feng Shui was most clearly manifested in the choice of location for the house, its arrangement and protection from possible threats to the well-being of its inhabitants. His principles often applied to the planning and organization of the whole village. Specific elements of housing design at different levels were magical means of protecting residents from evil and constructing their happy life in the house. They used the concepts of yin-yang and the Eight Trigrams, which in the imagination of the Chinese had the potential to improve the existence of people on earth. An important place in the system of magical protection of the building was occupied by its roof, on which many amulets were concentrated.

Key words: house, construction, magic, charms, Feng shui, geomancy, China.

МАГІЧНИЙ ЗАХИСТ ЖИТЛА У КИТАЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ

K. Ю. Рахно

Стаття присвячена захисту будинку й обійстя від злих сил у китайській традиційній культурі. Цей захист досягався за допомогою різномантних конструктивних прийомів і магічних засобів, які регламентувалися стародавніми будівельними трактатами та знаменитою системою геомантії – мистецтвом феншуй. Феншуй як практика символічного освоєння (організації) простору завжди відігравав важливу роль у споруджен-

---

ні китайського будинку та облаштуванні двору. Він мав містичний характер і був спрямований на досягнення гармонії між будівлею і оточуючим середовищем. У цій роботі проаналізовано культурну сутність принципів феншую та досліджено взаємозв'язок між традиційним геомантичним віщуванням та архітектурною естетикою. Традиційна архітектура Китаю є виразним прикладом необхідності, найяскравішої в аграрному суспільстві, для людей мати справу з міфологізованими силами природи і намагатися своєрідним чином порозумітися зі своїм природним оточенням, адаптувавши свої потреби так, аби ті якнайкраще відповідали існуючим умовам, усунувши дисбаланс і отримавши у результаті загальний добробут. Застосування традиційного феншую найбільш виразно проявлялося у виборі місця для будинку, його облаштування та захисту від можливих загроз добробуту його мешканців. Його принципи часто поширювалися на планування й устрій всього селища. Специфічні елементи дизайну житла на різних рівнях виступали магичними засобами захисту мешканців від зла і конструювання їхнього щасливого життя в домі. У них використовувалися концепції інь-ян та Восьми триграм, які в уяві китайців містили потенціал покращення існування людей на землі. Важливе місце у системі магичного захисту будівлі посідав її дах, на якому зосереджувалося багато оберегів.

Ключові слова: будинок, будівництво, магія, обереги, феншуй, геомантия, Китай.

У своїй книзі «Житловий будинок: Антропология архитектуры в Південно-Східній Азії» етнолог Роксана Вотерсон показала, що простір оселі не є нейтральним, це радше своєрідна культурна конструкція. Говорячи її власними словами: «Будь-яка будівля, в будь-якій культурі, неunikно мусить нести якусь символічне навантаження» [Waterson 1990, XVII]. В якості підходу вона обрала дім як максимально насичене символами втілення культури, від якого можна було перейти до розгляду ідей і вірувань, що вводилися в дію у будівництві й мешканні у такому домі. Ці соціальні й символічні аспекти архітектури включали системи спорідненості, гендерний символізм і космологічні ідеї. За Вотерсон, існував потужний зв'язок між творцями та їхніми творіннями, який мав значення.

Важливо розглянути, як саме китайські будівлі були оточені народними віруваннями й як саме китайці використовували амулети й геомантию для захисту будинку. Є багато барвистих звісток про активацію й утилізацію чарів релігійними діячами різного штибу, але не всі «духовні» діяльності включали в себе високу драму. Загальнодоступне віщування, наприклад, – базоване на «Книзі змін» («І цзін»), астрології, фізіогноміці, розчленуванні ієрогліфів, витягуванні жеребу, читанні прикмет та численних інших техніках – тяжіло до того, щоб стати темним і спрощеним ритуалом. Те саме було справедливим і щодо популярної стародавньої форми геомантичного віщування, відомої як феншуй (буквально 'вітер і вода') або «вибір місцезнаходження» [Smith 2015, 265; Eberhard 1986, 125]. Феншуй визначав найбільш сприятливе розташування житла стосовно природних утворень та існуючих споруд. Як спостерегли в другій половині XIX століття західні місіонери, якщо поставити запитання китайцям щодо суті феншую, то кожен з них одразу намагатиметься захищати реальність феншую, однак рідко хто з них зможе надати вичерпну інформацію. У більшості випадків можна було почути наступне: фен означає 'вітер', а шуй означає 'вода', отож феншуй є чимось таким, як вітер і вода, що не можна схопити чи осягнути [Hubrig 1879, 35]. Феншуй був побудований на повір'ї, що інь-ян течії космічного подиху (ці), які струмують у кожній географічній ділянці, впливають на людські долі. Ці течії, які підлягали різним

астрологічним впливам, включаючи «духів зірок», проявляли себе в локальній топографії. Завданням геоманта (феншуй сяньшен) було вирахувати на основі величезної кількості топографічних і астрологічних змінних величин, найбільш сприятливе місце, щоб розташувати резиденції для живих (будинки, храми, крамниці, офіційні будівлі тощо) та мертвих (могили). Фахівці з феншую діяли на всіх рівнях китайського суспільства, від імператорського двору до селянства. Вони відігравали вирішальну роль у міському плануванні, впливали на військову стратегію й були особливо важливими учасниками приготувань до поховання [Smith 2015, 266].

Вищезгадані дуальні сили в земній корі, подібні до двох магнітних потоків, позитивного і негативного, живодайні і руйнівні щодо всього, як правило, алегорично позначалися як «лазуровий дракон» і «білий тигр». Отож геомант відносно всіх речей мусив виявити небесно-блакитного дракона і білого тигра, або північний і південний полюс, позитивне і негативне. Дракона він розпізнавав у стрімко здійнятих пагорбах, тигра – навпаки, у витягнутих пригірках. Найсприятливішим місцем для будь-якої мети було те, що перебувало на підходящому злитті іньських і янських течій ці. Там, де магнітні потоки перехрещувалися, чи дракон і тигр, чоловіче і жіноче начало стикалися, й було місце, яке віщувало щастя для могили, будинку тощо. Однак необхідно було також, щоб для цього існувала гармонія небесних і земних стихій, які можна було визначити лише завдяки застосуванню компаса. Існували також інші правила, щоб визначити чоловічу і жіночу територію, наприклад, на високих гірських хребтах чи у місцевості без гір. Основним у цьому було те, що наявна чоловіча територія переважно (щонайменше три п'ятих її) була сухою і без білих мурах. Там, де жіноча територія мала перевагу, слід було очікувати на нещастя. Все це мав ґрунтовно перевірити геомант зі своїм складним компасом [Hubrig 1879, 39]. Метою його було усунути дисгармонію, в чому б вона не полягала, і привести сили природи в рівновагу. Це мало об'єднати інь та ян, жіноче та чоловіче начала, у взаємодоповнюючий союз [Waters 1994, 60; Sullivan 1972, 133].

За словами поінформованого західного дослідника феншую Ернеста Джона Айтеля, «лазуровий дракон (ян) мусить завжди бути зліва (дивлячись на південь), а білий тигр (інь) справа будь-якого місця, яке, як передбачається, міститиме ділянку, що приносить щастя... У кутку, утвореному драконом і тигром ... ділянка, що приносить щастя, місце для могили чи житла, може бути знайдена. Я кажу, вона *може* бути знайдена там, тому що, крім сполучення дракона й тигра, там має бути також спокійна гармонія всіх небесних і земних елементів, які впливають на те окреме місце і які слід визначити за допомогою спостереження за компасом та його вказівками на числові співвідношення, а також дослідженням напрямку водних течій» [Eitel 2003, 18]. Відповідно до принципів феншую, ідеальне місце розташування розташовується між пагорбами, які за формою нагадують лазурового дракона на сході та білого тигра на заході. Дракон – це благодійна сила, уособлення якої повинне бути вищим за тигра, силу небезпеки, яка захищає лише доти, доки вона врівноважена драконом. Будинок повинен бути орієнтований на вісь північ-південь, захищений ззаду горами. Вхід на півдні дозволить добрим духам приносити благословення для родини. Ідеальне місце також включало б тихий потік води, який би збагатив його. Змішування вітрів і вод у належних пропорціях було вкрай важливим для процвітання майбутнього будинку та сім'ї.

У садибному комплексі ідеальну площу пристосовували до звичайних місцин. Стіна замінювала природні утворення пагорбів. Будинок зберігав орієнтацію на північ-південь із входом посеред південної стіни або на південно-східній стороні. Джерелом води часто був басейн з лотосами, розміщений посередині головного подвір'я. Таким чином, китайський архітектор адаптував принципи геомантії відповідно до географічних особливостей присадибної ділянки [Sullivan 1972, 133].

У багатьох регіонах Китаю така адаптація феншую була набагато простішою, але в більшості випадків принципів дотримувалися. Люди шукали шляхи побудови своїх будинків відповідно до своїх економічних та соціальних умов, але ніколи не забували традиційні правила феншуй [Sullivan 1972, 13 –134]. Китайці, зокрема, вважали, що при всіх заходах, які потребують зміну ґрунту, наприклад, знести пагорб, пробити гори, змінити течію річки, прокласти дорогу, побудувати башту чи будинок, викопати каналу чи колодязь, звалити дерево чи поставити стовп, необхідно завжди остерігатися якимось чином вступити в колізію з феншуєм, наслідком чого може стати те, що винуватець накличе на себе, свою родину чи на всю місцевість невимовне лихо, чи знищить або порушить добрий феншуй своїх близьких і спрямує на себе ненависть і неприязнь. Тому китасць при подібних заходах намагався отримати пораду геоманта, який потім отримував за це щедру винагороду. Найбільш незручним феншуй був для європейця, якому необхідно було поселитися серед китайців. Без врахування законів феншую він споруджував будівлю на власний розсуд і за своїм бажанням; однак вже незабаром його з усіх боків починали турбувати: тут високий дах його будинку заважає траєкторії польоту дракона, там вікно перешкоджає «огляду для лівого ока померлої бабусі», тут своїм колодязем він може поранити земляного дракона, там іншим способом він порушив гармонію природи. Щоб запобігти цьому, намагалися віддалити від себе цих порушників злагоди, які ще не досягнули високої культури «Центральної країни» Піднебесної. Там, де все-таки, через застосування сили, китайці вимушені були надавати будівельні майданчики в розпорядження європейських чи американських поселенців, останнім вибирали за можливості земельні ділянки з поганим феншуєм, аби таким чином згубити незваних гостей [Hubrig 1879, 35].

Коли будинок уже був споруджений, поставало питання про його захист од злих сил. На думку китайців, будь-яке відхилення від нормального стану речей мало, завдяки певним засобам, отримати знову статус-кво [Bastian 1868, 44]. Кілька каліграфічних нейтралізуючих амулетів, наведених у посібнику для тесль «Лу Бань цзін» («Канон Лу Баня»), могли бути написані на дерев'яних табличках – персикове дерево було оптимальним – або на жовтому папері й підвішені на перемичці воріт. Вони включали різноманітні фрази, що стосувалися захисних сил Цзян-тайгуна (мудрого міністра давньої доби Чжоу, який прикликався під час спорудження дому, насамперед у ритуалах, пов'язаних із підняттям сволока), а також фрази, що виголошували сприятливі послання, такі, як: «небесний чиновник дарує щастя» (тяньгуан ци фу) та «Все добре» (і шань) [Knapp 1999, 68]. Купувалися такі амулети у храмах або в крамничках довкола них [Lee Scott 2007, 35]. Каліграфічні й некаліграфічні чари могли бути вирізьбленими на табличках, надрукованими на папері чи уособлюватися реальними предметами. Вони включали космічні символи, такі, як діаграми багуа, тайцзі, інь-ян, «Лошу» (письмена з Ріки Ло) та «Хету» (діаграма Жовтої ріки), зброю, таку, як стріли, мечі, сокири та дзеркала, та образи лютих тварин і

могутніх людей. Хоча кожен із них міг бути використаний профілактично, однак до яскраво вираженої потреби вони частіше встановлювалися, щоб виправити «взаємно антагоністичну» ситуацію, що виникала та вважалася несприятливою для домогосподарства. У таких випадках чари, як гадалося, забезпечували потужний захист від можливих неприємностей. Найчастіше взаємно антагоністичні обставини виникали, коли опинялися «дорога проти дому», «дім проти дому» чи «стовп проти дому» [Knapp 1999, 58]. Просте обстеження, проведене в 1977-1978 роках у сільській місцевості й містах Тайваню, де захисні амулети вживаються у великій кількості, показало, що близько 71 відсотка були встановлені, щоб вирішити проблему з розташованими поряд будинками, 17 відсотків – аби розібратися із загрозливими трасами доріг, і 11 відсотків через певний вертикальний елемент, який вистромлювався, такий, як комин або стовп. Звивисті й вузькі дороги, характерні для давніх частин Тайваню, малі будівельні ділянки та безперервне спорудження нових багатоповерхових жител на Тайвані, як і в інших районах Китаю, – все це спричинялося до виникнення антагоністичної будівельної ситуації, що може зашкодити родині. Щоразу, коли ворота були розташовані прямо супроти одні одних, якась будівля підносилася вище за оточуючі структури, або дорога чи шосе вели просто в дверний отвір, то захист був необхідним [Knapp 1999, 58]. Головний вхід до житла вважався надзвичайно важливим: «Майже так, як рот і ніздрі є засобами, завдяки яким людське тіло здатне жити, і головний хід, як гадають, є каналом, через який можуть бути засвоєні щастя й удача» [Chen 1993, 8; Knapp 1999, 58–59]. Тому від присутності будь-якого згубного впливу треба було боронитися так, аби лише добрі речі могли увійти в житло [Knapp 1999, 59].

Багуа – знак Восьми Триграм, зазвичай із вбудованими в нього символами тайцзі та інь-ян, – зазвичай перебував прикріпленим до перекладки головних воріт чи притолоки дверей. Іноді амулет маскувався як функціональна частина дверей, така як ручка дверей. У багатьох випадках багуа також знаходився на сволоку всередині житла, розташований там, де той був піднятий. Ефективність багуа як оберегу, який не люблять злі духи, була потужною «до такої ж міри, як святої води цурається Князь Темряви», згідно з одним західним спостерігачем [Burkhardt 1953, 130]. Дошка з символами інь-ян і Вісьмома Триграмами над вхідними дверима, як і зображення левів і драконів на даху, сприяла створенню гарного феншуй [Hubrig 1879, 42]. На деяких комбінованих пластинках багуа і тайцзі була додаткові приховані обереги, такі, як надихнуті «Книгою змін» («І цзін») переплетені шнурові конфігурації «Хету» (колісниця Жовтої Ріки), числова репрезентація природного порядку, що втілювала силу й стабільність [Knapp 1999, 59]. Вона слугувала однією з концептуальних моделей для мудреців. Згідно з ортодоксальною китайською космологією, кожен із головних напрямків був непарним числом ян, а проміжкові напрямки – парними числами інь, з непарними й парними числами, що були сполучені в додатковий спосіб [Smith 1991, 59–63]. Кожен із цих загадкових символів одночасно мав багатоманітну здатність репрезентувати діапазон космологічних значень [Knapp 1999, 59–60].

Іноді дзеркальце, яке, як казали, випромінює ян, розташовувалося над головними дверима, де воно розглядалося як сильний відбивач зловорожих впливів. Стверджували, що будь-який злий дух, який мимохідь бачить свою подобу в дзеркалі, тікає наляканий. Дзеркала різних типів часто використовувалися у поєднанні з серіями тризубів або парою ножиць, аби додатково зменшити

шкідливі обставини [Кнарр 1999, 60]. Магічні дзеркала були найважливішими магічними засобами в Китаї. Вони вважалися дуже необхідними в постійній боротьбі проти злих духів. Використання дзеркал було подвійним. Щойно демона ставало видно в магічному люстрі, його сили слабшали, а його напад на власника дзеркала повністю припинявся. Другим використанням магічного дзеркала було забезпечити небесне щастя через володіння ним. Виготовлення магічних дзеркал було секретом китайських магів, який вони пильно охороняли. Будь-яке дзеркало, достатньо старе й досить велике, є здатним виявляти духів, коли повішене всередині будинку [González-Wippler 2009, 303]. Звичайні дзеркала дуже часто вживалися, можливо, тому, що вони були недорогими й їх легко було дістати, проте вони все ж не рекомендуються в «Лу Бань цзін». Замість них описувалося як потрібне «криве дзеркало» (даоцзін) у формі вигнутої платівки, але з вищим обідком і вдавненою серединою [Кнарр 1999, 60]. Це особливий предмет, як кажуть, здатний перевернути будь-яку ворожу ознаку, що відобразилася в ньому, майже як образ його самого перевернутий на його верхівці [Кнарр 1999, 61].

Децо усміхнене обличчя тигра, третьої тварини китайського зодіаку та створіння ян, або лютого тигра чи іншої дикої тварини може також бути підвішене на перемичці дверей як амулет, аби відганяти демонів і злостивих духів, а також як протидія ворожим обставинам. Тваринні морди часто комбінуються з іншими захисними символами, щоб примножити їхній ефект і оберігати господарські ресурси. Згідно з «Лу Бань цзін» (4, 1), дієвість амулету зростає, коли гвіздок, на якому тримається табличка, не проходить через морду тварини, а амулет почеплено в день інь між 3:00 та 5:00 до полудня, годинами, що вважаються інь [Ruitenbeek 1993, 295; Кнарр 1999, 61]. Навіть трапецієподібні розміри таблички мали значення: верхівка повинна бути 8 китайських дюймів завширшки, відповідаючи багуа, або Восьми Триграмам; дно – 6,4 дюйма, аби відповідати шестидесяти чотирьом гексаграмам; а висота, 12 дюймів, гармоніює з дванадцятьма місяцями і також (разом із самими місяцями) уособлює двадцять чотири поділи року [Кнарр 1999, 61, 63].

Децо грайливі образи, намальовані на одвіркових амулетах, представляли згаданого вище білого тигра заходу, який перебуває в рівновазі з лазуровим драконом сходу, щоб захистити житло. Присутність поділеного на долі багуа на табличці підкреслювала факт, що амулетова група зображень була серйозною, не фривольною, в той час як римований двовірш на платівці підтверджував, що тигр і дракон є захисниками дому і принесуть мир тим, хто живе в ньому. Іноді тигри були надмірно стилізованими за формою, постаючи мов собаки, подібні до пекінесів, як на одному з малюнків над дверним проходом. Хоча ця жвава тварина гралася з м'ячем, серйозність оберегу підкреслювалася фразою з чотирьох ієрогліфів «Злу чиниться опір, і Боги повертаються». Прямокутний дерев'яний двірний амулет включав дзеркало як центр багуа, а також людську фігуру, що їде на тигрі – хижаків, чия влада виражена чорними смугами на його чолі, що можуть бути прочитаними як китайський ієрогліф для позначення царя світу. Людська фігура була «Пурпуровою Планетою» чи «Полярним» божеством і виставляла напоказ як захисну мантру застережливу табличку, що проголошувала: «Пурпурова планета світить прямо». Головні дерев'яні ворота у стінах в Чжецзяні сприймалися місцевими мешканцями як захисний амулет тому, що вони нагадували морду лютого тигра з рикаючим ротом і зубами. Ця образність продовжувалася всередині воріт, де децо вигнутий кам'яний міст

розглядався як згорблена спина зіщуленого тигра. Оточене кам'яними стінами село, як говорить переказ, – це тигряче гірське лігво [Кнарр 1999, 63–65].

Щоб відвести зло від своїх осель, китайці прикріплювали на гребені чи фронтоні даху маскарони опозиційного щодо злих сил характеру, озброєні до того ж мечем і щитом. Такий вид страховиськ, які ґрунтувалися на психології, відомий в тому чи іншому вигляді майже у всіх народів, був особливо важливим для контролю за магічними операціями, а ще ці сутності, через поєднання зі знанням астрономії, завдяки астрологічним теоріям були пов'язані з небесними тілами, і таким чином могли бути розширені від земних до космічних сил [Bastian 1868, 44]. Скрізь по сільському Чжецзяну, галактиці «надлюдей духовного світу», як вони були названі етнологом Кларенсом Бартоном Деєм, стояла надприродна охорона [Day 1940, 47]. В той час як деякі з них були добре знаними імператорами, міністрами й генералами, чії імена записані в писемних джерелах, інші виступали вузькопарафіяльними охоронцями селищ і інших малих територій, чие походження було незрозумілим, навіть хоча вони й були увіковіченими у вигляді зображень, які їх ідентифікували. Деякі з цих маловідомих захисників, як говорить Дей, були «місцевими героями тайпінського повстання, пам'ять про яких леліялася в цьому регіоні» [Day 1940, 48]. Можливо, одним із них був Генерал Цзя Ма, чії захисні сили прикликалися на маленькій території в західній частині провінції. На додачу до грубо намальованих щита й меча, його незрозуміле ім'я й три загадкових ієрогліфи слугували як багатоцільовий амулет над дверима [Кнарр 1999, 65].

Захисні екранні або духовні стіни (іньбі чи чжаобі) як додатковий запобіжний захід були звичними для флігелів багатьох типів і будувалися також іноді для простіших жител. Зазвичай масштаб, матеріали й орнаментация відповідали головній структурі. Розташовані усередині головних воріт, екранні стіни створювали бар'єр, що маскував інтер'єр від пильних поглядів перехожих-чужинців, приховуючи те, що всередині житла, й одночасно слугуючи фокусуючою точкою для орнаментации, що розміром і кольором традиційно виявляла ранг власника [Кнарр 1990, 74; Кнарр 1999, 68]. Така духовна стіна не тільки заважала незнайомцям спостерігати за діяльністю родини, але й перешкоджала злим духам, що чаїлися назовні, пробратися в садибу, оскільки ті не могли завернути за кут [Sullivan 1972, 133]. Разом із низкою домінуючих (яшен) об'єктів та пов'язаних ритуалів екранні стіни та захисні ворота створювали оборонну систему, що простягалася від індивідуального житла до світу довкола. Коли дуже великі особняки домінували над вузькою вуличкою, іньбі іноді розташовувалися ззовні та навпроти воріт. У таких випадках «екранна стіна» не буквально приховувала вміст, закриваючи будь-що від погляду, хоча вона й далі розглядалася як така, що захищала все, що всередині будинку. У центральній провінції Шеньсі підняті на верхівку даху феншуйні стінки слугували як віддзеркалюючі екрани від потенційних вторгнень, які походили від вищих гребенів даху [Кнарр 1999, 68, 70].

Для деяких сіл у південному Китаї захист розглядався не як ідіосинкратичний, але як чітка та суворо регламентована система з зовнішніми, проміжковими та внутрішніми елементами. Напрямові компоненти, прив'язані до периметрової оборони, включали стратегічно розташовані захищаючі елементи, такі, як мініатюрні храми Бога Землі, вівтарі різних типів і «захисні камені» (ші ганьдан), що охороняли чотири напрямки, так само як «Леви – пани вітру» (фен ші є) – буфери, виставлені, щоб стримувати шалені вітри. У деяких

місцевостях Тайваню й Фуцзяню побутувала система просторової оборони, звана «п'ять легіонів» (у ін), яка охоплювала чотири вівтарі в кутках селища і п'ятий у селищному храмі. Кілька разів щороку паланкін, який ніс сільське божество, відвідував кожен із легіонів, і робилися ритуальні пожертви, щоб зміцнити п'ять захисників селища. Спеціальна увага завжди зверталася на мостові переправи, перетини доріг і ставки, всі з яких були потенційно небезпечними місцями [Knapp 1999, 70–72]. Селище могло бути захищене встановленням масивної іньбі, тобто духовної стіни, на місці, яке визнавалося вразливим. Крім просторового аспекту цих захисних елементів брався до уваги також часовий вимір. Для встановлення будь-якого елемента яшен і здійснення періодичного ритуалу обиралися сприятливі часи, багато з яких тлумачилися в посібниках і альманахах, як додаткове посилення постійно діючого захисту. Оскільки він був пов'язаний із ідеями «сакрального простору» й «сакрального часу», «метою цього підходу до божественного світу було посприяти людям видалити зло, уникнути біди і досягнути щасливого мирного життя» [Chen 1993, 25; Knapp 1999, 70–72].

Забобон відповідав за упереджене ставлення китайців у минулому до двоповерхових будинків або інших будівель, які заважали зростанню їхніх безпосередніх сусідів, оскільки це відбирало в простого скромного жителя небесну охорону. Висота також була лімітована віруванням, що добрі духи ширяють у повітрі на висоті ста футів, а виняток існував тільки для храмів на воротах і інших будівель у міських стінах [Williams 1974, 23]. Родини розглядали превентивні правила, продиктовані традицією, як важливі і для захисту їхніх будинків від нещастя, і для забезпечення простого надходження мирських благ. Деякі з цих вербальних і писаних оберегів розглядалися як потрібне наступне укріплення, в формі додаткових амулетів, які періодично додавалися до житла [Knapp 1999, 54].

Коли житло було зайнятим, а упереджуючі заходи вжиті, обставини, що змінюються, виразно роблять необхідною увагу до космічного джерела щастя й нещастя. Цей триваючий пошук підходящої частки обмеженої подачі доброї долі приніс до китайських жителів велику кількість каліграфічних і піктографічних символів, що вивищували будівельну деталь над простою орнаментациєю навіть там, де не було свідомої спроби тримати на відстані невдачі чи вимагати удачі й щастя. Як члени ханьської етнічної більшості, так і представники національних меншостей універсально орнаментували свої житла дивовижно спільним набором символічних мотивів по входах і вікнах, на внутрішніх решітчастих панелях і скрізь у головних залах, вівтарних кімнатах, кухнях, спальнях, на ліжках і інших меблях [Knapp 1999, 54]. У пізній імперський період, «хоча ці символи рідко інтерпретувалися точнісінько однаково на всіх рівнях суспільства, вони спричинилися до спільного духу культури, що вийшов за межі класу й навіть поділу на правовірність і єресь» [Smith 1990, 308]. Той факт, що ці загальні символічні обереги дотепер ревно малюються скрізь по китайському культурному світові, є справді прикметним [Knapp 1999, 54].

Сьогодні по всьому сільському Китаї, продовжують помічатися як старі, так і нові нейтралізуючі засоби, щоб захистити мешканців сіл від можливої шкоди. Деякі з них розміщені на критичних перехрестях у селищі, щоб створити різновид надприродної захисної системи, схожої на ту, що забезпечена більш матеріальними стінами. Багато з цих оберегів, амулетів і структур є безсумнівно

оборонними, більш спрямованими на відштовхування пожадливого й небезпечного зовнішнього світу, ніж на просту помсту за недобррозичливі дії теслярів і мулярів [Knapp 1999, 54]. Названі «домінуючими», «гасильними» та «здатними вигнати злих духів» деталями (яшен, ясе та бісе), протидіючі об'єкти розташовані там, де очікується, що вони зменшують вірогідність особистого й родинного нещастя, а також небажаних вторгнень демонів і привидів [Knapp 1999, 55].

Через те, що селища набирають форми лише протягом періоду часу і виростають у розмірі повільно, то традиційно існувала як тривала потреба у пильності по відношенню до лиха, так і існуючий процес прийняття рішень щодо захисту свого власного дому, а також будинків сусідів. У багатьох випадках, наслідком були концентричні шари захисту, що простягалися від стіни й воріт індивідуального помешкання до безпосереднього оточення сусідів, а тоді поза ними, до околиці села. Ймовірність нового будівництва, яке зазіхатиме на старі структури, завжди було турботою для китайських домогосподарств, яка робила неунікною постійну пильність щодо потреби підтримувати багатшарову просторову систему захисних щитів у різних місцях. Нові дороги й рови; зміни в розташуванні садибних воріт, кутів і димарів; висота суміжних будинків – всі сприймаються як динамічні елементи, що наносять шкоду безпеці. Вузькі вулички й провулки можуть бути особливо нав'язливими та загрозливими, бо вони сприймаються як небезпечні стріли, що відкрито пронизують простір у напрямку вразливих воріт, які, таким чином, потребують екранування [Knapp 1999, 55]. Побудова більшого чи вищого житла завжди розглядалася як виклик решті громади, тож слід подбати про засоби захисту свого багатства [Bruun 1996, 57].

До просторових оборонних характеристик, що формують частини жител, належать «камені, що чинять опір», амулетні таблички багатьох типів і екранні стіни. Дванадцять чи тринадцять типів таких яшен, тобто домінуючих рис, проілюстровані у загальних посібниках для тесль, із приписами по розташуванню їх на гребені даху чи торчаків стіні, на дверних панелях або над притолокою, у внутрішньому дворі чи прикріпленими до вітваря в головному холі [Knapp 1999, 55]. Крім самих матеріальних об'єктів, ритуал яшен грає важливу роль в охороні селищ і родин від привидів багатьох різновидів, що принагідно до Тайваню добре дослідив етнолог Девід К. Джордан [Jordan 1972; Knapp 1999, 55]. Клімат і віра, що добрі духи віють з півдня, визначили орієнтацію старовинних китайських будівель на південний бік і північні стіни без вікон. Різко негативне ставлення до звивистого шляху, що характерний для злих духів, дало екрани від духів, які захищають так багато входів. З цієї ж причини робили вигнутий коник даху з його драконячими закінченнями [Williams 1974, 24].

Як зазначав німецький антрополог, синолог і дослідник Східної Азії Бертольд Лауфер, у Китаї дах вважався найважливішою частиною будівлі. За твердженням ученого, душею китайського будинку було не домашнє вогнище, як у Європі, а дах, так само як душею китайця є його обличчя. Допоки обличчя є чистим, так само чистою є і людина, тож «рятують» чи «втрачають» своє «лице», якщо на карту поставлені репутація і честь. Так само будинок зберігає своє обличчя, поки дах знаходиться у допустимо хорошому стані; якщо дах руйнується, то разом з цим приходить кінець будинку. Звідси всі зусилля спрямовувалися на спорудження даху; його прикрашали, щоб привернути увагу перехожих, а також несли такі витрати на мистецтво, які часто годі було

шукати всередині оселі. Саме через це, очевидно, можна зрозуміти поширений серед європейців жартівливий вираз, що при спорудженні будинку китаець спочатку буде дах. Китайський дах був мірилом для характеру будинку, знатності та заможності його господаря. Дах, як найсуттєвіша частина будинку, був визначальним для його типу; поняття типу будинку і типу даху в Китаї збігалися [Laufer 1910, 189]. Дійсно, німецький керамолог Едуард Фукс вдався саме до цієї сентенції. За його словами, дах у традиційній китайській архітектурі настільки кидався у вічі, що просто хотілося сказати: китаець взагалі не споруджує будинок, він будує лише дах. Пагода, власне, є лише збільшенням кількості дахів, поставлених один на інший. Дослідник також додавав, що дах для китайця завжди був найважливішим, тож для нього він завжди знаходив застосування. Китайці забезпечували покрівлею не тільки своє житло, палац чи храм, тому не обходилися без даху також ворота й тріумфальні арки. Однак все це породжувалося ще й незаперечним впливом погоди, оскільки Китай є територією жахливих і спустошливих буревіїв та злив. Таким метеорологічним умовам міг протистояти лише дах відповідної конструкції і форми. Оскільки великі зливи поєднуються з нищівними бурями, то китайський дах мав бути навскісним, але під невеликим кутом, аби буря не розкрила дах, не кажучи вже про те, що могла повалитися вся споруда, що становило б постійну небезпеку при занадто великому куті нахилу [Fuchs 1924, 15, 17].

Проте не слід забувати про символічне значення китайського даху. Засновник Музею мистецтва Східної Азії в Кельні, професор Адольф Фішер написав у путівнику музею, в якому конструкції даху було присвячено особливий відділ: «Ніде не проявляється так чітко істинна мета даху захистити будівлю, як у Східній Азії». Вже за своєю конструкцією китайський дах називають справжнім символом захищеності. Під ним відчують себе у безпеці; і не тільки під час найбільш жахливих буревіїв і нескінченних злив, тут відчують себе в надійному укритті, якщо навіть упаде саме небо. Однак китаець не обмежувався лише технічною передумовою цього враження. Він підкреслював останнє, крім того, ще й з усіх сил символічно. І здійснював він це за допомогою дахових глиняних фігурок, оскільки вони були нічим іншим, як божествами-захисниками, покровителями тих, хто мешкає під відповідним дахом [Fuchs 1924, 18]. Вигнуті гребені дахів із їхніми драконячими закінченнями мали приблизно те ж захисне призначення, що й духовні стіни [Williams 1974, 24].

Таким чином, доктрина феншуй, на Заході відома як геомантия, мала першорядне значення для китайців при розміщенні та будівництві їхніх будинків. Численні приклади регіональної архітектури ілюструють магічні шляхи, якими громада та кожна сім'я по-своєму намагалася вирішити проблеми приватності, особистих потреб та захисту від злих сил при побудові свого життєвого та робочого простору. Важливе місце у китайських космологічних поглядах посідав дах будинку, семантика оберегів якого заслуговує на окремий розгляд.

REFERENCES

- Bastian A. (1868), *Beiträge zur vergleichenden Psychologie*, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, Berlin. (in German)
- Bruun O. (1996), "The Fengshui Resurgence in China: Conflicting Cosmologies Between State and Peasantry", *The China Journal*, No. 36, pp. 47–65.
- Burkhardt V.R. (1953), *Chinese Creeds and Customs*, Vol. 1, South China Morning Post, Hong Kong.

Chen Q. (1993), "The Spiritual Defence System: Spatial *Yasheng* in Vernacular Taiwanese Houses and Settlements", *Wenhua yu jianzhu yanjiu jikan [C + A Culture and Architecture Research]*, Tainan City, No. 3, pp. 5-25.

Day C. B. (1940), *Chinese Peasant Cults: Being a Study of Chinese Paper Gods*, Kelly & Walsh, Shanghai.

Eberhard W. (1986), *Dictionary of Chinese Symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought*, Routledge, London and New York.

Eitel E. J. (2003), *What Is Feng-Shui?: The Classic Nineteenth-Century Interpretation*, Dover Publications, Inc., Mineola.

Fuchs E. (1924), *Dachreiter und verwandte chinesische Keramik des XV. bis XVIII. Jahrhunderts*, Albert Langen, München. (in German)

González-Wippler M. (2009), *The Complete Book of Spells, Ceremonies, and Magic*, Llewellyn Publications, Woodbury.

Hubrig F. (1879) "Fung Schui oder chinesische Geomantie", *Zeitschrift für Ethnologie*, vol. 11, pp. 34-43. (in German)

Jordan D. K. (1972), *Gods, Ghosts, and Ancestors: Folk Religion in a Taiwanese Village*, University of California Press, Berkeley.

Knapp R. G. (1990), *The Chinese House: Craft, Symbol and Folk Tradition*, Hong Kong: Oxford University Press.

Knapp R. G. (1999), *China's Living Houses: Folk Beliefs, Symbols, and Household Ornamentation*, University of Hawai'i Press, Honolulu.

Laufer B. (1910) "Zur kulturhistorischen Stellung der chinesischen Provinz Shansi", *Anthropos*, vol. 5, No. 1, pp. 181-203.

Lee Scott J. (2007), *For Gods, Ghosts and Ancestors: The Chinese Tradition of Paper Offerings*, University of Washington Press, Seattle.

Ruitenbeek K. (1993), *Carpentry and Building in Late Imperial China: A Study of the Fifteenth-Century Carpenter's Manual Lu Ban Jing*, E.J. Brill, Leiden and New York.

Smith R. J. (1990), "Ritual in Ch'ing China", in Liu, Kw.-Ch. (Ed.) *Orthodoxy in Late Imperial China*, University of California Press, Berkeley, pp. 281-310.

Smith R. J. (1991), *Fortune-Tellers and Philosophers: Divination in Traditional Chinese Society*, Westview Press, Boulder.

Smith R. J. (2015), *The Qing Dynasty and Traditional Chinese Culture*, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York and London.

Sullivan L. F. (1972), "Traditional Chinese Regional Architecture: Chinese Houses", *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society*, vol. 12, pp. 130-149.

Waters D. (1994), "Foreigners and Fung Shui", *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society*, vol. 34, pp. 57-117.

Waterson R. (1990), *The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia*, Oxford University Press, Singapore, Oxford and New York.

Williams Ch. A. S. (1974), *Chinese Symbolism and Art Motifs: An Alphabetical Compendium of Antique*, Turtle Publishing, Boston.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2021

UDC 111.32:314/316](510)(091)

THE PHENOMENON OF MAN IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF ANCIENT CHINA

L. Kharchenko

ORCID ID: 0000-0002-5731-0531

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

30, Sukhomlynsky str., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

harchenko_lora@ukr.net

Theoretical views on the human personality in the context of Chinese philosophical discourse are analyzed. Philosophical concepts of understanding the human problem in the context of its integration into social structures, contradictions in worldview, perception of time and space, understanding of the phenomenon of human personality, its genesis, contradictions in understanding the state, methods of governing society and human behavior in society. An analysis of ways to solve the problem of man, his essence, the possibility of its development, the sources of formation of its new qualities, which would speak of him as a person in Chinese philosophy, which is characterized as a functional person. It was found that the purpose of the existence of a functional personality is to perform its functional responsibilities, and the purpose of its individual development is to improve its own efficiency, which contributes to the better performance of this function.

It is noted that the young age of a person is the period which accounts for the most opportunities for self-realization, disclosing one's life potential. With an adequate correlation of desires, aspirations, a person constructs in his thoughts, imagination that which is really possible to realize, at the same time not overestimating or underestimating himself. Human life is active, stormy, full of certain desires, hopes, plans, goals and the like. It is determined that a person not only specifically perceives the world, but also organizes feedback with his own social environment, that is, builds, constructs his living space. Accordingly, as a result of activity, the life world is a "multidimensionality" of the social and practical being of a person, fixes the social and spatial conditions or aspirations of the individual.

Particular attention is paid to understanding the realization of personality, which occurs due to the achievement of success. When a person strives to achieve success, strives for high results in activities, this indicates that he has a strong motivation for achievement. Success in activity depends not only on a person's abilities, but also on the desire to achieve a goal, on purposeful and hard work to achieve success.

Key words: Chinese philosophy, man, personality, society, consciousness, values, morality, self-knowledge.

ФЕНОМЕН ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Л. М. Харченко

Проаналізовано теоретичні погляди на особистість людини у контексті китайського філософського дискурсу. Розглянуто філософські концепції осмислення проблеми людини в контексті її інтеграції до суспільних структур, виявлено суперечності у світосприйманні, сприйнятті часу і простору, розумінні явища особистості людини, її генезису, суперечності у сфері розуміння держави, методів управління суспільством і поведінкою людини у соціумі. Здійснено аналіз способів вирішення проблеми людини, її сутності, можливості її розвитку, джерел формування її нових якостей, що дозволяли б говорити про неї як про особистість у рамках китайської філософії, яка характеризується як функціональна особистість. З'ясовано, що метою існування функціональної особистості є виконання її функціональних обов'язків, а метою її індивідуального розвитку – покращення власної ефективності, яка сприяє кращому виконанню цієї функції.

Зазначається, що молодий вік людини є тим періодом, на який припадає найбільше можливостей для самореалізації, розкриття свого життєвого потенціалу. При адекватній кореляції бажань, прагнень людина конструює у своїх думках, уяві те, що реально можливо втілити в життя, принагідно не переоцінюючи і не недооцінюючи себе. Життя людини активне, бурхливе, сповнене тих чи тих мрій, сподівань, планів, цілей тощо. Визначено, що людина не просто специфічно сприймає світ, але й організовує зворотний зв'язок із власним соціальним оточенням, тобто, вибудовує, конструює свій життєвий простір. Відповідно, як результат діяльності, життєвий світ є «багатовимірністю» соціально-практичного буття людини, що фіксує соціально-просторові стани або устремління індивіда.

Особлива увага приділена розумінню реалізації особистості, що відбувається через досягнення успіху. Коли людина прагне досягти успіху, прагне до високих результатів у діяльності – це свідчить про наявність у неї сильної мотивації досягнення. Успіх у діяльності залежить не тільки від здібностей людини, а й від прагнення досягти мети, від цілеспрямованої і наполегливої праці задля досягнення успіху.

Ключові слова: китайська філософія, людина, особистість, суспільство, свідомість, цінності, мораль, самопізнання.

Сутність людини як об'єкта філософського аналізу не є чимось сталим: на кожному етапі історичного розвитку вона набуває нових життєвих вимірів існування; через її діяльність та суспільні відносини; через її працю та духовність, що характеризує саму природу людини. Становлення людини як соціальної істоти відбувалося на основі засвоєння нею цінностей, вироблених людством упродовж усієї історії, – мови, способів діяльності, вміння використовувати знаряддя праці, різноманітних культурних традицій. Соціальна обумовленість людини не потребує доведення, адже людина може виступати як продуктом певної епохи, певного суспільства, так і результатом, своєрідним втіленням усієї попередньої історії людства. Її універсальність та унікальність, здатність до самовизначення, вільної й творчої діяльності визначає характер взаємодії з оточуючою дійсністю.

Стверджуючи себе у світі, людина здійснює постійний пошук можливостей щодо свого вкорінення в ньому. Універсум відкриває перед нею безмежні горизонти, але їх потрібно осягнути, освоїти, привласнити. Це й визначає постійну духовну розвідку, виміри безмежжя, поліфонічне озвучення світової

тиші засобами філософії. Все це здійснюється людиною, що володіє особистим масштабом виміру Всесвіту, бо живе і діє в певний час і в певній точці космічного і соціального простору, володіє певним досвідом його осягнення, що й узагальнюється у філософських вченнях [Космічний потенціал духовного буття людини 2019].

У східній і західній міфологіях, в античній філософії відобразилось розуміння людини як своєрідного ключа до розгадування багатьох таємниць Всесвіту. У давнину людина не відокремлювала себе від решти природи, відчуваючи свій зв'язок з життям оточуючого світу, що відобразилось в антропоморфізмі – підсвідомому сприйнятті Всесвіту і діючих в ньому сил як живих істот, подібних до неї самої.

Погляди на людину постійно змінювались протягом історичного розвитку світової спільноти. Наприклад, як чітко висловився Мен-цзи, те, що відрізняє особистість від людської істоти, не є якимось незмінним природним даром, це те, що здобувається досвідом і завжди є індивідуальним культурним вдосконаленням. Навіть Конфуцій, який заявляє, що не може об'єднатися з птахами і тваринами, оскільки він, врешті-решт, людська істота, навіть він наполегливо підкреслює, що об'єднуюватиметься тільки з деякими людськими істотами, тільки з тими, хто розвинений і окультурений [Это человек : антологія 1995, 309].

Зрозуміло, що «Для китайського світосприйняття характерне циклічне розуміння розвитку, загальне для космосу, природи та людини. Все, що колись виникло, має, свого часу, зникнути, щоб виникнути знов у перетвореному вигляді. Все містить в собі свою межу, певну критичну масу росту, межу, за досягнення якої вектор руху неминуче змінює свій напрям на протилежний» [История философии 1997, 27].

Поняття особистості в Китаї сформувалося, як відомо, у процесі взаємодії трьох вчень, що якісно розрізняються між собою: конфуціанства, даосизму і буддизму. Протистояння ідей Конфуція і Лао-цзи дало можливість китайським мислителям розробити і порівняти соціальні і біологічні аспекти уявлень про особистість, а вплив буддистської філософії дозволив ці протилежні погляди об'єднати і синтезувати на рівні свідомості.

При цьому конфуціанці заклали філософські ідеї про соціальну гармонію, даоси розвинули теорію про внутрішній нерозривний взаємозв'язок людини з природою, буддисти виклали практичні методи психічної саморегуляції, що дають потенційну можливість свідомо управляти своїм нервово-психічним станом і моделювати власне буття.

Людина від народження наділена здатністю пізнавати; бути здатним пізнавати речі – це означає запам'ятовувати їх, а запам'ятовувати – означає відкладати в серці. Крім того, серце наділене певною порожнечою. Коли знання, вже накопичені серцем, не заважають подальшому сприйняттю речей, – це і називається порожнечою. Серце людини від народження наділене здатністю пізнавати. Здатність пізнавати речі – означає вміння розрізняти їх, а це в свою чергу означає одночасно пізнавати кілька речей. Одночасно пізнавати речі – значить роздвоюватися. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що серце володіє тим, що називають цілеспрямованістю. Відповідно, коли пізнання однієї речі не заважає пізнанню іншої – це називається зосередженістю. Коли людина спить, то її серце починає вільно діяти, а якщо змусити його служити собі, то воно буде розмірковувати. Тому серце постійно знаходиться в дії, і між тим воно володіє певним спокоєм. Коли сновидіння і дрібні турботи не заважають серцю пізнавати – це називається спокоєм [Древнекитайская философия 1973, 185].

Завдяки механізму мислення людська особистість у своїй структурі породжує специфічну голограму, тобто цілісно відтворює Всесвіт. Про її існування у філософії відомо давно. Це відомий парадокс Лао-цзи: найвеличніше знаходиться у найдрібнішому. Сьогодні ідея людини як універсальної космічної голограми знайшла підтримку не тільки у фізиків, нейропсихологів, але й у філософів [Філософія... 1998, 25–261].

Так, у книзі «Лі Цзі» описуються соціальні норми суспільства, обряди і придворні церемонії династії Чжоу, зокрема зазначається, що: «Щирість – це шлях неба. Набуття щирості – це шлях людини. Той, хто володіє отриманою від неба щирістю не витрачає зусиль, але в нього все вдається так, як слід; не напружує свій розум, але в усьому знається належним чином і знаходиться в природному єднанні з вірним шляхом. Така людина є істинно мудра. Людина, яка набуває щирості, – це людина, яка обирає хороше і твердо притримується його. Для того щоб обрати хороше, необхідно всебічно вивчати, детально досліджувати, серйозно роздумувати, чітко розрізняти і належним чином здійснювати. Існує щось, чого не вивчали, його починають вивчати, але не можуть досягнути його сенс – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не досліджували, його починають досліджувати, але не можуть розібратися в ньому – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, над чим не роздумували, над ним починають роздумувати, але не можуть дійти до певних висновків – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не розрізняли, його починають розрізняти, але не можуть отримати чітке уявлення – зусиль все одно не припиняють. Існує щось, чого не здійснювали, його починають здійснювати, але не можуть досягти належних результатів – зусиль все одно не припиняють. Там, де іншому достатньо одного зусилля, тобі необхідно сто; там, де іншому достатньо десяти зусиль, тобі необхідно тисяча. Якщо слідувати таким шляхом, то навіть тупа людина зможе розібратися у всьому, а слабка людина набуває сили» [Древнекитайская философия 1973, 129].

Коли в усьому розуміються завдяки щирості, це називається небесною природою. Коли внаслідок розумових зусиль набувають щирості, це називається вихованням. Коли є щирість, можна досягти розуміння всього; коли є розуміння всього, можна досягти щирості. Тільки той, хто володіє найбільшою щирістю в Піднебесній, здатний повністю розвинути свою природу. Той, хто спроможний повністю розвинути свою природу, здатний повністю розвинути природу всіх людей. Той, хто здатний повністю розвинути природу всіх людей, цілком спроможний розвинути природу всіх речей. Той, хто здатний повністю розвинути природу всіх речей, в змозі допомогти перетворенню і розвитку сил неба і землі. Той, хто в змозі допомогти перетворенню і розвитку сил неба і землі, спроможний скласти з небом і землею трисидність [Древнекитайская философия 1973, 129].

Серед філософів конфуціанської школи, які приділяли увагу проблемі людини і її функціонуванню в суспільстві, можна назвати засновника цього філософсько-етичного напрямку Конфуція (провідна праця – «Луньюй») («Бесіди та розміркування»), Мен-цзи, Сюнь-цзи, Лу Цзю-юань, Ван Ян-міна. Найбільш послідовними опонентами конфуціанців, які пропонували своє бачення і проблеми людини, вважаються моїсти, зокрема, засновник школи Мо-цзи та легісти (Цзи-Чан, Шан-Ян та Хань Фей-цзи).

Із появою підструктури особистості людський організм знаходить специфічну, принаймні таку, що раніше так виразно не проявлялась у жодного

з видів живих організмів, атрибутивну властивість – мислення. Останнє виникло для підтримки життєдіяльності цього функціонального органу.

Завдяки механізму мислення людська особистість у своїй структурі породжує специфічну голограму, тобто цілісно відтворює Всесвіт. Про її існування у філософії відомо давно. Зокрема, йдеться про парадокс Лао-цзи: найвеличніше знаходиться у найдрібнішому.

У межах згаданих концепцій природа людини визначається як природжено добра (конфуціанство), виключно зла (деякі неоконфуціанці), різниться щодо кожної окремої особи (моїсти), є переважно злою, хоча й зустрічаються «ідеальні люди» (легізм). Вихідною умовою формування досконалої людини є: благородне походження (конфуціанство), наявність інтелектуальних здібностей та моральних чеснот поза залежністю від соціального походження (моїсти), вроджена здатність до досягнення природи всього сущого (легісти).

Звідси видно, що люди, живучи в світі, не можуть не жити разом; якщо ж вони живуть спільно, але при цьому не здійснюють поділу обов'язків, тоді виникає суперництво. Коли виникає суперництво, це призводить до безладу; коли виникає безлад, це призводить до того, що люди залишають свої домівки; а коли вони залишають свої домівки, це призводить до послаблення держави; що в свою чергу призводить до того, що люди не можуть перемагати речі. В цьому випадку, навіть маючи житла, люди не можуть спокійно жити в них. Звідси очевидно, що людина ні на мить не може відкидати ритуал і почуття обов'язку.

Коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати батьків, – це називається синівською шанобливістю; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати старшого брата, – це називається шанобливістю молодшого брата до старшого; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна шанувати тих, хто знаходиться зверху, – це називається покірністю; коли завдяки дотриманню ритуалу і почуття обов'язку людина здатна примусити служити собі тих, хто знаходиться внизу, – це називається бути правителем. «Бути правителем» – означає вміти примусити людей жити спільно. Коли шлях людей у спільному житті правильний, всі речі знаходять кожна своє місце, домашні тварини ростуть і множаться, все живе отримує можливість існувати. Тому, коли домашніх тварин годують своєчасно, вони швидко ростуть; коли траву і ліс косять і вирубують своєчасно, вони пишно ростуть. Коли накази своєчасні, народ єдиний, а мудрі й талановиті люди охоче їм підкоряються [Древнекитайская философия 1973, 159].

Люди живуть разом в певному порядку, вони висувають однакові вимоги, однак досягають їх здійснення різними шляхами. Люди мають однакові бажання, однак відрізняються в пізнанні цих бажань. Такою є природжена якість людини.

Кожна людина щось вважає правильним – це однаково властиво і мудрому і дурному. Однак те, що вони вважають правильним, відмінно одне від іншого; в цьому і полягає різниця між мудрим і дурним. Люди мають однакові можливості, проте вони відрізняються один від одного в пізнанні речей. Якщо в справах виходити тільки з особистих інтересів і це не буде мати поганих наслідків, якщо дати волю бажанням і не обмежувати їх, це викличе хвилювання в серці народу, і його неможливо буде заспокоїти. І тоді навіть мудреці і ті не зможуть керувати державою; якщо ж мудреці не зможуть керувати державою, не буде ні заслуг, ні почесних обов'язків, люди не будуть роз'єднані. Якщо ж люди не будуть роз'єднані, не буде різниці між становищем правителя і підданого. Якщо не буде правителя, який би керував своїми підданими, тоді ті, хто

зверху, не будуть управляти тими, хто внизу, і через те, що люди дадуть волю своїм бажанням, в Піднебесній виникнуть нещастя. Адже люди люблять і ненавидять одні й ті ж речі, але бажуючих багато, а речей мало. Оскільки речей мало, це неминуче призводить до суперництва. Потрібно знати, що речі, якими насолоджується одна людина, створюються мистецтвом багатьох людей. Якою талановитою не була б одна людина, вона не може одночасно володіти мистецтвом усіх ремесел; одна людина не в змозі одночасно займати посади багатьох чиновників. Тому, якщо люди будуть жити окремо один від одного і не опиратися один на одного, це призведе до злиднів; але, навіть якщо вони і будуть жити разом, але між ними не буде поділу обов'язків – виникнуть чвари. Злидні – це нещастя, розбрати – це лихо. Щоб позбутися цього нещастя і покінчити з цим лихом, немає нічого кращого, як змусити людей жити разом і розділити обов'язки. Коли сильний утискає слабого, розумний залякує дурного, коли народ і низи вчиняють наперекір верхам, молоді утискають старших, коли в основі правління не лежить добродіяння – в цьому випадку у старих і слабких виникає боязнь залишитися без тих, хто їх утримує і годує, і навіть здорові, міцні люди і ті відчують нещастя бути розриваючими суперництвом. Займатися справою – це те, що ненавидять люди; заслуги і влада – це те, що вони люблять. Якщо посади і справи серед людей не розділені, виникає нещастя: люди прагнуть робити лише те, що їм вигідно, і борються за заслуги. Коли в питаннях відповідності чоловіка і жінки, відмінності між чоловіком і дружиною, одруження, заміжжя, сватання, викупу, доставки нареченої в дім нареченого і зустрічі її не дотримуються ритуалу, – в такому разі у людей виникає побоювання неправильної відповідності подружньої пари і їх досягає нещастя: вони сваряться через любов. Тому мудреці і створили відмінності між людьми [Древнекитайская філософія 1973, 161].

Коли людина повністю виконує свої справи, вона прекрасна. Пізнаючи однорідні речі, не можна роздвоюватися. Тому мудра людина обирає один шлях і цілеспрямовано слідує йому. Селянин всі свої сили зосереджує на роботі в полі, проте він не може бути управителем полів; торговець всі свої сили зосереджує на торгівлю, проте він не може бути управителем ринку; ремісник всі свої сили зосереджує на виробництві інструменту, однак він не може бути управителем цього виробництва. А є інші люди: вони не володіють навичками трьох останніх, але їм можна дозволити керувати і селянами, і торговцями, і ремісниками. Це відбувається тому, що вони зосередили всю свою увагу на дао, а не на речах. Той, хто всю свою увагу зосереджує на речах, здатний керувати лише однією категорією речей, в той час як людина, що зосередила всю свою увагу на дао, здатна одночасно керувати всіма категоріями речей. Тому досконала людина цілком зосереджується на дао і таким чином досліджує речі. Хто цілком зосереджується на дао, той правильно мислить; хто досліджує речі, виходячи з дао, той прозорливий в справах; коли мислять правильно і вчиняють відповідно до цих думок, всі речі служать людині кожна на своєму місці [Древнекитайская філософія 1973, 187].

Отже, «Традиційно в Китаї людина осмислювалась в категоріях антропологічного світогляду, коли людина тлумачилася як «серце всесвіту», тобто між людиною і космосом існувала взаємна відповідність. Сама людська суб'єктивність розумілася у вигляді міри усвідомлення людиною своєї буттєвої повноти, бо вона належала і зовнішньому світу. Порожнеча в китайській філософській традиції є первозданним хаосом, світом без форм, з якого

впливає весь емпіричний світ і в нього повертається, що і фіксується у вічній взаємодії двох начал – темного, жіночого Інь і світлого, чоловічого Ян» [Китайская классическая «Книга Перемен» 1993, 23].

Якщо людину не виховувати і не впливати на неї за допомогою законів, вона стає несправедливою, підступною і йде неправильним шляхом. Якщо на людину не впливати за допомогою норм ритуалу і почуття обов'язку, вона порушує закони, піднімає смуту і не піддається умиротворенню. В давні часи мудрі правителі, розуміючи, що людина за своєю природою зла, бачили в цьому причину несправедливості і підступності людини, в результаті чого вона стає на неправильний шлях, а також причину того, що людина порушує закони, піднімає смуту і в результаті не піддається умиротворенню. Тому вони ввели ритуал і поняття почуття обов'язку і створили систему законів, з тим щоб дисциплінувати і виховати почуття і характер людини, направивши їх по правильному шляху, відповідному дао. Той із сучасних людей, хто змінюється під впливом виховання і законів, хто накопичує знання, дотримується норм ритуалу, і виконує свій обов'язок, є досконалою людиною. Той же, хто нестриманий в своїх почуттях, потурає їм, порушує норми ритуалу і не виконує свого обов'язку, є нікчемною людиною. Якщо з цієї точки зору розглядати природу людини, тоді стає очевидним, що людина за своєю природою зла і що її добродіяння породжується практичною діяльністю [Древнекитайская философия 1973, 201].

Як зазначає Кіктенко В.О., «Представники китайської інтелектуальної еліти почали дискусію про можливу роль Китаю в світі на основі переосмислення минулого з метою відновлення традиційної ідеології, мислення, концепцій, світогляду, цінностей та методології. У сучасному Китаї знову йде пошук ідентичності країни та її місця в глобальному світі, а нові наукові і філософські концепції вказують на пошук вирішення цього питання шляхом синтезу традиційного і модерного» [«Піднебесна» Чжао Тін'яна: філософський погляд на світовий порядок 2019, 11].

...Нехай навіть людина від природи і наділена прекрасними властивостями і мудрістю, вона повинна ще отримати мудрого вчителя і слідувати йому в усьому, вона повинна вибирати собі в друзі хороших людей і дружити з ними.

Коли людина отримує мудрого вчителя і дотримується його у всьому, вона чує лише про вчинки Яо, Шуня, Юя і Тана! Коли людина має хороших друзів і дружить з ними, вона бачить лише щирість, вірність, шанобливість і поступливість! Якщо людина з кожним днем все більше переймається людяністю і почуттям обов'язку, хоча сама ще й не усвідомила цього, - це результат її спілкування з хорошими людьми. Коли людина знаходиться разом з поганими людьми, вона чує лише наклеп і брехню, бачить лише розгнуданість, розпусту, жадібність і стремління до наживи! Якщо людина своїми вчинками прирікає себе на страту, хоча сама і не усвідомлює цього, це результат її спілкування з поганими людьми! Переказ говорить: «Якщо не знаєш, які твої діти, подивися на їхніх друзів. Якщо не знаєш, який твій правитель, подивися на тих, хто його оточує». Все це є результатом спілкування з людьми [Древнекитайская философия 1973, 209].

Тонкість слуху, ясність зору, проникливість розуму, здатність осягнення породжені небом. Рух і спокій, роздум, обдумування – все це людські дії. Людські дії – це означає те, що людина дивиться, спираючись на народжену небом ясність зору; слухає, спираючись на народжену небом тонкість слуху; розмірковує і обмірковує, спираючись на народжений небом розум.

Тому якщо споглядання супроводжується напругою, то очі не в змозі побачити що-небудь; якщо надмірно вслухається, то вуха не в змозі почути що-

---

небудь; якщо роздуми і обдумування відбуваються дуже старанно, то в знаннях з'являється хаос.

Якщо очі не в змозі побачити що-небудь, то вони не можуть розрізнити біле і чорне; якщо вуха не в змозі почути що-небудь, вони не можуть відокремити чисті звуки від засмічених; якщо в знаннях з'являється хаос, то розум не може розібратися в тому, що призводить до упущень і що до досягнень. Якщо очі не можуть розрізнити білий і чорний кольори, то це називають сліпотою; якщо вуха не можуть відокремлювати чисті звуки від засмічених, то це називають глухотою; якщо серце не може з'ясовувати, що призводить до упущень і що до досягнень, то це називають божевіллям.

«Керувати людьми», про що йдеться в книзі Лао-цзи, означає приведення в порядок відносин між рухом і спокоєм, зменшення сил, що витрачаються на роздуми і обдумування [Древнекитайская философия 1973, 243].

Отже, аналізуючи феномен людини у філософії стародавнього Китаю, значимо, що найгостріші суперечності виявлені в горизонті світосприймання, сприйняття часу і простору, розуміння явища особистості людини, її генезису, різне сприйняття свободи людини, різниця в ідеологіях організації життєустрою народу, суперечності у сфері розуміння держави, методів управління суспільством і поведінкою людини у соціумі.

Багато філософів стверджують, що людина розуміється саме як складний регулятор людської життєдіяльності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину, в усіх її об'єктивних характеристиках.

Ці міркування дозволяють зробити висновок, що людина постійно перебуває в процесі динамічного розвитку. Тобто протягом свого матеріального буття вона намагається досягати поставлених цілей, стати успішною. Проблеми вибору життєвого шляху й самовизначення перетворюються в центр життєвих позицій, навколо якого розвертається вся діяльність, всі інтереси особистості. При цьому соціальна активність людини, її потреба у творчості й розвитку своїх здібностей, сформованість мотиваційно-ціннісних позицій, психофізичні, соціальні й духовні кондиції стають її індивідуально усвідомлюваною мірою рівня своєї успішності, самореалізації, соціалізації й життєтворчості в цілому. У різних людей потреби, пов'язані з їхнім життєвим світом неоднакові за складністю. Когось задовольняє маленький мікросвіт, де людина відчувається затишно і комфортно, а для іншого – світ розширюється до велетенської держави, а інколи і до безмежного Всесвіту, де хочеться бачити себе цілковитим господарем.

ЛІТЕРАТУРА

Волкова А.Н. История философии : учеб. пособие. Москва : Приор, 1997. 464 с.

Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. Т. 2. Москва : Мысль, 1973. 384 с.

Кіктенко В.О. «Піднебесна» Чжао Тін'яна: філософський погляд на світовий порядок. *Науковий журнал «Китаєзнавчі дослідження»*, № 1. Київ. 2019. С. 11–19.

Лешкевич Т.Г. Философия. Вводный курс. Изд. 2-е доп. Москва : Контур, 1998. 464 с.

Харченко Л.М. Космічний потенціал духовного буття людини. *Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Вип. 41. Київ : Полтава. 2019. С. 154–166.*

Щуцкий Ю.К. Китайская классическая «Книга Перемен». Москва : Наука, 1993. 606 с.

Это человек : антология / сост., вступ. ст. П. С. Гуревича. Москва : Высш. школа, 1995. 320 с.

REFERENCES

Volkova A. N. (1997), *Ystoryia fylosofyy : ucheb. posobye* / A. N. Volkova, V. S. Hornev, R. N. Danylchenko, Moskva.

Drevnekytaiskaia fylosofya (1973), *Sobranie tekstov v dvukh tomakh*, T. 2, Moskva.

Kiktenko V. O. (2019), «Pidnebesna» Chzhao Tiniana: filosofskyi pohliad na svitovyi poriadok, *Naukovyi zhurnal «Kytaieznavchi doslidzhennia»*, № 1, pp. 11-19.

Leshkevych T. H. (1998), *Fylosofya. Vvodnyi kurs*. Yzd, 2-e dop., Moskva.

Kharchenko L. M. (2019), Kosmichniy potentsial dukhovnoho buttia liudyny. *Nauk.-teoret. zhurn. / In-t filosofii imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy, Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka*. Vol. 41. pp. 154-166.

Shchutskyi Yu. K. (1993), *Kytaiskaia klassycheskaia «Knyha Peremen»*, Moskva.

Esto chelovek : antolohiya (1995), Sost., vstup. st. P. S. Hurevycha, Moskva.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2021

ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaĕznavĕi doslidžennâ, 2021, No. 1, pp. 47–55
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.01.047>

UDC 336.273: 339.727.3

THE IMPACT OF MULTINATIONAL BANKS' LENDING ACTIVITIES ON EXTERNAL DEBT OF DEVELOPING ECONOMIES: AN EXAMPLE OF CHINA

R. Zapotichna

Ph.D. in Economics, Lecturer
Lviv State University of Internal Affairs
26, Horodotska str., Lviv, 79000, Ukraine
roksolana.zapotichna@gmail.com

The article develops theoretical and methodological principles of debt economy research. The author's approach to the interpretation of the categories under research is proposed. The category «debt-type economy» is defined as a national economy that demonstrates a significant stable dependence on external borrowing, which occurs when the external debt is at least 30% of GDP and/or external borrowing supports at least 30% of the country's economic growth, while «multinational banks» are defined as large universal banks, which are the main intermediaries and lenders in the global financial market, providing the transfer of borrowed capital in the global scale directly from the parent bank and/or indirectly through an extensive and integrated network of foreign offices in the host countries and whose lending potential may lead to debt-type economies formation in borrowing countries. Debt-type economy is classified into three groups depending on the impact of debt burden on the level of debt security (debt economy with moderate external debt (30-45% of GDP), debt economy with excessive external debt (46-70% of GDP), debt economy with critical external debt (over 70% of GDP). The nature of the multinational banks' lending activities impact on the external debt of China and other developing countries is assessed on the basis of statistical, structural and functional analysis. A strong direct link between external debt and direct cross-border lending in this group of countries has been found, indicating that multinational banks' lending still remains an important source of external borrowing by developing countries, including China. The decrease in direct cross-border lending resulted in a significant reduction in the share of China's external debt, which is formed by direct cross-border loans provided by multinational banks.

Key words: debt-type economy, direct cross-border lending, external debt, multinational banks, China.

ВПЛИВ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ НА ЗОВНІШНЮ ЗАБОРГОВАНІСТЬ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ: ПРИКЛАД КИТАЮ

Р. А. Запотічна

У статті розвинуто теоретико-методологічні засади дослідження боргової економіки. Запропоновано авторський підхід до трактування категорій «боргова економіка», яку визначено як національну економіку, що демонструє значну стійку залежність від зовнішніх запозичень, яка має місце у випадку, коли величина зовнішньої заборгованості складає не менше 30% ВВП та/або зовнішні запозичення забезпечують не менше 30% економічного зростання країни, та «транснаціональні банки», які розглядаються як великі універсальні банки, що виступають основними посередниками та кредиторами на світовому фінансовому ринку, забезпечують рух позикового капіталу у глобальному просторі безпосередньо з материнського банку та/або опосередковано через розгалужену й інтегровану мережу закордонних підрозділів у державах-реципієнтах і чия кредитна діяльність завдяки великим масштабам потенційно сприяє формуванню у країн-позичальниць економіки боргового типу. Обґрунтовано виокремлення типів боргової економіки залежно від впливу боргового навантаження на рівень боргової безпеки (боргова економіка з помірним зовнішнім боргом (30-45% ВВП), боргова економіка з надмірним зовнішнім боргом (46-70% ВВП), боргова економіка з критичним зовнішнім боргом (понад 70% ВВП)). Оцінено на основі статистичного, структурно-функціонального аналізу характер впливу кредитної діяльності транснаціональних банків на зовнішню заборгованість Китаю та інших країн, що розвиваються. Визначено особливості впливу кредитної діяльності транснаціональних банків на зовнішню заборгованість Китаю. Встановлено, що в група країн, що розвиваються, є диференційованою за показниками зовнішнього боргу (з представленої вибірки до боргових економік можна віднести Туреччину, ПАР та Мексику), тоді як економіку Китаю до боргового типу віднести не можна. У цій групі країн виявлено сильний прямий зв'язок між зовнішнім боргом і прямими кредитами, що вказує на те, що кредитування з боку транснаціональних банків досі залишається важливим джерелом зовнішніх запозичень країн, що розвиваються, у тому числі і Китаю. Результатом зменшення прямого кредитування стало суттєве скорочення частки зовнішньої заборгованості Китаю, яка формується прямими кредитами транснаціональних банків.

Ключові слова: боргова економіка, пряме транскордонне кредитування, зовнішня заборгованість, транснаціональні банки, Китай.

У сучасних умовах глобалізаційного розвитку значне зростання потреби країн світу в фінансових ресурсах, з одного боку, і нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між країнами та регіонами світу, з іншого боку, викликає інтенсифікацію транскордонних потоків капіталу, у тому числі позикового. Зростання масштабів зовнішніх запозичень і міжнародних потоків позикового капіталу, підвищення ступеня залежності економік багатьох країн від залучення зовнішніх кредитних ресурсів призвели до того, що економічний розвиток країн усе більше став набувати боргового характеру.

Боргова економіка характеризується підвищеними ризиками розвитку зовнішньоборгової кризи у країнах-реципієнтах кредитів, що в умовах глобального поширення боргових проблем може загрожувати розвитком системної фінансової кризи загальносвітового масштабу. У зв'язку із цим проведення наукових досліджень, спрямованих на розвиток теоретико-методологічних основ дослідження кредитної діяльності транснаціональних банків в умовах боргової економіки, є актуальним і доцільним

Мета нашого дослідження полягає у розвитку та вдосконаленні теоретико-методологічних основ дослідження кредитної діяльності транснаціональних банків в умовах боргової економіки, оцінці на основі статистичного, структурно-функціонального аналізу впливу транснаціональних банків на зовнішню заборгованість Китаю та порівнянні особливостей такого впливу з іншими країнами, що розвиваються.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, особливості здійснення кредитної діяльності транснаціональних банків у контексті її впливу на формування зовнішньої заборгованості Китаю.

В умовах глобалізації зовнішня заборгованість стає невід'ємною складовою та ключовою характеристикою боргової економіки. До країн з економікою боргового типу прийнято відносити держави, у яких економічне зростання не менше, ніж на 30% забезпечується зовнішніми запозиченнями. Необхідно погодитись з тим, що до категорії боргової економіки не можна відносити усі без винятку національні економіки, що мають зовнішню заборгованість. Разом із тим, вважаємо, що застосування при визначенні боргового характеру економіки виключно критерію участі зовнішніх запозичень у забезпеченні хоча б 30% економічного зростання є недоцільним. Це пов'язано зі складністю точного обчислення відсотка економічного зростання, яке відбувається саме завдяки зовнішнім запозиченням. Крім того, необхідно враховувати той факт, що ряд емпіричних досліджень демонструють відсутність явного взаємозв'язку між зовнішнім боргом та економічним зростанням у країнах зі значною заборгованістю або негативний вплив зовнішніх запозичень на зростання економіки.

Ураховуючи вищезазначене, вважаємо доцільним розширити традиційний підхід до трактування категорії боргової економіки та впровадити додатковий критерій віднесення економіки до боргового типу, у якості якого використовувати ключовий показник боргового тягаря – відношення вартості зовнішнього боргу до ВВП. Ґрунтуючись на представлених вище обґрунтуваннях граничних значень боргового тягаря та порогових меж зовнішньої заборгованості за методикою МВФ та Світового банку [IMF 2018], пропонуємо вважати економіку країни залежною від зовнішніх запозичень, якщо їх величина перевищує 30% ВВП. У зв'язку із цим пропонується диференціювати типи зовнішньої заборгованості за критерієм відношення до боргової економіки і виділяти: зовнішню заборгованість, що призводить до формування економіки боргового типу (понад 30% ВВП); зовнішню заборгованість, що не викликає формування боргової економіки (до 30% ВВП).

Відтак, на нашу думку, в умовах глобалізації борговою економікою слід вважати національну економіку, що демонструє значну стійку залежність від зовнішніх запозичень, яка має місце у випадку, коли величина зовнішньої заборгованості складає не менше 30% ВВП та/або зовнішні запозичення забезпечують не менше 30% економічного зростання країни.

Таким чином, категорії боргової економіки та зовнішньої заборгованості є діалектично взаємопов'язаними. В умовах фінансової глобалізації зовнішня заборгованість виступає ключовою характеристикою економіки боргового типу. Беручи до уваги запропоноване визначення боргової економіки, критерії віднесення економіки до боргового типу, порогові значення показника відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, вважаємо можливим доповнити типологізацію боргової економіки за впливом боргового навантаження на рівень боргової безпеки, а також типу позичальника, запозичення якого відіграють визначальну роль у формуванні боргової економіки.

Так, за впливом боргового навантаження на рівень боргової безпеки можна виокремити такі типи боргової економіки:

-
- боргова економіка з помірним зовнішнім боргом (30-45% ВВП);
  - боргова економіка з надмірним зовнішнім боргом (46-70% ВВП);
  - боргова економіка з критичним зовнішнім боргом (понад 70% ВВП).

За критерієм типу позичальника, запозичення якого відіграють визначальну роль у формуванні боргової економіки:

- боргова економіка переважно офіційного типу (у структурі зовнішнього боргу переважає державна заборгованість);
- боргова економіка переважно приватного типу (зовнішній борг у більшій частині представлений недержавною заборгованістю);
- боргова економіка змішаного типу (зовнішня заборгованість представлена більш-менш рівними розмірами офіційних та неофіційних боргів).

У сучасних умовах поглиблення процесів інтернаціоналізації господарського життя і фінансової глобалізації найважливішими фінансовими посередниками на світовому ринку позикового капіталу є транснаціональні банки. Враховуючи те, що транснаціональні банки є одними з найбільших кредиторів у світовій економіці, чії операції з кредитування призводять до нагромадження зовнішніх боргів у позичальників-нерезидентів, можна констатувати, що потенційно діяльність транснаціональних банків провокує формування боргової економіки. У зв'язку із цим виникає необхідність аналізу теоретичних підходів до дослідження кредитної діяльності транснаціональних банків у контексті її впливу на зовнішню заборгованість та боргову економіку.

Під транснаціональними банками ми розуміємо великі універсальні банки, які виступають основними посередниками та кредиторами на світовому фінансовому ринку, забезпечують рух позикового капіталу у глобальному просторі безпосередньо з материнського банку та/або опосередковано через розгалужену й інтегровану мережу закордонних підрозділів у державах-реципієнтах і чії операції з надання прямих кредитів завдяки великим масштабам призводять до створення зовнішніх боргів у країн-реципієнтів, потенційно сприяючи формуванню у країн-позичальників економіки боргового типу.

Питання про характер впливу транснаціональних банків на економіку країн-реципієнтів залишається одним з найбільш дискусійних у наукових дослідженнях. До глобальної фінансової кризи 2008–2009 років переважала думка про позитивний вплив транснаціональних банків на економіку країн-реципієнтів. Проте після зазначених глобальних потрясінь почали висловлюватися побоювання, що коли транснаціональні банки стикаються з дефіцитом капіталу або фінансування, вони обмежують свою діяльність на зовнішніх ринках і скорочують обсяги кредитування у країнах-реципієнтах, таким чином здійснюючи дестабілізуючий вплив на економіку цих країн.

Разом із тим слід зазначити, що кредитна діяльність транснаціональних банків не обов'язково призводить до утворення зовнішньої заборгованості країни-позичальниці. Це пов'язано з тим, що ТНБ використовують дві форми кредитування – пряме і непряме. За результатами порівняльного аналізу прямого та непрямого кредитування позичальників з боку транснаціональних банків зроблено висновок, що потенційний вплив на формування боргової економіки у країни-реципієнта здійснюють саме прямі кредити, які призводять до виникнення зовнішнього боргу. Прямі кредити відображаються як приплив капіталу у платіжному балансі або як зовнішній борг країни-реципієнта та надаються банками у валюті країни базування (як правило, американський долар або євро) [Zarotichna 2017].

Вибір Китаю для аналізу впливу кредитної діяльності транснаціональних банків на зовнішню заборгованість країн-реципієнтів зумовлений низкою причин.

По-перше, такий вибір зумовлений наявністю та доступністю співставних даних про діяльність транснаціональних банків у Китаї. Аналіз кредитної діяльності транснаціональних банків та оцінка її впливу на зовнішню заборгованість Китаю має спиратися на широку статистичну базу відповідних даних. Вважаємо, що найбільш прийнятним джерелом даних про кредитну діяльність транснаціональних банків є база даних Банку міжнародних розрахунків. Статистика Банку міжнародних розрахунків є найбільш всеохоплюючою доступною базою даних для моніторингу діяльності транснаціональних банків на зовнішніх ринках, яка надає інформацію як про походження, так і про кінцевий пункт призначення кредитів.

Дані консолідованої банківської статистики, яка є основним джерелом даних про кредитну діяльність транснаціональних банків у нашому дослідженні, включають: 1) транскордонні кредити, 2) місцеві кредити іноземних підрозділів транснаціональних банків в іноземній валюті, 3) місцеві кредити цих підрозділів у вітчизняній валюті. Транскордонні кредити та місцеві кредити іноземних підрозділів в іноземній валюті подані у статистиці Банку міжнародних розрахунків неподільно, як єдина група даних (міжнародні кредити – «international loans»), а місцеві кредити у вітчизняній валюті подані як окрема група даних (внутрішні кредити – «local loans»). Тобто у статистиці Банку міжнародних розрахунків інформація про «чисті» прямі кредити не подається у вигляді окремої групи даних. Причиною цього є те, що кредити, деноміновані в іноземній валюті, як правило, надаються з-за кордону безпосередньо з материнського банку [CGFS 2012]. Таким чином, у цьому дослідженні кредити, надані в іноземній валюті, є прямими кредитами.

По-друге, транснаціональні банки є важливими донорами кредитів для Китаю. Кредити транснаціональних банків надають змогу країнам, що розвиваються, уникнути «дисципліни» від фінансової допомоги офіційних кредиторів, таких як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Офіційна допомога, як правило, призначена для конкретних проектів із суворими умовами. Проекти, що фінансуються офіційними кредиторами, повинні бути спрямовуватись на підтримку приватної промисловості. Країни-реципієнти не можуть використовувати кошти для видатків на соціальне забезпечення або державних чи контрольованих державою підприємств. На відміну від цього, кредити транснаціональних банків накладають незначні додаткові умови (крім тих, що впливають на обслуговування боргу) і не прив'язані до конкретних проектів. Поки кредити погашаються (або, принаймні, обслуговуються), банки не контролюють напрямки їх використання. Нарешті, відсутність занепокоєння транснаціональних банків щодо способу використання кредитів дозволяє країнам, що розвиваються, збільшити видатки на соціальне забезпечення, незважаючи на фіскальний дефіцит. Як правило, кредити транснаціональних банків підвищують відносну автономію держави у визначенні політики та напрямків розвитку [Glasberg 1999].

По-третє, Китай відповідно до підходів низки міжнародних організацій (зокрема, методика ЮНКТАД) лідирує в рейтингу країн за розміром зовнішнього боргу. Варто також вказати на той факт, що економіка Китаю на сьогодні є системно важливою для світового господарства. Так, боргова криза в Китаї може здійснити значний негативний вплив і поширитись на інші країни світу.

По-четверте, останніми роками відзначається тенденція до зростання ролі країн, що розвиваються, як країн-реципієнтів кредитів транснаціональних банків, до яких належить і Китай. Перевагами країн, що розвиваються, як країн-реципієнтів кредитів є вищі відсоткові ставки та висока вартість іноземної

валюти, вищий попит на зовнішні кредити. Також вони гарантують значну частку ринку (у країнах, що розвиваються проживає близько 80% населення світу). Як зазначають С. Прахалад та Л. Гарт, країни, що розвиваються, та найменш розвинуті країни складають багатотрильонний ринок з кількістю населення у близько 6 мільярдів людей і ця цифра продовжуватиме зростати. Навіть бідне населення світу, яке головним чином проживає у країнах, що розвиваються, за певних обставин і відповідної політики транснаціональних банків може бути прибутковим ринком для здійснення бізнесу [Prahalad, Hart 2002]. Разом із тим у найбільших країнах, що розвиваються, масштаби кредитної діяльності транснаціональних банків все ще залишаються досить обмеженими. Це, у першу чергу, пов'язано з непередбачуваністю політичних і правових змін у цих країнах (деякі країни мають жорстке валютне регулювання, яке може змінюватися залежно від стану валютних резервів і платіжного балансу) та складністю репатріації прибутку (країни-реципієнти можуть вимагати, щоб доходи витрачались всередині країни, а не передавались назад у країну базування), жорсткою регламентацією діяльності іноземних банків на вітчизняному ринку.

Варто зазначити, що в Китаї діє жорстка регламентація діяльності іноземних банків, чия експансія стримується місцевими наглядовими і регулюючими органами, які послідовно проводять політику дозованого допуску іноземного банківського капіталу в національну фінансову систему. У банківському секторі влада Китаю орієнтується, насамперед, на створення спільних інститутів, в рамках яких китайська сторона могла б отримати доступ до технологічних і управлінських інновацій іноземних партнерів. Одна з очевидних перешкод для входження іноземних банків пов'язана з високою концентрацією ринку. Домінування вітчизняних державних банків обмежує можливості для іноземних банків для розширення своєї діяльності у короткостроковому періоді [Xu, Nellis 2008].

Разом із тим поступове відкриття Китаю для іноземного капіталу з 2000-х років (вступ до Світової організації торгівлі у 2001 став передумовою для уряду Китаю здійснити низку заходів фінансової лібералізації) дозволило країні залучити кредитні ресурси найбільших світових банківських установ, зокрема, Citigroup, ING Group, Goldman Sachs, Bank of America, UBC, Royal Bank of Scotland та інші.

Із метою встановлення наявності взаємозв'язку між масштабами прямих кредитів транснаціональних банків та зовнішньою заборгованістю країн-реципієнтів розраховано відносні показники зовнішнього боргу та отриманих кредитів для окремих країн, що розвиваються, які представлено у таблиці 1.

Аналіз рівня та динаміки розрахованих показників (відношення зовнішньої заборгованості до ВВП, відношення прямих кредитів транснаціональних банків до ВВП, частка прямих кредитів транснаціональних банків у зовнішній заборгованості) за період 2000–2018 рр. дозволив зробити низку висновків. По-перше, вибірка країн, що розвиваються, є диференційованою за рівнем зовнішнього боргу і залежністю від прямих кредитів. За середнім показником відношення зовнішнього боргу до ВВП важко зробити однозначний висновок щодо належності економік зазначеної групи країн до боргового типу: середній показник відношення зовнішньої заборгованості до ВВП протягом досліджуваного періоду коливався у межах 21-33%. Аналогічний висновок підтверджують дані офіційної статистики в цілому за групою країн, що розвиваються: за інформацією Світового банку, станом на 2018 р. відношення зовнішнього боргу до ВВП у країнах, що розвиваються, дорівнювало 29,9%, а в цілому за

останні 18 років знаходилося у межах 25-36% [World Bank Group 2019]. Найвищий рівень боргу до ВВП сформувався у Туреччині (58%), ПАР (49%) та Мексиці (37%), найнижчий – у Китаї (14%) та Індії (19%).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз відносних показників прямих кредитів транснаціональних банків та зовнішньої заборгованості Китаю з іншими країнами, що розвиваються, протягом 2000–2018 рр.

Показник	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
<i>Китай</i>										
ED/GDP, %	12,04	12,61	12,58	11,75	8,28	12,07	13,34	16,96	12,71	14,42
IL/GDP, %	4,80	2,97	4,11	5,15	3,77	6,11	6,56	9,68	6,66	7,07
IL/ED, %	39,86	23,52	32,69	43,84	45,52	50,63	49,13	57,04	52,42	49,01
<i>Мексика</i>										
ED/GDP, %	21,55	20,37	21,21	17,49	17,81	23,25	29,08	33,65	39,21	37,03
IL/GDP, %	8,94	8,47	8,24	7,58	8,21	9,66	10,45	10,19	11,18	11,00
IL/ED, %	41,47	41,58	38,86	43,36	46,12	41,54	35,94	30,28	28,52	29,72
<i>Бразилія</i>										
ED/GDP, %	37,17	45,30	32,97	17,54	15,51	15,95	17,87	22,68	30,26	29,85
IL/GDP, %	10,21	9,90	7,42	6,74	5,72	8,02	7,55	6,83	7,92	7,01
IL/ED, %	27,47	21,86	22,49	38,42	36,86	50,30	42,26	30,14	26,16	23,48
<i>Індія</i>										
ED/GDP, %	21,24	20,62	17,58	16,99	17,92	17,39	21,10	22,39	19,92	18,76
IL/GDP, %	4,63	2,78	5,18	7,43	8,80	9,75	9,75	8,17	6,60	5,41
IL/ED, %	21,81	13,50	29,46	43,76	49,12	56,03	46,23	36,50	33,15	28,82
<i>Південна Корея</i>										
ED/GDP, %	22,42	19,90	17,84	21,13	28,82	29,67	30,61	27,09	24,01	25,64
IL/GDP, %	10,12	9,65	10,13	12,71	16,98	17,69	15,15	11,51	9,81	9,81
IL/ED, %	45,12	48,46	56,80	60,15	58,90	59,65	49,51	42,48	40,84	38,24
<i>Росія</i>										
ED/GDP, %	56,07	39,79	35,90	31,14	25,00	27,14	26,78	26,63	41,49	27,34
IL/GDP, %	14,69	10,18	9,88	11,74	10,78	9,16	7,83	6,43	5,85	4,07
IL/ED, %	26,20	25,58	27,52	37,71	43,13	33,76	29,24	24,14	14,09	14,87
<i>Туреччина</i>										
ED/GDP, %	42,79	54,32	39,43	38,20	38,02	38,98	38,77	43,47	47,40	57,71
IL/GDP, %	15,49	12,84	10,25	15,21	12,94	12,94	15,80	16,95	19,39	19,43
IL/ED, %	36,20	23,64	25,99	39,81	34,04	33,19	40,75	38,99	40,91	33,66
<i>ПАР</i>										
ED/GDP, %	18,65	29,20	18,89	21,86	24,40	28,88	36,58	40,38	49,28	48,71
IL/GDP, %	12,81	14,27	9,61	10,40	10,40	8,95	9,18	10,25	11,47	11,55
IL/ED, %	68,68	48,87	50,86	47,59	42,62	31,01	25,09	25,39	23,28	23,70
<i>У середньому за вибіркою країн</i>										
ED/GDP, %	28,99	30,26	24,55	22,01	21,97	24,17	26,76	29,16	33,04	32,43
IL/GDP, %	10,21	8,88	8,10	9,62	9,70	10,29	10,28	10,00	9,86	9,42
IL/ED, %	38,35	30,88	35,58	44,33	44,54	44,51	39,77	35,62	32,42	30,19

Примітка. ED/GDP (External Debt to GDP) – відношення зовнішньої заборгованості до ВВП; IL/GDP (International Loans to GDP) – відношення прямих кредитів транснаціональних банків до ВВП; IL/ED (International Loans to External Debt) – частка прямих кредитів транснаціональних банків у зовнішній заборгованості.

Джерело: розраховано автором на основі даних [UNCTAD; BIS]

Одержані нами показники зовнішньої заборгованості Китаю узгоджуються та підтверджують результати досліджень іноземних науковців. Як зазначає Ш. Лін, «зовнішній борг не становить жодної загрози для Китаю. Незважаючи на те, що Китай входить до списку держав з найвищим рівнем зовнішнього боргу за абсолютними показниками, відносний розмір зовнішнього боргу Китаю до ВВП невеликий, і ризик формування економіку боргового типу у цій країні є низьким» [Lin 2003]. Станом на кінець третього кварталу 2020 року зовнішній борг Китаю становив понад \$ 2,29 трлн., що на 7,6% більше, ніж на кінець другого кварталу 2020 року [Xiaoyang, 2021].

Водночас у 2018 р. на прямі кредити припадає близько 30% зовнішнього боргу країн вибірки, а у попередні роки ця частка іноді досягала 40-50%. Це доводить, що кредитування з боку транснаціональних банків досі залишається важливим джерелом зовнішніх запозичень країн, що розвиваються. Коефіцієнти кореляції між обсягами прямих кредитів і зовнішнім боргом також демонструють наявність сильного прямого зв'язку між показниками (Китай – 0,99; Туреччина – 0,97; Мексика – 0,96; ПАР – 0,92; Індія – 0,89; Корея – 0,88; Бразилія – 0,76; Росія – 0,70).

Таким чином, у групі країн, що розвиваються, у тому числі і в Китаї, зберігається сильний прямий зв'язок між зовнішнім боргом і прямими кредитами, що свідчить про те, що прямі кредити, надані транснаціональними банками країнам-реципієнтам, залишається важливим джерелом зовнішніх запозичень. Результатом зменшення прямого кредитування країн, що розвиваються, стало суттєве скорочення частки їх зовнішньої заборгованості, яка формується прямими кредитами транснаціональних банків.

Для більш глибокого розуміння ситуації у сфері прямого кредитування Китаю з боку транснаціональних банків і визначення основних чинників формування кредитної стратегії транснаціональних банків у країні доцільним є проведення кількісної оцінки факторів, що здійснюють вплив на обсяги прямих кредитів, отриманих Китаєм від транснаціональних банків, що може стати перспективним напрямом подальших досліджень у цьому напрямку. Зважаючи на те, що наше дослідження охоплює період 2000–2018, вважаємо, що в майбутніх наукових працях доцільно розширити часові рамки дослідження з метою встановлення можливих змін у кредитній діяльності транснаціональних банків в умовах пандемії.

REFERENCES

- Bank for International Settlements, available at: <https://www.bis.org>.
- Committee on the Global Financial System. (2012). *Improving the BIS international banking statistics*. CGFS Papers. № 47. 31 p.
- Glasberg D. (1999). *The Power of Collective Purse Strings: the Effects of Bank Hegemony on Corporations and the State*. University of California Press. 231 p.
- IMF. (2018). *The Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries*, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/dsa/lic.htm>.
- Lin S. (2003). *China's Government Debt: How Serious?* China: An International Journal Vol. 01, No. 01, pp. 73–98.
- Prahalad C.K., Hart S. (2002). *The Fortune at the Bottom of the Pyramid*. Strategy and Business. № 26. 16 p.
- Roksolana Zapotichna. (2017). *Banking On Multinationals: The Determinants Of Cross-Border Credits To Central And Eastern Europe, 1990-2015*, Baltic Journal of Economic Studies, Publishing house "Baltija Publishing", vol. 3(1).

UNCTAD stat. available at: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>.

World Bank Group. (2019). *International Debt Statistics*, available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32382/9781464814617.pdf?sequence=7&isAllowed=y>.

Xiaoyang L. (2021). *Rising external debt suggests both the advancement of China's opening up and its steady economic recovery*, available at: http://www.bjreview.com/Business/202101/t20210119_800233009.html.

Xu Y., Nellis J. (2008). *Foreign Multinational Banks in China: are their Entry Strategies Different?* *Journal of Chinese Economic and Business Studies*. 23 p.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2021

UDC 94(510): 329.15(510)

JIANG ZEMIN'S THREE REPRESENTS: INCORPORATING NEO-CONSERVATISM INTO MARXISM-LENINISM

V. Kiktenko

Dr. Habil. in Philosophy, Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
4, Hrushevskoho str., Kyiv, 01001, Ukraine
kiktenko@gmail.com

The article examines the Three Represents theory of the Communist Party of China as an important stage in the development of Sinified Marxism, analyzes the historical background of its formation, its practical goals and main provisions, theoretical connection with Marxism-Leninism, as well as the ideas of Mao Zedong and Deng Xiaoping theory. It is noted that the need to introduce a new theory was due to the necessity to overcome ideological and political fragmentation, which negatively affected the legitimacy of the central government. It is shown that the Three Represents does not rely on the revolutionary history of the CPC and ideological dogmas, but offers a response to new challenges. Furthermore, it was determined that the Three Represents as a whole was aimed at the all-around development of the socialist economy, politics, culture, and society with Chinese characteristics, and this, at its core, should correspond to the fundamental interests of the overwhelming majority of Chinese citizens. It is noted that such an ideological discourse is not characteristic of socialist construction, and this should be understood as a significant change in the orientation of the CPC – from the “vanguard of the working class” to the “nationwide party”. The process of incorporating neo-conservatism into Marxism-Leninism in the theory of the Three Represents is analyzed, which manifested itself in a pragmatic orientation towards economic growth, Chinese culture, promoting the interests of the majority of Chinese citizens and transforming the CPC into a means of social, economic and cultural progress. It is argued that in the PRC in this historical period, neo-authoritarianism was primarily a political discourse, which was adapted and used in the concept of the Three Represents. Then, the perception, discussion, and criticism of the Three Represents are analyzed separately in China itself as well as in the West. It is noted that Chinese scholars generally consider the Three Represents to be the latest achievement of Sinified Marxism, a product of historical materialism, and an answer to the practical questions of modernity. For Western scholars, the opinion is inherent that this theory is not an ideology as such, but is a compendium of insignificant slogans designed to perpetuate Jiang Zemin's power. Most Western researchers believe that the Three Represents should be interpreted as the creation of a new party identity, its image in modern society, and the goals of the activity. It is concluded that in the Three Represents there was a rejection of utopian ideals and focus was made on the practical tasks of building socialism with Chinese characteristics.

Key words: ideology, Marxism-Leninism, CCP, ideas of Mao Zedong, Deng Xiaoping theory, Three Represents, neo-conservatism, neo-authoritarianism.

© 2021 V. Kiktenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

«ПОТРІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО» ЦЗЯН ЦЗЕМІНЯ: ІНКОРПОРУВАННЯ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ ДО МАРКСИЗМ-ЛЕНІНІЗМУ

В. О. Кіктенко

У статті досліджена теорія «потрійного представництва» Комуністичної партії Китаю як важливого етапу у розвитку китаєзованого марксизму, проаналізовані історичні передумови її формування, її практичні цілі та основні положення, теоретичний зв'язок з марксизмом-ленінізмом, а також ідеями Мао Цзедуна і теорією Ден Сяопіна. Відзначено, що необхідність впровадження нової теорії була зумовлена необхідністю подолання ідеологічної і політичної фрагментації, що негативно впливало на легітимність центральної влади. Показано що «потрійне представництво» не спирається на революційну історію КПК та ідеологічні догми, а пропонує відповідь на нові виклики. Визначено, що «потрійне представництво» загалом було спрямоване на забезпечення всебічного розвитку соціалістичної економіки, політики, культури та суспільства з китайською специфікою, і це у своїй основі має відповідати фундаментальним інтересам більшості китайських громадян. Зазначається, що такий ідеологічний дискурс не є характерним для соціалістичного будівництва, і це відповідно слід розуміти як істотну зміну орієнтації КПК – від «авангарду робітничого класу» до «всенародної партії». Проаналізовано процес інкорпорування неоконсерватизму до марксизму-ленінізму в теорії «потрійного представництва», що проявилось у прагматичній орієнтації на економічне зростання, китайську культуру, просування інтересів більшості громадян КНР та перетворенні КПК на засіб соціально-економічного й культурного прогресу. Стверджується, що у КНР у цей історичний період неоавторитаризм був переважно політичним дискурсом, який був адаптований і використаний у концепції «потрійного представництва». Окремо проаналізовано сприйняття, обговорення та критику «потрійного представництва» як у самому Китаї, так і на Заході. Відзначено, що китайські вчені загалом вважають «потрійне представництво» новітнім досягненням китаєзованого марксизму, продуктом історичного матеріалізму, відповіддю на практичні питання сучасності. Західним ученим притаманна думка, що ця теорія не є ідеологією як такою, а є компендіумом несуттєвих гасел, покликаних увічнити владу Цзян Цземіня. Більшість західних дослідників вважає, що «потрійне представництво» слід інтерпретувати як створення нової ідентичності партії, її образу у сучасному суспільстві та цілей діяльності. Зроблено висновок, що у «потрійному представництві» відбулася відмова від утопічних ідеалів і зосередження на практичних завданнях побудови соціалізму з китайською специфікою.

Ключові слова: ідеологія, марксизм-ленінізм, КПК, ідеї Мао Цзедуна, теорія Ден Сяопіна, «три представництва», неоконсерватизм, неоавторитаризм.

«Потрійне представництво» Комуністичної партії Китаю¹ було запроваджене генеральним секретарем ЦК КПК Цзян Цземінем у 2001–2002 роках і стало важливим етапом у розвитку китаєзованого марксизму. Поява цієї нової теорії була викликана необхідністю теоретичного переосмислення Політики реформ і відкритості наприкінці 1990-х – на початку 2000 років, досягнення загалом стабільного соціально-економічного розвитку Китайської Народної Республіки², а також зміцнення національної оборони. «Потрійне представництво» широко обговорювалося всередині КПК, у китайських засобах масової інформації, вивчалось вченими як у самому Китаї, так і за кордоном. Подальше вивчення такої теорії КПК є важливим для розуміння історії та сучасного розвитку марксизму,

---

¹ Далі – КПК.

² Далі – КНР.

наукового соціалізму, змісту офіційної ідеології в Китаї. У цій статті проаналізовані історичні передумови формування теорії «потрійного представництва» КПК, її практичні цілі, теоретичний зв'язок з марксизмом-ленінізмом, а також ідеями Мао Цзедун і теорією Ден Сяопіна. Аналіз ґрунтується на герметичному читанні (*розумінні, інтерпретації, критиці*) офіційних документів КПК, які є результатом прийняття колективного рішення вищим керівництвом партії щодо ідеології, державної системи і реальних політичних дій.

Історичні передумови формування «потрійного представництва»

Ініційована в 1978 р. Ден Сяопіном Політика реформ і відкритості докорінно змінила життя китайського суспільства, що в результаті поставило керівництво КПК/КНР перед завданням оновлення своєї офіційної ідеології. Трагічні події на площі Тяньаньмень у 1989 р. призвели до збільшення ідеологічної і політичної фрагментації, що визначило необхідність подолання цих явищ, які безпосередньо негативно впливали на легітимність центральної влади. Радикальні зміни у Східній Європі, розпад Радянського Союзу і криза системи світового соціалізму наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. стали серйозним викликом для керівництва КПК. Протягом 1990-х теорія Ден Сяопіна в КНР вважалася ідеологічним втіленням «соціалізму з китайською специфікою», офіційною ідеологією і марксистсько-ленінською теорією на сучасному етапі. Керівництво КПК/КНР загалом дотримувалось прагматичного підходу до здійснення поетапних реформ, однак серйозні зміни неминуче викликали дисонуючі погляди всередині партії, що призводило до виникнення суперечностей між неомаоїстами, «новими лівими», неоавторитаристами і неоконсерваторами. При цьому всі вони були єдині в думці щодо необхідності відновлення жорсткого контролю у сфері ідеології, що знайшло відображення у відповідних офіційних заявах і програмних документах. Тому постало завдання досягнення консенсусу щодо змісту програми партії шляхом узгодження різних політичних цілей та інституційних інтересів, а також відновлення ролі ідеології в процесі державного управління. Відразу ж після призначення генеральним секретарем ЦК КПК у 1989 р. Цзян Цземінь повинен був створити стійку основу своєї влади та досягти консенсусу з різними фракціями всередині партії, узаконити свою позицію лідера. Для досягнення цієї мети йому і була необхідна власна «теоретична основа» управління країною. Таку ж саму задачу до цього вирішували і Мао Цзедун, і Ден Сяопін. У таких історичних і політичних умовах у 2000 р. генеральний секретар ЦК КПК і голова КНР Цзян Цземінь для зберігання загального курсу побудови соціалізму з китайською специфікою (中国特色社会主义 *Zhongguo tese shehui zhuyi*) запропонував нову теорію – «потрійне представництво» (三个代表 *San ge daibiao*), яка торкнулася різних галузей економіки, політики, культури і партійного будівництва [江泽民 2006, 57].

Основні положення «потрійного представництва»

Концепція «потрійного представництва» була представлена Цзян Цземінем у багатьох речах і текстах. Однак головними є три джерела: «Промова 1 липня» (2001 р.) [江泽民 2001a], «Промова 31 травня» (2002 р.), яка в основному повторювала попередню [江泽民 2002b], і «Промова 8 листопада» (2002 р.) [江泽民 2002a]. «Промова 1 липня» була представлена на «Мітингу на честь 80-річчя заснування Комуністичної партії Китаю». «Промова 31 травня» була виголошена на відкритті Центральної партійної школи (2002 р.). «Промова 8 листопада» була виголошена в 2002 р. на XVI з'їзді КПК, на якому «потрійне

представництво» було офіційно додане до статуту партії як «фундамент, на якому стоїть партія» (立党之本 *li dang zhi ben*), «основа державного управління» (执政之基 *zhizheng zhi ji*) і «джерело сил» (力量之源 *liliang zhi yuan*). Таким чином, концепція Цзян Цземіня посіла своє місце поруч з ідеями Мао Цзедуна і теорією Ден Сяопіна як важлива частина керівних принципів КПК. При цьому ця теорія не спирається на революційну історію КПК та ідеологічні догми, а стверджує інноваційність такої концепції та загалом здатність партії реагувати на нові виклики. На з'їзді Цзян Цземінь відзначив: «Розвиток вимагає, щоб ми покінчили з усіма поняттями, які заважають розвитку, змінили всі практики і правила, які заважають йому, і позбулися всіх недоліків системи, які негативно впливають на нього» [江泽民 2002a].

Послання ідеологічного новаторства лягло в основу промови Цзян Цземіня 1 липня 2001 р., присвяченої 80-річчю заснування КПК. У вступній частині своєї двогодинної промови він наголосив на недогматичному підході керівництва КПК до адаптації теорії партії до реальності, що змінюється, і визначив дванадцять основних досягнень партії за цей період історії: 1) виконана задача новодемократичної революції, досягнута національна незалежність і звільнено китайський народ; 2) створена соціалістична система, здійснені самі великі й глибокі соціальні перетворення в історії Китаю; 3) розпочато побудову соціалізму з китайською специфікою і визначено правильний шлях великого поновлення китайської нації; 4) встановлена державна влада демократичної диктатури китайського народу; 5) побудована незалежна і досить самодостатня національна економічна система, завдяки якій економічна міць і сукупна національна міць Китаю помітно виростили; 6) послідовно розвивається соціалістична культура, а культурне життя китайського народу стає багатшим та яскравішим; 7) раз і назавжди подолана роз'єднаність старого Китаю, досягнуто високого ступеня національної єдності і безпрецедентної єдності всіх етнічних груп; 8) створена народна армія під абсолютним керівництвом партії і побудована потужна національна оборона; 9) здійснюється незалежна зовнішня політика, а також підтримується мир у всьому світі; 10) інтеграція фундаментальних принципів марксизму з конкретною ситуацією в Китаї, прийняття за основу наукових теорій у прийнятті рішень і неухильна прихильність своєму шляху; 11) тверде базування на користі людей, чий невичерпні сили визначають шлях розвитку; 12) свідоме зміцнення і вдосконалення партійного будівництва, постійне підвищення творчого потенціалу, об'єднання потужності партії, а також збереження її життєздатності [江泽民 2001a].

У першій частині своєї промови Цзян Цземінь чітко визначив, що марксизм є керівною ідеологією КПК, а виховання людей підпорядковане патріотизму, колективізму і соціалізму, а це відповідно сприяє соціалістичному етичному і культурному прогресу [江泽民 2001a]. Цзян Цземінь вважає марксизм потужною ідеологічною зброєю для розуміння і перетворення світу, керівництвом для китайської революції та реформ. При цьому він зазначає, що марксизм – це не догма, й тільки у разі правильного застосування та розвитку на практиці це вчення проявляє велику життєздатність. Також Цзян Цземінь підкреслив важливість колективного керівництва Центрального комітету КПК першого і другого поколінь, тобто застосування ідей Мао Цзедуна і теорії Ден Сяопіна, а також основних принципів марксизму-ленінізму в конкретних реаліях Китаю [江泽民 2001a].

У другій частині, «Правильно розуміти і всебічно виконувати вимоги «потрійного представництва», Цзян Цземінь стверджує, що: «потрійне

представництво» є основою побудови партії, наріжним камінням здійснення її державної влади і джерелом її сили» [江泽民 2001a]. Далі виділені чотири основні завдання партії: 1) розвиток передових продуктивних сил Китаю, що в результаті повинно неухильно підвищувати рівень життя людей; 2) розвиток передової національної, наукової та популярної соціалістичної культури Китаю, яка повинна служити підвищенню ідеологічних та етичних стандартів, наукового і культурного рівня всієї країни, а також забезпечувати духовну та інтелектуальну підтримку економічного розвитку і соціального прогресу; 3) завжди виходити з фундаментальних інтересів більшості китайського народу, а також використовувати повною мірою ентузіазм, ініціативу і творчість людей та забезпечити людей матеріальними, економічними, політичними та культурними благами на основі сталого соціального розвитку й прогресу; 4) взаємопов'язаний розвиток продуктивних сил і культури Китаю, які представляють фундаментальні інтереси більшості китайського народу [江泽民 2001a].

У третій частині, «Зміцнювати і покращувати партійне будівництво відповідно до вимог «потрійного представництва», Цзян Цземінь стверджує, що виконання «потрійного представництва» гарантує збереження партією своїх авангардних позицій. Тут виділено п'ять основних положень: 1) дотримуватися ідеологічної лінії партії, спрямованої на звільнення нашого розуму і пошук істини на основі фактів; просуватися вперед і сприяти пошуку істини, реалістичного і новаторського духу; творчо підходити до всієї роботи партії та держави, продовжувати збагачувати і розвивати марксизм на практиці; 2) підтримувати природу партії як авангарду робітничого класу і забезпечувати її просування вперед, у ході економічного розвитку і соціального прогресу постійно зміцнювати класову основу партії, а також розширювати її народну підтримку і збільшувати її соціальний вплив; 3) дотримуватися демократичного централізму, створювати і покращувати систему наукового керівництва і робочі механізми, давати повний простір внутріпартійній демократії, рішуче зберігати централізм і єдність партії, підтримувати і продовжувати підвищувати її життєздатність; 4) всебічно реалізовувати принцип виховання більш революційних, більш освічених і професійних кадрів, що однаково важливо для професійної компетентності і для політичної чесності; 5) дотримуватися принципу, згідно з яким партія повинна ефективно вести партійні справи і забезпечувати сувору дисципліну; партійні організації всіх рівнів повинні суворо ставитися до своїх членів, їх професійної підготовки, освіти, управління та контролю, а також рішуче боротися з негативними явищами і корупцією, що існують у партії [江泽民 2001a].

У шостій частині, «Продовжувати прагнути виконання основної лінії та історичної місії партії», Цзян Цземінь обґрунтовує відхід від марксизму як довгострокової тактики і відповідно говорить про відмінності між короткостроковими й довгостроковими цілями, хоча й не визначає їх тимчасові рамки. Цзян Цземінь підтверджує віру в основний марксистський постулат про те, що людське суспільство неминуче буде рухатися до комунізму, який, однак, може бути реалізований протягом надзвичайно тривалого історичного процесу та після побудови розвиненого і високорозвиненого соціалістичного суспільства. При цьому зазначено, що в минулому розуміння цього питання було досить поверховим і спрощеним [江泽民 2001a].

Таким чином, «потрійне представництво» КПК загалом було спрямоване на забезпечення всебічного розвитку соціалістичної економіки, політики, куль-

---

тури та суспільства з китайською специфікою, що у своїй основі має відповідати фундаментальним інтересам більшості китайських громадян (*велике відродження китайської нації*). Такий ідеологічний дискурс у загальному не є характерним для соціалістичного будівництва, що відповідно слід розуміти як істотну зміну орієнтації КПК – від «авангарду робітничого класу» до «все-народної партії» (全民党 *quanmin dang*), тобто *поглинання нових соціальних класів і зміна основи легітимності партії*.

Філософська і теоретична основа «потрійного представництва»

Прихильність Цзян Цземіня до консервативних цінностей визначили в цей період ухилення КПК від ідеологічних кампаній і пошук рівноваги між продовженням соціально-економічних реформ та збереженням традиційної ідеології, що відповідало і поглядам Ден Сяопіна. Основою теорії «потрійного представництва», за визначенням самого Цзян Цземіня, є марксизм-ленінізм, ідеї Мао Цзедуна і теорія Ден Сяопіна, що перш за все стосується методології діалектичного та історичного матеріалізму. Загалом «потрійне представництво» – це стрижень усіх теорій та ідей третього покоління керівництва КПК/КНР на чолі з Цзян Цземінем. Ця теорія стала свого роду доповненням до обґрунтування подальшого здійснення Політики реформ і відкритості Ден Сяопіна у разі збереження деяких ідей Мао Цзедуна для прагматичних цілей соціально-економічних перетворень. У 1997 р. китайські партійні лідери заявили, що китайський марксизм – це «початкова стадія соціалізму» (社会主义初级阶段 *shehui zhuyi chuji jieduan*), за якою повинна прийти нова, що ідеологічно обґрунтовувалося концепцією «потрійного представництва». У ній затверджувалася важлива роль комуністичної партії в модернізації нації – розвитку передових громадських продуктивних сил і культури, а також представлення фундаментальних інтересів більшості людей. Тобто КПК перестала бути тільки партією робітників і селян, а стала висловлювати інтереси всього китайського суспільства.

Порівняно з теорією Ден Сяопіна «потрійне представництво» Цзян Цземіня є менш строгим набором критеріїв для оцінки політичної допустимості. Прагматична орієнтація на економічне зростання, китайську культуру, просування інтересів більшості були орієнтовані на весь можливий ідеологічний спектр думок усередині Китаю [Misra 2003, 744]. Завдяки такому підходу вдалося значно розширити соціальну базу партії, яка тепер могла інкорпорувати у себе середній клас, що народжувався. Було дано більш чітке визначення початкової стадії соціалізму, на якій передбачалося здійснення квазікапіталістичної економічної політики з метою ефективного проведення реформ. Економічне зростання і підвищення рівня життя, а не революційна ідеологія і демократичні процедури стали основними джерелами політичної легітимності КПК при Цзян Цземіні. Якщо Ден Сяопін інтерпретував соціалістичні принципи відповідно до поточних умов, то Цзян Цземінь вважав партію засобом соціально-економічного та культурного прогресу.

Таким чином, на зміну політичної теорії неоавторитаризму Ден Сяопіна прийшла теорія Цзян Цземіня, в якій відбулося інкорпорування неоконсерватизму (新保守主义 *xin baoshouzhuyi*) в марксистсько-ленінську ідеологію. Неоконсерватизм сам по собі вперше чітко проявився в китайській політичній думці в 1989 р. як адаптована теорія політичного неоавторитаризму, який проникав до Китаю протягом 1986–1989 рр. Обидві ці теорії передбачають управління державою на основі сильної централізованої влади і ринкової економіки, що підтверджувалося дуже високими темпами економічного розви-

---

тку з початку 1960-х до фінансової кризи 1990-х рр. Японії і «чотирьох азійських малих драконів» (Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань). Це доводило ефективність авторитарних або квазіавторитарних режимів, які, як стверджувалося, були схожі на систему державного управління Китаю. Успіх цих держав пояснювався їх економічним зростанням, достатком, соціальною стабільністю, етичними цінностями і сильним централізованим керівництвом [De Vary 1998, 237]. Як зауважив Ву-Кумінгс, «китайці не упустили можливості заявити, що авторитаризм у сінгапурському стилі є формулою політичної та ідеологічної стабільності» [Woo-Cumings 1994, 413].

З цієї ж причини неоконсервативного повороту відбулася реабілітація в КНР конфуціанства, яке стало розглядатися як можливе вирішення цілої низки політичних, соціальних і моральних проблем. Конфуціанство стало важливим елементом навчання мас, щоб прищепити їм почуття національної гордості. Починаючи з Руху за нову культуру 1910–1920-х і аж до періоду КНР 1970-х китайські політичні лідери та суспільні рухи виступали проти конфуціанства, яке одноголосно визначалося як застаріла система переконань та відповідно головне джерело відсталості Китаю від Заходу. Піком такого підходу став період правління Мао Цзедуна, коли КПК була лютим революційним борцем з китайськими традиціями, що найбільш яскраво проявилось саме в антиконфуціанській кампанії, особливо під час Культурної революції (1966–1976). Однак при Ден Сяопіні, який не був жорстко орієнтований на революційну ідеологію, почалося відродження традицій. Цзян Цземінь взагалі повертає розуміння того, що конфуціанство в історії Китаю стало визначальним у формуванні традиційної китайської культури і держави. В ідеологічній системі Цзян Цземіня конфуціанство більш не вважалося відсталою традиціоналістською системою цінностей, що застосовується до сучасності. Це звернення до своїх цінностей, культури та ідеології було зумовлене необхідністю протистояти західним цінностям, які могли підірвати авторитет і правління КПК. Хоча в історії Китаю є безліч прикладів впливу зовнішнього світу і включення іноземних ідей у китайську культуру та ідеологію, але в період здійснення соціально-економічних і політичних реформ прийняття західних ідеалів могло поставити під сумнів і правління КПК, і територіальну цілісність Китаю.

Більш важливим є те, що традиційні концепти стали використовуватися в офіційній ідеології КПК. Це виразилося у використанні таких понять, як «добродесне правління» (德治 *de zhi*), «соціалістичне гармонійне суспільство» (社会主义和谐社会 *shehui zhuyi hexie shehui*) і «мандат Неба» (天命 *tian ming*). У 2001 р. Цзян Цземінь офіційно запропонував об'єднати «правління згідно із законом» з «добродесним правлінням» як принципу управління КПК [江泽民 2001c]. Однак такий підхід відрізняється від традиційної конфуціанської доктрини, оскільки він істотно модернізований марксизмом-ленінізмом, ідеями Мао Цзедуна і теорією Ден Сяопіна. Загалом це було спрямоване на створення єдиної «соціалістичної ідеологічної та етичної системи» (社会主义思想道德体系 *shehui zhuyi sixiang daode tixi*), що передбачає встановлення моральних принципів для державних службовців, партійних кадрів і в підсумку поліпшення моральних якостей Китаю як держави-партії. У результаті відбувся відхід від революційної класової боротьби Мао Цзедуна і відродження гордості за свою традиційну китайську культуру, філософію і ідеологію. Хоча в теорії «потрійного представництва» можна знайти численні посилання на ідеї Мао Цзедуна як керівні в ідеології КПК, але, по суті, в ідеології Цзян Цземіня

відбувся відхід від маоїстської термінології та доктрини загалом. Найбільш яскравим тут є приклад дозволу на вступ у партію капіталістів.

Однак між неоавторитаризмом і неоконсерватизмом є фундаментальні відмінності: 1) неоавторитаризм передбачає сильний уряд, але при цьому більше значення приділяється створенню ринкової економіки; тоді як неоконсерватизм більше орієнтований на створення сильної (політико-ідеологічної) держави, ніж на ринкові реформи; 2) неоконсерватизм чіткіше включає у себе політичні реформи і політичну інституціоналізацію, ніж неоавторитаризм. У Китаї у цей історичний період неоавторитаризм був переважно політичним дискурсом, а коаліція консервативних і реформістських фракцій перебувала під впливом неоконсерватизму; при цьому спочатку неоавторитаризм не впливав на рішення КПК, але потім був адаптований і використаний Цзян Цземінем у своїй концепції «потрійного представництва». Важливо відзначити, що китайський неоконсерватизм визначав вступ Китаю в нове тисячоліття як процвітаючої, сильної, демократичної та культурно розвиненої соціалістичної країни під керівництвом КПК і за збереження головних принципів теорії Ден Сяопіна [Oksenberg 1998, 30]. Політична теорія неоконсерватизму стала важливою складовою частиною офіційної ідеології КПК та інструментом для створення сильного правління, проведення економічних реформ, підтримки легітимності правлячої партії [Kelly 1998, 55–79; Lam Wo-lap 1999].

На глибоке переконання Сун Сяньліня, «потрійне представництво» працює на трьох рівнях: 1) *епістемологічному* (затвердження нового соціального порядку) – створення нового сприйняття реальності, яке не суперечить базовим принципам КПК, але акцент переноситься з визволення людини і побудови комунізму на конкретні завдання модернізації країни і відродження китайської нації. При цьому марксизм не заперечується, а визначається як новий розвиток керівних принципів партії; 2) *політичному* – забезпечення провідної ролі КПК у трансформованих соціально-економічних умовах шляхом висунення набору ідей для збереження своєї дискурсивної влади над соціальним мисленням; 3) *стратегічному* – поєднання ідеології та практики для формування механізму впливу на суспільство в конкретних рамках соціальних умов, кон'юнктури і контексту [Song Xianlin 2005, 28–32].

Сприйняття, обговорення і критика «потрійного представництва»

«Потрійне представництво» Цзян Цземіня широко обговорювалося в китайських ЗМІ, які представили її як інноваційний колективний продукт партійного керівництва. Ціла серія статей була опублікована в журналі «Дослідження марксизму» (《马克思主义研究》) на підтримку «потрійного представництва». Лі Теїн, член Політбюро ЦК КПК і президент Академії суспільних наук КНР, заявив, що це новітнє досягнення китасованого марксизму [李铁映 2002, 3], продукт історичного матеріалізму, відповідь на практичні питання сучасності, що вимагають нових роздумів і досліджень [李铁映 2002, 11]. Цей загальний підхід був розвинений у роботах інших китайських учених-марксистів. Лі Чунфу зазначив, що «потрійне представництво» містить керівні принципи, які онтологічно засновані на довгій історії партії, але адаптовані до потреб сьогодення [李崇富 2001, 2]. Чжен Чже стверджував, що «потрійне представництво» – це марксизм, який йде в ногу з часом [政哲 2002, 2], оскільки ця теорія заснована на принципах історичного матеріалізму і враховує реалії сучасного світу [政哲 2002, 3], а також «підсилює тенденцію культурного розвитку, в якій нація перебуває в центрі уваги» [政哲 2002, 5],

---

і це відповідає заклику Мао Цзедуна відкидати ортодоксальні погляди, які суперечать китайському досвіду. Загалом Чжен Чже заявляє, що «потрійне представництво» – це сучасний марксизм з багатим науковим змістом [政哲 2002, 7]. Бао Сінцзянь зазначає, що «потрійне представництво» знаменує собою «нове досягнення в розумінні світу», що дає перевагу партії й тим самим легітимізує її лідерство [包心鑒 2002, 11]. Хоу Хуейцін робить висновок, що «потрійне представництво» втілює у собі три форми нового марксизму – *прагнення до першості, самокритику, комплексний підхід*, а також ця теорія спрямована на посилення китайської нації [侯惠勤 2001, 17]. Слід зазначити, що у величезній кількості робіт китайських марксистів в основному наводяться схожі оцінки «потрійного представництва».

Своєю чергою західні вчені переважно стверджували, що ця теорія – це не ідеологія як така, а компендіум несуттєвих гасел, покликаних увічнити владу Цзян Цземіня [Fewsmith 2001, 229]. Більшість західних дослідників вважає, що «потрійне представництво» слід інтерпретувати як створення нової ідентичності партії, її образу у сучасному суспільстві та цілей діяльності. Так, наприклад, за оцінкою Брюса Діксона, «потрійне представництво» – це спроба сформулювати ідеологічне обґрунтування правління КПК та економічних, політичних і організаційних реформ, які вона проводить [Dickson 2002b, 2]; це тактика кооптації, яка насамперед спрямована на виправдання включення підприємців до лав КПК. Б. Діксон вважає, що «потрійне представництво» спрямоване на обґрунтування керівної ролі партії всієї країни, а не тільки робітничого класу [Dickson 2002a, 102–104], але це, на його думку, недосяжно. Так, наприклад, для лівих це було перекрученням основних марксистських принципів через легітимізацію буржуазії всередині КПК, отже, виникає висока ймовірність ідеологічної або навіть організаційної дезінтеграції [Dickson 2002a, 161–162].

Значення «потрійного представництва»

Риторика Цзян Цземіня ґрунтувалася на традиційних складових частинах офіційної ідеології КПК (марксизм-ленінізм, ідеї Мао Цзедуна, теорія Ден Сяопіна), але акцент був зроблений на інноваційному підході до нових соціально-економічних реалій у разі збереження монополії на знання, що склалася історично. По суті «потрійне представництво» з точки зору розвитку ідеології КНР і КПК – це особливий феномен, оскільки правляча комуністична партія відмовилася від утопічних ідеалів і зосередилася на практичних завданнях побудови соціалізму з китайською специфікою. «Потрійне представництво» стало новим змістом офіційної ідеології КПК, «кристалізацією колективної мудрості партії», поданням поступального розвитку передової культури Китаю, консолідацією всіх верств суспільства, виразом побудови соціалізму з китайською специфікою, підтвердженням ідеалів комуністичної партії як вищої цінності. Крім того, «потрійне представництво» Цзян Цземіня значно підсилило пануючу в КПК ідеологію технологічного детермінізму (*технічний прогрес замість революційної класової боротьби, відмова від диктатури пролетаріату*).

«Потрійне представництво» дозволило КПК адаптувати свою офіційну ідеологію до мінливих умов, оскільки це адекватно відображало тенденції розвитку передових продуктивних сил і культури КНР. Цей підхід дозволив приватним підприємцям, що почали відігравати все більш важливу роль в економічному розвитку Китаю, вступати в партію, а реформа КПК пояснювалася необ-

---

хідністю прискорення економічного розвитку. У такий спосіб удалося рішуче змінити склад КПК відповідно до змін, які вже відбулися у взаємозв'язках між політичним апаратом партії-держави і зростаючим приватним капіталістичним сектором. Також до позитивних результатів реалізації «потрійного представництва» слід віднести вирішення проблем працевлаштування, захист навколишнього середовища, розвиток науки, зміцнення суспільної віри в марксизм, побудову «духовної цивілізації», відродження китайської нації. В партійних документах нова теорія за прикладом ідей Мао Цзедуна і теорії Ден Сяопіна називалася персоніфіковано як «потрійне представництво Цзян Цземіня», але в кінцевому підсумку ця теорія увійшла в історію без імені її автора.

ЛІТЕРАТУРА

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. Москва : Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. 744 с.

Brown K. The Communist Party of China and Ideology. *China: An International Journal*. 2012. Vol. 10. No. 2. P. 52–68.

Bruce J. Red Capitalist in China: The Party, Private Entrepreneurs, and Prospects for Political Change. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. x, 187 p.

De Bary Wm. Th., Tu Weiming (Eds.). Confucianism and Human Rights. New York : Columbia University Press, 1998. xxiii, 327 p.

Dickson B.J. Who Does the Party Represent? From “Three Revolutionary Classes” to “Three Represents”. *American Asian Review*. 2003b. Vol. 21. No.1. PP. 1–24.

Fewsmith J. China Since Tiananmen. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. xvii, 313 p.

Kelly D. China: Major Ideological Trends of 1995. / In Cheng J.Y.S. (Ed.). China in the Post-Deng Era. Hong Kong : The Chinese University Press, 1998. PP. 55–79.

Lam Wo-lap W. The Era of Jiang Zemin. London, Singapore : Prentice Hall, 1999. xi, 452 p.

Misra K. Neo-Left and Neo-Right in Post-Tiananmen China. *Asian Survey*. 2003. Vol. 43. No. 5. PP. 717–744.

Oksenberg M. Will China Democratize? Confronting a Classic Dilemma. *Journal of Democracy*. 1998. Vol. 9. No. 1. Pp. 27–34.

Song Xianlin. Signs of the Times: The Discourse of “Three Represents” and Globalisation. *East Asia*. 2005. Vol. 22. No. 3. Pp. 25–40.

Woo-Cumings M. The “New-Authoritarianism” in East Asia. *Current History*. 1994. Vol. 93. No. 587. Pp. 413–416.

包心鉴。中国共产党人认识真理、改造世界的新成就——江泽民“七一”讲话提出的十大创新问题。马克思主义研究。2002。第1期。页2–11。

江泽民。江泽民在庆祝建党八十周年大会上的讲话学习辅导，中央党史出版社，2001a, available at: <https://www.chinanews.com/2001-07-02/26/101847.html> (accessed 11 January 2021).

江泽民。论三个代表。北京：中央文献出版社，2001b。258页。

江泽民。提出“以德治国”的理念。人民日报，2001c。available at: <http://cpc.people.com.cn/GB/33837/2535095.html> (accessed 27 December 2020).

江泽民。全面建设小康社会，开创中国特色社会主义事业新局面——在中国共产党第十六次全国代表大会上的报告（2002年11月8日），2002a。 , available

---

at: http://old.moe.gov.cn/publicfiles/business/htmlfiles/moe/moe_44/200412/5009.html (accessed 2 January 2021).

江泽民。江泽民“5.31”重要讲话学习读本。中共中央党校出版社，2002b, available at: <http://www.cctv.com/special/777/1/51955.html> (accessed 13 January 2021).

江泽民。江泽民文选，第1卷。北京：人民出版社，2006。660页。

侯惠勤。试论把握“三个代表”思想的方法论原则。马克思主义研究。2001。第6期。页11–17。

李崇富。“三个代表”的重要思想与历史唯物主义。马克思主义研究。2001。第4期。页2–9。

李铁映。马克思主义中国化的最新成果——学习江泽民同志“七·一”讲话和“三个代表”重要思想。马克思主义研究。2002。第3期。页2–11。

政哲。“三个代表”思想是与时俱进的马克思主义——兼论“三个代表”思想的科学内涵与时代特征。马克思主义研究。2002。第2期。页2–7。

REFERENCES

Bruce J. (2003), *Red Capitalist in China: The Party, Private Entrepreneurs, and Prospects for Political Change*, Cambridge, Cambridge University Press.

De Bary Wm. Th., Tu Weiming (Eds.) (1998), *Confucianism and Human Rights*, New York, Columbia University Press.

Dickson B. J. (2003b), “Who Does the Party Represent? From ‘Three Revolutionary Classes’ to ‘Three Represents’”, *American Asian Review*, Vol. 21, No. 1, pp. 1–24.

Fewsmith J. (2001), *China Since Tiananmen*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kelly D. (1998), “China: Major Ideological Trends of 1995”, in Cheng, J.Y.S. (Ed.), *China in the Post-Deng Era*, The Chinese University Press, Hong Kong, pp. 55–79.

Lam Wo-lap W. (1999), *The Era of Jiang Zemin*, Prentice Hall, Singapore, London.

Misra K. (2003), “Neo-Left and Neo-Right in Post-Tiananmen China”, *Asian Survey*, Vol. 43, No. 5, pp. 717–44.

Oksenberg M. (1998), “Will China Democratize? Confronting a Classic Dilemma”, *Journal of Democracy*, Vol. 9, No. 1, pp. 27–34.

Song Xianlin (2005), “Signs of the Times: The Discourse of ‘Three Represents’ and Globalisation”, *East Asia*, Vol. 22, No. 3, pp. 25–40.

Woo-Cumings M. (1994), “The ‘New-Authoritarianism’ in East Asia”, *Current History*, Vol. 93, No. 587, pp. 413–16.

Bao Xinjian (2002), “Zhongguo gongchandang ren renshi zhenli, gaizao shijie de xin chengjiu – Jiang Zemin “qiyi” jianghua tichu de shi da chuangxin wenti”, *Makesi zhuyi yanjiu*, di 1 qi, ye 2–11. (In Chinese).

Jiang Zemin (2001a), *Jiang Zemin zai qingzhu jiandang bashi zhounian dahui shang de jianghua xuexi fudao*, Zhongyang dangshi chubanshe, available at: <https://www.chinanews.com/2001-07-02/26/101847.html> (accessed 11 January 2021) (In Chinese).

Jiang Zemin (2001b), *Lun san ge daibiao*, Zhongyang wenxian chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Jiang Zemin (2001c), “Tichu “yi de zhiguo” de linian”, *Renmin ribao*, available at: <http://cpc.people.com.cn/GB/33837/2535095.html> (accessed 27 December 2020). (In Chinese).

Jiang Zemin (2002a), *Quanmian jianshe xiaokang shehui, kaichuang Zhongguo tese shehui zhuyi shiye xin jumian – zai Zhongguo gongchandang di shiliu ci*

---

quanguo daibiao dahui shang de baogao (2002 nian 11 yue 8 ri), available at: http://old.moe.gov.cn/publicfiles/business/htmlfiles/moe/moe_44/200412/5009.html (accessed 2 January 2021). (In Chinese).

Jiang Zemin (2002b), *Jiang Zemin "5.31" zhongyao jianghua xuexi duben*, Zhonggong zhongyang dangxiao chubanshe, available at: <http://www.cctv.com/special/777/1/51955.html> (accessed 13 January 2021). (In Chinese).

Jiang Zemin (2006), *Jiang Zemin wenxuan, di 1 juan*, Renmin chuban she, Beijing

Hou Huiqin (2001), "Shi lun bawo "san ge daibiao" sixiang de fangfalun yuanze", *Makesi zhuyi yanjiu, di 6 qi*, ye 11–17. (In Chinese).

Li Chongfu (2001), "San ge daibiao" de zhongyao sixiang yu lishi weiwu zhuyi", *Makesi zhuyi yanjiu, di 4 qi*, ye 2–9. (In Chinese).

Li Tieying (2002), "Makesi zhuyi Zhongguo hua de zuixin chengguo – xuexi Jiang Zemin tongzhi "qi·yi" jianghua he "san ge daibiao" zhongyao sixiang", *Makesi zhuyi yanjiu, di 3 qi*, ye 2–11. (In Chinese).

Zheng Zhe (2002), "San ge daibiao" sixiang shi yu shi ju jin de mekesi zhuyi – jian lun "san ge daibiao" sixiang de kexue neihan yu shidai tezheng", *Makesi zhuyi yanjiu, di 2 qi*, ye 2–7. (In Chinese).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2021

UDC 314.74 + 327.8

**PROBLEMS OF MODERATE AMERICAN SINOPHOBIA
OF THE 2000s AND THE 2010s (ANTI-CHINA DISCOURSE
SASCHA MATUSZAK'S TEXTS)**

M. Kyrchanoff

Dr. Habil. in History, Associate Professor
Voronezh State University
16, Pushkinskaja str., Voronezh, 394000, Russia
maksymkyrchanoff@gmail.com

The author analyses the problems of history and development of anti-Chinese sentiments in the American social and political discourses of the 2000s and 2010s in texts of Sascha Matuszak, intellectual, blogger and publicist who became one of the formatters and active leaders of politically motivated anti-Chinese narratives. The author believes that the current pandemic of coronavirus infection contributed to the rise of anti-Chinese sentiments, and the concepts of Sascha Matuszak became one of the many incentives for modern intensification of anti-Chinese phobias in the world. The article examines the problems of the origins of anti-Chinese fears, features and characteristics of anti-Chinese discourse, Sascha Matuszak's place and role in modern Sinophobia. It is assumed that anti-Chinese motives in modern American socio-political thought have become one of the "commonplaces" and in fact invented cultural tradition, elites use for legitimizing the Western project and promotion of the image of China as a universal Other. The article shows that anti-Chinese motives in the texts of American intellectuals are different, actualising various forms and dimensions of anti-Chinese political imagination. It is presumed that modern anti-Chinese phobias in American political discourse rooted from the concepts of the "yellow danger" and the "Chinese threat" genetically and historically. The author believes that American publicists imagine China as a universal ideological Other and a country that actualises a meaningfully other and ideologically opposite model of development. The author analyses how Western critics of China imagine features of its political, cultural, economic and social model, integrating them into the great discourse of modern Western Sinophobia. The article assumes that Sascha Matuszak's ideas actualise the general tendencies in the development of American political activism and civic nationalism because Sinophobia connected ideologically with other national anti-Chinese phobias of the West. The article shows that the growing power and economic role of China, the preservation of the communist regime, Chinese migration and the general growth of the number of Chinese population in particular, are among the factors that stimulate the development of Sinophobia in general.

Key words: Sinophobia, anti-Chinese sentiments, American socio-political thought, Sascha Matuszak, formation of images of the Other, invention of traditions.

ПРОБЛЕМИ ПОМІРНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СИНОФОБІЇ 2000–2010 РОКІВ (АНТИКИТАЙСЬКИЙ ДИСКУРС У ТЕКСТАХ С. МАТУШАКА)

М. В. Кирчанів

Автор аналізує проблеми історії та розвитку антикитайських настроїв в американському громадському і політичному дискурсах 2000–2010 років на прикладі текстів інтелектуала, блогера і публіциста С. Матушака – одного з форматорів і активних провідників політично мотивованого антикитайського наративу. Автор вважає, що сучасна пандемія коронавірусної інфекції сприяла зростанню антикитайських настроїв, а концепти С. Матушака стали одним із численних стимулів сучасної активізації антикитайських фобій у світі. У статті розглядаються проблеми витоків антикитайських страхів, особливості та характеристики антикитайського дискурсу, місце і роль поглядів С. Матушака у сучасній синофобії. Передбачається, що антикитайські мотиви у сучасній американській суспільно-політичній думці встигли стати одним із «загальних місць» і фактично винайденою культурною традицією, яка стала формою як легітимзації західного проєкту, так і формування образу Китаю як універсального Іншого. У статті показано, що антикитайські мотиви в текстах американських інтелектуалів відрізнялися різноманітністю, актуалізуючи різні форми і вимірювання антикитайської політичної уяви. Передбачається, що сучасні антикитайські фобії в американському політичному дискурсі генетично й історично пов'язані з концептами «жовтої небезпеки» і «китайської загрози». Автор вважає, що Китай відторгається американськими публіцистами як універсальний ідеологічний Інший і як країна, яка актуалізує змістовно чужу модель розвитку. Автор аналізує, як особливості китайської політичної, культурної, економічної і соціальної моделі сприймаються західними критиками Китаю, інтегруючись до великого дискурсу сучасної західної синофобії. У статті передбачається, що ідеї С. Матушака актуалізують загальні тенденції в розвитку американського політичного активізму та громадянського націоналізму; синофобія у версії С. Матушака ідейно пов'язана з іншими національними антикитайськими фобіями Заходу. У статті показано, що зростання могутності та економічної ролі КНР, збереження комуністичного режиму і китайська міграція в умовах загального зростання числа китайців у світі належать до числа тих факторів, які стимулюють розвиток синофобії.

Ключові слова: синофобія, антикитайські настрої, американська суспільно-політична думка, Саша Матушак, формування образів Іншого, винайдення традицій.

Формулювання проблеми. Західні суспільства після того, як вони в XIX столітті відкрили для себе Китай створили власні традиції не тільки академічного китаєзнавства, а й ідеологічно і політично мотивованої китаєфобії. Тому поряд із синологією автоматично і практично одночасно розвивалася і синофобія [Sandmeyer 1991]. Китаєфобія, або синофобія, в культурній та інтелектуальній історії Заходу посідає особливе й унікальне місце [Anderson 2013; Billé 2015], порівнянне, ймовірно, за своїми проявами і масштабами тільки з ісламофобією. Китай і все китайське в культурному, громадському та політичному дискурсі Заходу сприймалося не тільки як частина Азії, але і використовувалося для конструювання і просування образів Іншого, які могли мутувати і переростати в образи Ворога [Saxton 1975].

Витоки антикитайських фобій і настроїв у західних суспільствах різноманітні і гетерогенні, залежачи від внутрішніх чинників розвитку країн, їх власної історії та унікального досвіду взаємодії з Китаєм і конструювання китайських образів у національній історіографії та політичній традиції

[Witchard 2014; Chang 2014; Young 2014]. Деякі західні країни намагалися взяти участь у «колонізації» Китаю, Росія і зовсім мала з ним довгий кордон, але практично всі західні країни були схильні використовувати китайські образи як для конструювання, так і для подальшого просування концептів мовної, культурної та політичної Інакшості [Wei Tchen, Yeats 2014; Frayling 2014]. Китай сприймався як універсально Інший актор історії та політики як Росією, яка безпосередньо з ним межувала, так і західними країнами, які хоча і не мали кордону з Китаєм, але контактували з ним. Колективні спроби західних країн і Росії перетворити Китай на колонію або залежну від них державу не були настільки успішні як кроки, спрямовані на колонізацію інших східних і азіатських держав.

У цій ситуації Китай належав до числа тих неєвропейських країн, які змогли зберегти свою формальну незалежність, хоча вимушене знайомство із західними країнами і Японією, яка пішла шляхом радикальної модернізації, стало причиною як численних політичних проблем, так і демографічних втрат для Китаю. У цій ситуації в культурній та інтелектуальній атмосфері Заходу Китай отримав особливе і унікальне місце, фактично перетворившись на джерело розвитку різних антикитайських фобій, страхів і побоювань, виразниками яких стали політичні та інтелектуальні спільноти [Lew-Williams 2018; Pfaelzer 2008].

Мета і завдання статті. Тому в центрі авторської уваги у цій статті будуть проблеми розвитку антикитайських настроїв і фобій в американському культурно-політичному дискурсі 2000–2010 років на прикладі текстів С. Матушака (Sascha Matuszak) у контекстах як розвитку американської політичної традиції синофобії, так і передумов зростання антикитайських настроїв у 2020 році в умовах коронавірусної пандемії, яка в західному політичному дискурсі має стійкі конотації саме з Китаєм. Метою статті є аналіз дискурсу синофобії в текстах С. Матушака, а завданнями – вивчення витоків антикитайських страхів, аналіз особливостей і характеристик антикитайського дискурсу, місце і роль поглядів С. Матушака у сучасній західній синофобії.

Методологія. Методологічно у цій статті автор слідує, з одного боку, за ідеями, запропонованими в рамках інтелектуальної історії, історії ідей і археології ідей, а з іншого – за концептами, сформульованими на початку 1980-х у англо-американській історіографії націоналізму. Тому синофобія сприймається і як частина культуральної та інтелектуальної історії західної політичної уяви, і як одна з винайдених традицій західного культурного і політичного проекту, який потребує неминучих і універсальних Інших, одним з яких є Китай.

Історичні і культурні фактори синофобії. Кілька об'єктивних факторів сприяли зростанню і поширенню антикитайських фобій серед західних інтелектуалів. По-перше, Китай відрізнявся від інших країн регіону тим, що він ніколи не був європейською колонією і тому уникнув значного західного впливу. По-друге, Китай зміг зберегти свої етнічні, мовні, культурні та політичні особливості, тому китайська ідентичність і модель розвитку сприймалися західними інтелектуалами як якісно і змістовно інші і чужі форми існування держави і суспільства. По-третє, починаючи із середини ХХ століття Китай розвивався в рамках комуністичної моделі, тому його культурна і етнічна чужість тільки актуалізувалися прихильністю до комуністичної ідеології. По-чверте, на початку 1990-х в умовах кризи комуністичної моделі і початку переходу східних і центральних європейських країн до демократії Китай залишився комуністичною країною, яка не змінила свою політичну систему, продовжуючи розвиватися як формально капіталістична економіка, але фактично закрита авторитарна кому-

---

ністична система з жорстким однопартійним контролем. Усі ці фактори впливали на формування і розвиток китайських образів у західному культурному дискурсі [Witchard 2014; Frayling 2014] впродовж другої половини ХХ і на початку ХХІ століття, поки в 2020 році пандемія нової коронавірусної інфекції не охопила Китай і пізніше інші регіони. Коронавірусна пандемія в 2020 році стала стимулом для нового витка у зростанні і розвитку антикитайських фобій і настроїв, чому сприяло поширення вірусу саме з території Китаю, а також спроби китайської влади приховати масштаби проблеми, обмежуючи доступ до інформації. У цій ситуації вірус, названий деякими західними політиками саме «китайським», об'єктивно сприяв зростанню антикитайських настроїв. Ці антикитайські нарративи у сучасній політичній уяві Заходу активно функціонують у політичному та ідеологічному дискурсі, ставши об'єктом критики і засудження з боку китайської влади, еліт і інтелектуалів.

Синофобія: загальні орієнтації в культурному дискурсі антикитайських фобій. Аналізуючи сучасні антикитайські мотиви в західному політичному просторі, необхідно пам'ятати, що антикитайські фобії і настрої мають свою історію, власну культурну та інтелектуальну генеалогію і археологію, які у сучасній історіографії вивчені менше ніж актуальна антикитайська риторика деяких західних інтелектуалів. Історично синофобія в західному (американському) культурному дискурсі розвивалася як сукупність кількох трендів і течій, включаючи концепт «китайської загрози» і «жовтої небезпеки». Якщо впродовж ХХ століття синофобія у США стимулювалася міграційними побоюваннями і страхом зростання числа етнічних китайців, то в другій половині ХХ століття ця фобія знайшла ідеологічно і політично вмотивоване забарвлення тому, що Китай почав асоціюватися з комуністичною загрозою.

Тому культурні та історичні витоки антикитайських фобій (які заслуговують на те, щоб стати об'єктом самостійних досліджень) різні, але серед них особливе місце належить американській традиції, представленій політичними активістами та інтелектуалами, які прийшли в політику в 2000-і, поставивши під сумнів консервативні основи як американської системи, так і американської моделі і версії політичного мислення. Американський політичний дискурс на сучасному етапі його розвитку відрізняється значною гетерогенністю, але критиками Китаю та учасниками розвитку антикитайських фобій можуть бути як американські праві, так і ліві інтелектуали, для яких китайська модель неприйнятна як комуністична, авторитарна і закрита.

Аналізуючи образи КНР у контекстах американської синофобії, необхідно брати до уваги декілька чинників. По-перше, синофобія – це сукупність політичних і культурних практик, які не тільки формують негативний і неприємний образ Китаю і всього китайського, а й актуалізують загрози китайської політичної небезпеки і економічної експансії. По-друге, сучасна американська синофобія відрізняється значною гетерогенністю і внутрішнім розмаїттям. Формально сучасна синофобія може бути не агресивною, вона мімікрує під дискурс журналістики, подорожніх нотаток, етнографічних нарисів, але і в цій ситуації китайські нарративи у сучасному американському дискурсі є елементами політичного гранд-нарративу. Тому синофобія може бути як радикальною, так і помірною, але в її розвитку неминучою і обов'язковою умовою є конструювання образів Китаю в категоріях універсальної якісної і змістовної Інакшості і несумісності із західним досвідом і, як результат, чужості і ворожості до всього західного і європейського. Ці дві характеристики у сучасній

західній синофобії на початок 2020-х стали латентними опціями за замовчуванням тому, що їх актуалізація формально суперечить нормам і принципам політичної коректності та толерантності, які відкрито декларуються представниками інтелектуальних еліт.

По-третє, сучасний дискурс синофобії розвивається як множинний, тому синофобія – це не тільки просування радикальних міфологем про китайську загрозу і експансію, а й китайські образи, які присутні у західній масовій культурі і сучасному інформаційному суспільстві (від китайських мотивів у рекламі до китайських образів в анімації і кінематографі), де їх інтерпретація може варіюватися від відверто антикитайської риторики з політичними і ідеологічними підтекстами до помірних культурних практик і стратегій, спрямованих на актуалізацію китайської принципової Інакшості та відмінності від західних моделей розвитку.

Китай як універсальний політичний Інший. Образ Китаю в текстах С. Матушака, який прожив у Китаї 14 років [Matuszak 2016], є не дуже гетерогенним і не відрізняється особливою оригінальністю. Якщо ми гіпотетично припустимо існування множинності інтерпретацій образів КНР у сучасній американській традиції, то ця гетерогенність буде умовною, тому що китайські наративи в текстах авторів США інтегровані до гранд-наративів західної суспільно-політичної та інтелектуальної думки, яка покликана як формувати, так і обслуговувати образ Китаю як універсального Іншого. Тому і Саша Матушак конструює образ КНР як авторитарної і недемократичної держави, яка застосовує «деспотичний підхід» [Matuszak 2008c] для пригнічення мусульманських меншин. У такій системі координат Китай перетворюється на системну опозицію і загрозу Заходу. Тому Саша Матушак формує й пропонує образ КНР як країни тотального контролю і повсюдної цензури, де «лінія партії зачіпає і визначає всі аспекти суспільного життя», а еліти компенсують відсутність реальної свободи громадян пропагандою китайського націоналізму і колективних фобій, спрямованих проти іноземців [Matuszak 2008a].

Критика національної політики КНР грає одну з центральних ролей у формуванні та просуванні антикитайських фобій у суспільно-політичному дискурсі США. Саша Матушак, наприклад, наполягає, що в період Олімпійських Ігор у Пекіні влада КНР фактично почала застосовувати політику, яку можна порівняти з американським расизмом 1940–1950 років. На думку С. Матушака, китайська влада під час Олімпіади фактично оголосила полювання на негрів, переслідуючи також і арабів, сприймаючи всіх іноземців як «небажаних варварів» [Matuszak 2008d]. У цій ситуації С. Матушак підкреслював, що «олімпійський факел у руках Китаю став політичним інструментом», який висвітлив не Олімпійські Ігри, але новий агресивний, на його думку, китайський націоналізм [Matuszak 2008e].

Тому Саша Матушак полемізував і з офіційними китайськими ЗМІ, оскаржуючи припущення, що китайці принесли в національні регіони сучасність, вважаючи, що «сучасність», на думку Пекіна, означає «смерть уйгурів і релігії, посилення соціального, політичного та економічного контролю ханців над уйгурами» [Matuszak 2008c]. Подібні настрої в КНР, на думку С. Матушака, стали, з одного боку, наслідком економічної політики, яка формально імітувала капіталізм, але фактично зберігала жорсткий політичний контроль, використовуючи економічне зростання не для поліпшення рівня життя населення, але для створення нових видів озброєння і для активного втручання у внутрішні справи інших держав, посилення центрального контролю в тих

регіонах, де місцеві національні і релігійні меншини являли загрозу для влади [Matuszak 2008b].

З іншого боку, Саша Матушак застерігає від ідеалізації китайської моделі розвитку, вважаючи, що успіхи в економіці загрожують зростанням політичного експансіонізму КНР, що створює й нові загрози для регіональних сусідів. У середині 2010-х Саша Матушак підкреслював, що «Китай поступово поглинає Південно-Китайське море, використовуючи гроші від туризму, міжнародні події і постійний тиск військово-морської конфронтації, чого ніколи не було... чим багатшою стає Санья, тим більше китайським стає і Південно-Китайське море» [Matuszak 2015]. Саша Матушак вважає, що в другій половині ХХ століття Китай отримав унікальний досвід придушення меншин і регіонів, що дозволило йому, з одного боку, «заборонити уйгурським дітям до 18 років вивчати іслам, поставивши мечеті під жорсткий контроль комуністичної партії» [Matuszak 2008c], а з іншого боку, руйнувати регіональні культурні традиції, маскуючи ці процеси гаслами економічного зростання, розвитку туризму та залучення інвестицій [Matuszak 2017].

Тому, демонізуючи образ КНР і, ймовірно, перебільшуючи масштаби китайської загрози, Саша Матушак вважає, що аналогічна доля чекає й інші регіони, якщо Китай посилить свій вплив на їхніх територіях. На думку С. Матушака, актуальне зростання КНР і її перетворення на системну загрозу для Заходу як альтернативу західному проєкту почалося в першій половині 2000 років, коли Китай не тільки перестав приховувати свою «нездатність проявити хоча б найменшу схильність до справедливості і чесності» [Matuszak 2008f], але і позбувся «трепетного ставлення» до іноземців, що стало «кінцем епохи Заходу і початком століття Китаю». Аналізуючи зростання китайського впливу, С. Матушак вважає, що ілюзії прокитайськи орієнтованих авторів Заходу про те, що КНР стане джерелом прогресу і зростання в економіці через використання «м'якої сили», стали наївними ілюзіями і помилками, тому що Китай «поводитиметься так, як більшість наддержав протягом усієї історії, він буде зарозумілим, корисливим і п'яним від свого нового статусу – статусу наддержави» [Matuszak 2009a].

Образи КНР і канон орієнталізму. У другій половині 2010 років модус формування китайських образів у контекстах універсальної Інакшості змінився, зблизившись з орієнталістським каноном. У цьому контексті Саша Матушак не трансплантує в китайські контексти класичний канон орієнталізму у версії Едварда Ваді Саїда, який запропонував цю теорію у сучасному гуманітарному знанні в 1978 році [Said 1978], але фактично повертається до тих тактик і стратегій, які європейські інтелектуали застосовували для формування образів Китаю у ХVІІІ столітті.

Саша Матушак у цій ситуації фактично слідує за іншими західними істориками, які схильні використовувати концепт «орієнталізм» у китайських контекстах, редукуючи його до історії формування і розвитку китайських мотивів і образів у західній історичній уяві та академічній історіографії [Girardot 2002; Qian 1995]. Такі інтерпретації Китаю, стилізовані під орієнталізм, з одного боку, складно звинуватити в розвитку й актуалізації дискурсу китаєфобії, але фактично ці академічні спроби [Yang 2011; Zuroski Jenkins 2013] новітнього конструювання КНР зводять Китай і все китайське до універсальних категорій Інакшості і Чужості, без яких неможлива китаєфобія в її політичних та ідеологічних формах, бо й вона потребує академічних та інтелектуальних легітимацій

і обґрунтувань. Тому і Саша Матушак почав формувати образ Китаю в кращих традиціях західного орієнталізму, фактично трансплантуючи у сприйняття китайської історичної та культурної спадщини, а також економічної і політичної сучасності КНР кліше, які раніше європейські інтелектуали використовували, виходячи з арабського Орієнту [Vukovich 2012]. Тому такий ідеалізований Китай стає синонімом екзотичності, архаїки і модерну одночасно [Matuszak 2016], а новітні «орієнталісти» схильні редукувати образ КНР як образ універсального Іншого виключно до категорій формальної етнографічності [Matuszak 2018].

У цій ситуації Китай редукується до екзотичних та ідилічних пейзажів і сільських пасторалей, що інтегрує його у західні канони культури суспільства масового споживання. Формуючи і просуваючи образ Китаю в рамках екзотичного орієнталістського канону, Саша Матушак, на відміну від ранніх орієнталістів і синологів, застерігає від ідеалізації Китаю, вважаючи, що Китай періоду класичного європейського колоніалізму фактично перестав існувати, тому що встиг мутувати в якийсь штучний конструкт, заснований на синтезі традиційної китайської етнічної культури і сучасних технологій [Matuszak 2014]. У цій ситуації, на думку С. Матушака, Заходу відкривається несправжній Китай, а Китай-вітрина, де етнічність і китайський колорит підпорядковані економічній логіці капіталізму.

Помірна синофобія С. Матушака: головні характеристики. Аналізуючи прояви синофобії в американському інтелектуальному дискурсі 2000–2010 років у контекстах текстів С. Матушака, які фактично передували актуальному зростанню антикитайських настроїв, до уваги необхідно брати кілька факторів.

По-перше, ідеї С. Матушака не є дуже оригінальними, відображаючи і актуалізуючи загальні тенденції в розвитку американського політичного активізму та громадянського націоналізму: синофобія у цьому контексті є не культурним і не етнічним, але переважно політичним явищем. Тому Китай відторгається як універсальний Інший з ідеологічних мотивів як країна, яка актуалізує змістовно іншу і чужу модель розвитку. По-друге, синофобія у версії С. Матушака ідейно і змістовно пов'язана з іншими національними традиціями розвитку і просування антикитайських фобій: аналогічні претензії щодо Китаю ми виявляємо в текстах і інших західних інтелектуалів, що не зменшує значення ідей С. Матушака, а навпаки, свідчить про те, наскільки глибоко вони інтегровані до колективного західного дискурсу антикитайських фобій загалом. По-третє, сучасна коронавірусна пандемія стала тим чинником, який сприяв зростанню антикитайських фобій і настроїв, а концепти С. Матушака у цих культурних і інтелектуальних ситуаціях цікаві як окремі, але й типовий випадок, один з численних проявів «великого» антикитайського дискурсу.

Тому антикитайські мотиви і настрої, які автор намагався проаналізувати у цій статті на прикладі окремого випадку антикитайської політичної уяви, свідчать не тільки про історичну та культурну багатоваріативність розвитку антикитайських фобій, але і вказують на важливість їх подальшого аналізу з можливостями їх систематизації та класифікації. Якщо синофобія С. Матушака – тільки окремі випадок «великого» антикитайського дискурсу, аналіз якого дозволяє виявити загальні особливості і тенденції розвитку синофобії, то подальше вивчення інших, «приватних» і національних випадків антикитайських настроїв є надзвичайно перспективним у контекстах повороту гуманітарних наук до міждисциплінарності. Якщо ми визнаємо посилення китайського політичного і економічного впливу у світі і прогрес академічної

синології як однієї зі спроб зрозуміти і пояснити успіхи Китаю, то необхідно визнати, що ці два процеси нерозривно пов'язані зі зростанням синофобії у сучасному світі.

Висновки. Таким чином, Саша Матушак у своїх текстах фактично озвучував та актуалізував усі ті антикитайські наративи, які історично виникли у західній політичній уяві, коли американські та європейські інтелектуали намагалися конструювати свої образи Китаю, які неминуче перетворювалися на образи небезпечного або ворожого Іншого тому, що КНР сприймалася як країна, яка виключає і відкидає всі західні цінності і принципи. Тому універсальні незгоди західних інтелектуалів з КНР зводяться до кількох претензій, включаючи звинувачення КНР як комуністичного режиму в проведенні політичних репресій, звинувачення КНР в ігноруванні прав і свобод людини, а також у переслідуванні меншин, схильності до проведення хижацької політики економічного зростання через порушення міжнародних екологічних стандартів та ігнорування інтересів інших акторів.

Історія концептів «китайської загрози» і «жовтої небезпеки», китайські образи і формування концептів Інакшості в національних культурах, новітня історія східноєвропейської синофобії, антикитайські фобії і настрої у сучасній Росії, мусульманський дискурс китаєфобії – всі ці проблеми потребують академічного аналізу з позицій послідовної міждисциплінарності. Три фактори (зростання могутності і економічної ролі Китаю, збереження комуністичного режиму і китайська міграція в умовах загального зростання числа китайців) будуть стимулами для подальшого розвитку синофобії, тому західна політика і масова культура і в майбутньому будуть забезпечувати істориків і політологів численними прикладами антикитайських фобій і настроїв, які, безперечно, повинні стати предметом нових міждисциплінарних штудій.

ЛІТЕРАТУРА

Anderson E. Sinophobia: The Huawei Story. London–New York : Kindle Edition, 2013. 400 p.

Billé F. Sinophobia: Anxiety, Violence, and the Making of Mongolian Identity. Honolulu: University of Hawaii Press, 2015. 274 p.

Chang J.O. Chino: Anti-Chinese Racism in Mexico, 1880–1940. University of Illinois Press, 2014. 278 p.

Frayling Ch. The Yellow Peril: Dr. Fu Manchu and the Rise of Chinaphobia. London : Thames & Hudson, 2014. 352 p.

Girardot N. The Victorian Translation of China: James Legge's Oriental Pilgrimage. University of California Press, 2002. 861 p.

Lew-Williams B. The Chinese Must Go: Violence, Exclusion, and the Making of the Alien in America. Harvard University Press, 2018. 360 p.

Matuszak S. 19 things to know before you go: the tea horse road. *Roads and Kingdoms*. 2016. June 8, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2016/know-before-you-go-the-tea-horse-road/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. A Win-Win Situation for China. *Anti-War.com*. 2008b. October 28, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/10/28/a-win-win-situation-for-china/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. China's Manifest Destiny. *Anti-War.com*. 2009a. December 26, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2009/12/25/chinas-manifest-destiny/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. Give China Some Face. *Anti-War.com*. 2008e. May 30. available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/05/30/give-china-some-face/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. Hainan culture expresses the drama and beauty of life. *South China Morning Post*. 2018. May 30, available at: <https://www.scmp.com/special-reports/business/topics/go-china-haikou/article/2148503/hainan-culture-expresses-drama-and> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. Kung fu's identity crisis. *Roads and Kingdoms*. 2014. June 4, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2014/kung-fus-identity-crisis/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. Sanya fights to preserve its cultural heritage. *South China Morning Post*. 2017. July 11, available at: <https://www.scmp.com/special-reports/business/topics/go-china/article/2102135/sanya-fights-preserve-its-cultural-heritage> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. The fat man's belly. *Roads and Kingdoms*. 2015. January 8, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2015/the-fat-mans-belly/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. The No-Fun Olympics. *Anti-War.com*. 2008d. July 24, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/07/24/the-no-fun-olympics/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. The Security Blanket. *Anti-War.com*. 2008a. August 5, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/08/05/the-security-blanket/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. The US and China: Unsettling Similarities. *Anti-War.com*. 2008f. June 9, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/06/09/the-us-and-china-unsettling-similarities/> (accessed 22 January 2021).

Matuszak S. The World Under Fire. *Anti-War.com*. 2008c. July 31, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/07/31/the-world-under-fire/> (accessed 22 January 2021).

Pfaelzer J. *Driven Out: The Forgotten War against Chinese Americans*. University of California Press, 2008. 400 p.

Qian Z. *Orientalism and Modernism: The Legacy of China in Pound and Williams*. Duke University Press Books, 1995. 240 p.

Said E.W. *Orientalism*. New York : Pantheon Books, 1978. 368 p.

Sandmeyer E. *The Anti-Chinese Movement in California*. University of Illinois Press, 1991. 144 p.

Saxton A. *The Indispensable Enemy: Labor and the Anti-Chinese Movement in California*. University of California Press, 1975. 304 p.

Vukovich D. *China and Orientalism: Western Knowledge Production and the PRC*. London–New York : Routledge, 2012. 208 p.

Wei Tchen J., Yeats D. *Yellow Peril!: An Archive of Anti-Asian Fear*. London–New York : Verso, 2014. 336 p.

Witchard A. *England's Yellow Peril: Sinophobia and the Great War*. London : Penguin, 2014. 108 p.

Yang Ch. *Performing China: Virtue, Commerce, and Orientalism in Eighteenth-Century England, 1660–1760*. Johns Hopkins University Press, 2011. 283 p.

Young E. *Alien Nation: Chinese Migration in the Americas from the Coolie Era through World War II*. University of North Carolina Press, 2014. 384 p.

Zuroski Jenkins E. *A Taste for China: English Subjectivity and the Prehistory of Orientalism*. Oxford University Press, 2013. 304 p.

REFERENCES

- Anderson E. (2013), *Sinophobia: The Huawei Story*. Kindle Edition, London–New York. 400 p.
- Billé F. (2015), *Sinophobia: Anxiety, Violence, and the Making of Mongolian Identity*. University of Hawaii Press, Honolulu, 274 p.
- Chang J.O. (2014), *Chino: Anti-Chinese Racism in Mexico, 1880–1940*. University of Illinois Press, 278 p.
- Frayling Ch. (2014), *The Yellow Peril: Dr. Fu Manchu and the Rise of Chinaphobia*. Thames & Hudson, London, 352 p.
- Girardot N. (2002), *The Victorian Translation of China: James Legge's Oriental Pilgrimage*. University of California Press, 861 p.
- Lew-Williams B. (2018), *The Chinese Must Go: Violence, Exclusion, and the Making of the Alien in America*. Harvard University Press, 360 p.
- Matuszak S. (2008b), A Win-Win Situation for China, *Anti-War.com*. October 28, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/10/28/a-win-win-situation-for-china/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2008d). The No-Fun Olympics, *Anti-War.com*. July 24, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/07/24/the-no-fun-olympics/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2008e), Give China Some Face, *Anti-War.com*. May 30, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/05/30/give-china-some-face/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2008f), The US and China: Unsettling Similarities, *Anti-War.com*. June 9, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/06/09/the-us-and-china-unsettling-similarities/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2008a), The Security Blanket, *Anti-War.com*. August 5, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/08/05/the-security-blanket/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2008c), The World Under Fire, *Anti-War.com*. July 31, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2008/07/31/the-world-under-fire/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2009a), China's Manifest Destiny, *Anti-War.com*. December 26, available at: <https://original.antiwar.com/sascha-matuszak/2009/12/25/chinas-manifest-destiny/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2014), Kung fu's identity crisis, *Roads and Kingdoms*. June 4, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2014/kung-fus-identity-crisis/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2015), The fat man's belly, *Roads and Kingdoms*. January 8, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2015/the-fat-mans-belly/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2016), 19 things to know before you go: the tea horse road, *Roads and Kingdoms*. June 8, available at: <https://roadsandkingdoms.com/2016/know-before-you-go-the-tea-horse-road/> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2017), Sanya fights to preserve its cultural heritage, *South China Morning Post*. July 11, available at: <https://www.scmp.com/special-reports/business/topics/go-china/article/2102135/sanya-fights-preserve-its-cultural-heritage> (accessed 22 January 2021).
- Matuszak S. (2018), Hainan culture expresses the drama and beauty of life, *South China Morning Post*. May 30, available at: <https://www.scmp.com/special-reports/>

---

business/topics/go-china-haikou/article/2148503/hainan-culture-expresses-drama-and (accessed 22 January 2021).

Pfaelzer J. (2008), *Driven Out: The Forgotten War against Chinese Americans*. University of California Press, 400 p.

Qian Z. (1995), *Orientalism and Modernism: The Legacy of China in Pound and Williams*. Duke University Press Books, 240 p.

Said E.W. (1978), *Orientalism*. Pantheon Books, NY., 368 p.

Sandmeyer E. (1991), *The Anti-Chinese Movement in California*. University of Illinois Press, 144 p.

Saxton A. (1975), *The Indispensable Enemy: Labor and the Anti-Chinese Movement in California*. University of California Press, 304 p.

Vukovich D. (2012), *China and Orientalism: Western Knowledge Production and the PRC*. Routledge, London–New York. 208 p.

Wei Tchen J., Yeats D. (2014), *Yellow Peril!: An Archive of Anti-Asian Fear*. Verso, London–New York. 336 p.

Witchard A. (2014). *England's Yellow Peril: Sinophobia and the Great War*. Penguin, London, 108 p.

Yang Ch. (2011), *Performing China: Virtue, Commerce, and Orientalism in Eighteenth-Century England, 1660–1760*. Johns Hopkins University Press, 283 p.

Young E. (2014), *Alien Nation: Chinese Migration in the Americas from the Coolie Era through World War II*. University of North Carolina Press, 384 p.

Zuroski Jenkins E. (2013), *A Taste for China: English Subjectivity and the Prehistory of Orientalism*. Oxford University Press, 304 p.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021

UDC 327

DEVELOPMENT TRENDS OF COOPERATION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION BETWEEN CHINA AND THE EU

O. Kukalets

Postgraduate Student

National University of “Ostroh Academy”

2, Seminarska str., Ostroh, Rivne region, 35800, Ukraine

oksana.kukalets@oa.edu.ua

One of the contemporary goals of China is the development of innovations that can be achieved with the help of education. In particular, in recent decades, cooperation between China and the EU in the field of higher education has evolved. In this regard, the purpose of this article is to trace collaboration in the field of higher education between the EU and China as an example of soft power development of the latter. Firstly, factors that shape cooperation in the field of higher education are analyzed. Secondly, opportunities in the advancement of student mobility are discussed. Thirdly, existing challenges related to collaboration in higher education are evaluated.

The research reveals that China invests significant resources in the development of higher education, supporting education programs on national, local, and university levels. These programs vary from short-term summer schools to the full coverage of the PhD programs. The main motivations to pursue international education are to gain international experience, meet people from other environments, and gain the education of the international level. The analysis of the expectations of the EU states and interests of China demonstrates that there is a significant foundation for the development of bilateral collaboration. In general, Germany, Great Britain, Netherlands and France are the most popular destinations among the Chinese students. Among potential opportunities in the development of cooperation in the field of higher education are the growing popularity of Europe as an education center, the personal development, internationalization of education and the establishment of scientific ties. Moreover, it also leads to the strengthening of bilateral relations, implementation of soft power and public diplomacy, political and economic cooperation. At the same time, the potential challenges are flaws in organizational issues, lack of strategic vision from the European side, attempts to control the education process from the Chinese side, the influence of Chinese Students and Scholars Association as well as inconsistency between expectations and actual results of the cooperation.

Key words: European Union, China, higher education, student mobility, innovations.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ МІЖ КИТАЄМ ТА ЄС

О. Є. Кукалець

Однією із сучасних цілей Китаю є розвиток інновацій, що може бути досягнуто за допомогою освіти. Протягом останніх десятиріч співпраця між Китаєм та ЄС у галузі вищої освіти суттєво розвинулась. Як наслідок, мета цієї статті – прослідкувати співпрацю у галузі вищої освіти між ЄС та Китаєм як приклад розвитку «м'якої сили» останнього. По-перше, проаналізовані чинники, які визначають співпрацю у галузі вищої освіти. По-друге, розглянуті наявні можливості у розвитку студентської мобільності. По-третє, оцінені наявні виклики, пов'язані співпрацею в галузі вищої освіти.

Дослідження демонструє, що Китай інвестував значні ресурси у розвиток вищої освіти, підтримуючи освітні програми на національному, локальному та університетському рівнях. Ці програми варіюються від короткотермінових літніх шкіл до повного покриття вартості навчання на аспірантських програмах. Основними мотивами здобуття міжнародної освіти є здобуття міжнародного досвіду, зустріч з людьми з іншого середовища та здобуття освіти міжнародного рівня. Аналіз очікувань європейських країн та інтересів Китаю демонструє наявність суттєвої основи для розвитку двосторонньої співпраці. Загалом, Німеччина, Великобританія, Нідерланди та Франція є найбільш популярними країнами для здобуття вищої освіти серед китайських студентів. Серед наявних потенційних можливостей у розвитку співпраці у галузі вищої освіти є зростаюча популярність Європи як освітнього центру, особистісний розвиток, інтернаціоналізація освіти та налагодження наукових зв'язків. Крім того, вона також веде до покращення двосторонніх відносин, імплементації «м'якої сили» та публічної дипломатії, політичної та економічної співпраці. Одночасно потенційними викликами є прорахунки в організаційних питаннях, нестача стратегічного бачення з європейської сторони, спроби контролю освітнього процесу з китайської сторони, вплив Асоціації китайських студентів та науковців, а також невідповідність між очікуванням та наявними результатами співпраці.

Ключові слова: Європейський Союз, Китай, вища освіта, студентська мобільність, інновації.

Із початком ХХІ століття уряд Китаю докладає значних зусиль для перетворення країни зі світового виробника товарів у лідера інновацій. Інвестиції у вищу освіту та новітні технології поступово зростали протягом останніх десятиліть. Як наслідок, Китайська Народна Республіка (КНР) стала першою країною за кількістю надрукованих наукових статей та другою країною за кількістю поданих заявок на патенти згідно з даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності [D'Hooghe et al. 2018, 1]. Незважаючи на те, що якість цієї діяльності є загалом нижчою у порівнянні з країнами Заходу, очікується, що Китай зрівняється у відповідних показниках у майбутньому. Крім того, КНР посідає друге місце після США за розміром бюджету, спрямованого на дослідження, а також друге місце за кількістю науковців після ЄС. Згідно з Європейським інноваційним таблом, ЄС зберігає першість у галузі науки та технологій, однак Китай розвивається у цій галузі у сім разів швидше [D'Hooghe et al. 2018, 1].

Одночасно з розвитком науки всередині країни КНР інвестує в розвиток міжнародної наукової співпраці. Усвідомлюючи потенціал співпраці, запропонованої Китаєм, багато країн та наукових установ охоче беруть участь в обміні студентами. Вони також сприяють запровадженню спільних освітніх та до-

---

слідницьких проектів та програм, відкриттю Інститутів Конфуція та спільних установ. Загалом Китай орієнтується на співпрацю у галузі освіти і науки з такими країнами, як-от США, Великобританія, Австралія та Нова Зеландія. Незважаючи на те, що європейські країни не є пріоритетними у цій галузі, вони є частиною китайської стратегії з розвитку інновацій. Крім того, зважаючи на розбудову ініціативи «Пояс і шлях», роль Європи поступово зростає. Більше того, через погіршення відносин з США, КНР шукає інших партнерів для співпраці [D'Hooghe et al. 2018, 2].

Китай є першою країною у світі за кількістю китайських студентів, які навчаються за кордоном. Згідно з даними Міністерства освіти КНР, у 2017 р. 608,400 китайських студентів залишили країну, щоб навчатися за кордоном, що на 11% більше в порівнянні з 2016 р. Загалом у 2017 р. 1,454,100 студентів навчалися у вищих навчальних закладах поза межами Китаю. Китайські студенти складають найбільшу пропорцію серед іноземних студентів у ЄС. Так, станом на 2015 р. 11% усіх студентів, які навчаються у ВНЗ ЄС, були китайцями. Найбільше китайських студентів навчається в Великобританії, Німеччині та Франції [D'Hooghe et al. 2018, 4].

Співробітництво у галузі вищої освіти та наукових досліджень у Китаї здійснюється відповідно до урядової стратегії, спрямованої на формування наукової та освітньої бази світового рівня, що слугує більш ширшій меті КНР з досягнення стабільного розвитку базованого на інноваціях [D'Hooghe et al. 2018, 5]. Поряд із цим співпраця у цій галузі має не лише низку переваг, а й також включає певні ризики та виклики.

Колектив авторів на чолі з С. Беннер проаналізували співпрацю КНР та Європи у галузі вищої освіти. Так, основну увагу у дослідженні було приділено виокремленню ключових інструментів впливу Китаю у галузі освіти в Європі. Наприклад, дослідники виділили два ключових інструменти впливу: інвестиції і формування навчальних програм, а також мобілізація студентських організацій для тиску на університети [Benner et al. 2018]. Загалом це дослідження робить суттєвий внесок у формування розуміння наявних викликів, пов'язаних із розвитком співпраці у галузі вищої освіти між КНР та Європою.

Г. Чжен та Ю. Цай досліджують європейсько-китайську співпрацю у галузі аспірантських студій з позиції їхнього історичного розвитку та майбутніх викликів. Науковці оцінюють перехід китайської системи освіти від радянської моделі до західної. Г. Чжен та Ю. Цай наголошують на тому, що починаючи з 1980-х рр. та протягом декількох десятиліть КНР змогла розвинути власну систему вищої освіти [Zheng and Cai 2018, 335]. Поряд із цим дослідники наголошують на тому, що все ще залишилася низка проблемних питань, які негативно впливають на співпрацю. Наприклад, існує невідповідність між очікуванням від міжнародної співпраці та її практичною стороною [Zheng and Cai 2018]. Науковці зробили суттєвий вклад в дослідження співпраці між КНР та Європою на рівні аспірантських студій.

Ю. Цай проаналізував європейсько-китайську співпрацю на прикладі програми «Erasmus Mundus». Науковець дослідив переваги і виклики співробітництва у галузі вищої освіти між КНР та Європою. Суттєвим внеском дослідника є те, що він запропонував порівняльну таблицю співвідношення очікувань ЄС та китайських інтересів стосовно співпраці у галузі вищої освіти. Ю. Цай робить висновок про те, що такі програми, як «Erasmus Mundus», сприяють посиленню міжлюдських контактів та покращують збалансованість співпраці

у галузі вищої освіти ЄС та КНР [Cai 2013, 100]. Загалом, ця праця робить суттєвий внесок для розуміння європейсько-китайської співпраці в галузі вищої освіти на прикладі конкретної програми.

Незважаючи на наявність вищезгаданих досліджень, які розкривають тему співпраці КНР та Європи у галузі вищої освіти, питання студентської мобільності у рамках цього співробітництва розкрито мало. Як наслідок, мета цієї статті – комплексно проаналізувати співпрацю Китаю та Європи у галузі вищої освіти на прикладі студентської мобільності. Крім того, окрему увагу буде приділено аналізу наявних та потенційних можливостей та викликів цієї співпраці. Ця стаття – міждисциплінарне дослідження, базоване на поєднанні історії, міжнародних відносин та політології. Дослідження застосовує якісні методи дослідження шляхом аналізу наявної літератури із цієї тематики. Так, було проаналізовано низку наукових статей та книг, які розкривають тему співпраці у галузі вищої освіти та студентської мобільності.

Чинники розвитку співпраці у галузі вищої освіти між КНР і ЄС

Уряд Китаю інвестує в розвиток вищої освіти та досліджень. У 2017 р. КНР витратила близько 157 млрд. дол. США на вищу освіту. У країні є багато програм, які підтримують студентські обміни на національному, місцевому та університетському рівнях. Ці програми варіюються між короткостроковими літніми школами до повноцінного покриття аспірантської програми. На національному рівні China Scholarship Council, який підконтрольний Міністерству освіти, відповідальний за відправлення китайських студентів для навчання за кордон. Між 2008 та 2014 рр. близько 41,000 китайських студентів отримали грант на здобуття доктора філософії за кордоном чи участі у 1-2 річних навчальних програмах [D'Hooghe et al. 2018, 16]. Серед країн-лідерів із прийому китайських студентів були Німеччина (3,998), Великобританія (3,884), Франція (2,194) та Нідерланди (1,607) [D'Hooghe et al. 2018, 16]. Поряд із цим більшість студентів самостійно покривають власне навчання за кордоном. Наприклад, у 2017 р. більше 600,000 студентів навчалися за кордоном за власний кошт [D'Hooghe et al. 2018, 17].

Мотивацією для навчання за кордоном є прагнення отримати новий досвід, зустріти людей з іншого середовища та здобути освіту світового рівня [Soysal 2018, 3]. Виокремлюють фактори, які впливають на вибір ВНЗ китайськими студентами, які планують навчатися за кордоном. Престиж університету є найбільш вагомим чинником, який визначає вибір навчального закладу. Інший суттєвий фактор – можливість соціального та культурного розвитку студента. Поряд із цим вартість навчання та маркетингові стратегії навчальних закладів відіграють другорядну роль у виборі місця навчання [Cebolla-Boado et al. 2019, 376]. Крім того, іншим фактором, який суттєво впливає на зростання популярності європейських університетів, є те, що навчання в Європі є більш доступним у порівнянні з США. Так, окремі університети не потребують оплати за навчання чи навчання є недорогим. Крім того, для того щоб збільшити кількість китайських студентів, окремі європейські університети спростили візовий процес, скоротивши період екзаменування [Fu 2019].

Інший чинник, який сприяє розвитку співпраці у галузі вищої освіти та студентської мобільності, є пов'язаність очікувань ЄС та інтересів КНР з інтернаціоналізації вищої освіти (див. Таблиця 1). Проаналізувавши дані, наведені Ю. Цай, можна зробити висновок про те, що очікування європейських країн та інтереси Китаю у розвитку вищої освіти та співпраці у цій галузі співпадають. Як наслідок, ця взаємозалежність створює основу для розвитку співпраці.

Таблиця 1

**Очікування ЄС та інтереси КНР в інтернаціоналізації вищої освіти
[Cai 2013, 99]**

Очікування ЄС	Інтереси Китаю
Набір більшої кількості китайських студентів для навчання в Європі	Заохочення більшої кількості китайських студентів навчатися за кордоном
Експорт навчальних програм та послуг у Китай	Відповідь на зростаючий попит на вищу освіту, покращуючи якість іноземної освіти
Розвиток освітньої та дослідницької співпраці з вищими навчальними закладами Китаю	Покращення міжнародної репутації та конкурентоздатності через співпрацю з (престижними) іноземними вищими навчальними закладами
Відправлення більше європейських студентів для навчання у вищих навчальних закладах Китаю	Залучення більшої кількості міжнародних студентів навчатися у Китаї

Серед європейських країн, які приймають китайських студентів, найпопулярнішою є Великобританія. У 2016–2017 рр. китайські студенти склали одну третю усіх студентів не з країн ЄС, які навчалися у цій країні [Fu 2019, 5]. Більшість студентів, які навчаються у Великобританії, спеціалізуються на вивченні бізнесу та економіці [Soysal 2018, 5]. Друга за популярністю країна – Німеччина. У 2018 р. 32,368 китайських студентів навчалися у Німеччині. Популярність цієї країни спричинена попитом на високі технології в індустріальному секторі, а також хорошою базою для підготовки інженерів [Fu 2019, 5]. Як наслідок, більш популярними предметами у Німеччині серед китайських студентів є точні науки, як-от природничі та технічні науки, інженерія та математика [Soysal 2018, 5]. Близько 28,000 китайських студентів навчалось у Франції у 2017 р., що зробило Китай другим найбільшим освітнім партнером країни. Інша популярна країна – Нідерланди, у якій навчалось близько 4500 китайських студентів у 2017–2018 рр., будучи другою найбільшою групою студентів [Fu 2019, 6].

Пропорція студентів, які навчаються на бакалавраті, значно менша за тих, хто здобувають ступінь магістра чи доктора філософії [D’Hooghe et al. 2018, 16]. Так, приблизно двох третіх від китайських студентів у Великобританії та Німеччині здобувають звання магістра. Ті ж студенти, які навчаються на бакалавраті, зазначають, що вони планують продовжити навчання у тих іноземних країнах, в яких вони навчаються [Soysal 2018, 3]. У 2016 р. China Scholarship Council фінансово підтримала 3,085 студентів, які навчалися на аспірантурі за кордоном. Крім того, 5,582 студентів отримали гранти на дослідницькі візити у рамках їхніх досліджень. Найбільш популярними європейськими країнами для здобуття доктора філософії є Німеччина, Великобританія, Нідерланди та Франція [Jiang and Shen 2019, 183].

Партнерські угоди з китайськими ВНЗ можуть зав’язатися як наслідок особистих контактів, які переростають в офіційну співпрацю. Більшість угод стосуються обміну студентами, особливо на рівні магістерських та докторських студій. У такого роду співпраці існує суттєвий дисбаланс між кількістю студентів за обміном зі значною кількісною перевагою китайських студентів, які навчаються у Європі. Однією із причин такої невідповідності є необхідність викладання навчальних дисциплін англійською мовою та взаємне визнання залікових кредитів, що є значно простішим для китайської сторони. Зважаю-

---

чи на таку невідповідність, окремі університети Європи обмежують кількість китайських студентів [Bekkers et al. 2019, 16].

Загалом, національні стратегічні цілі у галузі освіти часто проігноровані на рівні університетів, особливо за відсутності фінансової допомоги зі сторони уряду. Як наслідок, високопосадовці з європейських країн мають загальне уявлення про рівень співпраці між ЄС та КНР у галузі вищої освіти. Співпраця на рівні університетів сфокусована на рекрутингу талантів, обмінах студентами та викладачами та спільних дослідницьких проектах. Для деяких європейських ВНЗ китайські студенти, які навчаються на платній формі навчання, роблять суттєвий вклад у прибуток університету. Поряд із цим більшість європейських університетів не мають спеціальних політик для рекрутингу потенційних китайських студентів [D'Hooghe et al. 2018, 15].

Незважаючи на те, що Китай підтримує співпрацю між китайськими та іноземними вищими навчальними закладами шляхом відкриття відділень, лабораторій, та установ в КНР, китайський уряд з особливою увагою відноситься до відбору навчальних закладів для співпраці. Починаючи з 2015 р., Китай припинив реалізацію проектів, які мали на меті відкриття у Китаї університетів зі спільним фінансуванням китайської сторони та іноземного донора [D'Hooghe et al. 2018, 7]. Останній приклад співпраці подібного роду – спільний проект між університетом Гронінгена (Нідерланди) та Китайським сільськогосподарським університетом (Яньтай, провінція Шаньдун). У липні 2018 р. китайська сторона прийняла рішення про закриття 5 спільних установ, понад 200 спільних навчальних програм з іноземними партнерами, посилаючись на їхню низьку якість, незначну кількість студентів, які навчалися за відповідними програмами та неефективне управління фінансами [D'Hooghe et al. 2018, 7]. Поряд із цим відбувається зростання присутності китайських університетів за кордоном. Починаючи з 2016 р. почала зростати співпраця між китайськими та європейськими ВНЗ. Наприклад, у 2016 р. Пекінський педагогічний університет та Кардіффський університет (Великобританія) відкрили спільний коледж. У 2017 Пекінський університет повідомив про відкриття представництва HSBC Business School в Оксфордському університеті [D'Hooghe et al. 2018].

Поряд із цим Європейська комісія розвиває співпрацю з КНР у рамках декількох програм, як-от проект «Innovative Training Network» у рамках наукових стипендій Дії Марії Склодовської-Кюрі, проект «COFUND» та стипендіальна програма «Erasmus Mundus». Протягом 2012–2016 рр. близько 5,000 китайських студентів та науковців відвідали ЄС та 2,000 європейських студентів та науковців побували в КНР у рамках європейських програм мобільності. Одночасно більше 200 європейських студентів отримали урядові стипендії Китаю для навчання в китайських університетах [Cai 2019, 169]. Бюджет програми «Erasmus Mundus», який витрачається на співпрацю з КНР, найбільший у Азії, що дозволило реалізувати студентську мобільність понад 2,500 студентів та викладачів протягом 2015–2017 рр. [Fu 2019, 4]. У 2018 р. 641 китайських студентів та науковців навчалися в Європі, а 452 європейських студентів та викладачів навчалися в КНР за програмою «Erasmus+» [European Commission 2018]. Крім того, Китай є третім найбільшим отримувачем фінансування з програми «Erasmus Mundus Joint Master Degrees» протягом 2014–2017 рр. [Fu 2019, 4]. Протягом 2014–2018 рр. було загалом відібрано 153 стипендій для участі у цій програмі. За програмою «Erasmus Mundus Master Scholarships» протягом 2014–2018 р. 234 стипендій було отримано китайськими студентами [European Commission, 2018].

Можливості у налагодженні студентської мобільності між КНР та ЄС

Протягом останніх років все більше китайських студентів розглядають Європу як можливий варіант здобуття вищої освіти. Якщо раніше більшою популярністю серед них користувалися США, то погіршення візового режиму, викликане торговельною війною між країнами, негативно вплинуло на можливість здобувати вищу освіту там [Yirong et al. 2019]. Відповідно до даних China Scholarship Council, у 2018 р. близько 10,300 студентів, які отримали урядову стипендію Китаю для навчання за кордоном, відмінили власні поїздки у зв'язку з візовими обмеженнями. Одночасно зростає кількість студентів, які навчаються у Європі. У 2015 р. більше 303,000 китайських студентів навчалися в ЄС, що склало 24% усіх китайських студентів, які навчаються за кордоном, що також відобразило зростання на 7.5% у порівнянні з 2014 р. [Yirong et al. 2019]. Станом на 2017 р., маючи 8 млн. студентів-випускників, Китай є джерелом іноземних академічних талантів. Як наслідок багато ВНЗ Європи охоче приймають китайських студентів. Набір китайських студентів є особливо актуальним на прикладні науки, зважаючи на зменшення кількості європейських студентів на цих спеціальностях [D'Hooghe et al. 2018, 23]. Як наслідок, співпраця між європейськими країнами та Китаєм має значний потенціал у зв'язку з погіршення американсько-китайських відносин та зростанням кількості китайських студентів, які прагнуть навчатися за кордоном.

Студентська мобільність має багато позитивних наслідків на індивідуальному, національному та глобальному рівнях. На індивідуальному рівні навчання за кордоном сприяє інтелектуальному розвитку та розвитку креативного мислення, покращуючи навички спілкування. На національному рівні міжнародна мобільність веде до інтернаціоналізації освіти та багатосторонньої співпраці. У контексті глобалізації студентська мобільність посилює двосторонні відносини між країнами, популяризує співпрацю та посилює взаєморозуміння між різними культурами [Fu 2019, 7].

Інтернаціоналізація вищої освіти є важливою складовою частиною з реалізації геополітичного впливу. Студентська мобільність впливає на політику, економіку, соціальні відносини, науку та культуру, будучи важливою складовою «м'якої сили» країни. Так, студенти можуть слугувати каналом того, як нація репрезентує себе та доносити її основні цінності. Наприклад, китайські студенти є носіями культури Китаю, спілкуючись з європейськими студентами вони заохочують їх до вивчення іноземної країни, що сприяє формуванню взаєморозумінню та поваги. Як наслідок, у політичному аспекті, студентська мобільність допомагає розвитку «м'якої сили» Китаю, сприяючи академічному партнерству та культурному обміну [Fu 2019, 7].

Протягом останніх років відбувався розвиток тактик, спрямованих на використання китайських спільнот за кордоном, з особливою увагою на студентах, з метою реалізації ширшої стратегії з публічної дипломатії. Безпосередня відповідальність за здійснення цих заходів лежить на Офісу китайських закордонних справ Державної ради КНР. Ця організація прагне перетворення китайців, які перебувають за кордоном, на «послів серед людей», які підтримуватимуть офіційну позицію Пекіну та слугуватимуть недержавним каналом впливу [Benner et al. 2018, 33]. У січні 2016 р. Міністерство освіти Китаю визначило роль китайських студентів за кордоном як таких, що роблять вклад у досягнення «китайської мрії» [Benner et al. 2018, 33]. Таким чином, китайський уряд намагається звернутися до патріотичних почуттів студентів,

---

мотивуючи їх слідувати настановам посольств. Крім того, у 2017 р. Робочий відділ Єдиного фронту КПК виокремило китайських студентів як одну із соціальних груп, які необхідно інтегрувати до офіційної лінії партії [Benner et al. 2018, 33]. У Данії та Нідерландах функціонували партійні осередки Комуністичної партії Китаю в університетах. Мета функціонування такого роду осередків – слідування за китайськими студентами за кордоном та моніторинг їхньої діяльності. Наприклад, студенти Утрехтського університету були «мобілізовані» китайським урядом для написання петиції Міжнародного суду в Гаазі, протестуючи рішення щодо Південнокитайського моря [Bekkers et al. 2019, 10].

Розвиток освітньої співпраці безпосередньо впливає на стан політичної співпраці між країнами. Так, вища освіта є основою для налагодження співробітництва у рамках ініціативи «Пояс і шлях». По-перше, підготовка кадрів є важливою для реалізації спільних проєктів, як-от розвиток інфраструктури. Як наслідок, із розвитком освіти закладається основа для розвитку економіки. По-друге, освітні обміни сприяють культурному обміну, ведучи до налагодження взаєморозуміння між різними громадянами європейських країн та КНР [Jiang and Shi 2019]. Крім того, основними цілями розвитку співпраці у вищій освіті між державами-членами ЄС та КНР, які відображають можливості співпраці, є: підвищення популярності серед китайських студентів здобуття вищої освіти в Європі; посилення відкритості та конкурентоспроможності європейської та китайської вищої освіти для поглиблення співпраці у галузі вищої освіти; ідентифікації спільної основи для співпраці [Cai 2019, 171].

Міжнародна освіта також впливає на економіку країни, яка приймає студентів. Так, студенти оплачують вартість навчання, проживання, покривають інші витрати, а пізніше сплачують податки, якщо вони вирішать залишитися цій країні після завершення навчання. Щорічно іноземні студенти генерують 22,46 млрд євро для економіки Великобританії. Крім того, вони також додатково витрачають на продукти харчування та одяг, проживаючи в іноземній країні. Наприклад, у Великобританії іноземні студенти витратили близько 842 млн євро на транспорт та 774 млн євро на сферу роздрібною торгівлі. Схожою є ситуація у Франції, де країна отримала 4,65 млрд. євро від іноземних студентів [Fu 2019, 7].

Іншою перевагою мобільності студентів є налагодження наукових зв'язків між приймаючою стороною та студентом. Згідно із Цз. Цзян та В. Шень, більшість китайських студентів, які навчалися на аспірантурі в Європі, продовжують публікувати спільні дослідження зі своїми європейськими науковими керівниками. Такого роду співпраця є особливо актуальною для тих студентів, які навчалися на таких спеціальностях, як-от сільське господарство, інженерія, наука та медицина. Одночасно прослідковується тенденція, що подібного роду співпраця не продовжується для студентів, які вивчали не прикладні науки такі як літературу, правознавство, історію, менеджмент чи педагогіку [Jiang and Shen 2019, 192].

Виклики співпраці у сфері вищої освіти

Низка організаційних питань із китайської сторони негативно впливають на розвиток студентської мобільності. Відмінності в адміністративних практиках та процедурах ускладнюють співпрацю між європейськими та китайськими університетами. Непрозорість процедур та непередбачуваність китайської урядової системи та інститутів є іншою суттєвою перешкодою в налагодженні більш тісної співпраці. Інший виклик – нестача інформації та

відкритості стосовно планів, політик та проектних цілей, які стосуються вищої освіти з китайської сторони. Для того, щоб європейська сторона залишалася проінформована про розвиток вищої освіти та досліджень у КНР, їй потрібно постійно підтримувати персональні контакти з китайськими колегами або ж безпосередньо перебувати у країні [D'Hooghe et al. 2018, 24–25]. Негативно позначається на співпраці й те, що китайська сторона має прогалини із захисту персональних даних та дослідницької етики. Іншими проблемними галузями є обмеження свободи слова у вищій освіті, а також цензура, особливо в дослідженнях, що стосуються соціальних та гуманітарних наук [D'Hooghe et al., 2018: v].

Європейські країни властива низка характеристик, які негативно впливають на співпрацю. Суттєвим викликом для європейської сторони є відсутність стратегічного бачення власної співпраці з китайськими ВНЗ. Як наслідок, Китай має суттєву перевагу у визначенні порядку денного співпраці [D'Hooghe et al. 2018, iv]. Крім того, європейські університети погано проінформовані про систему вищої освіти в Китаї, а також дослідницькі стратегії, академічну систему, наявні ризики та виклики співпраці. Більше того, нестача фінансування з європейської сторони ускладнює можливість налагодження взаємовигідної співпраці [D'Hooghe et al. 2018, v].

Китайські інвестори підтримані владою фінансують навчальні програми за кордоном, розвиваючи можливість КНР впливати на навчальні плани та інформацію про Китай. Так, китайські університети відкривають власні філіали у європейських ВНЗ. Особлива увага приділяється налагодженню співпраці з країнами Західної Європи, як-от Великобританією. Наприклад, у 2017 р. Пекінський університет підтвердив купівлю Foxcombe Hall у Оксфорді за 8,8 млн. фунтів [Benner et al. 2018, 32]. На території університету буде відкрито бізнес школу HSBC. На думку С. Беннер та інших науковців, китайські ВНЗ зацікавлені в тому, щоб контролювати навчальний процес та предмети, які пов'язані з вивченням Китаю. Особливу увагу приділяють дотриманню офіційної позиції КНР з низки політичних питань, що значно обмежує академічну свободу. Загалом такого роду політика спрямована на створення «безпечних» програм для китайських студентів, які навчаються за кордоном [Benner et al. 2018, 31].

Китайські консульства та посольства фінансують Асоціацію китайських студентів та науковців та використовують її як засіб впливу на університети країн Заходу. Асоціація має розвинену мережу у Західній Європі, з 50 представництвами у Франції, 58 у Німеччині та 91 у Великобританії [Benner et al. 2018, 33]. Загалом асоціація була задіяна у налагодженні культурних зв'язків із країною перебування, а також підтриманні китайських студентів за кордоном. На сучасному етапі роль організації розширилася і включає участь у громадському житті. Наприклад, одним із видів діяльності асоціації є скарги про те, що окремі заходи «зачіплюють почуття китайських студентів» є зручним способом протидії західним науковцям, які піднімають чутливі для КНР теми. Асоціація також звітує китайським посольствам про китайських студентів, які беруть участь у заходах, які піднімають теми, що суперечать офіційній позиції уряду. У 2017 р. асоціація подала скаргу на Даремський університет (Великобританія) за те, що дебатний клуб закладу запросив Анастасію Лінь для виступу на публічному заході [Benner et al. 2018, 33]. Лінь відома як громадська активістка, яка відстоює права людини та критикує китайський

уряд. Незважаючи на те, що вона взяла участь у дебатах, стало відомо, що китайське посольство в Лондоні контактувало з Асоціацією китайських студентів та науковців з університету Дарема. Іншим прикладом втручання є те, що у 2011 р. асоціація в Кембриджському університеті припинила свою роботу з зв'язку з тим, що китайське посольство порадило президентові асоціації Чан Фейфань залишитися на другий термін без проведення виборів, що на пряму порушував конституцію асоціації. Під час перевірки університетським інспектором, асоціація не надала власної конституції [Benner et al. 2018, 33].

Іншим викликом у співпраці між європейською та китайською сторонами є невідповідність очікувань фактичним результатам співпраці. Наприклад, існує суттєвий дисбаланс у співпраці між закладами та спільними програмами. Так, більшість китайських університетів, які залученні до співпраці, відносяться до елітних вищих навчальних закладів КНР, у той час як більшість іноземних партнерів відносяться до менш популярних університетів у власних країнах. Більше того, у зв'язку з переважанням економічних інтересів у європейських партнерів вони витрачають мінімальні кошти на реалізацію спільних програм та функціонування закладів та дотримуються нижчих стандартів якості. Незважаючи на те, що ситуація значно покращилась у порівнянні з 2010 р., Китай все ще прагне налагодити оптимальні умови співпраці та уможливити партнерство із провідними навчальними закладами Європи [Zheng and Cai 2018, 349].

Зі сторони європейських університетів існують очікування про те, що вони мають привілейоване становище у якості партнера Китаю. Однак на практиці Європа конкурує з США за першість на китайському освітньому ринку. Так, США визнають важливість та переваги освітніх обмінів з КНР, у той час як європейські країни лише ознайомлюються із цією сферою та її плюсами. Крім того, китайська сторона часто послуговується світовими рейтингами ВНЗ у виборі партнерів для співпраці, що негативно позначається на багатьох європейських університетах. Поряд із цим багато європейських країн, як-от Німеччина, Великобританія, Франція та Нідерланди, обізнані із цією ситуацією і розробили спеціальні маркетингові кампанії, націлені на потенційних китайських партнерів [Zheng and Cai 2018, 349].

Загалом, порівнюючи наявні можливості та виклики співпраці європейських країн із Китаєм, можна прийти до декількох висновків. По-перше, незважаючи на низку викликів у співпраці, їхні можливості є більш суттєвими, оскільки вони безпосередньо впливають майже на усі рівні співпраці, а саме політичну, економічну та міжлюдську сторони європейсько-китайських відносин. По-друге, більшість викликів пов'язані з відмінностями, які існують у підході КНР та європейських країн до освіти. Наприклад, у порівнянні з європейськими країнами навчальний процес у Китаї є більш регульованим. Ці відмінності мають бути враховані обома сторонами, що сприятиме вирішенню проблеми з невідповідністю очікувань фактичним результатам співпраці. По-третє, подальший розвиток співпраці між сторонами сприятиме вирішенню проблем питань, як-от отримання більшої інформації про організаційні питання освітнього процесу з китайської сторони чи вироблення стратегічного бачення європейськими країнами, що позитивно впливатиме на подальший розвиток освітньої співпраці між країнами-членами ЄС та Китаєм. Як наслідок, подальший розвиток освітньої співпраці з поступовим зростанням кількості китайських студентів сприятиме вирішенню окремих викликів співпраці.

Порівняльна таблиця можливостей і викликів освітньої співпраці між європейськими країнами та КНР

Можливості	Виклики
Збільшення популярності Європи як освітнього центру	Прогалини в організаційних питаннях
Розвиток особистості	Нестача стратегічного бачення і погана поінформованість з європейської сторони
Інтернаціоналізація освіти	Відкриття філіалів китайських ВНЗ та налагодження співпраці з європейськими ВНЗ для контролю за навчальним процесом
Посилення двосторонніх відносин	Вплив Асоціації китайських студентів та науковців
Реалізація «м'якої сили» та публічної дипломатії	Невідповідність очікуванням фактичним результатам співпраці
Сприяння політичній співпраці	
Вклад в економіку країни	
Налагодження наукових зв'язків	

Висновки

Сучасна стратегія розвитку вищої освіти та науки КНР орієнтується на інновації. Обмін студентами здійснюється на всіх рівнях вищої освіти, починаючи короткостроковими ознайомчими візитами під час літніх шкіл, закінчуючи повноцінним навчанням на аспірантурі. Основною мотивацією для студентської мобільності є прагнення здобути новий досвід, зустріти людей з іншого середовища та здобути освіту світового рівня. Аналізуючи очікування ЄС та інтереси КНР в інтернаціоналізації вищої освіти, можна зробити висновок, що очікування та інтереси сторін збігаються. Найпопулярнішими європейськими країнами серед китайських студентів є Великобританія, Німеччина, Франція та Нідерланди. Найбільш поширеним способом налагодження контактів між ВНЗ із метою студентських обмінів – особисті контакти. Європа зі свого боку має низку програм, які сприяють розвитку студентських обмінів.

Студентські обміни між КНР та Європою передбачають низку можливостей. Так, поступово зростає популярність європейських країн як альтернативи США як місця навчання у зв'язку з погіршення китайсько-американських відносин. Більше того, інтернаціоналізація освіти призводить до реалізації «м'якої сили» КНР. Інша суттєва перевага – позитивний вплив на економіку країни, яка приймає іноземних студентів. Крім того, відбувається налагодження наукових зв'язків між приймаючою стороною та студентом. Поряд із цим розвиток студентської мобільності несе низку викликів для європейської сторони. На сучасному етапі в багатьох європейських країнах відсутнє стратегічне бачення власної співпраці з КНР. Одночасно китайські інвестори та посольства фінансують навчальні програми та діяльність студентських організацій, які відстоюють китайську позицію. Нарешті, проблемою у відносинах між сторонами є невідповідність між очікуваннями співпраці та їхніми фактичними результатами. Здобуті в ході дослідження результати можуть стати основою для подальшого аналізу розвитку співпраці в галузі освіти між КНР та ЄС та її інтерпретації як прояву «м'якої сили» Китаю в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

Bekkers F., Oosterveld W., Verhagen P. *Checklist for collaboration with Chinese universities and other research institutions*. The Hague: The Hague Center for Strategic Studies, 2019. 18 p.

Benner T., Gaspers J., Ohlberg M., Poggetti L., Shi-Kupfer K. *Authoritarian advance: Responding to China's growing political influence in Europe*. Berlin: GPPI & MERICS, 2018. 53 p.

Cai Y. Erasmus Mundus joint programme and EU's strategy on higher education cooperation with China: Lessons from MARIHE programmer. *Journal of the European Higher Education Area*. 2013. No. 2. P. 95–112.

Cai Y. China-Europe higher education cooperation: Opportunities and challenges. *Frontiers of Education in China*. 2019. Vol. 14. No. 2. P. 167–179.

Cebolla-Boado H., Hu Y., Soysal Y. Why study abroad? Sorting Chinese students across British universities. *British Journal of Sociology of Education*. 2018. Vol. 39. No. 3. P. 365–380.

D'Hooghe I., Montulet A., De Wolff M., Peike F. *Assessing Europe-China collaboration in higher education and research*. Leiden: LeidenAsiaCentre, 2018. 56 p.

European Commission. Erasmus+ for higher education in China. 2018. URL : https://ec.europa.eu/programmemes/erasmus-plus/sites/erasmusplus2/files/erasmusplus_china_2018.pdf (Last accessed 10.01.2021).

Fu, J. *Moving toward a bright future: Chinese students in the EU*. Brussels: European Institute for Asian Studies, 2019. 10 p.

Jiang J., Shen W. International mentorship and research collaboration: Evidence from European-trained Chinese PhD returnees. *Frontiers of Education in China*. 2019. Vol. 14. No. 2. P. 180–205.

Jiang T., Shi L. The way of the international cooperation of higher education under the strategy of “The Belt and Road”. *Science Journal of Education*. 2019. Vol. 7. No. 3. P. 73–80.

Soysal Y. *In search of excellence: Chinese students on the move*. Bright Futures. 2018. URL : <http://brightfutures-project.com/wp-content/uploads/2018/10/Bright-Futures-Booklet-Web-Version-1.pdf> (Last accessed: 10.01.2021).

Yirong Z., Wei Z., Pan G. Europe opens its arms to Chinese students. *Xinhua*, 2019. URL : http://www.xinhuanet.com/english/2019-06/19/c_138155225.html (Last accessed: 10.01.2021).

Zheng G., Cai Y. Collaboration between Europe and China in doctoral education: historical development and future challenges. *International status anxiety and higher education: Soviet legacy in China and Russia* / Ed. A. Oleksiyenko, Q. Zha, I. Chirikov, J. Li. Hong Kong: Springer & Comparative Education Research Centre, 2018. P. 335–361.

REFERENCES

Bekkers F., Oosterveld W. and Verhagen P. (2019), *Checklist for collaboration with Chinese universities and other research institutions*. The Hague Center for Strategic Studies, the Hague, the Netherlands.

Benner T., Gaspers J., Ohlberg M., Poggetti L. and Shi-Kupfer K. (2018), *Authoritarian advance: Responding to China's growing political influence in Europe*. GPPI & MERICS, Berlin, Germany

Cai Y. (2013), “Erasmus Mundus joint programme and EU's strategy on higher education cooperation with China: Lessons from MARIHE programmer”, *Journal of the European Higher Education Area*, No. 2, pp. 95-112.

Cai Y. (2019), "China-Europe higher education cooperation: Opportunities and challenges". *Frontiers of Education in China*, Vol. 14, No. 2, pp. 167-179.

Cebolla-Boado H., Hu Y. and Soysal Y. (2018), "Why study abroad? Sorting Chinese students across British universities". *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 39, No. 3, pp. 365-380.

D'Hooghe I., Montulet A., De Wolff M. and Peike F. (2018), *Assessing Europe-China collaboration in higher education and research*. LeidenAsiaCentre, Leiden, the Netherlands.

European Commission (2018), "Erasmus+ for higher education in China", available at: https://ec.europa.eu/programmemes/erasmus-plus/sites/erasmusplus2/files/erasmusplus_china_2018.pdf (accessed 10 January 2021).

Fu, J. (2019), *Moving toward a bright future: Chinese students in the EU*. European Institute for Asian Studies, Brussels, Belgium.

Jiang J. and Shen W. (2019), "International mentorship and research collaboration: Evidence from European-trained Chinese PhD returnees", *Frontiers of Education in China*, Vol. 14, No. 2, pp. 180-205.

Jiang T. and Shi L. (2019), "The way of the international cooperation of higher education under the strategy of "The Belt and Road"", *Science Journal of Education*, Vol. 7, No. 3, pp. 73-80.

Soysal Y. (2018), *In search of excellence: Chinese students on the move*. Bright Futures, available at: <http://brightfutures-project.com/wp-content/uploads/2018/10/Bright-Futures-Booklet-Web-Version-1.pdf> (accessed 10 January 2021).

Yirong Z., Wei Z. and Pan G. (2019), "Europe opens its arms to Chinese students". *Xinhua*, available at: http://www.xinhuanet.com/english/2019-06/19/c_138155225.html (accessed 10 January 2021).

Zheng G. and Cai Y. (2018), "Collaboration between Europe and China in doctoral education: historical development and future challenges", in Oleksiyenko A., Zha Q., Chirikov I. and Li J. (Eds.), *International status anxiety and higher education: Soviet legacy in China and Russia*. Springer & Comparative Education Research Centre, Hong Kong, China, pp. 335-361.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021

UDC 327.23(73)

CHINA VERSUS USA: THE CONFLICTOLOGICAL DIMENSION

D. Likarchuk

Ph.D. in Political Sciences, Master of Philological Sciences, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Evhenyia Konovaltsa str., Kyiv, 02000, Ukraine
likarchukd@gmail.com

Today, the United States plays a leading role in world politics, being the only super-power. Recently, however, China has been approaching it by seven miles.

At the beginning of the 21st century, bilateral economic exchanges between the United States and China are becoming active. They intensified as China joined the WTO and removed barriers to trade growth. At the time, China was seen as an important economic and trade partner for America.

In modern international politics, China and the United States are the largest countries with strong geopolitical influence. These relations attract the most attention among the relations between the great powers, their changes and development significantly affect the international structure and changes in the world political arena.

The world order, economic development and the general configuration of the system of international relations depend on the foreign policy relations of the United States of America and China. In this case, we mean a new polarity or polycentrism as the basic principles of reciprocity between the United States and China.

We can see bursts of rapid intervention in Chinese politics. To date, Chinese scholars distinguish three types of such relationships. First of all, these are media wars – a certain coverage of events taking place in the domestic policy of the state. Secondly, it is communication between China and other countries. Third, these are the legal aspects of interstate relations, meaning relations between China and the United States.

Of course, China hopes that the United States will give up its leadership position. Some scholars are inclined to the view that in this case, the United States may resort to the use of force, which will deprive China of leadership positions. In this case, we must not forget that China has the opportunity to play in the information war with the help of the Russian Federation, which is also a continuation of the latent phase of the Cold War between Russia and the United States. Although Russia is also China's closest competitor in absolutely all areas.

Key words: China, politics, conflicts, USA, economy, international politics, media wars.

КИТАЙ VERSUS США: КОНФЛИКТОЛОГИЧНИЙ ВИМІР

Д. С. Лікарчук

Сьогодні США відіграють провідну роль у світовій політиці, будучи єдиною наддержавою. Однак останнім часом семимильними кроками до неї наближається КНР.

Із початком XXI століття між США і Китаєм стають активними двосторонні економічні обміни. Активізувалися вони через те, що Китай вступив до СОТ й скасував

© 2021 D. Likarchuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

бар'єри для зростання товарообігу. І в той час для Америки Китай розцінювався як важливий партнер у сфері економіки й торгівлі.

У сучасній міжнародній політиці Китай та США є найбільшими країнами, що володіють потужним геополітичним впливом. Ці відносини привертають найбільшу увагу серед відносин між великими державами, їх зміни і розвиток впливають на міжнародну структуру і зміни на світовій політичній арені.

Відносини сторін пройшли через багато етапів, їх супроводжували періоди злетів й падінь, етапи співпраці та гострої ворожості.

Позитивний та стійкий характер носили американо-китайські відносини при президенті Дж. Буше молодшому й в початковий період адміністрації Б. Обами. У ході візиту в листопаді 2009 року Б. Обами в Китай сторони домовилися про здійснення далекосяжних спільних зусиль із регулювання світових проблем.

Від зовнішньополітичних стосунків Сполучених Штатів Америки та Китаю залежить світовий порядок, економічний розвиток та загальна конфігурація системи міжнародних відносин. У даному випадку мається на увазі нова полярність або поліцентризм в якості основних принципів взаємності взаємовідносин США та Китаєм.

Безумовно, Китай сподівається на те, що Сполучені Штати Америки поступляться позиціями лідера. Деякі науковці схиляюся до тієї точки зору, що в такому випадку США можуть піти на застосування силового конфлікту, що позбавить Китай лідерських позицій. У даному випадку потрібно не забувати, що Китай має можливість зіграти в інформаційну війну за допомогою Російської Федерації, що також є продовженням «латентної фази холодної війни» між РФ та США. Хоча РФ також є найближчим конкурентом Китаю абсолютно у всіх сферах.

Ключові слова: Китай, політика, конфлікти, США, економіка, міжнародна політика, медійні війни.

Сьогодні США відіграють провідну роль у світовій політиці, будучи наддержавою. Однак останнім часом швидкими кроками до неї наближається КНР. Зовнішня й внутрішня політика Китаю визначається принциповими та чіткими положеннями доктрини, практикою взаємодією з іншими членами світової спільноти (на основі державних інтересів), а також імперативами економічної глобалізації.

У сучасному світі в умовах процесу глобалізації величезну важливість набуває питання взаємовідносин Китаю й Сполучених Штатів Америки. Америко-китайські економічні відносини виходять за межі двосторонніх, набуваючи все більш широкий й глобальний характер. Основним мотивом зовнішньополітичних завдань Пекіна на сучасному етапі можна вважати прагнення сприяти появі нової системи міжнародних зв'язків, в якій Китай, незалежно від бажань й переваг інших країн, займав би одну з ключових позицій, не міг бути ізольований, не був би об'єктом тиску та маніпуляцій й з повним правом міг розраховувати на облік своїх інтересів іншими ключовими гравцями. Загальним місцем останніх зовнішньополітичних концепцій Китаю є налагодження й підтримання нормальних контактів з усіма членами світового співтовариства.

Незважаючи на історичні та культурні відмінності, відмінності в стадіях розвитку й політичних поглядах, США та Китай залежать один від одного й економічна взаємодоповнюваність між країнами велика. Дві найбільші економіки у світі, як відзначив чинний президент США Джозеф Байден: «Сполучені Штати Америки та Китай пов'язані загальною глобальною відповідальністю», тому від того, як Китай й США будуть управляти своїми відносинами, можливо, залежить історичне розвиток подій в XXI столітті.

Із початком XXI століття між США й Китаєм стають активними двосторонні економічні «обміни». Активізувалися вони через те, що Китай вступив до

World Trade Organization й скасував бар'єри для зростання товарообігу. І в той час для Америки Китай був важливим партнером у сфері економіки й торгівлі.

У свій час представник школи міжнародних досліджень Пекінського університету Ван Цзісі відзначив: «Китай – найбільш швидко зростаюча з країн, що розвиваються, але він ще далеко позаду розвинених країн. Вплив Китаю поширюється по всьому світу, але ... США залишаються провідною політичною силою. У Китаї унікальна політична система й ідеологія, але йому не вдається поширити свої цінності та модель. Китай користується існуючим міжнародним порядком, однак не в змозі реформувати систему» [Explaining China's foreign policy reset, 2015].

У цих умовах головним для китайських дослідників стає визнання «світом», втіленим США, великодержавного статусу Китаю. Бажання домогтися такого визнання стримується певною мірою зустрічним бажанням не брати на себе «тягар відповідальності, яка супроводжує глобальне домінування й лідерство» [Explaining China's foreign policy reset, 2015].

Для Китаю найбільше значення мають дві форми зовнішньоекономічних зв'язків: зовнішня торгівля й залучення іноземного капіталу. Головні напрями перебудови механізму управління зовнішньою торгівлею – послідовна демонополізація та децентралізація зовнішньоторговельної сфери, поступовий перехід держави від прямого адміністративно-директивного управління до переважно економічного контролю над зовнішніми зв'язками [Wei, Davis 2018].

У сучасній міжнародній політиці Китай та США є найбільшими країнами, що володіють потужним геополітичним впливом. Ці відносини привертають найбільшу увагу серед стосунків між великими державами, їх зміни і розвиток значною мірою впливають на міжнародну структуру і зміни на світовій політичній арені.

Відносини сторін пройшли через багато етапів, їх супроводжували періоди злетів й падінь, етапи співпраці та гострої ворожості.

Позитивний та стійкий характер носили американо-китайські відносини при президентові Дж. Буші молодшому й в початковий період адміністрації Б. Обами. У ході візиту в листопаді 2009 року Б. Обами в Китай сторони домовилися про здійснення далекосяжних спільних зусиль із регулювання світових проблем.

Стосунки між Китаєм та Сполученими Штатами постійно складають значний інтерес для міжнародної спільноти. У свій час американський економічний експерт Ендрю Крепінєвіч та британський науковець Ніл Фергюсон визначили, що саме Китай стане основним економічним конкурентом для Сполучених Штатів Америки.

Перспектива того, що Китай може стати потужною державою у світі або навіть рівноправним конкурентом Сполучених Штатів, небезпечна для Америки з кількох причин, а сам процес вже розпочався:

- 1) це збільшить ризики для США й їх союзників у сфері безпеки;
- 2) обмежить свободу дій Вашингтона;
- 3) ймовірно, поставить під загрозу благополуччя американців: наприклад, імунітет Америки до погроз зі східної півкулі може зникнути, оскільки військова міць Пекіна може дозволити йому загрожувати Вашингтону вже поруч з американським узбережжям [Gertz 2006, 8].

Ми можемо спостерігати сплески оперативного втручання в політику Китаю. Сьогодні китайські науковці виокремлює три типи таких стосунків. Перш за все це медійні війни – це певне висвітлення подій, що відбувається у вну-

---

трішній політиці держави. По-друге, це комунікація між Китаєм та іншими державами. По-третє, це юридичні аспекти міждержавних зв'язків, мається на увазі стосунки між Китаєм та сполученими штатами Америки.

Із початку XXI століття розпочався етап нової економічної-політики, спрямованої на усунення соціальної нерівності та побудову гармонійного суспільства. Експерти виокремили сім основних факторів, які можуть сприяти економічному зростанню Китаю:

- зростання споживання послуг у сфері освіти, культури і охорони здоров'я;
- придбання особистих автомобілів;
- випуск облігацій державної позики для розвитку капітального будівництва в інфраструктурі;
- збільшення витрат громадян на покупки житла;
- зростання інвестиційного попиту підприємств;
- розширення зовнішнього ринку [Wei, Davis 2018].

З огляду на ці фактори й завдання побудови гармонійного суспільства в економічній політиці та реформах в Китаї в XXI столітті зроблений акцент на такі напрямки:

- поглиблення розвитку малих населених пунктів;
- розвиток економіки;
- скорочення розриву в рівні розвитку різних районів КНР [Wei, Davis 2018].

Американський політолог Ейвері Гольдштейн [Goldstein 2015, 40] у свій час відзначив, що саме у стосунках з Китаєм Сполучені Штати Америки завжди змінюють свої принципи. На перший погляд, Сполучені Штати Америки декларують свої демократичні цінності і повагу до світових держав, але коли йдеться мова про економічні та політичні стосунки з Китаєм, на перший план виходять інтереси Сполучених Штатів Америки. У даному випадку ми говоримо, що в економічному плані саме Китай є найбільшим конкурентом для Сполучених Штатів Америки.

Китай є найбільшим іноземним власником облігацій США, в тому числі казначейських цінних паперів США, облігацій державних агентств США (Federal National Mortgage Association, Federal Home Loan Mortgage), корпоративних облігацій і акцій.

Облігації казначейства США, які є джерелом фінансування бюджетного дефіциту, складають найбільшу категорію боргів, якими володіє КНР. «Згідно з даними, обсяг казначейських облігацій, придбаних Китаєм, збільшився з 118 млрд. дол. в 2002 р до майже 1160 млрд. дол. В 2010 р, а частка КНР серед інших власників з 9,6% до 26,1% відповідно» [Goldstein 2015, 40].

З огляду на глибокі економічні залежності Китаю від стабільного розвитку економіки США будь-яка спроба продажу великого пакета американських облігацій завдасть шкоди обом країнам. Подібний крок призведе до різкого падіння курсу долара США по відношенню до світових валют, що, у свою чергу, призведе до знецінення решти активів Китаю, номінованих в доларах.

Протягом багатьох років США створює прецеденти для гальмування економічного зростання Китаю, для того щоб Китай не став супердержавою в «економічному світі».

Відповідно до вищевідзначеного, коли ми говорили про співвідношення «демократичні цінності» та «інтереси держави», маємо на увазі новий етап стосунків Китаю США під час президентства Дональда Трампа.

Починаючи з 2016 р., Дональд Трамп постійно акцентував увагу на недоліках у політиці Демократичної партії, яка припустилася дисбалансу в торгівлі з Китаєм. Неодноразово Дональд Трамп у своїх виступах наголошував: «я розберусь з Китаєм» [Wei, Davis 2018]. Наступним кроком в стосунках США та Китаю є призначення National Board of Trade Питера Наварро, а Надзвичайним та Повноважним послом США в КНР – Террі Бренстед. Можемо спостерігати подвійну гру Дональда Трампа. Перш за все як політика, який відстоює інтереси своєї держави, звинувачуючи Китай в порушеннях прав інтелектуальної власності та «принциповій грі» з демократами. По-друге, як економічний аналітик та бізнесмен, шукає економічні перспективи виключно для себе. Тобто ми можемо спостерігати конфлікт інтересів 45-президента Сполучених Штатів Дональда Трампа. Основним способом сприяння підкорення Китаю Сполученими Штатами Дональд Трамп вважав впровадження економічних санкцій. Таким чином, Дональд Трамп у технологіях по відношенню до держав, що порушили закон про торгівлю, активізував застосування антидемпінгового та компенсаційного законодавства: *Establishing Enhanced Collection and Enforcement of Antidumping and Countervailing Duties and Violations of Trade and Customs Laws*.

Як наслідок у березні 2018р. 45-й президент Сполучених Штатів Америки впроваджує торгівельні обмеження на імпорт китайської продукції. В тому ж 2018 р. на саміті G20 президент США заявив про припинення торгівельної війни на 90 днів.

У подальшому 15 січня 2020 Президент США Дональд Трамп та віцепрем'єр Держради КНР Лю Хе підписали угоду про початок врегулювання торговельної суперечки між державами.

У будь-якому разі ключову роль у міжнародно-політичній стабільності сучасного світу відіграють стосунки між Китаєм та Сполученими Штатами Америки [Likarchuk 2020, 40].

У стосунках між США та Китаєм можна виокремити деякі фактори, що впливають на їхні політичні стосунки:

- 1) відповідно до принципів світової економіки це взаємоекономічна взаємозалежність Китаю та США;
- 2) політичні та економічні стосунки між Китаєм, Сполученими Штатами Америки, Японією, Південною Кореєю й Тайванем [Krepinevich 2015, 21].

Китайські дослідник Pei Minxin в своїй праці «How China and America See Each Other» [Pei 2014, 18] відзначає, що такі стосунки між двома світовими лідерами є нормальними та передбачуваними. Разом із тим низка китайських істориків відзначає, що така поведінка Сполучених Штатів Америки негативно впливає на імідж Китаю. Це відображається і на міждержавних відносинах Китаю, позбавляючи його нових партнерів.

Багато років поспіль Сполучені Штати Америки позиціонують себе як наддержава, а перетворення Китаю в економічно розвинену державу, яка входить в топ найрозвиненіших економік світу, що має геополітичний вплив, похитнуло впевненість США у своєму міжнародному впливі.

«Hedging – hedge strategy», або «стратегія оточення» вже давно є «зброєю, яку Сполучені Штати Америки використовують проти своїх супротивників. Визначена стратегія передбачає діяльність військових союзів, вона також використовувалася у свій час і проти Китаю. Також Сполучені Штати Америки впроваджували стратегію «conngagement», тобто одночасне поєднання інтеграції або співпраці та стримування, впровадження санкції.

Відомий дипломат Роберт Зеллік (колишній держсекретар США) у свій час відзначив, що Сполучені Штати Америки мають змінити принципи та підходи у стосунках з Китаєм. Вони не повинні використовувати стратегію «fencing», адже сьогодні нова політико-економічна епоха, а застарілі технології та стратегії призведуть до нових конфліктів на міжнародній арені. Китай із новими принципами політики має такі переваги, на відміну від колишніх принципів моєї діяльності:

3) Китай стримано відноситься до поширення недостовірної інформації проти Америки;

4) китайські представники не визнають демократичних принципів та цінностей, але стримують конфлікт з іншими державами, хоча мають відповідний потенціал;

5) на відміну від останніх стратегій, які проводили Сполучені Штати Америки, Китай притримується єдиних поглядів стосовно власних інтересів;

6) китайська влада притримується перспектив у збереженні сталих систем у міжнародних відносинах [Zoellick 2005].

Інтенсивний розвиток Китаю представляє найбільш серйозну геополітичну проблему для Сполучених Штатів:

– Китай має всі можливості створити національну економіку, яку можна порівняти з американською.

– Здійснюючи безпрецедентну програму військової модернізації, Пекін істотно просунувся в боротьбі за вплив на Сході.

– Нинішні військові ресурси Китаю вже створюють ризик для американських діючих й додаткових сил в Тихоокеанському регіоні [Thomas 2007, 117].

Сполучені Штати Америки, у свою чергу, прагнуть зберегти міжнародну гегемонію, але Китай, що «розвивається» може її підірвати. Це суперництво проявляється по-різному – від боротьби за контроль над азійськими прибережними територіями в Індо-Тихоокеанському регіоні до ідеологічної конкуренції різних моделей відносин між державою і суспільством. Однією із причин зростання торгового дисбалансу багато експертів називають надмірне регулювання й заборонні міри з боку США експорту високотехнологічних товарів.

Стрімко розвиваючись в основному за рахунок американських інвестицій, спрямованих на підтримку ліберального міжнародного економічного порядку, Китай зіткнувся з такими проблемами:

– несприятливими демографічними змінами;

– протиріччями між командною системою управління і псевдоліберальною економікою;

– незбалансованою стратегією зростання, що спирається на зайві інвестиції за рахунок внутрішнього споживання [Olsen 2019].

За цей час у США сформувалася ефективна система встановлення та реалізації освітніх і культурних програм в області публічної дипломатії, спрямованих на китайську цільову аудиторію. Публічна дипломатія потужно впливає на встановлення зовнішньої політики США в інших країнах, в яких зацікавлений і Китай.

З обранням 46-го президента Сполучених Штатів Америки Джо Байдена існує ймовірність впровадження нових елементів у стосунках США та Китаю. Міністр закордонних справ КНР Wang Yi відзначив, що Китай надіється на поліпшення стосунків зі Сполученими Штатами Америки. У свою чергу, Китай у співпраці з Джо Байденем прагне до раціональності в його рішеннях та зменшення конфліктологічної напруги між державами.

Під час аналізу економічної політики й реформ у Китаї, які створюють перепони Сполученим Штатам Америки, не можна залишити без уваги електронну комерцію, яка в XXI столітті є невід’ємною частиною економічного життя населення. У даний час електронна комерція є однією з найпопулярніших й масових сфер промисловості Китаю. «Електронна комерція – це сфера економіки, яка включає в себе всі фінансові й торговельні транзакції, що здійснюються за допомогою комп’ютерних мереж, й бізнес-процеси, пов’язані із проведенням таких транзакцій» [Olsen 2019].

Знову ж таки, на відміну від економічної реформи кінця XX століття, коли центром уваги було прагнення до кількісного експоненціального зростання, в першому десятилітті XXI століття в рамках нової економічної реформи й політики акцент зроблено на поліпшення структури виробництва, здійснення принципів соціальної справедливості та скорочення дисбалансу соціально-економічного розвитку в різних регіонах. На початку XXI століття в ході економічних реформ й реалізації соціальної політики приділялося більше уваги на вирішення соціальних проблем, що виникли в процесі побудови «гармонійного суспільства».

Як відзначає Келлі Олсен, прискорене зростання економіки й становлення Китаю як одного зі світових економічних лідерів є позитивними сигналами, що вказує на правильність обраної ним економічної моделі. Та стратегічно сформовану матрицю на період до 2025 року. США в даних умовах слід дати зрозуміти Китаю:

- його важливу роль та відповідальність за підтримку стабільності системи світової торгівлі, завдяки якій і стало можливим таке значне зростання економіки КНР;

- що реформування економіки та торгівлі є вірним шляхом для продовження зростання й модернізації не тільки самої КНР, але і всієї світової економіки» [Olsen 2019].

Але тут не варто забувати про політичні ігри Китаю та Російської Федерації, які є потразником для Сполучених Штатів Америки. За останні роки російсько-китайські відносини продовжують розвиватися за широким спектром областей співробітництва. Взаємодія в політичній сфері відрізняється стабільністю й збігом позицій Москви та Пекіна з основних питань міжнародного порядку денного.

Як вже вище відзначалося, важливим спектром діяльності Китаю є членство в World Trade Organization – кращий для Китаю шлях утримання темпів економічного зростання й реформ. Світова економіка стала набагато складнішою та взаємозалежною, й участь в ній Китаю – на основі правил міжнародної торгівлі – має найважливіше значення та для самого Китаю і для світової спільноти в цілому. Як член World Trade Organization, Китай отримує можливість брати участь у формуванні правил, що регулюють міжнародну торгівлю і інвестиції.

Граючи за правилами міжнародної торгівлі, Китай, перш за все, отримує можливість забезпечити свої торговельні інтереси, використовуючи правову систему регулювання World Trade Organization торговельних відносин між членами організації. Це означає, наприклад, що члени World Trade Organization не зможуть робити на своїх ринках дискримінаційні заходи щодо китайських товарів.

У даному аспекті слід відзначити, що основними напрямками відкритої зовнішньоекономічної політики Китаю стали:

- проведення реформи управління зовнішньоекономічними зв’язками, створення довгострокової договірно-правової бази економічного співробітництва, заснованої на загальноновизнаних нормах міжнародного права;

-
- форсований розвиток експорту, вдосконалення його структури й виробничої бази;
  - реалізація імпортової програми, націленої на широкомасштабне залучення сучасної техніки й технології з-за кордону;
  - використання іноземних позик, вступ до МВФ (International Monetary Fund) та МБРР (International Bank for Reconstruction and Development), відповідна перебудова банківської системи країни в рамках державної валютної монополії;
  - залучення іноземних підприємницьких інвестицій та формування сприятливого інвестиційного клімату;
  - реалізація стратегії прискореного економічного розвитку приморського пояса шляхом утворення різних за формою відкритих економічних районів й їх поступової інтеграції в систему світогосподарських зв'язків;
  - диверсифікація форм зовнішньоекономічних зв'язків [Olsen 2019].

Все-таки китайських теоретиків модернізації надихає саме ідея вирватися в лідери світового розвитку, очолити цивілізаційний процес в економічну епоху. Модернізаційний процес у таких умовах стає відчайдушною гонкою за лідером, тобто Сполученими Штатами Америки, в якій й статус нинішніх лідерів аж ніяк не гарантований.

Я відзначає Kang Ouyang, то бурхливий економічний розвиток Китаю поставив перед країною завдання висунути свої цінності, як в цілях «ціннісної інтеграції сучасного китайського суспільства», так і для формування її міжнародного іміджу. Потрібно, щоб у світі почули голос країни. Однак при всій своїй економічній могутності Китай ще бідна країна. Тому говорити про «пекінський консенсус» або «кітамеріке (chinerica)» передчасно [Kang, 2012, 190].

Отже, в будь-якому разі спостерігаємо пряму конкуренцію між лідерами: Китаєм та Сполученими Штатами Америки. Посилення значимості та ролі Китаю у світовій політиці та економічній стабільності буде постійною актуальною темою для американських та світових дослідників. Маємо можливість спостерігати, що Сполучені Штати Америки використовують політичні аспекти впливу проти Пекіну за для зниження економічної активності Китаю. Не тренди світового розвитку безпосередньо впливають стосунки між вище визначеними державами.

Від зовнішньополітичних стосунків Сполучених Штатів Америки та Китаю залежить світовий порядок, економічний розвиток та загальна конфігурація системи міжнародних відносин. У даному випадку мається на увазі нова полярність або поліцентризм як основні принципи взаємності взаємовідносин США та Китаю.

Безумовно, Китай сподівається на те, що Сполучені Штати Америки поступляться позиціями лідера. Деякі науковці схилилися до тієї точки зору, що в такому випадку США можуть піти на застосування силового конфлікту, що позбавить Китай лідерських позицій. У даному випадку потрібно не забувати, що Китай має можливість зіграти в інформаційну війну за допомогою Російської Федерації, що також є продовженням «латентної фази холодної війни» між РФ та США. Хоча РФ також є найближчим конкурентом Китаю абсолютно у всіх сферах.

Одним з основних напрямків зовнішньоекономічної діяльності КНР в період реформ стало залучення іноземного капіталу. Розвиток промислового сектора, зростання інвестицій й експорту були найважливішими джерелами безпрецедентних темпів економічного зростання економіки Китаю в останні

десятиліття, але привели до формування структури економіки, при якій неминучим є уповільнення темпів економічного зростання в майбутньому. Найімовірніше, в найближчі роки економіка Китаю пройде через період структурної трансформації, при якій будуть спостерігатися зниження частки інвестицій та збільшення частки споживання домогосподарств.

Значних змін політика Китаю зазнала після втілення ініціативи «One Belt One Road» – це нова можливість показати Китаю свою економічну перевагу над Сполученими Штатами Америки. Стати новим лідером не лише в Азії, а на світовій арені. Створення нових концентрів, схем та проектів сучасної китайської політики дасть змогу Китаю налаштувати зовнішньоекономічну відкритість. The Belt and Road Initiative – це проект із будівництва наземних транспортних коридорів з Китаю через Центральну Азію до Європи й розвитку морських шляхів через моря Тихого і Атлантичного океанів. У стратегічному документі The Belt and Road Initiative вказані наступні ключові пріоритети співробітництва: політична координація, взаємозв'язок інфраструктури, безперебійна торгівля, вільний рух капіталу і зміцнення близькості між народами.

У разі відсутності фінансових проблем в економіці Китаю кількість років до переходу країни до групи країн з високим рівнем доходу й майбутні темпи економічного зростання будуть залежати від успішності реформ, спрямованих на підвищення рівнів людського капіталу та загальної факторної продуктивності за рахунок розвитку освіти, державних інститутів, сфери послуг й впровадження інновацій. Навіть у разі реалізації песимістичного сценарію уповільнення темпів економічного зростання до 3% Китай все одно виявиться в групі країн з високим рівнем доходу до 2035 року.

Китай як країна в цілому розвивається надзвичайно активно, його вплив на економіку стає лідером в економіці, якщо досягне політичної стабільності. До 2040 року за прогнозами експертів Китай стане провідною економічною державою світу. Важливо розуміти, що завдяки проведенню дослідження внутрішньої політики XXI століття ми надалі зможемо побачити колосальну різницю внутрішніх відносин часів і провести паралель економічної ситуації протягом століть.

REFERENCES

Gertz, Bill (2006) New U.S. Strategy Anticipates China As Treat. *Washington Times*. 14, April 20, pp. 7-10.

Goldstein, A. (2015) *China's Real and Present Danger. Now Is the Time for Washington to Worry*. Foreign Affairs. 2013. Vol. 92. No 5. pp. 37–49.

Ferguson, N. (2006) *The War of the World. Twentieth Century Conflict and the Descent of the West*. N. Y.: Penguin Press, 880 p.

Kang, O. (2012) «Chinese values» and innovation in philosophy and social sciences in present day China. *Social sciences in China*. Beijing. Vol. 33, N 3, pp. 182–194.

Krepinevich, Jr. A. F. (2015) *How to Deter China. The Case for Archipelagic Defense*. Foreign Affairs. Vol. 94. No 2. pp. 18–31.

Likarchuk, D. (2020) *The role of international organisations in the settlement of foreign policy conflict*. *International Relations*, pp. 35-41.

Olsen, K. (2019) China's defense spending is growing more slowly. But that doesn't mean military tensions are easing. URL: <https://www.cnbc.com/2019/03/05/china-defense-budget-slowing-growth-in-2019-military-spending.html>. (assessed 06.02.2021)

Pei, Minxin (2014) *How China and America See Each Other. And Why They Are on a Collision Course*. Foreign Affairs. Vol. 93. No 2. pp. 9–22.

Thomas, T. (2007) *Deciding the virtual dragon. Critical evolution in the science and philosophy of China's information operations and military strategy*. – Fort Leavenworth, 210 p.

Wei L., Davis B. (2018) How China systematically pries technology from U.S. companies. The Wall Street Journal. 2018. URL: <https://www.wsj.com/articles/how-china-systematically-pries-technology-from-u-s-companies-1537972066> (assessed 06.02.2021)

Zhang, F. (2013) *The rise of Chinese exceptionalism in international relations*. European of international relations. Vol. 19, N 2, pp. 305–328.

Zoellick, Robert (2005) United States Urges China To Be Responsible World Citizen. URL <http://usinfo.state.gov/eap/Archive/2005/Sep/22-290478.html> (assessed 06.02.2021)

Стаття надійшла до редакції 07.02.2021

UDC 323\327 (477)

THE GLOBALIZATION DIMENSION OF CHINA'S FOREIGN POLICY DOCTRINE

N. Likarchuk

Doctor of Political Science, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
14, Taras Shevchenko blvd, Kyiv, 01601, Ukraine
n.likarchuk@gmail.com

The direction of modern approaches in China's foreign policy doctrine is aimed at state interests and emphasizing them in international relations. In this case, we are talking about a constructive school, which forms the international direction of Chinese governance – focusing on national, historical and civilizational features. According to the specifics of management in China, it is national identity that is the main element of state development. It determines the nature of international activity, state status, foreign policy direction and economic “behaviour”.

China's new opportunities are putting pressure on the world economy, and rapid financial development and industrial stability make it possible to join the “developing countries” clan. In addition, such positions and power will allow China to dictate the rules of the economic game on its own.

The issue of national identity at the country level considers the state as a community of political, historical, cultural, ethnic factors and these factors, and their complex relationships, also affect national identity. China is one of the most influential states in the world: its foreign policy doctrine is aimed at its own state interest – the formation of a new status of the state. This doctrine motivates China to find a compromise, the effective use of modern mechanisms of multilateral diplomacy in achieving the main strategic goal of the country – to strengthen and fortify its place in the international arena; to ensure the security of the country as much as possible; create favorable conditions for the modernization of the country; obtain the status of a key regional and global state.

China's international policy today is one of the most important topics in research and global trends. China's economic and political development attracts the attention of many scholars and encourages new research in this area. Many scholarly publications focus on China, its development strategies, economic boom, and diplomatic ties.

China's new role on the world stage, its new role as a competitive actor, has formed a new status for the state. Today, China has a significant role in the geopolitical sphere and influence on the modern system of international relations.

Key words: globalization, China, international politics, international economy, doctrine, strategic partnership.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ КИТАЮ

Н. В. Лікарчук

Напрямок сучасних підходів у зовнішньополітичній доктрині Китаю спрямований на державних інтересів й акцентуванні їх у міжнародних відносинах. У даному випадку ми говоримо про конструктивну школу, яка формує міжнародне спрямування китайського управління – акцентування уваги на національних, історичних та цивілізаційних особливостях. Відповідно до специфіки управлінської діяльності в Китаї саме національна ідентичність є основним елементом державного розвитку. Вона визначає характер міжнародної діяльності, державний статус, напрям зовнішньої політики та економічну «поведінку».

Нові можливості Китаю створюють тиск на світову економіку, а стрімкий фінансовий розвиток та промислова стабільність дають можливість увійти до клану «developing countries». Крім того, такі позиції та міць дадуть Китаю можливість самостійно диктувати правила економічної гри.

Питання національної ідентичності на рівні країни розглядає державу як співтовариство політичних, історичних, культурних, етнічних факторів, і ці фактори, і їх складні взаємини також впливають на національну ідентичність. Китай є однією з найвпливовіших держав світу, зовнішньополітична доктрина якого спрямована на власний державний інтерес – сформування нового статусу держави. Зазначена доктрина мотивує КНР до знаходження компромісу, ефективного використання модернових механізмів багатосторонньої дипломатії в досягненні головної стратегічної мети країни – посилити й фортифікувати своє місце на міжнародній арені; гранично забезпечити безпеку країни; створити вигідні умови для модернізації країни; отримати статус ключової регіональної та глобальної держави.

Міжнародна політика Китаю є однією з актуальних тем у наукових дослідженнях та світових трендах. Економічний та політичний розвиток Китаю привертає увагу багатьох науковців та спонукає до нових досліджень у даній сфері. Багато наукових публікацій присвячені Китаю, стратегії його розвитку, економічному сплеску та дипломатичним зв'язкам.

Нова роль Китаю на світовій арені, його нова роль як конкурентноспроможного актора сформувала новий статус держави. КНР має значну роль у геополітичній сфері і вплив на сучасну систему міжнародних відносин.

Ключові слова: глобалізація, Китай, міжнародна політика, міжнародна економіка, доктрина, стратегічне партнерство.

Глобалізаційний процес знаходить своє відображення в різних сферах життєдіяльності. У першу чергу це можливість держави запропонувати свої ресурси за межами країни, розширити сферу й можливості транснаціональної економіки. Безумовно, це покращення умов для транскордонного пересування як наслідків діяльності держави на міжнародному рівні, набуття нових технологій, робочих місць, фінансових переваг.

Процес глобалізації створив нові комунікативні мережі, технологічні можливості, революційні прориви, що спонукали до нового економічного розвитку. Разом із цим результатом впровадження глобалізаційних основ є поширення сучасних ступеней комунікативної інфраструктури, обробки й передачі інформації, електронної демократії. Такі глобалізаційні процеси спричинили нові геополітичні суперечки, інформація стала невід'ємною частиною збройних конфліктів.

На цьому тлі Китай сьогодні постає перед світом як країна з відкритою ринковою економікою, що в останнє десятиліття значно прискорила трансформа-

---

цію в цьому напрямі. Економіка Китаю все виразніше набуває й підсилює обидві основоположні характеристики формування єдиної глобальної економіки:

- 1) домінування ринкових механізмів у господарській діяльності;
- 2) відкритість для транскордонних зв'язків [Ng, Ye, Lee 2011, 140].

Із такими перспективами Китай зорієнтований на сучасний, трендовий й інноваційний розвиток державних інтересів, відбувається повна стабілізація міжнародних відносин як однієї з економічно розвинених держав світу.

Міжнародна політика Китаю нині є однією з актуальних тем в наукових дослідженнях та світових трендах. Економічний та політичний розвиток Китаю привертає увагу багатьох науковців та спонукає до нових досліджень в даній сфері. Багато наукових публікацій присвячені Китаю, стратегії його розвитку, економічному сплеску та дипломатичним зв'язком.

Нова роль Китаю на світовій арені, його нова позиція як конкурентоспроможного актора сформувала новий статус держави. КНР грає значну роль у геополітичній сфері й має вплив на сучасну систему міжнародних відносин.

Китай дотримується класичної планової економіки та політики, що є стабільними та спрямованими на спільне русло інтересів держави. Так, близькими партнерами Китаю є Японія, Гонконг (Сянган), Сінгапур.

У зовнішньополітичній доктрині Китай притримуються як класичного, так й сучасного підходів. У даному випадку китайські урядовці розуміють, що принципи міжнародної політики є незмінними, глобальне домінування США завжди буде заважати одноособовому лідерству Китаю [Bates 2018]. Крім того, управлінська діяльність Китаю базується на стратегічному плануванні.

КНР діє на підставі компромісу, ефективно використовуючи сучасні механізми багатосторонньої дипломатії в досягненні головної стратегічної мети країни:

- 1) зафіксувати й зміцнити своє місце на міжнародній арені;
- 2) максимально забезпечити безпеку країни;
- 3) створити сприятливі умови для модернізації країни;
- 4) домогтися статусу провідної регіональної та глобальної держави, що користується авторитетом і впливом на міжнародній арені [Lee 2012, 40].

Напрямок сучасних підходів у зовнішньополітичній доктрині Китаю спрямований на державних інтересів й акцентуванні їх у міжнародних відносинах. В даному випадку ми говоримо про конструктивну школу, яка формує міжнародне спрямування китайського управління – акцентування уваги на національних, історичних та цивілізаційних особливостях.

Відповідно до специфіки управлінської діяльності в Китаї саме національна ідентичність є основним елементом державного розвитку. Вона визначає характер міжнародної діяльності, державний статус, напрям зовнішньої політики та економічну «поведінку».

Питання національної ідентичності на рівні країни розглядає державу як співтовариство політичних, історичних, культурних, етнічних факторів, й ці фактори, і їх складні взаємини також впливають на національну ідентичність [Arase 2016, 37].

Відповідно до особливостей національної ідентичності налічуються її елементи: громадянська ідентичність; територіальна ідентичність; історична ідентичність; інституційна ідентичність; культурна ідентичність; соціально-структурна ідентичність [Ng, Ye, Lee 2011, 141].

Важливим елементом у глобалізаційному питанні Китаю є його переваги як економічно, політично й військово розвиненої держави, цілісна національна

ідентичність, але існують гравці, що є серйозними конкурентами для китайської національної ідентичності. Варто відзначити, що політика деяких держав шкодить національній ідентичності Китаю, а у провадженні ними нові елементи глобалізації навмисно розхитують китайську цілісність.

Як визначає китайський науковець Chin-Chuan Lee, протягом останніх тридцяти років Китай в очах західних політиків із «комуністичного заповідника й глушини» поступово перетворився в динамічну ринкову супердержаву з амбітним колективним керівництвом, що тримає країну під відносно ефективним контролем, і зростаючими апетитами щодо нових ринків, активів і сфер впливу [Lee, 2012].

Дійсно, Китай на міжнародній арені почуває себе економічним лідером, встановлюючи нові динамічні правила фінансової гри з тими ж самими Сполученими Штатами Америки.

Якщо в минулому китайське керівництво вважало, що Китаю рано брати на себе роль активного гравця у глобальній політиці, то сьогодні воно все частіше відчуває, що цей час вже настає, і Китаю необхідно грати роль активного гравця на глобальній політичній сцені. Із новими силами та натхненням Китай розпочав нову системну реформу для виходу на глобальний рівень управління, що супроводжувався ефективними та якісними змінами в економічній сфері. Із часом китайські чиновники зрозуміли перевагу в такій економічно збалансованій системі й роль свого політичного статусу.

У ХХІ столітті Китай активно бере участь у глобалізаційних процесах, що також викликано конкурентоспроможністю на міжнародній арені, враховуючи своїх опонентів США та РФ. Як вже вище відзначалося, Китай активно сприяє поширенню своєї національної ідентичності на міжнародному рівні, акцентуючи увагу на своїй незалежності.

На відміну від інших держав, Китай на глобальному рівні намагається долучитися до багатьох сфер впливу – показуючи не лише економічну перевагу, а й арсенал ядерної зброї. Такі особливості дають державі можливість маніпулювати і впливати на прийняття політичних рішень іншими державами.

Налагодження нових комунікативних зав'язків дає можливість розширювати межі своєї національної ідентичності й інтересів держави: АРЕС summit, G20 Hangzhou summit. Китай вже декілька років поспіль розробляє нові механізми зовнішньої комунікації, покладаючись на трансформацію медіа-технологій та сучасне значення комунікаційної системи [Challahan 2017, 269]. Під час становлення китайської комунікативної моделі акцент був зроблений і на створення власних зовнішніх агентств впливу для того, щоб створити власну систему отримання інформації. Китайській управлінській системі притаманне поєднання старих законів із новими комунікативними та глобалізаційними мережами, що дається важко, й помічаємо ми такий процес через впровадження медіа-технологій та розширення сектору суб'єктів комунікації.

На становлення сучасної китайської національної ідентичності було здійснено велику кількість як зовнішніх, так й внутрішніх впливів і втручання, але, враховуючи ретроспективні характеристики держави й ідеологічну позицію, Китай не просто вибудовує свою власну комунікативну систему на світовій арені, а й стійко притримується державних інтересів. КНР постійно вносить корективи в міжнародну комунікативну систему й поглиблює свої внутрішні інтереси.

Як відмічають науковці, ми у сучасному китайському зовнішньополітичному дискурсі помічаємо парадоксальну річ – очевидні активні дії Китаю

(практичне просування ініціативи «One Belt One Road», створення Азіатського банку інфраструктурних інвестицій, будівництво штучних островів у Південно-Китайському морі для посилення своїх стратегічних позицій у цьому регіоні, зростаючий внесок у миротворчі операції ООН) [Likarchuk 2020, 41].

Belt and Road Initiative передбачає реалізацію економічних, зовнішньоекономічних, геополітичних цілей Китаю. Ця ініціатива була проголошена в умовах «нової нормальності» уповільнення темпів зростання китайської економіки за наявності серйозних структурних проблем, й вона в першу чергу покликана дати стимули економічного розвитку самого Китаю у період структурної трансформації його соціально-економічної моделі [Hong 2015, 4].

Китайські вчені виділяють чотири етапи реформ у системі зовнішньої торгівлі КНР, які сприяли глобалізаційним процесам:

- 1) передача обмежених прав на господарське самоврядування суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності (1979–1987 рр.);
- 2) перехід зовнішньої торгівлі підприємств на систему виробничої відповідальності (1987–1993 рр.);
- 3) перехід зовнішньої торгівлі підприємств на принципи роботи, що відповідають вимогам ринкової економіки та міжнародним правилам торгівлі (1994–2001 рр.);
- 4) перехід зовнішньої торгівлі підприємств до дотримання вимог СОТ після вступу Китаю до цієї організації (2001 рік) [Hong 2015, 5].

Така активна діяльність на міжнародній арені Китаю сприяє новим можливостям та мотиваціям для держав Азії та Європи – новим елементам інфраструктури й мультимодальним взаємозв'язкам.

Розширення інвестицій, фінансування та можливості реалізації різних економічних проектів має потенціал – створити нове джерело зростання, інтеграції і розвитку для всіх країн «Belt and Road Initiative». Водночас вона призведе до значного збільшення присутності Китаю і посилення його позицій, що буде мати довгострокові наслідки [Hong 2015, 4].

Відповідно до наукових досліджень американських науковців [Callahan 2017, 262] концепт зовнішньої політики Китаю не є цілісним й не відповідає світовим стандартам. Він зосереджений на внутрішніх елементах розвитку держави й носить маніпулятивний характер. Також незадоволення в американському середовищі викликає створення «Belt and Road Initiative», адже це не є цілісною стратегією й її принципи не відповідають світовому порядку. Деякі інституції в США й Європі забороняють вживати «Belt and Road Initiative», адже це суперечить демократичним, політичним та економічним принципам.

Як відзначає Джозеф Альваро, «стратегічна невизначеність», яка відчувається в офіційному дискурсі, швидше за все, визначається двома обставинами:

- по-перше, тим, що зовнішня політика Китаю знаходиться в процесі трансформації й відходу від колишньої парадигми Ден Сяопіна;
- по-друге, посилюється невизначеністю зовнішнього середовища [Alvaro 2013, 151].

Китайська політика та дипломатія є невід'ємною частиною економічного концепту китайської влади, вона супроводжується бізнес-елементами, що також ескортуються маніпулятивними елементами. Так, на перший погляд, ми спостерігаємо широкі економічні й геополітичні можливості Китаю, водночас помічаємо консервативні елементи.

Дійсно, сьогодні Китай розвивається в напрямку економіки й є вірогідність, що стане економічним гегемоном. Хоча й Сполучені Штати Америки є одним із центральних акторів міжнародної політики, але в останній час їх спектр дії «розпорошується» в багатьох напрямках. Наступний фактором, що є суперечливим для США, – це спільні інтереси між РФ й КНР, які набирають обертів й формують нові стратегії проти втручання США на територію Азії як в економічному ракурсі, так й в політичному.

Нові можливості Китаю створюють тиск на світову економіку, а стрімкий фінансовий розвиток та промислова стабільність дають можливість увійти до клану «developing countries». Крім того, такі позиції та міць дадуть Китаю можливість самостійно диктувати правила економічної гри.

Із такими позиціями Китай увійшов у новий світовий порядок, залишивши при собі давні традиції й державні інтереси. Зберігаючи класичні форми (через дипломатичні представництва) й функції, китайська дипломатія використовує і нові моменти в міжнародних відносинах – різноманітні технічні засоби, багатосторонню дипломатію, здійснювану на високому та найвищому рівнях – «другий напрямок дипломатії» [Bates 2018]. Ключовим моментом, у даному випадку, є стабільність і розвиток інституту стратегічного партнерства, який допомагає Китаю створювати нові геополітичні впливи. Із часом саме інститут стратегічного партнерства й відповідна модель комунікації та національна ідентичність дали змогу Китаю вийти в Топ-5 економік світу. Як ми бачимо за статистикою, Китай є однією з найбільш розвинених держав світу (рис.1), він виступає не лише ідеологічним, політичним, геополітичним опонентом Сполучених Штатів Америки, але й економічним.

З огляду на зазначене саме США, Китай та Японія є провідними економіками світу. У номінальному списку ВВП США та Китай займають першу та другу позиції відповідно з ВВП 22 321\$ та 15 270\$ доларів США (у мільярдах).

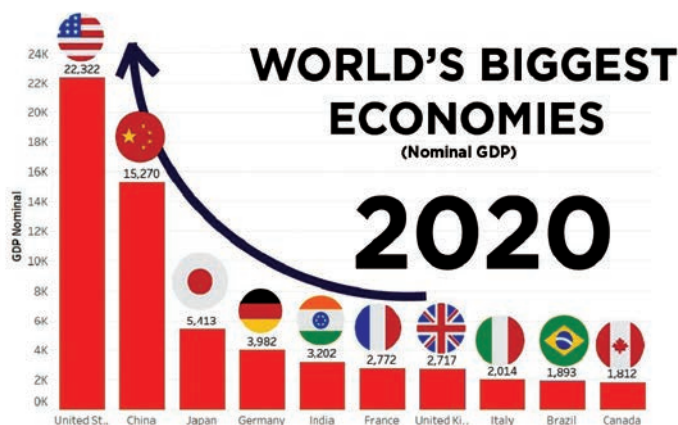

Рис. 1. Список найбільш економічно розвинених держав світу

Статусне та цілісне спрямування Китаю в економічній дипломатії дало можливість співпрацювати не лише з державами, а і з міжнародними організаціями, що ще більше посилити геополітичні позиції КНР. В останні роки Китай активно бере участь у програмах ООН, пропонуючи власні стратегії вирішення тих чи інших проблем та негараздів, наприклад ПРООН, УООН.

Відповідно до відзначеного КНР долучилася до статусної та фінансової дипломатії.

Статусна дипломатія тісно пов'язана з фінансовою дипломатією, суть якої полягає в розвитку економічних зв'язків із використанням політичних засобів.

Фінансова дипломатія вирішує такі завдання:

1) посилює вплив своєї країни в міжнародних організаціях і фінансових структурах;

2) забезпечує найбільш вигідні умови для участі національної економіки у світовому господарстві;

3) політично сприяє вітчизняному бізнесу в його діяльності за кордоном;

4) вирішує економічні проблем з урахуванням нових умов функціонування світової економіки (глобалізація, багатополлярність) [Arase 2016, 35].

Також Китай продовжує концепт військової сфери. Військова дипломатія включає співпрацю КНР у військовій області, а саме спільні військові навчання, міждержавний обмін у військовій області, безоплатну військову допомогу, участь у міжнародних військових форумах, виставках та миротворчих місіях ООН: основний акцент робиться на кампаніях в Африці (Судан, Конго, Ліберія). Активізується військова взаємодія в галузі боротьби з тероризмом [Arase 2016, 41].

У Китаї розуміють, що будь-які реформи не можна пускати на самоплив. Адже реформи проводяться людьми, які є суб'єктами власної історії. Але реформи – не самоціль. Вони проводяться для людей, для поліпшення їх життєвих умов. По цьому китайська держава регулює процеси реформування і модернізації народного господарства. У зв'язку із цим не можна не відзначити, що в Китаї прекрасно розуміють необхідність збереження наступності, збереження всього того позитивного, що було створено попередніми поколіннями. Реформа не є просто знищенням колишніх цінностей. Реформа передбачає діалектичне зняття того, що заважає подальшому розвитку, і збереження того, що сприяє прогресу [Saich 2000, 210].

Для подолання глобальної фінансово-економічної кризи китайський уряд зробив ставку на розширення споживчого попиту, і було здійснено ряд заходів:

- спрощення видачі кредитів населенню, середньому і малому бізнесу;
- стимулювання використання кредитних карт населенням;
- збільшення зайнятості, в тому числі коштом державної підтримки середнього і малого бізнесу;
- скасування податку на дохід фізичних осіб від розміщення коштів на банківських рахунках;
- зниження процентної ставки за банківськими вкладами [Challahan 2017, 251].

Відповідно, слід зауважити, що Китай має переваги не лише в геополітичному просторі, а й у стратегічних цілях, таких як регіональна значущість й міць (азійсько-тихоокеанський простір). Ми говоримо про таке поняття, як регіоналізм, що є вагомим фактором у формуванні геополітичних процесах. Перш за все, з наукової точки зору, регіоналізм – інтернаціоналізація національних переваг. По-друге, із практичної точки зору, це поширення свого впливу, як політичного, так й економічного на різні регіони, а саме вплив й розповсюдження національної ідентичності за межами країни.

Як відзначають європейські науковці, регіоналізм може бути сходинкою або етапом глобалізації, але в певних ситуаціях може виступати в ролі явища, що протистоять йому [Challahan 2017, 271].

Залежно від ролі, яку регіоналізм грає в контексті загальних процесів глобалізації, виділяють два його види – відкритий і закритий.

Відкритий регіоналізм, хоча і встановлює певні преференції для обмеженого кола країн, розглядає їх економічний розвиток, і інтеграційна взаємодія в контексті розвитку світової економіки знаходиться в руслі економічної глобалізації. Цей вид регіоналізму служить своєрідною передумовою й етапом глобалізації світової економіки. Прикладом такого регіоналізму може служити, зокрема, ЄС [Challahan 2017, 272].

Закритий регіоналізм, навпаки, націлений на захист конкретного регіону від втягування в процес глобалізації та супутніх їй реальних або уявних загроз. У цьому сенсі закритий регіоналізм протистоїть глобалізації, протидіє їй. По суті, він є спроектованим на регіональну політику економічної автаркції («опори на власні сили»).

Китайські дослідники вважають культурну глобалізацію тенденцією, процесом й діяльністю, за яких різні національні культури стають взаємозалежними, що неодмінно призводить до зіткнення національних інтересів, поглинання та переплетення різних культур. Так, Chin-Chuan Lee вважає, що інформаційний обмін та розповсюдження виготовленої продукції стимулюють активну взаємодію й переплетення різних культур. При цьому виділяються передові культури, які популяризуються з тим, щоб стати спільною культурою людства через формування «глобальної свідомості» [Lee, 2012].

Разом із тим політика Китаю і є доволі обережною на міжнародній арені, адже нехтування державними інтересами може призвести до руйнівних наслідків політичної системи країни.

Отже, Китай є однією з найвпливовіших держав світу, зовнішньополітична доктрина якого спрямована на власний державний інтерес – сформування нового статусу держави. Зазначена доктрина мотивує КНР до знаходження компромісу, ефективного використання модернових механізмів багатосторонньої дипломатії в досягненні головної стратегічної мети країни – посилити й фортифікувати своє місце на міжнародній арені; гранично забезпечити безпеку країни; створити вигідні умови для модернізації країни; отримати статус ключової регіональної та глобальної держави.

Слід підкреслити, що Китай успішно реалізує зовнішньо-економічний курс. У китайську економіку безперервно надходять інвестиції, сотні зарубіжних компаній працюють у китайській промисловості. Причому в Китаї досить раціонально використовують високі технології, одержувані ззовні. Перш ніж широко застосувати інноваційну технологію, її використовують на обмеженій території. Якщо досвід дає позитивний результат, то інновації поширюються на більш широкий економічний простір.

Зараз Китай демонструє разючі результати реалізації своєї моделі модернізації. Несподівано для багатьох експертів Китай, обігнавши Японію, ділить разом із США перші місця у світі за обсягом ВВП.

Важливим аспектом у міжнародній політиці й у глобалізаційних процесах для Китаю є стосунки з Російською Федерацією. У даному ракурсі РФ є найближчим стратегічним конкурентом Китаю, що спричиняє певні неврегульовані питання: економічні та політичні.

Але просторі стратегічні вектори глобалізаційного підходу Китаю дають надію на розв'язання зовнішніх та внутрішніх непорозумінь. Завдяки процесу глобалізації в Китаї формуються нові напрями економічних можливостей, відбувається модернізація інформаційно-комунікативних систем.

На відміну від своїх опонентів, Китай дотримується культурних традицій, цінностей, внутрішніх моделей державної поведінки, але водночас є одним

з економічних гігантів на міжнародній арені. Китайська політика набула нового забарвлення, створила нові стратегічні цілі на майбутнє, долучилася до програми «креативної економіки» й перейшла на новий етап забезпечення добробуту для свого суспільства.

REFERENCES

- Alvaro, J. J. (2013) Political discourse in China's English language press. *World Englishes*. V. 32. № 2. P. 147–168.
- Arase, D. (2016) China's Two Silk Roads Initiative: What It Means for Southeast Asia. *Southeast Asian Affairs*, pp. 25–45.
- Bates, G. (2018) China's evolving regional security strategy. URL : <http://class.guilford.edu/psci/guo/course/syllabi161/data275/readings/gill.pdf>. (assessed 10.02.2021).
- Hong, Zhao (2015) China's New Maritime Silk Road: Implications and Opportunities for Southeast Asia. *Trends in Southeast Asia*, No. 3, pp. 4–5.
- Callahan W. A. (2017) Dreaming as a critical discourse of national belonging: China Dream, American Dream and world dream. *Nations and Nationalism*. V. 23. № 2. pp. 248–270.
- Likarchuk, D. (2020) The role of international organisations in the settlement of foreign policy conflict. *International Relations*, pp. 35–41.
- Lee, C. C. (2012) China as a rising world power: Chinese press discourses. *Chinese Journal of Communication*. V5. № 1. pp. 38–42.
- Ng S. H., Ye J., Lee C. C. (2011) Media Discourse on Globalization in China: A Social Psychological Analysis. *Journal of Language and Social Psychology*. V. 30. № 2. P. 139–157.
- Saich, T. (2000). Globalization, Governance, and the Authoritarian Westphalian State: The Case of China. *Governance in a globalizing world*, pp. 208–280.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2021

UDC 316.32:33.021.8](510)“199”

**“CHINESE ECONOMIC MIRACLE”: THE EXPERIENCE
OF SOCIO-ECONOMIC REFORM OF CHINA
(II HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)**

V. Mykhtunenko

Ph.D. in History, Senior Lecturer
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine
viktysia89@ukr.net

O. Zhukov

Ph.D. in History, Senior Lecturer
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine
aleksandr_zhykov@ukr.net

The article examines the changing position of China in the world economy in the 90s of the twentieth century. It is noted that China at the present stage is one of the leading centers of the emerging world economy, concentrating a significant part of the economic potential of the planet. The article, based on the analysis of the dynamics of key economic indicators, assesses the change in China’s role in the world economy in the post-reform period. It is determined that China has become the leader of the world economy from the periphery. The rise of China’s economy was ensured by a successful combination of many external and internal factors.

The article analyzes the causes of economic change in China. It is determined that the reforms of the 90s of the twentieth century. Characterized by rapid growth of economic power of China, improving the welfare of the population, as well as strengthening the place of the state in the international arena. The article notes that with the support of foreign investment in the early stages, China has become an investor.

Despite its rapid economic growth, China has faced new challenges common to all developing countries. China’s rapid development has had serious environmental, economic, and political consequences, ranging from environmental pollution to increasing levels of corruption and lagging behind certain regions in the country’s overall pace of development.

The article makes assumptions about what will happen to the world economy in the event of a recession in China. It is determined that despite the fairly rapid economic growth over the past 40 years and the forecast that in the future China’s economy will be the first in the world, but at the moment the Chinese economy is in a difficult situation. The sharp jump and focus on global production have helped the country succeed, but the consequences of using the economic model are already visible today. The conclusion of the article assesses the prospects of maintaining Beijing’s role as a *world factory*.

Key words: “Economic miracle”, global economy, China, “world factory”, innovative model.

**«КИТАЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО»:
ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ КИТАЮ
(ІІ ПОЛ. XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

В. В. Михтуненко, О. В. Жуков

У статті досліджується зміна позиції Китаю у світовій економіці в II пол. XX – на початку XXI ст. Зазначається, що Китай на сучасному етапі є одним із провідних центрів формується системи світового господарства, зосереджуючи в собі значну частину економічного потенціалу планети. У статті на основі аналізу динаміки ключових економічних показників оцінюється зміна ролі Китаю у світовій економіці в пореформений період. Визначається, що Китай з периферії став лідером світової економіки. Підйом економіки Китаю забезпечувався вдалим поєднанням багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів.

У статті аналізуються причини економічних змін, що відбулися в Китаї. Визначається, що реформи 90-х рр. XX ст. характеризуються швидким зростанням економічної потужності КНР, покращенням добробуту населення країни, а також зміцненням місця держави на міжнародній арені. У статті зазначається, що при підтримці іноземних інвестицій на ранніх етапах Китай перетворився на інвестора.

Незважаючи на швидкі темпи економічного зростання, Китай зіткнувся з новими проблемами, характерними для всіх країн, що розвиваються. Бурхливий розвиток КНР потягнуло за собою серйозні екологічні, економічні та політичні наслідки: починаючи від забруднення навколишнього середовища до збільшення рівня корупції і відставання певних регіонів від загальних темпів розвитку країни. Вирішення визначених проблем передбачає здійснення низки заходів, ініційованих китайським урядом в найближчий час: переорієнтація зовнішньої торгівлі на країни, що розвиваються, реформи на ринку інвестицій, впровадження технології «зелена економіка», реформування ринку нерухомості, створення нових органів контролю та реформа вже діючих органів, оновлення екологічного законодавства.

У статті висувається припущення про те, що станеться зі світовою економікою при спаді китайської економіки. Визначається, що, не дивлячись на досить швидке економічне зростання за останні 40 років і прогноз того, що в майбутньому економіка Китаю стане першою в світі, але на даний момент економіка Китаю знаходиться в складній ситуації. Різкий стрибок та орієнтація на глобальне виробництво допомогли країні добитися успіху, але наслідки використання економічної моделі помітні вже сьогодні. У висновку статті оцінюються перспективи збереження за Пекіном ролі «всесвітньої фабрики».

Ключові слова: «економічне диво», світове господарство, Китай, «всесвітня фабрика», інноваційна модель.

На початку XXI століття вирішення соціально-економічних проблем в більшості країн світу стало пріоритетним напрямком в рамках політики побудови гармонійного суспільства. Поява і загострення соціально-економічних питань в Китаї тісно пов'язане з економічною реформою, проведеною з 1978 року. З одного боку, програма виявилася безпрецедентно ефективною, адже були досягнуті надзвичайно високі темпи економічного зростання. Але з іншого боку, загострилася проблема нерівномірного розвитку між містами і селами, збільшився розрив між рівнем розвитку східної та західної частини Китаю і намітилися серйозні екологічні проблеми. Можна сказати, що на початку XXI століття Китай балансував між економічними викликами та небаченими перспективами розвитку.

Мета нашого дослідження – проаналізувати історію становлення китайської економіки в II пол. XX – на початку XXI ст., визначити особливості в економі-

---

ці Китаю та окреслити перспективи економічного розвитку Китаю. На основі проведеного аналізу визначити роль Китаю на світовому ринку і спробувати відповісти на запитання, чому КНР займає лідируючі позиції за постійним показником економічного зростання на планеті. Об'єктом нашого дослідження є явище «китайського економічного дива».

На сучасному етапі Китай є зразком успішного економічного розвитку. Щорічний приріст валового внутрішнього продукту (ВВП) у країні з 90-х рр. постійно перевищував 8% аж до 2010-х рр., і за оцінками, в 2019 році цей показник хоч і дещо знизився, але все одно перевищив 6% [Чжунго тунцзи няньцзянь 2019]. Цей стійкий економічний бум призвів до історично безпрецедентного зростання багатства і рівня життя в країні.

На початку 80-х рр. більше половини населення Китаю жило за межею бідності. Сьогодні ж китайці стоять на першому місці в світі за кількістю покупок предметів розкоші. Економічні успіхи Китаю викликають захоплення і детально вивчаються у всьому світі. Дедалі більше країн намагаються перейняти економічний підхід Пекіна і замінити модель вільного ринку на керований державою капіталізм. Особливо приваблива ця модель для країн, що розвиваються, у яких приклад Китаю породжує надії на те, що і вони теж зможуть наздогнати розвинені країни. Навіть деякі європейські країни звертають погляди до Пекіну в пошуках економічних орієнтирів.

Протягом останніх двох десятиліть з'явилася низка змістовних наукових праць, монографій та статистичних збірок, які характеризують соціально-економічний розвиток Китаю, особливості його модернізації та перспективи подальшого розвитку. У процесі дослідження використовувалися праці економістів, фахівців зі світового господарства (П. Кругмана, А. Медісона, Н. Алісова, Я. Бергера, М. Карпова), фахівців, які займаються проблемами зовнішньої торгівлі КНР (А. Оніщенко, Л. Понкратова, О. Шевчук, Н. Ван, Ч. Цзюнь С. Чжан). Під час аналізу стану економіки КНР в умовах глобалізації опрацьовані праці таких вчених, як К.В. Мироненко, Ху Аньган, Чжу Цзи. Статистичну базу дослідження становлять як дані міжнародних організацій СОТ та МВФ, так і джерела Китайського національного бюро статистики.

Дуже часто успіх Китаю порівнюють з іншими Південно-азійськими країнами, такими як Японія, Південна Корея і Тайвань. Саме тут була запозичена так звана азіатська модель розвитку. Суттю даної моделі є: капіталізація підприємств при низькому рівні заробітної плати, орієнтація на експорт, а також вливання величезних інвестицій, фінансова підтримка підприємств і суворий, постійний контроль із боку держави. Саме така модель розвитку сприяла швидкому зростанню економіки Китаю.

Високі темпи економічного розвитку Китаю зумовлені, безсумнівно, кількісними факторами (висока чисельність населення, велика територія, багаті природні ресурси). Але важливу роль безсумнівно відіграє також економічна і соціально-політична система китайського суспільства. Згідно з Конституцією, КНР є соціалістичною державою, проте близько 70% ВВП країни забезпечується приватними підприємствами [Богиня 2007, 98]. Офіційно КНР називає свій теперішній економічний лад «соціалізмом з китайською специфікою». Економічна система КНР своєрідна тим, що являє собою ринкові відносини під контролем комуністичної партії.

Китай на сучасному етапі займає лідируючі позиції за даним показником, випереджаючи США. Щоправда, за валютним курсом Китай дещо поступається

США, займаючи лише 2-е місце. Однак саме Піднебесна визначає інтенсивність зростання світової економіки. Це підтверджує той факт, що зниження темпів економічного зростання в КНР в 2015 р. до 6,9% викликало серйозне занепокоєння у світі [Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015]. Це пов'язано з тим, що навіть незначні зміни в динаміці китайської економіки напряму впливають на стан більшості світових товарних ринків, знижують при цьому попит на сировинні товари і підсилюючи нестійкість розвитку світової економіки.

Частка Китаю у світовому ВВП зростає з 2,3% в 1980 р. до 17,1% в 2015 р., тобто за період реформ збільшилася більш ніж в 60 разів! [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 90].

Таблиця 1

Середньорічні темпи приросту ВВП Китайської Народної Республіки в 1979-2018 рр. [Чжунго тунцзи няньцзянь 2018]

Рік	Темпи приросту (%)
1979–2010 (факт)	9,9%
1991–2010 (факт)	10,5%
2001–2010 (факт)	10,5%
2011–2017 (факт)	6,6-9,5%
2011 (факт)	9,5%
2012 (факт)	7,9%
2013 (факт)	7,8%
2014 (факт)	7,3%
2015 (факт)	6,9%
2016 (факт)	6,7%
2017 (факт)	6,8%
2018 (факт)	6,6%

У цілому «економічне диво» в будь-якій країні є результатом такої реконструкції економічної системи держави, яка дозволяє йому за відносно короткий часовий інтервал піднятися на новий щабель розвитку, що характеризується стабільно високими економічними показниками. Плацдармом виникнення «економічного дива» стає закономірний розвиток світового господарства, породжений унікальним поєднанням обставин і дією ряду різноманітних чинників, що виникають саме в другій половині ХХ століття. Вони полягали в повній перебудові технологічної бази світового виробництва, що призвело до небувалих зрушень: відбулося різке посилення залежності національних економік від міжнародних економічних відносин, включаючи торгівлю товарами і послугами, транскордонний рух капіталу і робочої сили, експорту та імпорту знань, технологій та інформації. Найважливішим фактором економічного зростання і розвитку стала діяльність транснаціональних компаній, що сприяла інтернаціоналізації виробництва і капіталу, а останнім часом і економічній глобалізації.

До початку економічних реформ в Китаї (1978 р.) рівень виробництва промислової продукції країни був вкрай низький, також низький був і рівень споживання. Завдяки грамотній політиці керівництва Китай в міжнародному поділі праці зайняв нішу провідного виробника промислової продукції, перетворився в «світову фабрику», що випускає продукцію від одягу і взуття, сувенірів та іграшок до комп'ютерів та офісної техніки, телевізорів і фотоапаратів.

Поступово Китай почав нарощувати виробничі потужності, збільшуючи обсяги в першу чергу промислової продукції і виробів, необхідних для нового

будівництва. Навіть у порівнянні з 2000 р. частка Китаю в світовому виробництві зростає. У 2014 р. на Китай припадає вже 60% світового випуску цементу, тоді коли його частка в 2000 р. складала 36%, вироблення сталі збільшилося з 20% до 50%, 47% первинного алюмінію [Douglass С. 2005] (у 2000 році було лише 11,5%), 42% виробництва рафінованого свинцю (16,5% у 2000 р.), 41% виплавки цинку (22% в 2000 р.), а також понад 40% виплавки олова, 75% вольфраму і майже 90% сурми. Монопольне становище на світовому ринку рідкоземельних металів (97% світового видобутку), необхідних для виробництва високотехнологічної продукції, дозволяє КНР розширювати ступінь економічного впливу на Японію і США. Лідирує Китай і по видобутку золота (15% світового показника, а в 2000 р. – лише 7%), виробництва рафінованої міді (31%) [Чжунго тунцзи няньцзянь 2018].

Китай на сучасному етапі займає провідні позиції на багатьох світових товарних ринках, що добре відображається на показниках зовнішньої торгівлі:

Таблиця 2

**Показники зовнішньої торгівлі КНР
в період 2008–2013 рр., млрд. дол. США [Чень Цзюнь. 2014, 162]**

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Оборот, всього	2563.3	2207.5	2974.0	3642.1	3866.7	4160.3
Експорт	1430.7	1201.6	1577.8	1898.6	2048.9	2210.0
Імпорт	1132.6	1005.9	1396.2	1743.5	1817.8	1950.3
Торговий баланс	298.1	195.7	181.6	155.1	231.1	259.7

Зараз частка країни у світовому виробництві становить 22%, тобто кожна п'ята річ, вироблена промисловим способом, була зроблена в КНР. У 2011 році Китай вперше обігнав США за обсягом виробленої продукції і з тих пір зберігає лідерство, поступово збільшуючи відрив (частка США у світовому виробництві – 17,4%) [Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015]. Ця трансформація зайняла 30 років.

«Китайське економічне диво» з'явилося завдяки цілому комплексу причин. Але чи не головна з них – політична воля Ден Сяопіна, без якого ця трансформація була б неможливою. Колишній польовий командир, який став при Мао Цзедуні спочатку віце-прем'єром, а потім об'єктом політичних чисток в 1960-і рр., виявився лідером, якому вдалося знайти для Китаю нішу в світовій економіці. Не в останню чергу йому допоміг досвід проживання за кордоном: підлітком він працював на сталеливарному заводі у Франції, а потім рік навчався в університеті в Москві.

Ден Сяопін, будучи досвідченим політиком, розумів, що країна починає сильно відставати в розвитку від Заходу, модернізація була єдиним виходом з ситуації, що склалася, але для цього Китаю неминуче потрібно «відкриватися» для решти світу, щоб обмінюватися досвідом економічного реформування та отримувати міжнародну допомогу. Тільки за умови зовнішньої відкритості можна було повністю використати ринок, міжнародні та внутрішні ресурси, поліпшити розподіл ресурсів, підштовхнути науково-технічний прогрес, підвищити економічну ефективність та прискорити розвиток китайської економіки.

На нашу думку, унікальність економічних реформ Китаю – покрокова зовнішня відкритість. Для успіху модернізації важливо було організувати

конкретні вектори розвитку. Оскільки на початковому етапі командної реформи не було можливості та інструментів для максимально швидкого переходу до ринкової економічної системи, адже в окремих районах КНР такі умови, як географічне положення, природні резерви, транспорт і енергоресурси різнилися, тим самим неможливо було витримати баланс рівномірного розвитку країни в цілому.

Трансформація КНР з аграрної в промислову країну стала результатом тієї ситуації, в якій керівництво країни опинилося в кінці 1970-х рр. після закінчення руйнівної «культурної революції». Нова команда на чолі з Ден Сяопіном шукала модель, яка дозволила б країні швидше розбагатіти. Передавши землю в довгострокову оренду окремим селянським господарствам, центральний уряд частково вирішив проблему голодних селянських бунтів. Однак відразу стати великим виробником сільгосппродукції для світового ринку і отримувати експортну виручку Китай не міг. Не було в КНР і такої кількості вуглеводнів, щоб жити на нафтову або газову ренту, хоча на початку 1980-х рр. КНР завдяки участі іноземних компаній активно освоювала нафтові родовища і до 20% доходів бюджету отримувала саме від продажу нафти [Qiwen Lu, 2000, 58]. Але на ці доходи прогодувати населення, яке в 1982 році перевищило 1 млрд. осіб, Пекін не міг. Вихід був один – вбудувати Китай у світову економічну систему.

У жовтні 1987 року китайською владою був прийнятий трьохступеневий план на період до середини XXI століття, що включав у себе [Карпов 2014, 76]: подвоєння на першому етапі (до 1990 року) валової продукції промисловості і сільськогосподарства плюс вирішення проблеми забезпечення населення країни продуктами харчування та одягом; потроєння на другому етапі (1991–2000 рр.) валового національного продукту, що, згідно з розрахунками, мав створити в КНР товариство «середнього статку»; досягнення на третьому етапі (до 2049 року) національним валовим продуктом світового рівня середньо-розвинених країн і, в основному, завершення комплексної модернізації народного господарства.

У серпні 1980 року була прийнята суперечлива програма реформ, націлена на зменшення ролі центральних органів управління на користь змішаної економіки із планово-ринковими методами господарювання. Ця програма знайшла відображення в прийнятому тоді ж шостому п'ятирічному плані економічного розвитку Китаю. В якості ключових елементів пропонувалися: здійснення сільськогосподарських реформ, включаючи довгострокову оренду землі і дозвіл участі фермерів в несільськогосподарській діяльності; право підприємств на самоврядування; розвиток конкуренції на ринку; зниження податкового тягаря підприємств, які не перебувають у державній власності, і, нарешті, розвиток прямих контактів між китайськими і закордонними торговельними компаніями.

У більшості секторів економіки роль уряду була зменшена, керівникам було дано більше управлінських повноважень, збільшилася роль приватного сектора. КНР дозволила міжнародну торгівлю і прямі іноземні інвестиції. Дані ініціативи підвищили рівень життя більшості населення Китаю і пізніше дозволили підтримати комплексні реформи. Зі збільшенням доходів, стимулів, помітного зростання у сфері послуг і розквіту в промисловому секторі в КНР почали проявлятися деякі риси суспільства-споживання.

Нова хвиля продуктивних реформ була почата вже в кінці 80-х рр. Перетворення в Китаї почалися спочатку в сільському господарстві, а потім були поширені і на промисловість. Якщо охарактеризувати алгоритм реформ в сільському господарстві, то варто визначити такі основні заходи: земля ко-мун була порівну поділена між селянськими сім'ями і передана їм в оренду;

створювався своєрідний сімейний підряд; з 1984 р. селянам дозволялося продавати залишки продукції на ринку після виконання державного замовлення; підвищувалися державні закупівельні ціни; створювалася мережа малих сільськогосподарських підприємств по переробці продукції і підсобні промисли (в 1988 р. діяло 12 млн. підприємств), які виробляли 1/5 валового промислового продукту [Гавриленко 2017, 30].

Після впровадження змін у систему сільського господарства китайська влада взялася за реформи в промисловості, вони передбачали: на державних підприємствах вводився держзрахунок та економічні стимули праці; заохочувалася індивідуальна трудова діяльність; створювалися невеликі приватні підприємства у сфері торгівлі, сфері обслуговування і легкій промисловості; вводилася орендна плата в промисловості. З метою залучення іноземних інвестицій для модернізації китайської промисловості створювалися вільні економічні зони, впроваджувалися нові технології та активно почали готувати кваліфікованих кадрів.

Варто зазначити, що вже на етапі впровадження реформ китайська влада зіштовхнулася з низкою труднощів. У сільському господарстві була велика кількість дешевої робочої сили, яка було не потрібною, та й промислові підприємства, що знаходилися у власності держави і повністю забезпечували своїх робітників, не могли поглинути надлишок робочої сили. Особливо гостро демографічна проблема стояла в густонаселених приморських провінціях. Саме туди уряд КНР вирішив запросити перших іноземних інвесторів, щоб вони з нуля створювали нові підприємства, які працювали б не на внутрішній ринок КНР, а на глобальний попит.

Завдяки досвіду політики зовнішньої відкритості в Китаї склалася особлива конструкція відкритості: особливі фінансові області, відкриті берегові міста, фінансові райони та відкриті мегаполіси. Політика відкритості Китаю поширювалася з приморської зони у внутрішні регіони держави, важливим був вступ КНР в СОТ в грудні 2001 року [Wei Liang 2002, 704], відкритість зовнішньому світу все більше виправдовувала себе, Піднебесна стала відкрита для всього світу, в першу чергу з метою вигоди для самої країни. Головна мета і задумка китайських реформаторів була в тому, щоб залучити іноземний капітал на внутрішній ринок країни.

Іноземні інвестиції стали потужним поштовхом для розвитку китайської економіки. По-перше, з початку 1980-х рр. іноземні інвестиції стали одним із головних джерел капіталу для розвитку промислових підприємств, орієнтованих на експорт китайської продукції за кордон. Іноземні інвестиції сприяли зростанню китайського експорту. До 1993 року підприємства, засновані за участю іноземного капіталу, забезпечували 37% китайського експорту [Qiwen Lu. 2000, 50]. Внесок експортного виробництва в приріст ВВП КНР за два десятиліття реформ склав 21%, причому на межі століть 45% експорту забезпечували підприємства з іноземним капіталом, причому їх частка в високотехнологічному експорті склала 30 млрд дол. або 81%. До 2000 року близько половини експорту давали підприємства саме із залученням іноземного капіталу [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 100].

Довгі роки дешева робоча сила забезпечувала низьку собівартість китайських товарів. Низько кваліфікована і малопродуктивна праця становила основу дешевих робочих ресурсів країни. Китайське село довгий час залишалося ключовим постачальником робочої сили на глобальному ринку.

Однак дешевизна робочої сили була далеко не єдиним засобом залучення в Китай іноземних виробників. Зрештою не менше дешеві робочі руки були і в Індії, і в Африці, і в деяких країнах Південно-Східної Азії. Однак Пекін знайшов додаткові фактори, які вплинули на інвестиційні рішення світових виробників.

По-перше, «особливі економічні зони» потрапляли під спеціальне законодавче регулювання. Ставки податків були максимально низькими, уряд надавав пільги, а також мінімізувала свою участь в регулюванні роботи у цих зонах. Іноземці могли створювати підприємства окремо або спільно з китайськими партнерами. Витрати на створення підприємства інвесторам поверталися протягом декількох років.

По-друге, китайська влада була готова була не звертати увагу на порушення прав робітників та на екологічні стандарти. Самі працівники, що боролися за право отримати місце на фабриці, довгий час взагалі працювали по 12-14 год. на день. Екологічні стандарти почали турбувати Пекін зовсім недавно, коли китайські вчені оцінили витрати на відновлення екосистеми країни, яка постраждала від недбалого ставлення іноземних інвесторів (це 8% ВВП щорічно, що практично нівелює економічне зростання країни) [Цинь Ю. 2016, 159].

Третім важливим фактором стала логістика. Гуандун, Фуцзянь і всі інші провінції, в яких були створені «особливі економічні зони», розташовувалися прямо на березі Тихого океану, а тому вироблені в Китаї товари могли швидко і дешево доставлятися на світовий ринок. Крім того, влада КНР інвестувала мільярди доларів в поліпшення інфраструктури в експортно-орієнтованих провінціях: будували нові порти, аеропорти, залізниці та автотраси, знижуючи логістичні витрати виробників.

Нарешті, важливу роль зіграла макроекономічна й торговельна політика КНР. Валюта Китаю досі не є вільно конвертованою валютою. Це дає Народному банку Китаю можливість управляти курсом валюти, занижуючи його для підтримки експортерів. До 1974 року курс китайського юаня по відношенню до іноземних валют встановлювався переважно через фунти стерлінги, а також гонконгський долар. Із серпня 1974 року було введено щоденне котирування юаня відносно долара США і інших валют на базі валютного кошика. А вже з 1994 року Пекін законсервував курс юаня на рівні \$ 1 / 8,27 юаня [Huang 2008, 46]. Саме з середини 90-х рр. західні країни почали звинувачувати КНР в заниженні валютного курсу через накопичення валютних резервів, що служило інструментом стимулювання експортно-орієнтованого зростання і давало додаткові конкурентні переваги китайським товарам.

В економічному зростанні Китаю важливу роль відігравали спільні підприємства з китайським і іноземним капіталом і унітарні іноземні підприємства. Варто зазначити, що лібералізація зовнішньої торгівлі в Китаї проходила крок за кроком. На початку 90-х років влада КНР проголосила політику «технологія в обмін на ринок» [Чень Цзюнь 2014, 165], яка передбачала відступ частини вітчизняного ринку транснаціональним корпораціям в обмін на передачу Китаю зарубіжних технологій. Західні корпорації поспішили скористатися вкрай низькою вартістю робочої сили в Китаї і масово переносили в Піднебесну свої виробництва, а потім і науково-дослідні центри.

Одним із ключових нововведень стало створення так званих «особливих економічних зон», з яких і почалася міграція в Китай найбільших світових виробників. Особливі зони були створені для того, щоб допомогти іноземним інвесторам сповна скористатися дешевими трудовими ресурсами. Різні

регіони поступово інтегрувалися в світову економіку. У 1980 році були створені перші чотири «особливі економічні зони» для стимулювання інвестицій: Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, які мали важливе значення в залученні інвестицій та в міжнародній торгівлі. А в 1984 р. було вирішено відкрити ще 14 прибережних міст і портів. Таким чином іноземні інвестиції почали надходити на внутрішні ринки Китаю.

У 1986 р. китайський уряд прийняв список з 22 положень, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату. Були відкриті спеціальні обмінні пункти для інвесторів, які мали можливість купити тверду валюту і імпортувати сировину. У 1985–1986 рр. на ці міста доводилося 23% промислового виробництва і 40% експорту Китаю [Qiwen Lu. 2000, 50]. А вже в 1990 р. введена нова корпоративна політика, вступили в дію нормативні акти про захист авторських прав. Це активізувало інвестиції з Японії та Західної Європи. Іноземні підприємства принесли кошти, передові технології, прогресивний управлінський досвід і маркетингові світові канали в Китай. Поява іноземних підприємств сприяла створенню конкурентоспроможного ринку, що і стало запорукою сталого економічного розвитку Китаю.

Спочатку в Китаї розвивалася переважно легка промисловість: «особливі економічні зони» стали «пошивна цехом» для всього світу. Потім на материк стали переміщатися багато підприємств, які займалися виробленням електроніки і обладнання, в тому числі з «чотирьох тигрів» Південно-Східної Азії (Гонконг, Тайвань, Сінгапур і Південна Корея). Іншим важливим джерелом інвестицій у виробництво стала Японія, яка до початку 1980-х рр. виявилася на порозі масштабної екологічної кризи. За рахунок китайських «особливих економічних зон» південь і схід КНР (особливо провінції Гуандун, Фуцзянь, Чжецзян) стали органічною частиною світової економіки.

Швидкий розвиток економіки Китаю призвів до тісної економічної співпраці КНР із зовнішнім світом, перш за все з США. Американський ринок в даний час поглинає приблизно 20% китайського експорту, будучи основним споживачем китайської електроніки, чорних металів, продукції машинобудування, одягу. Ріст економічної взаємозалежності, тим не менш, не виключає наявності політичних протиріч між двома країнами. І хоча в листопаді 2009 року під час свого візиту до Пекіна президент США Б. Обама висунув ідею про формування «великої двійки» (G2) – американо-китайського стратегічного партнерства з вирішення глобальних міжнародних проблем, в Китаї до цієї пропозиції поставилися з обережністю.

За президенства Д. Трампа економічні відносини між США і Китаєм вступили в новий етап, який істотно відрізнявся від попереднього майже двадцятирічного періоду активної взаємодії і зростаючої взаємозалежності. У міру зміцнення Китаю фактор посилення конкуренції став в цих відносинах переважачим. У ньому процесі визначальною стала роль науково-технічного компонента. Глобалізація світової економіки, в тому числі і досить тісне переплетення економік США і Китаю, створило протиріччя з національними інтересами обох країн, які прагнуть зміцнити свої позиції і роль в світовому господарстві. Саме тому в 2019 рік Китай увійшов, перебуваючи у стані торговельних війн з США. Все міжнародне співтовариство чітко розуміє, що між Китаєм і США назріли суперечності навіть не на економічному, а на геополітичному рівні – проблема контролю над світовими ресурсами.

Різке збільшення експорту – один з основних зовнішніх факторів зростання китайської економіки. У китайських товарів багато конкурентних переваг на

міжнародному ринку, проте для успіху зовнішньоторговельної експансії потрібна чітка стратегія. Вона ґрунтується на експортно-орієнтованій промисловій політиці, яку послідовно проводить китайська влада. Така експортно-орієнтована політика направлена на забезпечення податкових, кредитних, митних та інших преференцій галузям і підприємствам, націленим на зовнішні ринки.

Більшість економічних аналітиків прогнозують, якими будуть перспективи розвитку КРН на 2021 рік. Якщо згадати 2020 рік, коли вибухнула пандемія Covid-19, китайська економіка скоротилася вперше за десятиліття. Більшість дослідників прогнозують енергійного поживлення економічного зростання Китаю, обумовленого відновленням внутрішнього споживання, збільшення світового попиту, який приведе до збільшення експорту, і загостренням напруженості у відносинах з США після приходу до влади Джо Байдена. На наш погляд, китайський уряд відкочується деякі заходи політики пом'якшення, реалізовані в 2020 році, щоб захистити економіку від впливу коронавірусу, зменшуючи розмір бюджетного дефіциту по відношенню до ВВП і посилюючи грошово-кредитну політику, хоча більшість економістів говорять про підвищення процентних ставок малоюмовірно.

У підсумку варто зазначити, що далеко в минулому залишилися ті часи, коли китайське виробництво асоціювалося виключно з пошиттям дешевого одягу та контрафактом: нині Китай – найбільший експортер та виробник товарів, «світова фабрика», із чийх конвеєрів сходять найпопулярніші електронні гаджети. Сьогодні у країні функціонують 53 зони високих і нових технологій, більш 70 науково-технічних зон для фахівців, які здобули освіту за кордоном. Мабуть, головним результатом китайських реформ стало різке скорочення бідності. Із 1978 року число людей, що живуть за межею бідності, зменшилася з 53% до 7% [Карпов 2014, 163].

Отож стратегія Ден Сяопіна щодо реформування країни не тільки вивела її з глибокої кризи, але і менше ніж за півстоліття зробила Китай наддержавою, єдиним об'єктивним конкурентом якої є США. Один із найважливіших секретів успішного проведення модернізації країни – довгострокове планування стратегії розвитку. Сьогодні в Китаї є чіткий план розвитку країни до 2050 року. Крім існування документа на «папері», не менш важлива і особливість китайців строго дотримуватися власних стратегій і не ухилятися від розпочатого курсу.

Колосальні прибутки сучасної КНР конвертуються в бурхливий розвиток країни. Сьогоднішній Китай самостійно проектує і будує авіаносці, магістральні лайнери, електричні «суперкари» та космічні кораблі. Замість закупівлі застарілих патентів Китай експортує технології: щороку у світі з'являється все більше пристроїв, апаратів і ліків, розроблених в КНР. Тепер вже інші країни платять Китаю за доступ до технічних та фармацевтичних ноу-хау. У ХХІ столітті китайський спосіб побудови економіки почали відтворювати в інших країнах.

Однак системні суперечності між соціалістичною і ринковою економікою, між прихильниками комуністичної ідеології і ліберальних поглядів нікуди не поділися. Гонитва за прибутком за всяку ціну привела до експлуатації робітників, до захоплення селянських земель корумпованими чиновниками, до виникнення армії безправних селян-мігрантів в 200 млн. чол., до екологічної кризи в мегаполісах і промислових провінціях, до «перекосів» в регіональному розвитку. Із середини 2000-их років стали неухильно падати темпи зростання ВВП – до 7.4% в 2014 році [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 102]. Кількість локальних

демонстрацій в містах та селянських виступів в селах вимірювалося десятками тисяч. Небувалих масштабів досягла корупція.

На сучасному етапі фінансова криза змінила структуру економіки КНР. Скоротилися зовнішні інвестиції. Китай, який відчував брак енергоресурсів, для підживлення економіки став використовувати накопичені валютні резерви, вкладаючи їх в нафтові активи по всьому світу. Для довгострокового зростання тепер потрібно концентрувати зусилля на збільшенні внутрішнього попиту, переорієнтації економіки Китаю із зовнішнього ринку на внутрішній, одночасно вирішуючи соціальні проблеми. Незважаючи на зростання вартості трудових ресурсів, Китай у найближчій перспективі деякою мірою збереже свої конкурентні переваги при виробництві промислової продукції за участі країн Південно-Східної Азії і перенесення виробничих потужностей у внутрішні райони країни.

У висновку варто зазначити, що в середині ХХ століття політичною метою модернізації Китаю була побудова індустріального суспільства. У період 60-70-х рр. ХХ ст. за мету ставилося досягнення «чотирьох модернізацій»: у сільському господарстві, промисловості, національній обороні, а також науці і техніці. У 80-х рр. ХХ ст. основною політичною метою була реалізація «трьох крокової стратегії» – подвоєння національного доходу на душу населення до 1990 р. у порівнянні з 1980 р., до 2000 р. – у порівнянні з 1990 р., а також досягнення рівня середньо-розвинених країн до 2050 р. У ХХІ столітті політичні завдання модернізації Китаю включають у себе досягнення базової модернізації до 2050 р. і повноцінної – до кінця століття. Повноцінна модернізація вимагає досягнення Китаєм рівня провідних світових країн і повної модернізації в шести сферах: економіці, суспільстві, політиці, культурі, людських ресурсах і екології.

Незважаючи на успіхи китайської економіки, в останні роки вона показала вразливість і підійшла до поворотного етапу її подальшого розвитку та реформування. Економічне зростання сповільнилося в порівнянні з попередніми десятиліттями, при цьому такий спад називають «новою нормою», оскільки економіка країни стає більш зрілою. Хоча майже всі аналітики сходяться на думці, що Китай повинен провести широкомасштабні економічні реформи для підтримки своєї економіки в довгостроковій перспективі, існує розбіжність щодо того, що саме ці реформи повинні трансформувати в країні. Економіст-ліберали стверджують, що Китаю слід далі впроваджувати заходи ринкового характеру, як подальше зниження ролі державних підприємств і відмова від деформуючих ринку форм внутрішньої підтримки та субсидування. Інші ж експерти, прихильники твердої державної влади, стверджують, що Китай повинен збільшити субсидії в стратегічних галузях економіки і захистити вітчизняні підприємства, тим самим стимулюючи їх розвиток.

Що буде далі з процесом реформ в Китаї і як події останніх років вплинуть на розвиток Китаю, стане зрозуміло лише з часом, особливо з урахуванням того, що США як і раніше тисне на Піднебесну, аби примусити китайську владу провести структурні ринкові реформи.

Чи можливо повторити «китайське економічне диво» в нашій країні? Нерідко із засобів масової інформації, особливо на початку ХХІ ст. лунали голоси тих, хто закликав «повторити китайське диво», адже і професіоналів у нас вистачає, і працювати ми вміємо. Спробую висловити нашу думку. По-перше, Україні не потрібно намагатися що-небудь копіювати в інших країн. Якраз саме від спроб жити чужим розумом, йти чужим шляхом і виникають багато наших негараздів,

---

причому вже протягом майже 30-ти років. По-друге, це складно собі уявити, оскільки офіційно наша країна не має ніякої ідеології, а китайське економічне диво багато в чому саме на ідеологічних принципах і будувалося.

Тим часом країни Західної Європи сьогодні вже усвідомили, як недалекоглядно вони вчинили, зважившись на «особливі економічні зони» зі сприятливими умовами для ведення бізнесу, за допомогою яких китайці залучали численні тамтешні корпорації. По суті, «економічного дива» Китай досяг своїми зусиллями, але чужими грошима і технологіями. Сьогоднішні «торгівельні війни», які веде Вашингтон проти Пекіна, – це якраз спроба «відіграти все назад». Саме тому створювати собі нового економічного конкурента, навіть у далекому майбутньому, в особі нашої країни ні Захід, ні США не буде. Тому Україні варто діяти в першу чергу своїми силами і користуючись власними ресурсами. При цьому взявши у Китаю кращі напрацювання і ноу-хау в макро-економічній сфері, які взяти ще можна.

ЛІТЕРАТУРА

Богиня Д.П. Реформи і китайське «економічне чудо»: генеза та прогноз. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2007. Вип. 39-40. С. 96–110.

Гавриленко А.В. Місце КНР у сучасній світовій економіці в умовах глобальних трансформацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 26(1). С. 29–33.

Карпов М.В. Замкнутый круг «китайского чуда». Санкт-Петербург : Нестор-История, 2014. 292 с.

Цинь Ю. Китай: влияние внешней торговли на ускоренный рост. Москва : Мир, 2016. 201 с.

Чень Цзюнь. Аналіз динаміки та перспектив зовнішньої торгівлі КНР. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 123. С.161–172.

Чжунго тунцзи няньцзянь 2018. [Статистичний щорічник Китаю 2018] [на кит. мові]. Пекін. 2018. Розд. 162. URL : <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. (дата звернення: 15.02.2021).

Чжунго тунцзи няньцзянь 2019. [Статистичний щорічник Китаю 2019] [на кит. мові]. Пекін. 2019. URL : <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>. (дата звернення: 15.02.2021).

Douglass C. North. The Chinese menu (for development). *Wall Street Journal*. 2005. April 7, available at: <https://www.wsj.com/articles/SB111283514152300351>. (accessed 19 January 2021).

Huang Y. Capitalism with Chinese characteristics: entrepreneurship and the state. Cambridge : Cambridge University Press. 2008.

Qiwen Lu. China's Leap into the Information Age: Innovation and Organization in the Computer Industry. New York, Oxford University Press. 2000.

Wei H., Zhao Ch.M. The Structure of China's Imports: A New Framework. *China & World Economy*. 2015. Vol. 23. Is. 5. P. 85–103.

Wei Liang. China's WTO Negotiation Process and its Implications. *Journal of Contemporary China*. 2002. Vol.11(33). P. 683–719.

Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development / National Bureau of Statistics of China. 29.02.2016. URL : http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html (accessed 26 January 2021).

REFERENCES

- Bohynya D. P. (2007), Reformy i kytays'ke «ekonomichne chudo»: geneza ta prohnoz, *Istoriya narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoyi dumky Ukrayiny*, Vyp. 39–40, pp. 96–110. (In Ukrainian).
- Havrylenko A. V. (2017), Mistse KNR u suchasniy svitoviy ekonomitsi v umovakh hlobal'nykh transformatsiy, *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, Vyp. 26(1), pp. 29–33. (In Ukrainian).
- Karpov M. V. (2014), Zamknutyi krug «kitayskogo chuda». Nestor-Istoriya, Sankt-Peterburg. (In Russian).
- Tsin' Yu. (2016). Kitay: vliyaniye vneshney torgovli na uskorennyy rost. Mir, Moskva. (In Russian).
- Chen' Tsyun'. (2014), Analiz dynamiky ta perspektyv zovnishn'oyi torhivli KNR, *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 123. pp. 161–172. (In Ukrainian).
- Chzhunho tuntszy nyan'tszyan' 2018. [Statystychnyy shchorichnyk Kytayu 2018] [na kyt. movi]. Pekin. 2018. Rozd. 162. available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. (accessed 15 February 2021). (In Ukrainian).
- Chzhunho tuntszy nyan'tszyan' 2019. [Statystychnyy shchorichnyk Kytayu 2019] [na kyt. movi]. Pekin. 2019. available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>. (accessed 15 February 2021). (In Ukrainian).
- Douglass C. North. (2005), «The Chinese menu (for development)», *Wall Street Journal*. April 7. available at: <https://www.wsj.com/articles/SB111283514152300351>. (accessed 19 January 2021).
- Huang Y. (2008), *Capitalism with Chinese characteristics: entrepreneurship and the state*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Qiwen Lu. (2000), *China's Leap into the Information Age: Innovation and Organization in the Computer Industry*, Oxford University Press, New York.
- Wei H., Zhao Ch.M. (2015), «The Structure of China's Imports: A New Framework». *China & World Economy*. Vol. 23. Is. 5. pp. 85–103.
- Wei Liang. (2002), China's WTO Negotiation Process and its Implications. *Journal of Contemporary China*. Vol. 11 (33). pp. 683-719.
- Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development / National Bureau of Statistics of China. 29.02.2016. URL:http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html (accessed 26 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021

UDC 331.556.4

STATE OF THE LABOUR MARKET AND MIGRATION PROCESSES IN PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

T. Rodionova

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
t.rodionova@onu.edu.ua

S. Yakubovskiy

Dr. Habil. in Economics, Head
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
syakubovskiy@onu.edu.ua

V. Kocharian

Student
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
nikakocharyan@gmail.com

Migration process is an essential part of the globalization. It influences the socio-economic situation in all countries and causes shifts in potential economic growth. From an economic point of view, emigration flows from China on the one hand reduce the supply of highly skilled labor in the national labor market (this is primarily due to the departure of citizens to developed countries who are interested in attracting qualified professionals), on the other – increase money transfers to the country. However, according to the study, the increase in remittances to the country as a whole restrains economic growth, because the negative impact of the inflow of additional foreign currency on the exchange rate and outflow, due to migration, of highly qualified professionals outweigh the positive impact of remittances on aggregate demand in the economy. China as a country, which faces population ageing issues, experiences the changes in labour market, thus it requires additional labour force to support the growth rates of the production and technology. In the recent years, the Chinese government has established several programs to attract highly qualified personnel from foreign countries. As a result, the volume of migrants from other countries is steadily increasing every year, while the rate of migrant refugees remains unchanged. At the same time, the constraining factors for the effectiveness of the implemented initiatives are the high level of bureaucratization and insufficiently reformed legal framework in the field of migration. In addition, past restrictions on population movement have had negative consequences in the form of economic inequality within the country between rural areas and cities. The vector of China's development in the field of migration processes is positive, but so far China is not fully using all the benefits of the global migration movement.

Key words: China, labour market, migration processes, GDP, remittances.

© 2021 T. Rodionova, S. Yakubovskiy, V. Kocharian; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

СТАН РИНКУ ПРАЦІ ТА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Т. А. Родіонова, С. О. Якубовський, В. Г. Кочарян

Процес міграції є важливою частиною глобалізації. Він впливає на соціально-економічну ситуацію в усіх країнах та спричиняє зміни в потенційному економічному зростанні. З економічної точки зору еміграційні потоки з Китаю, з одного боку, зменшують пропозицію висококваліфікованої робочої сили на національному ринку праці (це пов'язано, перш за все, з виїздом громадян у розвинені країни, які зацікавлені у залученні кваліфікованих фахівців), з іншого – збільшують грошові перекази в країну. Однак, згідно з дослідженням, збільшення грошових переказів у країну в цілому стримує економічне зростання, оскільки негативний вплив надходження додаткової іноземної валюти на валютний курс та відтік, обумовлений міграцією, висококваліфікованих фахівців переважає позитивний вплив грошових переказів на сукупний попит в економіці. Китай як країна, яка стикається з проблемами старіння населення, зазнає змін на ринку праці, тому йому потрібна додаткова робоча сила для підтримки темпів зростання виробництва та технологій. В останні роки уряд Китаю створив кілька програм із залучення висококваліфікованих кадрів із закордонних країн. В результаті обсяг мігрантів з інших країн щороку постійно збільшується, тоді як рівень мігрантів-біженців залишається незмінним. Водночас стримуючими факторами для ефективності реалізованих ініціатив є високий рівень бюрократизації та недостатньо реформована законодавча база у сфері міграції. Крім того, попередні обмеження руху населення мали негативні наслідки у вигляді економічної нерівності в країні між сільськими районами та містами. Вектор розвитку Китаю в галузі міграційних процесів є позитивним, проте поки що Китай не повною мірою використовує всі переваги глобального міграційного руху.

Ключові слова: Китай, ринок праці, міграційні процеси, ВВП, грошові перекази.

У багатьох країнах світу процес міграції відіграв важливу роль у розвитку ринку праці та соціально-економічних умов життя населення з XVII–XVIII століть. Із часом у багатьох країнах місцеві ринки праці настільки глибоко залежали від притоку та відтоку мігрантів, що сьогодні неможливо уявити їх функціонування без трудових мігрантів. XX століття характеризувалося процесом глобалізації, економічним зростанням, поліпшенням умов виїзду, старінням населення, зниженням індексу народжуваності, збільшенням попиту на висококваліфікованих та низькокваліфікованих робітників, і, як природний наслідок, країни Азії, США та Європа зіткнулися з активізацією міграційного процесу.

Інтеграційні процеси, які охопили різні регіони світу, зокрема країни Азії, Америки та Європи, також стали одним із стимулів розширення міжнародної міграції. Одним із чинників міграції є також фінансово-економічні кризи, які періодично охоплюють окремі країни, регіони чи навіть все світове господарство. Зокрема, одну з величезних хвиль міграції принесла фінансово-економічна криза 2008 року, яка призвела до стрімких коливань міграційних потоків та змін міграційної політики багатьох країн.

Збройні конфлікти у середині країн та між державами є також одним з потужних чинників міграційних процесів, зокрема в країнах Азії та Близького Сходу. Зокрема, поряд з китайським кордоном знаходяться табори біженців, в яких нараховується більше мільйонна людей.

Міграційні процеси в будь-якій країні здійснюють прямий вплив на ринок праці та опосередкований вплив на ключові економічні показники: сукупний попит, навантаження на державний бюджет, розподіл доходу, рівень потенційного

зростання. Китайська народна республіка є перспективним напрямом дослідження, адже має складні історичні умови та починає здійснювати активну міграційну політику, що, імовірно, дозволить країні підтримувати високий рівень економічного зростання в майбутньому.

Згідно з даними Міжнародної міграційної організації, 3,5% всього населення є мігрантами, а саме 272 мільйона осіб. Китай займає третє місце за кількістю населення, що є мігрантами в інших країнах світу (10,7 млн осіб) та друге місце за рейтингом країн, що отримують грошові перекази з-за кордону (67,4 млрд дол. США) [World Migration Report 2020].

Україна глибоко залучена до міграційних процесів по всьому світу, зокрема з країнами Азії. Саме тому дослідження досвіду Китаю, зокрема у регулюванні міграційних потоків, є актуальним і матиме практичну цінність для України.

Глобалізація і міграційні процеси та їх чинники були детально досліджені багатьма вченими. Останні роботи Мірзоева Д.Ш., та Чепеленко А.М. висвітлюють основні тренди та закономірності, що пов'язані з ринком праці, впливом міжнародної міграції на формування робочої сили [Mirzoyev 2019; Cherepenko A., Cherepenko D. 2015]. Серед українських дослідників можна виділити Гальперину Л.П., Кислицину О.В., Стаканова Р.Д., Оснач А.М., Зуб М.Я., Коляду О.В., Українець Л.А., Цевух Ю.О., які досліджували як загальносвітові тенденції у міграційних процесах та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн, так і саме китайські особливості міграційної та економічної політики, за допомогою яких уряд КНР не тільки контролює внутрішній соціально-економічний стан країни, а й планує використовувати відповідні інструменти для здійснення зовнішньої геополітики.

Зокрема, Ю.О. Цевух та С.О. Якубовський запропонували науково-методичні основи кількісної та якісної оцінки впливу грошових переказів мігрантів на економічний стан та формування платіжного балансу країн за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, застосування якого надає можливість державним органам за рахунок засобів фіскальної політики вирівнювати платіжний баланс країни [Yakubovs'kyu S., Tsevukh Yu. 2017].

Зарубіжні вчені Ванг С., Лю Х., Тані М., Лі В., Ло Л., Лу Ю., Тан Ю., Лу З., Фанг Т., Лін С. також досліджували ринок праці в Китаї та особливості формування міжнародних міграційних процесів, зокрема під впливом державної політики.

Зокрема у дослідженні [Facchini, G., Liu, M., Mayda, A. & Zhou, M. 2019] проаналізовано вплив інтеграції Китаю у світову економіку на заробітчани у країні та доведено, що одним із важливих каналів впливу на економічний розвиток була внутрішня міграція. Вченими виявлено зміни у показниках внутрішньої міграції, які були спричинені зменшенням чи збільшенням невизначеності у торговельній політиці, з якою стикаються китайські експортери в США. Було виявлено, що префектури, які стикаються із середнім зниженням невизначеності торговельної політики, зазнали збільшення внутрішнього рівня міграції на 24%, це результат, зумовлений мігрантами, які не мають високої кваліфікації та перебувають у стані працездатного віку. Нарешті, у цих префектурах значно збільшився робочий час «корінних» некваліфікованих робітників, а внутрішні мігранти знайшли роботу в місцях, куди вони мігрували [Facchini, G., Liu, M., Mayda, A. & Zhou, M. 2019].

Дослідженню впливу внутрішньої міграції на умови життя у великих містах Китаю присвячено роботу [Lin, Y., Ma, Z., Zhao, K., Hu, W. & Wei, J. 2018]. У ній автори емпірично оцінюють вплив міграції населення на ціни на житло

у великих містах Китаю. У роботі на прикладі 32 великих міст Китаю та за даними з 2007 по 2016 рік побудовано панельної моделі для емпіричного вивчення впливу міграції населення на ціни на міське житло. Автори вивчали ситуацію у Східному, Центральному та Західному регіонах Китаю. Результати цього дослідження показали, що на національному рівні приплив населення мав значну позитивну кореляцію з цінами на житло в містах, в яких збільшення темпу припливу населення на 1% збільшило ціни на міське житло на 0,31%. На регіональному рівні зростання притоку населення на 1% збільшило ціни на міське житло у Східному регіоні на 1,34%, але приплив населення не мав явного впливу на ціни на міське житло в Центральних та Західних регіонах. На основі результатів цього дослідження було запропоновано усунути дисбаланс пропозиції житла шляхом диверсифікації пропозицій на ринку нерухомості та вдосконалення системи доступного житла, а також вирішити проблеми дисбалансу пропозиції будівельної землі шляхом створення більш досконалої системи планування землекористування з урахуванням міграційних потоків у країні та окремих регіонах.

За результатами дослідження також аргументовано необхідність створення стимулів для розширення пропозиції житла у великих містах на національному рівні, дотримуючись тенденції урбанізації. За аналогічним сценарієм мають розвиватись і міські агломерації, в яких має бути розумно децентралізованим потік населення, що сприятиме здоровому та стабільному розвитку ринку нерухомості та просуванню сталої урбанізації. Ці пропозиції мають практичне значення для покращення соціально-економічного стану Китаю та інших країн, що розвиваються, бо спрямовані на запровадження координації між міграційними потоками та розширенням міст у процесі швидкої урбанізації [Lin, Y., Ma, Z., Zhao, K., Hu, W. & Wei, J. 2018].

Китайська модель ринку праці є одною з чітких світових моделей, поряд із шведською, американською, японською моделями. Особливістю цього ринку праці є його визначальна роль в процесі становлення КНР на міжнародній арені в умовах міжнародного поділу праці. За рахунок великих розмірів цього ринку (778 млн осіб робочої сили в 2020 році) Китаю вдалося отримати найвищі в світі темпи зростання. Економіка Китаю успішно пройшла стрес-тест в реальному часі під час пандемії коронавірусної хвороби, що дозволило КНР зберегти зростання ВВП, проте спричинило зростання рівня безробіття на початку 2020 року.

Так, максимальний рівень безробіття за останні 15 років у 6,2% був зафіксований у лютому 2020 року. Показово, що у першому кварталі 2020 року було також зафіксовано найгірший показник змін ВВП Китаю – -9,7%. Разом з тим після швидкої перемоги Китаю над пандемією COVID-19 ВВП країни постійно збільшується – 11,6% зростання у другому кварталі 2020 року; 3% зростання у третьому кварталі 2020 року та 2,6% зростання у четвертому кварталі 2020 року. Разом зі зростанням ВВП почалося відновлення і ринку праці країни. Так, рівень безробіття у Китаю у травні 2020 року зменшився до 5,9%; у серпні – до 5,4%; у грудні – до 5,2% [Trading Economics 2021].

Економічне зростання Китаю у 2020 році було досягнуто завдяки підвищенню рівня міжнародної конкурентоспроможності країни. Про це свідчить динаміка профіциту торгового балансу Китаю, який зріс до рекордно високого рівня в 78,17 млрд. доларів в грудні 2020 року у порівнянні з 47,25 млрд доларів у грудні 2019 року. Експорт зріс на 18 відсотків у річному обчисленні,

---

в той час як імпорт зріс лише на 6,5 відсотка. При цьому із-за торгівельної війни з США профіцит торгівлі Китаю зі США зменшився до 29,92 млрд доларів в грудні 2020 у порівнянні з 37,42 млрд доларів в листопаді. Разом із тим торгівельний баланс Китаю з іншими країнами світу у 2020 році суттєво покращився, тому в цілому за 2020 рік профіцит зовнішньої торгівлі Китаю становив 535,03 млрд. доларів (оскільки експорт зріс на 3,6 відсотка, тоді як імпорт впав на 1,1 відсотка), що є найкращим показником з 2015 року. Експорт до США зріс за рік на 7,9 відсотка до 451,8 млрд. доларів, тоді як імпорт із США зріс на 9,8 відсотка до 134,9 млрд. доларів, що, незважаючи на санкції США, призвело до профіциту торгівлі Китаю з США в розмірі 316,9 млрд. доларів за 2020 рік [Trading Economics, 2021].

Економічне зростання Китаю спрямо покращенню умов праці на території країни, зокрема зростанню середньої заробітної платні. Так, якщо у 2012 році у середньому працівники у Китаї заробляли 47593 юаня за рік, то в 2016 році ця сума збільшилась до 68993 юанів за рік, а наприкінці 2019 робітники у Китаї вже у середньому заробляли 93383 юаня, що дорівнювало 14300 доларів США. Дещо меншою була середня заробітна платня у промисловості КНР – 41650 юанів за рік у 2012 році, 59470 юаня за рік у 2016 та 78147 юанів за рік у 2019, що дорівнювало 11967 доларів США. Ці показники є меншими, ніж у Сінгапурі, Південній Кореї та Японії, але є вищими, ніж в інших країнах Азії, що розвиваються [Trading Economics, 2021].

На думку вчених, китайську модель ринку праці можна умовно поділити на 2 або на 3 сектори. У першому випадку є тільки два суб'єкта на ринку – держава та населення, між якими існують централізовані трудові відносини «державно-соціалістичного» типу. У другому випадку виділяють 3 сектори – державні підприємства, приватні підприємства та сільськогосподарські підприємства. Сьогодні через все більший ступінь інтеграції Китаю у світову економіку утворився новий сектор, що складається з іноземних спеціалістів.

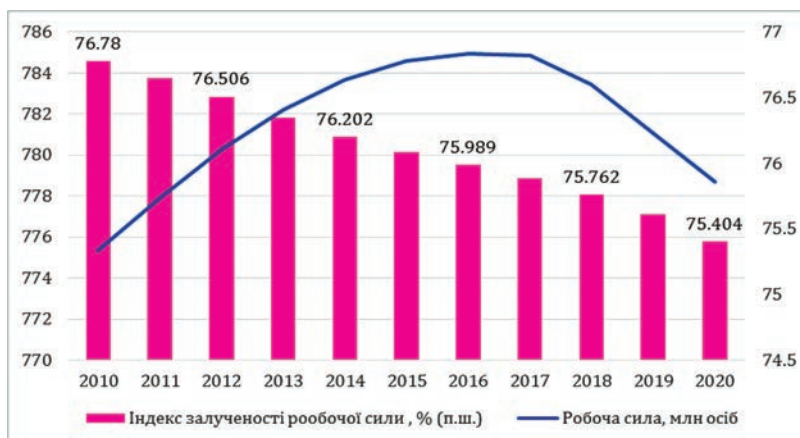
У 2002 році Китай офіційно затвердив активну національну політику зайнятості, яка реалізується й досі. Наразі здійснюється нова політика пріоритетів у сфері зайнятості, що була оприлюднена в 2020 році, яка фокусується на нових стратегіях навчання, розвитку в майбутніх робітників «soft-skills», та на створенні нових робочих місць. Слід зауважити, що китайська модель відрізняється плануванням, встановленням чітких цілей та контролем за їх виконанням, тобто є дуже централізованою. У результаті основні напрямки діяльності уряду є випереджаючий розвиток інфраструктури ринку праці через попит, пропозицію та продуктивність робочої сили.

Аналізуючи ринок праці Китаю, проаналізовані такі показники, як кількість робочої сили та її залученість (рис. 1).

Із 2016 року чітко прослідковується спадна динаміка кількості робочої сили та зменшення показника залученості робочої сили. Останній (Labor Force Participation Rate) вимірює кількість людей, які активно шукають роботу, а також тих, хто зараз працює. У ньому відсутні люди, які перебувають в установах (у в'язницях, будинках престарілих або психіатричних лікарнях), та військові. Він включає всіх інших людей працездатного віку (від 16 років) та порівнює частку тих, хто працює або шукає роботу поза домом, до тих, хто не працює або шукає роботу поза домом. За таким алгоритмом оцінюється залученість робочої сили, яка у 2020 році досягла мінімального за останні чотири роки значення. Це обумовлено тим, що чисельність безробітних значно зросла на

початку 2020 року, що пов'язано з пандемією та економічною кризою глобального рівня. Разом із тим економічне відновлення Китаю у другому-четвертому кварталах 2020 року сприяло покращенню і на ринку праці країни.

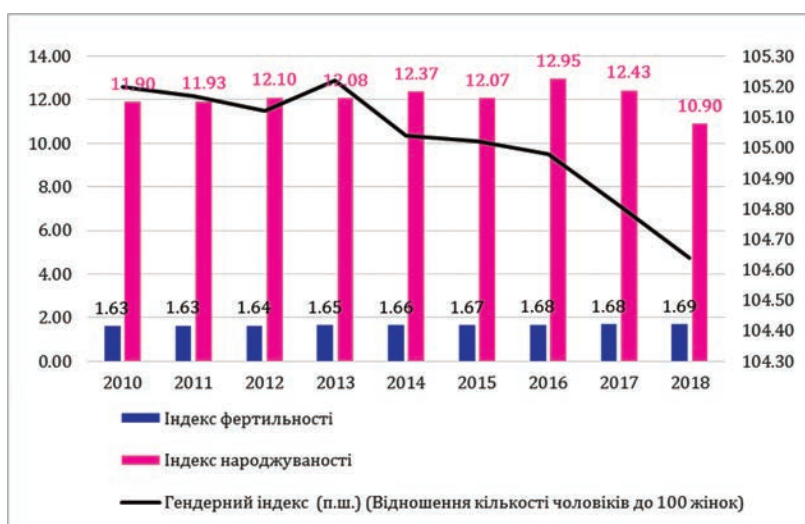

Рис. 1. Індикатори стану ринку праці в КНР за 2010–2020 рр.
Джерело: [World Bank Database 2020]

Важливим індикатором економічного потенціалу є кількість населення. Китай є світовим лідером за кількості населення, і в 2020 році приріст був найбільший за 10 років – 3% [OECD 2020].

У Китаї населення переважно належить до однієї етнічної групи Хань (91%), інші етнічні групи складають не більше 2% кожна.

Далі на рисунку 2 відображений індекс фертильності та народжуваності, який добре відображає та надає можливість спрогнозувати демографічну ситуацію в країні.

Рис. 2. Динаміка індексу фертильності та народжуваності КНР за останні 10 років
Джерело: [World Bank Database 2020].

Індекс фертильності є нижчим за норму в 2,15, за якою не відбувається виродження та старіння населення. Для КНР старіння населення є актуальною проблемою (в 2010 р. кількість осіб старше 60-ти років була 12,2% всього населення, в 2019 – вже 17,2%). Це навантажує державний бюджет та пенсійний фонд, а також сприяє зростанню податків, а отже навантаженню на бізнес.

Водночас країна зазнає дефіцит робочої сили, яку доводиться залучати з-за кордону. Слід також зауважити на велику кількість населення, що досягла 60-ти, 80-ти та навіть 100 років. Це є ознакою високого рівня медицини, проте в майбутньому це, безумовно, буде викликати проблеми в економіці та на ринку праці в Китаї.

Підсумовуючи, можна виділити наступні демографічні проблеми Китаю: старіння населення, низька народжуваність, а на ринку праці – зниження кількості робочої сили та зростання безробіття.

Отже, КНР потрібно зробити важливі кроки для повернення робочого населення з-за кордону, ефективного використання молодого робочої сили та залучення іноземних спеціалістів.

Китайська міграція обмежується як технічно (високий рівень бюрократії), так і організаційно (уряд реалізує певні програми залучення іноземців, проте встановлює високі кваліфікаційні пороги для участі у них). Еміграція з Китаю є більшою за внутрішній потік мігрантів в країну. Основні країни – реципієнти китайської еміграції – це розвинені країни світу (Азія – 64%, Америка – 24%, Європа – 7%, Океанія – 3%, Африка – 1% [Kyslytsyna 2015]).

На законодавчому рівні міграційний потік поділяється на громадян країни, що бажають виїхати за кордон, а також на реемігрантів та хуацяо (представників китайських діаспор за кордоном) з їхніми родичами [Anokhina 2012]. За різними оцінками, китайська діаспора нараховує приблизно 30-40 млн осіб, проте статистка із цього приводу відрізняється в різних джерелах. При цьому трудова міграція є найменш контрольованою та законодавчо регульованою. У планах КНР стати вже до 2030 року країною – реципієнтом, а не донором робочої сили, як є зараз [Kyslytsyna 2015].

Стаканов [Stakanov 2013] пропонує наступну періодизацію китайського міграційного процесу. Перший етап припадав на середину 19 ст. та тривав до 1949. Ключовою подією в цей період стало заснування Гонконгу Британською Імперією. Це сприяло активізації спочатку внутрішньої міграції, проте вже в 1850–1939 6 млн осіб виїхало з Гонконгу у Північну Америку та Австралію, згодом Сінгапур і Малайзію через відсутність обмежень в імміграційній політиці. Другий період (1949–1978 р.) припадав на правління Мао Цзедуна. У цей час посилювалася внутрішня міграція з міст в села. Це явище отримало назву «Культурна революція». Разом із тим був посилений контроль за мобільністю осіб за допомогою реєстрації громадян («Хукоу») та прикріплення осіб до певного місця проживання. Існує думка, що цей режим був запроваджений через голод задля прив'язки фермерів до землі.

У Третій період (1978–2000 р.) актуальним став напрям «Соціалістична модернізація», який наголошував на необхідності більш відкритої економіки. Відбулося спрощення внутрішньої трудової еміграції. Була впроваджена система відповідальності домогосподарств.

Цей період є досить неоднорідним і можна окреслити декілька етапів. Перший етап тривав з 1979 р. до 1983 р. та характеризувався сильним обмеженням міграції, навіть внутрішньої. На другому етапі (1984–1988 рр), уряд впроваджував

певні послаблення для внутрішньої міграції, проте контролював зайнятість населення та не дозволяв змінювати місце роботи. На третьому етапі (1989–1991) відбулася «хвиля сільської міграції» в міста проте в цей період обмеження почали діяти не на національному, а на регіональному рівні. Багато основних міст посилювали контроль за міграцією через зростання безробіття серед міського населення.

Сучасний період вже немає чітких обмежень для міграції, проте процеси не врегульовані урядом, тому існують проблеми з бюрократичною складовою. Активізується емігрантська хвиля в Гонконг, США, Японію, Канаду, Сінгапур, Таїланд, Австралію, Південну Корею, Макао, Італію. На сьогодні в країні і надалі існує дуже обмежена квота китайських «зелених карт», або ж дозволів на постійне проживання для іноземних громадян.

Мета уряду КНР полягає у зменшенні нерівності між «селом та містом», побудові сільської інфраструктури та створенні більш рівномірної збалансованої сільської структури на зразок східних територій країни, нових робочих місць для китайського населення. Ці цілі відображені в геополітиці КНР та можуть бути досягнуті в рамках проекту «Пояс і шлях».

Кількість міжнародних мігрантів, що проживають в Китаї, збільшилася у відносному вираженні до загальної кількості населення з 4% в 2000 році до 7,1% в 2015 році. Цей показник вище за середнє світове значення відношення кількості мігрантів до населення світу, що знаходиться на рівні 3%. Біженці складають дещо менше третини всіх мігрантів, що перебувають на території КНР, проте з 2005 року статистика щодо кількості біженців відображає статистичний рівень 300 тисяч чоловік. На жаль, статистичні дані щодо біженців можуть бути недостовірними через жорстку інформаційну політику КНР.

Перекази мігрантів – це один із ключових показників при аналізі міграційної ситуації в країні з економічної точки зору. Деякі країни світу, зокрема Україна, мають значні обсяги цих переказів, що впливає на економіку країни, сукупний попит та економічне зростання.

Обсяги отриманих переказів мігрантів Китайською Республікою складають за оцінкою Світового банку тільки 0,4% від ВВП, перекази із країни складають меншу частку – приблизно 0,1%. Це підтверджує відносну незалежність КНР від цих грошових надходжень.

Співвідношення притоку та відтоку грошових переказів на користь притоку є характерним для країн, що розвиваються, адже основними стимулами для еміграції китайського населення залишаються економічні стимули, а отже, в емігрантів з'являється можливість здійснювати грошові перекази на батьківщину в разі працевлаштування за кордоном.

Міграційні процеси, крім того, впливають на економіку країни за рахунок зміни рівня потенціального зростання країни в результаті зміни кількісних та якісних показників робочої сили. Міграційні процеси залежать від трудового законодавства, що впливає на обсяги міграційних потоків, наявності державних програм, що надають гранти іноземним спеціалістам, та активністю залучення іноземних спеціалістів для працевлаштування в вітчизняні компанії.

Виявимо вплив на ВВП Китаю таких факторів як обсяги міграційних грошових переказів, кількість мігрантів, що перебувають в КНР, та рівень безробіття.

Вплив цих факторів на ВВП досліджено за допомогою регресійної моделі з застосуванням методу найменших квадратів в програмі EViews). Статистичні дані моделі охоплюють річні часові ряди з 2000–2020 р., які були отримані з офіційного сайту Світового банку з [World Bank Database 2020].

Регресійна модель, побудована за методом найменших квадратів, дала наступні результати:

$$\text{GDP} = -8968,165 - 0,098 * \text{INF} - 3528,72 * \text{UNEMP} + 0,04 * \text{MIGR}$$

(-3,6***) (-6,5***) (10,76***)

$$R^2 = 0,97; \text{DW} = 1,55; \text{Fstat} = 294,35^{**}$$

у дужках наведений критерій Ст'юдента та показник статистичної значущості (* - 10%, ** - 5%, *** - 1%).

Високе значення за модулем коефіцієнтів Ст'юдента свідчить про те, що на залежну змінну (GDP – валовий внутрішній продукт) на загальноприйнятому рівні значущості 1% впливають незалежні змінні, а саме: INF – грошові перекази мігрантів у країну; UNEMP – рівень безробіття; MIGR – кількість мігрантів. Значення коефіцієнта Фішера (Fstat) свідчить про те, що модель загалом є значущою з вірогідністю помилки менше ніж 5%. Результат обчислювання коефіцієнту Дарбіна-Уотсона (DW) свідчить про відсутність у моделі автокореляції першого порядку. Знаки коефіцієнтів при незалежних змінних свідчать про те, що між зростанням ВВП та кількістю мігрантів є пряма залежність, а між зростанням переказів мігрантів у Китай та рівнем безробіття спостерігається зворотній взаємозв'язок.

Отже, згідно з отриманими результатами зростання обсягів грошових переказів мігрантів в Китай стримує економічне зростання. Ця залежність потребує подальшого вивчення, проте можливі причини цього явища можуть бути зумовлені значним відтоком висококваліфікованої робочої сили з країни, що призводить до зменшення потенціального економічного зростання КНР. Іншим чинником може бути вплив грошових переказів мігрантів на валютний курс юаня, зростання якого стримує збільшення ВВП.

Зростання рівня безробіття зменшує ВВП країни, а приріст кількості мігрантів, навпаки, призводить до економічного зростання КНР. Зараз темпи приросту кількості мігрантів дещо зменшуються, що корелює із зниженням зростання економіки. Це свідчить про ефективність державної політики країни щодо залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону.

Висновки. Результати аналізу, проведеного у статті, свідчать про те, що міграційні процеси вже істотним чином впливають на економічний розвиток Китаю. При цьому міграційні процеси, що є характерними для більшості країн в умовах глобалізації, довгий час були штучно зупинені державним регулюванням у КНР, але останні роки міграційна процеси стали одним з основних напрямів державної політики.

У часи становлення ринок праці був одним з визначальних факторів в формуванні міжнародної спеціалізації країни. У сучасному світі КНР ефективно використовує міграцію, особливо в розвинуті країни, як засіб покращення якісного рівня робочої сили та підвищення рівня освіти китайських громадян за кордоном.

З економічної точки зору еміграційні потоки з КНР, з одного боку, зменшують пропозицію висококваліфікованої робочої сили на національному ринку праці (це, насамперед, пов'язано з від'їздом громадян у розвинуті країни, які зацікавлені у залученні саме кваліфікованих фахівців), з іншого – збільшують грошові перекази в країну. Проте за результатами проведеного економетричного дослідження збільшення грошових переказів у країну в цілому стримує економічне зростання, бо негативний вплив від припливу додаткових коштів в іноземній валюті на валютний курс та відтік, завдяки міграції, висококваліфікованих фахівців перевищують позитивний вплив від переказів мігрантів на сукупний попит в економіці.

Демографічна ситуація є негативним фактором для економіки країни через старіння населення, а отже, зменшення кількості робочої сили. Уряд КНР, усвідомлюючи ці проблеми, вже впроваджує певні програми для залучення іноземних фахівців та стимулювання реєміграції.

Обсяги мігрантів з інших країн збільшуються стабільно кожного року, при цьому показник мігрантів-біженців залишається на незмінному рівні. Це виключає можливість збільшення обсягів мігрантів через політичні причини та свідчить про ефективність державної політики із залучення іноземних фахівців та загалом висококваліфікованої робочої сили в КНР.

Разом із тим стримуючими факторами ефективності впроваджених ініціатив є високий рівень бюрократизації та недостатньо реформована правова база у сфері міграції. Крім того, минулі обмеження для руху населення спричинили негативні наслідки у вигляді економічної нерівності всередині країни між сільськими регіонами та містами. Вектор розвитку Китаю в питанні міграційних процесів є позитивним, проте досі Китай не повною мірою використовує всі переваги глобального міграційного руху.

ЛІТЕРАТУРА

Антонюк Л.Л., Гальперіна Л.П. Інноваційно-технологічні виміри стратегічного партнерства України та Китаю. *Україна-Китай. Київ* : «MyCityPrint». 2018. № 13. С. 46–53.

Зуб М.Я. Особливості сучасної китайської моделі ринку праці та його інфраструктури. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 187–191.

Кислицина О.В. Особливості міграційних процесів КНР. 2015. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21683/60-62.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (отримано 2 січня 2021).

Коляда О.В. Оцінка сучасного стану економіки Китаю. (2019). URL : http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/doc/3950/1/2773_IR.pdf (отримано 12 січня 2021).

Мірзоев Д.Ш. Особливості формування міграційних потоків під впливом переструктуризації ринку праці. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2019. № 4. С. 76–83.

Українець Л.А. Ініціатива «Пояс і Шлях» як основа нарощування економічної експансії Китаю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 3. С. 109–113.

Оснач А.М. Особливості політики КНР із заохочення висококваліфікованої імміграції з використанням досвіду Сінгапуру та Японії. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. № 22. С. 50–56.

Стаканов Р.Д. Розвиток міграційного регулювання в Китаї: від обмеженої еміграції до імміграційного центру. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № 2. С. 168–173.

Чепеленко А.М., Чепеленко Д.С. Міжнародна міграція в умовах глобалізації: закономірності і тренди. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2015. № 2. С. 214–220.

Якубовський С.О., Цевух Ю.О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн: *Монографія. Одеса. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*. 2017. 274 с.

Anokhina, E.S. (2012), “The new Chinese migration policy and its regulation”, Tomsk: Tomsk State University, 248 p.

Baron R.M. & Kenny, D.A. (1986), The moderator – mediator variable distinction in social psychological research, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 51, pp. 1173–82.

Chinese Ethnic Groups (2020), “Overview Statistics”, *UNC Chapel Hill Libraries*, available at: URL : https://guides.lib.unc.edu/china_ethnic/statistics (accessed 15 January 2021).

Fang, T., & Lin, C. (2020), “Minimum wages and employment in China”, in *Minimum Wages in China*, Palgrave Macmillan, Singapore, pp. 71-112, available at: URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-2421-9_4 (accessed 5 January 2021).

Facchini, G., Liu, M., Mayda, A. & Zhou, M. (2019), “China’s “Great Migration”: The impact of the reduction in trade policy uncertainty”, *Journal of International Economics*, Volume 120, pp. 126–144.

Li, W., Lo, L., Lu, Y., Tan, Y., & Lu, Z. (2020). “Intellectual migration: considering China”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, pp. 1-21, available at: URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2020.1739393> (accessed 22 December 2020).

Lin, Y., Ma, Z., Zhao, K., Hu, W. & Wei, J. (2018), The Impact of Population Migration on Urban Housing Prices: Evidence from China’s Major Cities», *Sustainability*, 10, no. 9: 3169, available at: URL : <https://doi.org/10.3390/su10093169> (accessed 12 February 2020).

OECD (2020), “Population in China”, available at: URL : <https://data.oecd.org/pop/population.htm> (accessed 15 December 2020).

Population Pyramide in China (2020), available at: URL : <https://www.populationpyramid.net/china/2020/> (accessed 5 December 2020).

Trading Economics Database (2021), “China Economic Indicators” available at: URL : <https://tradingeconomics.com/china/indicators> (accessed 19 February 2021).

Wang, C., Akgüç, M., Liu, X., & Tani, M. (2020), “Expropriation with hukou change and labour market outcomes in China”, *China Economic Review*, Vol. 60, p. 101391, available at: URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1043951X1930152X> (accessed 22 November 2020).

Word Bank Data (2020) “Inward Migration Remittance”, available at: URL : <https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-10/Inward%20Remittance%20Flows%20-%20October%202020.xlsx> (accessed 22 December 2020).

Word Bank Data (2020) “Outward Migration Remittance”, available at: URL : <https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-10/Outward%20remittance%20flows%20-%20October%202020.xlsx> (accessed 22 December 2020).

World Bank Database (2020), available at: URL : <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=CN> (accessed 29 December 2020).

World Migration Report (2020), *International Organization For Migration*, available at: URL : https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (accessed 29 December 2020).

Yakubovskiy, S., Giorgio Dominese, Tetiana Rodionova & Julia Tsevukh (2020) “Impact of International Migration Flows on the European Union and Ukraine”, *Journal Transition Studies Review*, Vol. 27, Issue № 2, pp. 83–98.

REFERENCES

Antonyuk L. L., Hal’perina L. P. (2018), “Innovatsiyno-tehnolohichni vymiry stratehichnoho partnerstva Ukrainy ta Kytayu”, *Ukrayina-Kytay, K.: «MyCityPrint»*, № 13, pp. 46-53.

Zub M. Ya. (2020), “Osoblyvosti suchasnoyi kytays’koyi modeli rynku pratsi ta yoho infrastruktury”, *Ekonomichnyy prostir*, № 156, pp. 187-191.

Kyslytsyna O. V. (2015), “Osoblyvosti mihratsiynykh protsesiv KNR”, available at: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21683/60-62.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed 2 January 2021).

Kolyada O. V. (2019), “Otsinka suchasnoho stanu ekonomiky Kytayu”, available at: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/doc/3950/1/2773_IR.pdf (accessed 12 January 2021).

Mirzoyev D. Sh. (2019), “Osoblyvosti formuvannya mihratsiynykh potokiv pid vplyvom perestrukturyzatsiyi rynku pratsi”, *Komunal’ne hospodarstvo mist. Seriya: Ekonomichni nauky*, № 4, pp. 76-83.

Ukrayinets’ L. A. (2019), “Initsiatyva «Poyas i Shlyakh» yak osnova naroshchuvannya ekonomichnoyi ekspansiyi Kytayu”, *Naukovyy visnyk Uzhhorods’koho natsional’noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, № 3, pp. 109-113.

Osnach A. M. (2017), “Osoblyvosti polityky KNR iz zaokhochennya vysokokvalifikovanoyi immihratsiyi z vykorystanniam dosvidu Sinhapuru ta Yaponiyi”, *Naukovyy chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial’no-politychnykh dystsyplyn*, № 22, pp. 50-56.

Stakanov, R. D. (2013), “Rozvytok mihratsiynoho rehulyuvannya v Kytayi: vid obmezhenoyi emihratsiyi do immihratsiynoho tsentru”, *Aktual’ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, № 2, pp. 168-173.

Chepelenko A. M., Chepelenko, D. S. (2015), “Mizhnarodna mihratsiya v umovakh hlobalizatsiyi: zakonomirnosti i trendy”, *Naukovyy visnyk Mukachivs’koho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomika*, № 2, pp. 214-220.

Yakubovs’kyy S. O., Tsevukh Yu. O. (2017), “Mizhnarodna mihratsiya robochoyi syly yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku krayin”, *Monohrafiya. – Odesa. Odes’kyy natsional’nyy universytet imeni I.I. Mechnykova*, 274 p.

Anokhina, E.S. (2012), “The «new» Chinese migration policy and its regulation”, *Tomsk: Tomsk State University*, 248 p.

Baron R.M. & Kenny, D.A. (1986), «The moderator – mediator variable distinction in social psychological research», *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 51, pp. 1173-82.

Chinese Ethnic Groups (2020), “Overview Statistics”, *UNC Chapel Hill Libraries*, available at: https://guides.lib.unc.edu/china_ethnic/statistics (accessed 15 January 2021).

Fang, T., & Lin, C. (2020), “Minimum wages and employment in China”, in *Minimum Wages in China*, Palgrave Macmillan, Singapore, pp. 71-112, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-2421-9_4 (accessed 5 January 2021).

Facchini, G., Liu, M., Mayda, A. & Zhou, M. (2019), “China’s “Great Migration”: The impact of the reduction in trade policy uncertainty”, *Journal of International Economics*, Volume 120, pp. 126-144.

Li, W., Lo, L., Lu, Y., Tan, Y., & Lu, Z. (2020). “Intellectual migration: considering China”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, pp. 1-21, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2020.1739393> (accessed 22 December 2020).

Lin, Y., Ma, Z., Zhao, K., Hu, W. & Wei, J. (2018), “The Impact of Population Migration on Urban Housing Prices: Evidence from China’s Major Cities”,

---

Sustainability, 10, no. 9: 3169, available at: <https://doi.org/10.3390/su10093169> (accessed 12 February 2020).

OECD (2020), “Population in China”, available at: <https://data.oecd.org/pop/population.htm> (accessed 15 December 2020).

Population Pyramide in China (2020), available at: <https://www.populationpyramid.net/china/2020/> (accessed 5 December 2020).

Trading Economics Database (2021), “China Economic Indicators” available at: <https://tradingeconomics.com/china/indicators> (accessed 19 February 2021).

Wang, C., Akgüç, M., Liu, X., & Tani, M. (2020), “Expropriation with hukou change and labour market outcomes in China”, *China Economic Review*, Vol. 60, p. 101391, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1043951X1930152X> (accessed 22 November 2020).

Word Bank Data (2020) “Inward Migraton Remittance”, available at: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-10/Inward%20Remittance%20Flows%20-%20October%202020.xlsx> (accessed 22 December 2020).

Word Bank Data (2020) “Outward Migraton Remittance”, available at: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-10/Outward%20remittance%20flows%20-%20October%202020.xlsx> (accessed 22 December 2020).

World Bank Database (2020), available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=CN> (accessed 29 December 2020).

World Migration Report (2020), *International Organization For Migration*, available at: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (accessed 29 December 2020).

Yakubovskiy, S., Giorgio Dominese, Tetiana Rodionova & Julia Tsevukh (2020) “Impact of International Migration Flows on the European Union and Ukraine”, *Journal Transition Studies Review*, Vol. 27, Issue № 2, pp. 83-98.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2021

UDC 339.977

CHINA'S GLOBAL COMPETITIVENESS

Yu. Chaliuk

ORCID: 0000-0002-4128-392X

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

54/1, Peremogy avenue, Kyiv, 03057, Ukraine

Lamur4ik07@gmail.com

The work performed structure-factor analysis of the global competitiveness of China. The Global Competitiveness Index, the Ease of Doing Business Index, the Global Innovation Index, the International Digital Competitiveness Rating and the Global Financial Centers Index were used. Today, China is one of the largest and most developed economies in the world, a powerful space and nuclear power, a leading global player. Its trade, technological and investment impact is felt around the world. China has developed the production of almost the entire range of consumer goods, equipment, and electronics for both domestic use and for business, trade, industrial and agricultural production. China has evolved from an underdeveloped poor country into a middle-income economy. In 2019, purchasing power parity was \$ 10,839 per year. In a global pandemic, the Chinese economy has suffered the least economic losses. In 2020, China's GDP grew by 2%, while other countries have a negative figure. A new five-year plan for 2021–2025 has been launched, based on a dual circulation strategy. The effectiveness of this innovative strategy is to increase the transparency of domestic financial transactions and business processes and to expand foreigners' access to China's capital markets. China aspires to become a high-income country by the end of 2025 (\$ 12,536 per PPP). According to the Global Competitiveness Index in 2019, China ranked 28th and ahead of countries in all technological indicators and innovations. Analysts at the World Economic Forum also praised China's achievements in developing the labour market and improving the skills of its staff. They predict that the Chinese economy in dollar terms will outpace the US economy by 2028. In order to maintain a high position in the ranking of leaders of global economic development, China has set the following tasks: first, the implementation of digitalization of the economy and robotics; secondly, ensuring the permanence of education and quantum breakthrough; third, the implementation of the block chain concept and dual circulation strategy in the domestic capital market; fourth, the creation of a digital version of the Yuan as an alternative to the dollar; fifth, the development of renewable energy and innovative production technologies; sixth, the use of artificial intelligence.

Key words: China, global competitiveness, Chinese economy, Thucydides trap, Chinese megatrends, digital economy, dual circulation strategy.

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КИТАЮ

Ю. О. Чалюк

У роботі здійснено структурно-факторний аналіз глобальної конкурентоспроможності Китаю. Використано Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс лег-

© 2021 Yu. Chaliuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

кості ведення бізнесу, Глобальний індекс інновацій, Міжнародний рейтинг цифрової конкурентоспроможності та Індекс глобальних фінансових центрів. Нині Китай – одна із найбільших і найрозвиненіших економік світу, могутня космічна та ядерна держава, провідний глобальний гравець. Його торговельний, технологічний та інвестиційний вплив відчутний у всьому світі. Він розвинув виробництво практично всього асортименту споживчих товарів, обладнання, електроніки як для побутового користування, так і для бізнесу, торгівлі, промислового та аграрного виробництва. Китай перетворився з нерозвинутої бідної країни на економіку із середнім рівнем доходу на душу населення. У 2019 році паритет купівельної спроможності становив 10 839 дол. на рік. В умовах глобальної пандемії китайська економіка зазнала найменших економічних втрат. У 2020 році ВВП Китаю зріс на 2%, тоді як інші держави мають негативний показник. Розпочато новий п'ятирічний план на 2021–2025 роки, в основі якого лежить стратегія подвійного обігу. Результативність цієї інноваційної стратегії полягає у збільшенні прозорості внутрішніх фінансових транзакцій та бізнес-процесів та у розширенні доступу іноземців до ринків капіталу КНР. Китай прагне стати державою з високим рівнем доходу до кінця 2025 року (12 536 дол. за ПКС). За Індексом глобальної конкурентоспроможності у 2019 році Китай посів 28-е місце та випереджає країни за всіма технологічними показниками та інноваціями. Також аналітики Всесвітнього економічного форуму високо оцінили здобутки Китаю у сфері розвитку ринку праці та покращенні навичок трудового персоналу. Вони прогнозують, що китайська економіка у доларовому еквіваленті випередить економіку США до 2028 року. Щоб утримувати високі позиції у рейтингу лідерів глобального економічного розвитку Китай поставив такі завдання: по-перше, здійснення цифровізації економіки і роботизації; по-друге, забезпечення перманентності освіти і квантового прориву; по-третє, реалізація блокчейн-концепції та стратегії подвійної циркуляції на внутрішньому ринку капіталів; по-четверте, створення цифрової версії юаня як альтернативи долару; по-п'яте, розвиток відновлювальної енергетики та інноваційних технологій виробництва; по-шосте, використання штучного інтелекту.

Ключові слова: Китай, глобальна конкурентоспроможність, китайська економіка, пастка Фуکیدіда, китайські мегатренди, цифрова економіка, стратегія подвійного обігу.

Питання глобальної конкурентоспроможності Китаю доцільно розглянути в історичній ретроспективі та хронологічній послідовності. Такий підхід дасть можливість вирішити такі завдання: по-перше, визначити основні детермінанти зростання китайської економіки; по-друге, досліджуючи такі інтегральні показники, як Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс легкості ведення бізнесу, Глобальний індекс інновацій, Міжнародний рейтинг цифрової конкурентоспроможності та Індекс глобальних фінансових центрів, показати високий рейтинг КНР серед держав світу; по-третє, ідентифікувати новітні ефективні механізми глобальної конкурентоспроможності Китаю.

Суперечливі відносини між США та Китаєм повертають дослідників до античних часів, наслідків Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою, яку описав давньогрецький історик Фуکیدід у 431–404 роках до н. е. Відомо, що після перемоги над Персією Афіни стали могутньою морською державою та прагнули похитнути домінування Спарти. Проте зазнали поразки у Пелопоннеській війні, а Спарта закріпила своє домінування. Як наслідок, війна виснажила обидві держави та поглибила кризу полісної системи. Узагальнюючи досвід минулого, провідний аналітик Гарвардського університету Грехем Аллісон опублікував книгу *«Приречені на війну: Чи зможуть Америка та Китай уникнути пастки Фуکیدіда?»*, де обґрунтував неминучість війни двох конкуруючих держав через швидке економічне зростання Китаю та втрату США своєї могутності на світо-

вій арени [Graham 2017]. Такої ж думки дотримується професор Колорадського університету Стів Чан у своїй праці *«Пастка Фукідіда? Історична інтерпретація, логіка розслідування та майбутнє китайсько-американських відносин»*. Учений попереджає про важливість пошуку рівноваги та балансу сил між Китаєм та США [Chan 2020]. Натомість дослідник Пекінського університету Ху Бо не бачить для США загрози у Китаї та спростовує гіпотезу Грехема Аллісона. На думку автора, Китай має шанси вистояти проти США тільки у Західній частині Тихого океану. Цікавими є сучасні наукові розвідки американського спеціаліста з питань міжнародної економіки Чарльза Кіндлебергера [Kindleberger 2013]. Науковець бачить головну причину глобальної економічної кризи 1930-х у небажанні США взяти на себе роль світового гегемона. За логікою його дослідження після витіснення Великої Британії, яка тоді визнавалась передовою нацією, США так і не спромоглися забезпечити стабільність повоєнних міжнародних відносин. Учений попереджає, якщо Китай витіснить США, аналогічна ситуація може повторитись і з ним. Залишаючись вільним актором, могутній Китай не сприятиме міжнародному порядку.

На відміну від холодної війни між США і СРСР, де точилась боротьба за сфери економічного та ідеологічного впливу, нині США та Китай конкурують за технологічне домінування. У 2019 році американський уряд увів санкції проти китайських телекомунікаційних компаній “Huawei” та “ZTE” через загрозу безпеці комп’ютерної системи США. Політику санкцій підтримала Швеція та заборонила використання телекомунікаційного обладнання Huawei та ZTE у мережі 5G. Велика Британія повністю видалила устаткування Huawei з мережі 5G. Бельгія відмовилась від Huawei та вибрала Nokia. Японія ж не буде приєднуватись до плану Вашингтона щодо позбавлення китайських компаній доступу до сучасних телекомунікаційних мереж.

Американські дослідники увели у науковий обіг з 1990 року поняття *«китайська загроза»* (China threat), що означає зміну геометрії міжнародних відносин, посилення економічного потенціалу Китаю та загрози для глобального домінування США. Відомий політолог Збігнев Бжезінський, який був радником з національної безпеки американського президента Джиммі Картера, спрогнозував майбутні процеси зовнішньополітичної трансформації світу та відвів Китаю роль нового геополітичного суперника США. В умовах протистояння капіталістичних США та комуністичного СРСР найбільшу загрозу становила ланцюгова реакція *«ефекту доміно»*, яка могла розпочатись у країнах Південно-Східної Азії. Уперше цей ефект був розглянутий у 1954 році американським президентом Дуайтом Ейзенхауером. У теорії доміно він обґрунтував загрозу глобальній економічній та військовій гегемонії США через поширення на той час комунізму та розгортання антиколоніальних рухів [Arnold 1991]. Досить було одній країні в регіоні стати соціалістичною, як за нею слідували інші (див. рис. 1).

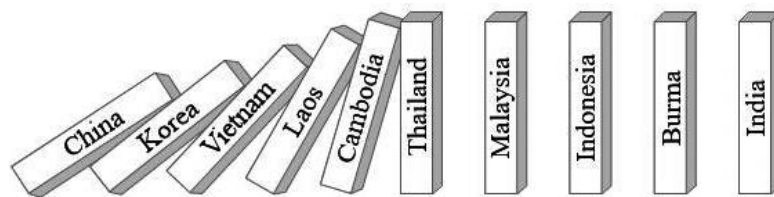

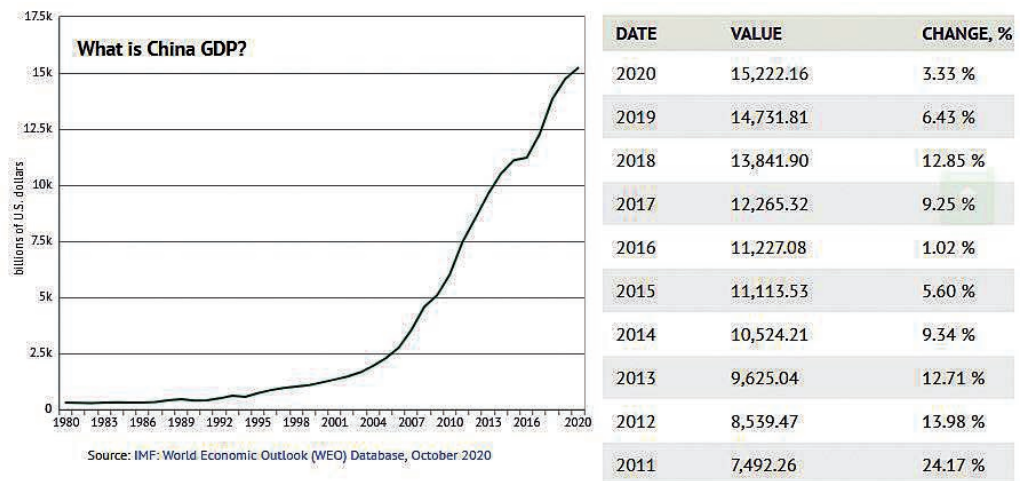
Рис. 1. Ланцюгова реакція «ефекту доміно»

Джерело: [Arnold 1991]

Зовнішня політика Китаю побудована на доктрині «три півночі, чотири моря», згідно з якою Китай має подолати «три півночі у чотирьох морях» (Північноатлантичний альянс, Росію і Північноамериканські Сполучені Штати). Натомість США вибрали стратегію А. Мехена, відому як «ланицюг анаконди», що блокує доступ Китаю до сировинних баз та ізолює його вихід до теплих морів на півдні. Залучення до НАТО країн Східної Європи та взяття під контроль регіону Близького Сходу остаточно замкне «кільце анаконди» [Вишневська 2007].

Сучасним соціально-економічним трендом КНР присвячена книга 2012 року випуску відомого соціолога Джона Нейсбіта «Китайські мегатренди: 8 стовпів нового суспільства». У ній автор виокремив вісім шляхів розвитку китайського суспільства.

Перший стовп. Його основа – планова економіка, доповнення – ринкове регулювання. У 1978 році керівник Китаю Ден Сяопін проголошує курс на соціалістичну ринкову економіку, яка поєднує дві системи, планово-розподільчу та ринкову. Ефективність такого курсу демонструє динаміка зростання рівня ВВП країни на рисунку 2 [Кноета 2020].

Рис. 2. Динаміка зростання рівня ВВП Китаю з 1980 по 2020 рр.
Джерело: [Кноета 2020]

Другий стовп. Покращення добробуту китайського населення.

Третій стовп. Гнучка управлінська стратегія. Поширення децентралізованого управління. Уряд визначає політику, а громадяни створюють нові економічні інститути.

Четвертий стовп. Запровадження пілотних проектів, а за умови їх успіху поширення позитивного досвіду на всю територію країни.

П'ятий стовп. Побудова двох цивілізацій – матеріальної та духовної. Акцент на культурному розвитку Китаю та поширенні його культури за кордоном.

Шостий стовп. Китай – глобальний гравець, який посилює свої позиції на світовій арені, стає членом таких міжнародних організацій, як ООН, СОТ, БРІКС, АТЕС, ШОС, G20,

Сьомий стовп. Досягнення соціальної справедливості; збільшення кількості середнього класу як головної рушійної сили зростання.

Восьмий стовп. Інноваційний розвиток є пріоритетом для країни [Таран 2015].

Китайський учений Чжен Юннйань доповнює дослідження свого американського колеги Джона Нейсбіта та публікує у 2019 році книгу «Мегатренди: наступний крок Китаю» [Yongnian 2019]. У своїй науковій праці він ідентифікує майбутні перспективні тенденції розвитку країни, до яких належать:

- *трансформація економіки.* Державні підприємства повинні посилити комерціалізацію, бути відкритими та суспільно корисними;
- *підвищення якості вироблених товарів та послуг.* «Зроблено у Китаї» повинне асоціюватись з високими стандартами якості, а не з дешевою робочою силою;
- *започаткування нового тренду «Зібрано у Китаї»*, адже багато закордонних ТНК випускають свою продукцію саме на його території;
- *розгортання Четвертої промислової революції*, що супроводжується розвитком Індустрії 4.0, роботизації, діджиталізації та збільшенням інвестування у сфери Internet of Things (IoT) та Big Data;
- *реалізація ініціативи* голови КНР Сі Цзіньпіна «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI), що є найбільшим інфраструктурним проектом сучасності та відкриває нові шляхи співробітництва 127 країн-учасниць і 29 міжнародних організацій за системою win-win;
- *дотримання концепції економічного Шовкового шляху та морського Шовкового шляху XXI століття*, яка поширюється на Азію, Європу, Близький Схід, Африку та Латинську Америку.

Для визначення міжнародної конкурентоспроможності КНР доцільно звернути увагу на дослідження журналу “Fortune”, який опублікував у 2020 р. рейтинг топ-500 найбільших компаній світу *Fortune Global 500* [Fortune 2020]. За цим рейтингом уперше число китайських компаній (129) перевищило кількість американських (121). За допомогою *Індексу глобальних фінансових центрів (GFCI)*, який оцінює 111 міст за 5 параметрами, можна ідентифікувати глобальних лідерів, що впливають на світову фінансову сферу (див. рис. 3).

Centre	GFCI 28		GFCI 27		Change in	
	Rank	Rating	Rank	Rating	Rank	Rating
New York	1	770	1	769	0	▲ 1
London	2	766	2	742	0	▲ 24
Shanghai	3	748	4	740	▲ 1	▲ 8
Tokyo	4	747	3	741	▼ 1	▲ 6
Hong Kong	5	743	6	737	▲ 1	▲ 6
Singapore	6	742	5	738	▼ 1	▲ 4
Beijing	7	741	7	734	0	▲ 7
San Francisco	8	738	8	732	0	▲ 6
Shenzhen	9	732	11	722	▲ 2	▲ 10
Zurich	10	724	14	719	▲ 4	▲ 5

Рис. 3. Рейтинг GFCI світових фінансових центрів, 2020 р.

Джерело: [GFCI 2020]

Науковий аналіз даних рис. 3 дозволяє зробити висновок про лідируючі позиції Нью-Йорка (1-е місце) та Лондона (2-е місце). Проте очевидним є швидке розширення масштабів економічної діяльності й залучення великих інвесторів до азійських фінансових центрів – Шанхаю (3-є місце), Гонконгу (5-е місце), Сінгапуру (6-е місце), Шеньчженю (9-е місце). Для оцінки ефективності роботи фінансових центрів у 5 сферах (бізнес-середовище, людський капітал, інфраструктура, розвиток фінансового сектору та репутація) наводимо дані окремо по кожній з п’яти галузей конкурентоспроможності (див. рис. 4).

Rank	Business Environment	Human Capital	Infrastructure	Financial Sector Development	Reputational
1	New York	New York	New York	New York	New York
2	London	London	London	London	London
3	Hong Kong	Hong Kong	Tokyo	Shanghai	Singapore
4	Geneva	Luxembourg	Singapore	Singapore	Hong Kong
5	Chicago	Singapore	Hong Kong	Hong Kong	Tokyo
6	Singapore	Paris	San Francisco	Frankfurt	Shanghai
7	Amsterdam	Shanghai	Stockholm	Zurich	Geneva
8	Beijing	Chicago	Beijing	Beijing	Beijing
9	Shanghai	Tokyo	Shanghai	San Francisco	Zurich
10	Zurich	Beijing	Amsterdam	Paris	Toronto

Рис. 4. Ефективність роботи фінансових центрів у 5 сферах, 2020 р.

Джерело: [GFCI 2020]

Рейтинговий аналіз рис. 4 доводить, що Нью-Йорк та Лондон займають лідируючі позиції у всіх галузях, проте їх наздоганяє Гонконг (3-є місце у сфері бізнес-середовища і людського капіталу та 4-є місце у галузі інфраструктури і розвитку фінансового сектору). Шанхай, Пекін, Шеньчжень посіли перші 10 місць у різних сферах конкурентоспроможності.

Всесвітній економічний форум ідентифікує цифрові технології як ключовий двигун економічних перетворень, взаємодії бізнесу, уряду і суспільства [WDCR 2020]. У 2020 році був опублікований **Міжнародний рейтинг цифрової конкурентоспроможності** (*World Digital Competitiveness Ranking*), що спирається на три фактори.

Фактор I – знання (knowledge) охоплює нематеріальну інфраструктуру, яка необхідна для навчання та упровадження інноваційних технологій.

Фактор II – технологія (technology) визначає законодавчий ландшафт розвитку цифрових технологій.

Фактор III – майбутня готовність (future readiness) економіки до цифрових трансформацій.

Оцінюючи й порівнюючи показники держав за Міжнародним рейтингом цифрової конкурентоспроможності та здійснюючи їх ранжування, можна визначити переможців 2020 року, до яких належать США – 1-е місце, Сінгапур – 2-е місце, Данія – 3-є місце. Китай у цьому рейтингу посідає 16-е місце, піднявшись на 6 позицій порівняно з 2019 р. (див. рис. 5). Спеціалісти прогнозують, що Китай увійде до Топ-10 цифрових країн світу напередодні 2025 року.

Міжнародна група наукових аналітиків Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у *Глобальному індексі інновацій* (*The Global Innovation Index, GII*) аналізує механізми інноваційної діяльності на підприємствах 131 країни світу за такими параметрами, як: людський капітал і знання, інститути, інфраструктура, рівень розвитку ринку та бізнесу, новітні технології, креативність [GII 2020]. Таблиця 1 наочно демонструє залежність інноваційного розвитку країни від рівня доходу громадян. Серед 131 держави світу Китай посів 14-е місце та увійшов до групи країн із середнім рівнем доходу (менше 32 тис дол. на рік). А лідерами інноваційного розвитку стали Швейцарія, Швеція та США.

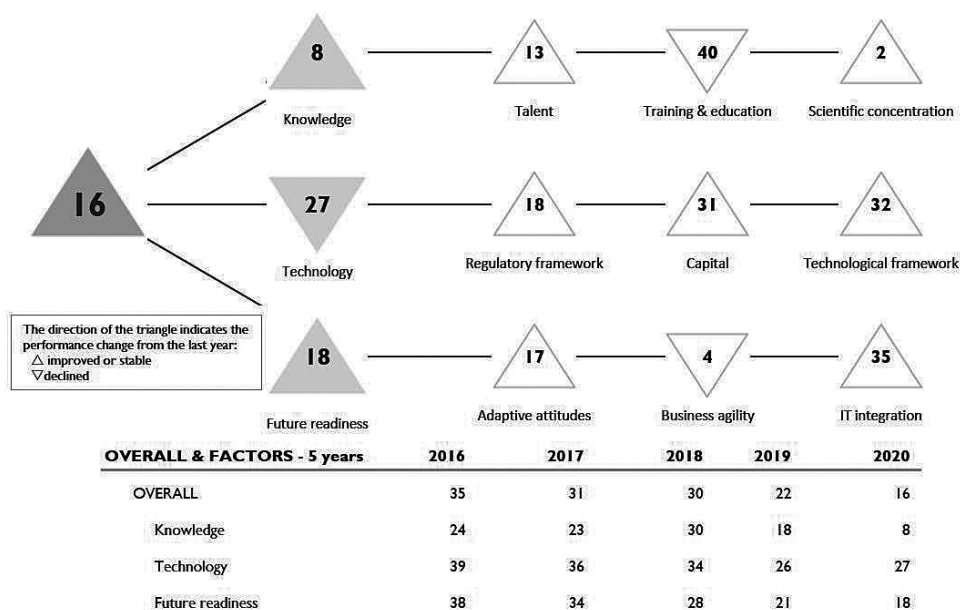

Рис. 5. Китай у Міжнародному рейтингу цифрової конкурентоспроможності
Джерело: [WDCR 2020]

Таблиця 1

Залежність інноваційного розвитку країни від рівня доходу, 2020 р.

Група країн з високим рівнем доходу, 49 країн		Група країн з середнім рівнем доходу, 37 країн		Група країн з доходом нижче середнього, 29 країн		Група країн з низьким рівнем доходу, 16 країн	
1. Швейцарія (1) 2. Швеція (2) 3. США (3) 4. Велика Британія (4) 5. Нідерланди (5) 6. Данія (6) 7. Фінляндія (7) 8. Сінгапур (8) 9. Німеччина (9) 10. Корея (10)		1. Китай (14) 2. Малайзія (33) 3. Болгарія (37) 4. Таїланд (44) 5. Румунія (46) 6. Росія (47) 7. Чорногорія (49) 8. Туреччина (51) 9. Маврикій (52) 10. Сербія (53)		1. В'єтнам (42) 2. Україна (45) 3. Індія (48) 4. Філіппіни (50) 5. Монголія (58) 6. Молдова (59) 7. Туніс (65) 8. Марокко (75) 9. Індонезія (85) 10. Кенія (86)		1. Танзанія (88) 2. Руанда (91) 3. Непал (95) 4. Таджикистан (109) 5. Малаві (111) 6. Уганда (114) 7. Мадагаскар (115) 8. Буркіна-Фасо (118) 9. Малі (123) 10. Мозамбік (124)	
Дохід на душу населення, тис. дол.							
>US\$32,000		<US\$32,000		<US\$15,000		<US\$6,000	
Топ-3 найбільш інноваційні економіки за регіонами							
Латинська Америка та Кариби	Північна Америка	Європа	Південно-Східна Азія, Океанія	Північна Африка і Західна Азія	Африка південніше Сахари	Центральна і Південна Азія	
Чилі Мексика Коста-Ріка	США Канада	Швейцарія Швеція Велика Британія	Сінгапур Корея Гонконг Китай	Ізраїль Кіпр ОАЕ	Маврикій Кенія Танзанія	Індія Іран Казахстан	

Джерело: [GII 2020].

За допомогою *Індексу глобальної конкурентоспроможності* Всесвітнього економічного форуму визначимо рейтинг Китаю за такими 12 параметрами, як: макроекономічна стабільність, споживчий ринок, соціально-трудові відносини, фінансова система, розмір внутрішнього ринку, якість інститутів, стан інфраструктури, рівень проникнення інформаційних технологій і сучасних комунікацій, сфера охорони здоров'я, якість освіти, динаміка бізнес-розвитку, здатність до інновацій (див. рис. 6).

China 28th /141

Рис. 6. Індекс глобальної конкурентоспроможності Китаю за 2019 р.

Джерело: [GCI 2020]

У 2019 році Китай посів 28-е місце серед 141 країни та став лідером серед економік країн БРІКС [GCI 2020]. Сильні сторони Китаю: величезний розмір ринку (100; 1-е місце), макроекономічна стабільність (98,8; 39-е місце) та інноваційні можливості (64,8; 24-е місце). Китай випереджає 25 країн-членів ОЕСР за розвитком ІКТ (78; 18-е місце). Тривалість життя населення становить у КНР 68,1 року, що на півтора року довша, ніж у США, та майже на 1 рік коротша за середнє значення по ОЕСР. Проте функціонування ринку праці (59,2; 72-е місце) потребує серйозних змін через недостатній захист прав робітників, низьку участь жінок у виробничому процесі, часті конфлікти у виробничих відносинах, скорочення заробітної плати, високі податки на працю та відсутність внутрішньої мобільності. До слабких сторін Китаю належить інфраструктура (36; 119-е місце) та соціальний капітал (43,3; 119-е місце).

Міжнародний рейтинг Ведення бізнесу "Doing Business – 2020" оцінює легкість започаткування бізнесу у 190 країнах світу за параметрами: реєстрація підприємств, отримання дозволу на будівництво, підключення до електромереж, найм робочої сили, реєстрація власності, кредитування, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів та платоспроможність. Китай у 2020 році посів 31-е місце (77,9). Він увійшов до 10 країн світу, які з 2018 по 2020 роки змогли швидко та ефективно спростити умови ведення бізнесу (див. рис. 7).

The 10 economies improving the most across three or more areas measured by <i>Doing Business</i> in 2018/19												
Economy	Rank	Change in DB score	Reforms making it easier to do business									
			Starting a business	Dealing with construction permits	Getting electricity	Registering property	Getting credit	Protecting minority investors	Paying taxes	Trading across borders	Enforcing contracts	Resolving insolvency
Saudi Arabia	62	7.7	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓
Jordan	75	7.6					✓		✓			✓
Togo	97	7.0	✓	✓	✓	✓	✓					
Bahrain	43	5.9		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tajikistan	106	5.7	✓				✓			✓		
Pakistan	108	5.6	✓	✓	✓	✓			✓	✓		
Kuwait	83	4.7	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		
China	31	4.0	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
India	63	3.5	✓	✓						✓		✓
Nigeria	131	3.4	✓	✓	✓	✓				✓	✓	

Рис. 7. Топ-10 країн за Індексом легкості ведення бізнесу, 2020 р.

Джерело: [Doing Business 2020]

За Індексом легкості ведення бізнесу (див. рис. 8) покращилися китайські показники у реєстрації підприємств (27), отриманні дозволу на будівництво (33), підключенні до електромереж (12), захисті інвесторів (28), оподаткуванні (105), міжнародній торгівлі (56), забезпеченні виконання контрактів (5) та платоспроможності (51).

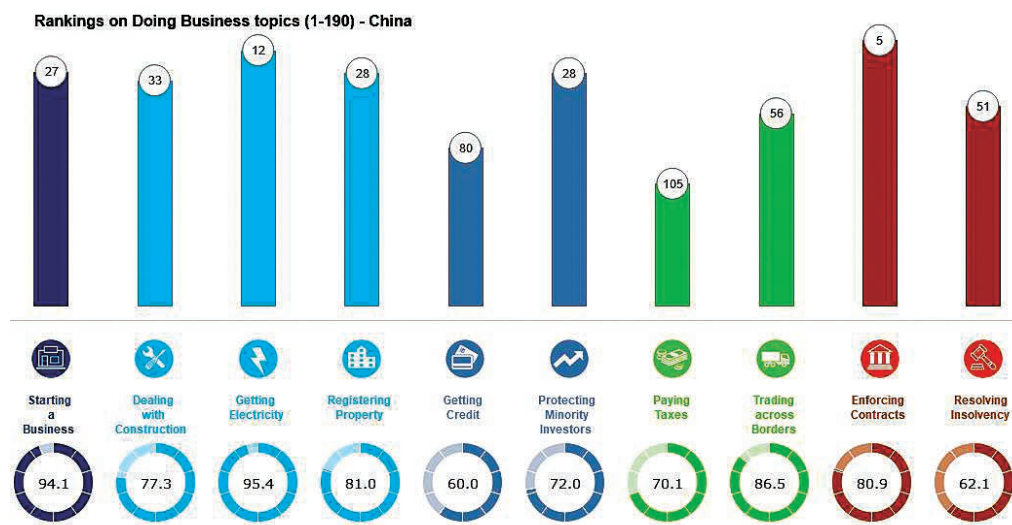

Рис. 8. Китай за Індексом легкості ведення бізнесу, 2020 р.

Джерело: [Doing Business 2020]

На думку аналітиків *Центру економічних і ділових досліджень (CEBR)*, Китай у 2028 році випередить США та стане провідною економікою світу [CERB 2020].

За прогнозами CEBR (див. рис. 9) американська економіка у період з 2022 по 2024 роки буде зростати на 1,9%. Далі її зростання сповільниться до 1,6%. Натомість Китай покаже щорічне зростання у 5,7% до 2025 року, а з 2026 по 2030 роки – у 4,5%.

Ranking out of 193	2005	2010	2015	2020	2021	2025	2030	2035
China	5	2	2	2	2	2	1	1
United States	1	1	1	1	1	1	2	2
India	13	9	7	6	6	5	3	3

China	2005	2010	2019	2020	2021	2025	2030	2035
GDP, local currency bn (constant prices)	27,734	47,373	89,583	91,242	98,085	120,591	150,449	181,894
GDP, USD bn (constant prices)	2,822	6,762	13,817	14,059	15,162	19,391	26,365	34,919
GDP, USD bn (current prices)	2,290	6,034	14,402	14,861	16,380	22,556	33,718	49,108
Rank	5	2	2	2	2	2	1	1

Рис. 9. Динаміка розвитку Китаю до 2035 р.

Джерело: [CERB 2020]

Швидкому економічному зростанню Китаю сприяла політика «чотирьох модернізацій», яку у 1978 році проголосив лідер КПК Ден Сяопін. Реформування зазнали галузі національної оборони, сільського господарства, промисловості, науки. Були поставлені стратегічні завдання: *по-перше*, до 2010 р. збільшити валову продукцію промисловості та сільського господарства, забезпечити населення нормальними умовами життя; *по-друге*, здійснити технологічний прорив до 2021 р., налагодити відносини з країнами-сусідами; *по-третє*, стати світовим лідером до 2049 р. та перетворити Китай на високотехнологічну країну. Головним було правильно розставити **пріоритети китайської влади у внутрішній та зовнішній сферах**:

1. **Нагодувати людей, адже людина понад усе**, збільшити кількість робочих місць, покращити умови праці.

2. **Одягнути громадян**, забезпечити дешевим та доступним одягом.

3. **Одягнути увесь світ**. Через дешевизну робочої сили і доступні ресурси великі ТНК виробляють або комплектують свою продукцію на території Китаю. Плюси отримують ТНК, економлячи на собівартості товару, а також Китай, збільшуючи кількість робочих місць, закордонних інвестицій, зростання ВВП країни. Інтерес до закупівлі китайських товарів та послуг виникає як у великих компаній, приватних підприємців, так і у простих громадян. Популярністю користується продукція компаній Huawei, Xiaomi, OnePlus, Lenovo, MEIZO, TP-LINK. Компанії, які мають виробничі потужності у Китаї, – Cerruti 1881, Coccinelle, Furla, Ermenegildo Zegna, Patrizia Pepe, Roberto Cavalli, Valentino, Rifle. Слід також згадати про роздрібну торгову платформу AliExpress, яка присутня у більш ніж 220 країнах і регіонах. Майданчик пропонує покупцям різні категорії товарів, серед яких – ювелірні вироби, одяг, товари для будинку, електронні пристрої.

4. **Нагодувати увесь світ**. Китай з 1973 року – член ФАО (**Food and Agriculture Organization, FAO**). Вони співпрацюють у галузях продовольчого та сільськогосподарського розвитку, включаючи інноваційну інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, активізацію екосистем та біорізноманіття, зменшення бідності та збільшення глобального здоров'я [FAO 2020]. Нині Китай – друга за величиною економіка світу, яка використовує власні досягнення для боротьби з голодом та бідністю в інших країнах. У 1996 р. КНР

розпочала спеціальний проєкт у рамках *Програми співпраці Південь-Південь (SSC) ФАО*, де обмінюється своїм досвідом реформ у галузі сільського господарства та продовольчої безпеки (див. рис. 10).

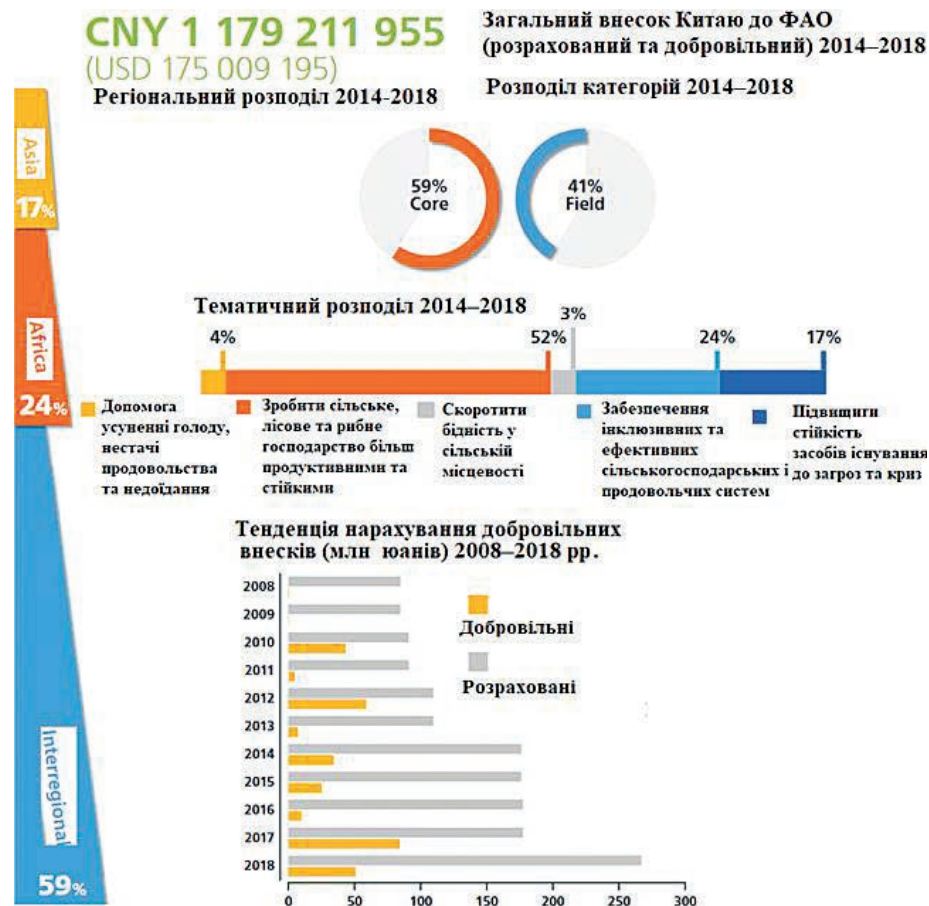

Рис. 10. Співпраця Китаю та ФАО, 2014–2018 рр.

Джерело: [FAO 2020]

Станом на 2020 рік країною було надано 539 млн юанів (80 млн дол.) на підтримку зусиль ФАО щодо подолання бідності та підвищення продовольчої безпеки за рахунок досвіду Китаю.

В узагальнюючих висновках слід назвати новітні ефективні механізми глобальної конкурентоспроможності Китаю:

- *цифровізація економіки і суспільства*, застосування цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів. Трендом *Четвертої промислової революції* є проникнення цифрових технологій в економіку;
- *цифрова версія юаня як альтернатива долару*. Нова китайська цифрова валюта базується на блокчейн-технології;
- *стратегія подвійного обігу, подвійної циркуляції грошових потоків на внутрішньому і зовнішньому рівнях*. Результативність цієї інноваційної стратегії полягає у збільшенні прозорості внутрішніх банківських операцій, фінансових транзакцій, бізнес-процесів та у розширенні доступу іноземців до ринків капіталу КНР;

– *роботизація* як відповідь не тільки на глобальні демографічні зміни, але й на світову економічну кризу, пов'язану з пандемією. Ситуація з пандемією доводить, що роботи можуть звільнити працівників від фізичного навантаження та забезпечити безперервне виробництво;

– *відновлювальна енергетика* стає світовим трендом. Актуалізує питання її використання, роботизація, ефективний розвиток якої залежить від нових джерел енергії;

– *перманентність освіти та штучний інтелект* мають найбільший потенціал кардинально змінити суспільне життя, зробивши його ефективнішим та продуктивнішим;

– *квантовий стрибок*, прорив у розвитку квантової обчислювальної техніки, яка знаходиться у зародковому стані. На будівництво національної квантової лабораторії Китай виділив 10 млрд дол.

У сучасних турбулентних умовах використання інноваційних технологій, поєднання цифрового і матеріального аспектів виробництва, венчурне інвестування в освіту й науку відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності як на рівні підприємств, так і держави загалом. Принципово важливо не забувати про етичну сторону використання штучного інтелекту, створення нового типу машин, недопущення їх негативного впливу та шкоди людству. Як ніколи, нині актуальна розробка та ратифікація країнами Меморандуму про збереження і непорушність гуманістичних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

Вишнеvsька І.Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння. *Сходознавство*. 2007. № 39/40. С. 24–34.

Нейсбит Дж. Китайские мегатренды: 8 столпов нового общества. Москва : Астрель, 2012. 317 с.

Таран М.А. Піднесення Китаю: творення гармонії чи породження конфлікту? *Східний світ*. 2015. № 2. С. 131–139.

Arnold J. *The First Domino: Eisenhower, the Military, and America's Intervention in Vietnam* Hardcover. Chicago: William Morrow & Co. 1991. 444 p.

Doing Business, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Doing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf> (accessed 27 January 2021).

FAO, available at: <http://fao.org/3/ca4948en/ca4948en.pdf> (accessed 27 January 2021).

Fortune Global 500, available at: <http://fortune.com/global500/2015/search/> (accessed 27 January 2021).

CERB, available at: <http://cebr.com/service/macroeconomic-forecasting> (accessed 27 January 2021).

Chan S. *Thucydides's Trap?: Historical Interpretation, Logic of Inquiry, and the Future of Sino-American Relations* Hardcover. Michigan : University of Michigan Press, 2020. 268 p. GCI, available at: http://3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed 27 January 2021).

GFCI, available at: http://longfinance.net/media/documents/GFCI_28_Full_Report_2020.09.25_v1.1.pdf (accessed 27 January 2021).

GIІ, available at: <https://globalinnovationindex.org/Home> (accessed 27 January 2021).

Graham A. *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* London : Scribe, 2017. 364 p.

Kindleberger C.P. The World in Depression 1929–1939. California : University of California Press, 2013. 336 p.

Knoema, available at: <https://knoema.ru/atlas/Китай/ВВП> (accessed 27 January 2021).

WDCR, available at: <https://imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2020/> (accessed 27 January 2021).

Yongnian Z. Megatrends: Next step of China Beijing. Dongfang: The Eastern Publishing Co. Ltd, 2019. 533 p.

REFERENCES

Vyshnevs'ka I.H. (2007), “Viys'kovyy potentsial SShA i Kytayu: protystoyannya”, *Skhodoznavstvo*, Vol. 39/40, pp. 24–34. (In Ukrainian).

Neysbit Dzh. (2012), “Kitayskiye megatrendy: 8 stolpov novogo obshchestva”, Astrel', Moskva. (In Russian).

Taran M.A. (2015), “Pidnesennya” Kytayu: tvorennya harmoniyi chy porodzhennya konfliktu?”, *Skhidnyy svit*, Vol. 2, pp.131–139. (In Ukrainian).

Arnold J.(1991), “The First Domino: Eisenhower, the Military, and America's Intervention in Vietnam Hardcover”, William Morrow & Co, Chicago.

Doing Business (2020), available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Doing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf> (accessed 27 January 2021).

FAO (2020), available at: <http://fao.org/3/ca4948en/ca4948en.pdf> (accessed 27 January 2021).

Fortune Global 500 (2020), available at: <http://fortune.com/global500/2015/search/> (accessed 27 January 2021).

CERB (2020), available at: <http://cebr.com/service/macroeconomic-forecasting/> (accessed 27 January 2021).

Chan S. (2020), “Thucydides's Trap?: Historical Interpretation, Logic of Inquiry, and the Future of Sino-American Relations Hardcover”, University of Michigan Press, Michigan.

GCI (2019), available at: http://3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed 27 January 2021).

GFCI (2020), available at: https://longfinance.net/media/documents/GFCI_28_Full_Report_2020.09.25_v1.1.pdf (accessed 27 January 2021).

GII (2020), available at: <http://globalinnovationindex.org/Home> (accessed 27 January 2021).

Graham A. (2017), “Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?”, Scribe, London.

Kindleberger C.P. (2013), “The World in Depression 1929–1939”, University of California Press, California.

Knoema (2020), available at: <http://knoema.ru/atlas/Китай/ВВП> (accessed 27 January 2021).

WDCR (2020), available at: <https://imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2020/> (accessed 27 January 2021).

Yongnian Z. (2019), “Megatrends: Next step of China Beijing”, The Eastern Publishing Co. Ltd, Dongfang.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021

UDC 339.9

CHINESE ECONOMIC GROWTH IN 2008 AND 2020: INFRASTRUCTURE ACCELERATION AND JILIN PROVINCE INSTANCE

P. Shevchenko

PhD student in World Economics
Economics School of Jilin University
Changchun, Jilin province, the P.R.C
shevchenko92ua@163.com

The paper elaborates on the issue of means carried out by the Chinese government in 2008 and the third and fourth quarters of 2020 after the coronavirus outbreak and following economically devastating lockdowns to substantially maintain and even increase the domestic economic growth. Herein the focus is on the infrastructure investment as one of the most efficient tools of boosting the economic growth and its practical implementation nationally in China last year.

In the beginning, the economic recovery efforts of Chinese government in 2008 and 2020 are under scrutiny thereafter the author pays close attention to the infrastructure investment projects conducted in Jilin province, which is located in the Northeast of China. It is considered the striking example of the successful economic recovery in 2020 achieved by the advanced infrastructure construction due to the three main reasons.

Firstly, the decrease in the industrial output seriously undermined the economic performance of the province last year indeed. However, the infrastructure investment helped to avoid the negative economic growth and finally show up the positive dynamics of local economy in 2020.

Secondly, having being at the core of national industry fifty years ago, Jilin province has already lost its status as the driver of Chinese economy. Nowadays it is the recipient of financial subsidies from the central government. That is why the infrastructure investments in the province have to provide a framework for the development of new industries and improvement of the current ones, thus giving the region a change to become economically successful.

Thirdly, new infrastructure definitely changes the outlook of the province and reshapes the image of it. Infrastructure creates the grounds for the stable economic growth in the near future. Therefore, in the following years, the province will face the boost of urbanization and become the more advanced production base attracting both local and foreign investors.

Key words: China, Chinese economic growth, infrastructure investment, Jilin province, Chinese infrastructure investment, Jilin economic development.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КИТАЮ У 2008 ТА 2020: ІНФРАСТРУКТУРНЕ ПРИСКОРЕННЯ ТА ПРИКЛАД ПРОВІНЦІЇ ЦЗІЛІНЬ

П. В. Шевченко

Стаття фокусується на вжитих заходах уряду Китаю щодо підтримання та стимуляції економічного розвитку в КНР після кризи 2008 року та після спалаху COVID-19 у

© 2021 P. Shevchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

третьому та четвертому кварталах 2020 року. У роботі досліджується роль інфраструктурних інвестицій як одного з найбільш ефективних інструментів пришвидшення національного економічного зростання, які були імплементовані у КНР минулого року.

Спочатку вивчаються заходи підтримки економічного розвитку у Китаї у 2008 та 2020 роках, після чого автор досліджує економічне відновлення в провінції Цзілінь у Північно-Східному Китаї та роль інфраструктурних інвестицій у цьому. На думку автора, провінція може вважатися прикладом вдалого економічного відновлення та ефективного інфраструктурного інвестування через три основні причини.

По-перше, економіка провінції здебільшого тримається на промисловому виробництві, спад у якому негативно позначився на економічному зростанні на початку 2020 року. Але прискорене інфраструктурне інвестування допомогло підтримати економічний ріст та навіть показати позитивну динаміку економічного зростання провінції за 2020 рік.

По-друге, будучи одним із ключових економічних центрів 50 років тому, нині Цзілінь отримує фінансові дотації з центрального бюджету, саме тому інфраструктурні інвестиції покликані буквально надати другий шанс провінції і створити базис для розвитку промисловості та стати економічно більш успішною.

По-третє, нова інфраструктура має фізично змінити вигляд провінції та надати їй новий імідж. Вона зможе створити базу для подальшого сталого економічного розвитку та росту урбанізації з подальшим перетворенням провінції на один із промислових центрів майбутнього з фокусом на розвиток автомобілебудування; а також продовжувати успішно приваблювати внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Для Цзілінь ПІІ є одним із важливих чинників підтримки економічного розвитку.

Ключові слова: Китай, китайський економічний ріст, інфраструктурні інвестиції, провінція Цзілінь, китайські інфраструктурні інвестиції, економічний розвиток провінції Цзілінь.

Важливість суспільних активів. Інфраструктура – це стратегічний драйвер економічного розвитку, який має неймовірний потенціал та капіталомісткість. Створюючи чи вдосконалюючи транспортну систему, сфери охорони здоров'я і захисту навколишнього середовища, національна інфраструктура відображає актуальний рівень розвитку країни. Ця кореляція усвідомлювалася державними діячами минулого: дороги, що зведені за часів Римської імперії, все ще впливають на економічну активність 2000 років потому [Dalgaard 2018].

У сучасному світі інфраструктурні інвестиції, з одного боку, є інструментом макроекономічної стабілізації, адже їх мультиплікатор значно більший за інші фінансові інтервенції, а з іншого – спонукають зростання продуктивності. Будучи, як правило, державними, вони критично важливі для приватного бізнесу. Наприклад, у США кожні US \$100 інфраструктурних інвестицій збільшують продуктивність підприємств у середньому на US \$17 [Bivens 2017, 2].

«Інвестування в інфраструктуру стимулює економічний розвиток» – цю аксіому прискіпливо вивчали економісти у 80–90-х роках минулого століття, особливо Девід Алан Ашауер, який емпірично довів – інфраструктура є одним із факторів виробництва, а її руйнація призводить до падіння його ефективності [Aschauer 1989, 8]. Дослідження Нортон вказують, що поліпшення комунікаційної інфраструктури, зокрема інформаційної та телекомунікаційної систем, пришвидшує національний економічний ріст [Norton 1992].

Історично інфраструктурні інвестиції довели свою ефективність. Вони були часткою розвитку західних країн (а також СРСР) після Другої світової війни, потім стали інструментом піднесення країн Азії. Наприклад, Сінгапур перетворився на фінансовий та транспортний хаб глобального рівня, а інфраструктурні інвестиції у цій країні збільшувалися на 30% щорічно з 1966

по 1972 роки [Lim 2008, 234]. Вони стали каталізатором економічного розвитку Китайської Народної Республіки після імплементації політики реформ та відкритості, коли щорічно становили у середньому 9,5% з 1979 по 2018 роки та фактично подвоювали ВВП країни кожні 8 років. Економічний ріст був наполовину здійснений інвестуванням у інфраструктурні проекти. З іншого боку, його підтримало стрімке зростання продуктивності праці. Це дозволило КНР станом натеper створити найбільшу у світі виробничу базу й досягти статусу першої економіки планети¹.

Тільки з 1997 по 2017 рік інвестиції Китаю у транспортні комунікації становили ¥ 40 трлн (US \$5,7 трлн), щорічно збільшуючись на 18,4%. Довжина залізничного сполучення з 1978 року зростає на 75000 кілометрів, з яких 25000 – це колія високошвидкісних потягів. Довжина доріг за 40 років зростає на 3,8 млн кілометрів, з яких автобани становлять 136000. Станом на 2016 у Китаї було збудовано 6096 портів та 228 аеропортів².

Інвестуючи у суспільні активи, Китай досяг трьох основних цілей. По-перше, створена інфраструктура поряд з реформами в КНР надала можливість розвитку малому та середньому підприємництву, зокрема у сільській місцевості. Населення було зацікавлене в максимізації випуску продукції та отриманню прибутків. Це стосувалось усіх сфер зайнятості: від сільського господарства до державних промислових гігантів (SOE).

По-друге, підприємства інвестували у збільшення власної продуктивності та конкурентоспроможності продукції (модернізацію), а потім активно виходили зі своєю пропозицією на глобальні ринки. Уряд підтримував виробників політикою «експортної дисципліни»³.

По-третє, фінансова політика держави слугувала розвитку сільського господарства та промисловості. Створені інвестбанки – Державний банк розвитку (国家开发银行), Ексімбанк Китаю (中国进出口银行) та Банк розвитку сільського господарства (中国农业发展银行) – стали буквально «економічними паровими двигунами» [Studwell 2013], які розвивали національну промисловість та інфраструктуру.

Кореляція між соціально-економічним розвитком та інфраструктурними інвестиціями у КНР протягом останніх сорока років, окрім прямого, лінійного, має також нелінійний характер через велику кількість проектів (кількість була важливіша за якість), що призводило до регіонального короткострокового стрімкого економічного росту [D'Emurger 2000, 109].

Це помітно у віддалених від східного узбережжя провінціях, там реалізація інфраструктурних проектів дала поштовх економічному росту, але потім зменшення інвестування, в тому числі й на підтримку інфраструктури, сповільнило економічне зростання. Яскравим прикладом є місто Ордос у провінції Внутрішня Монголія, де певна кількість інфраструктури ще поки не експлуатується через недостатню кількість населення. Темпи економічного росту міста сповільнились з 15%⁴ до 6,8% у 2016 [任明杰 2018].

---

¹ Amadeo K. (2020), Largest Economies in the World, available at: <https://www.thebalance.com/world-s-largest-economy-3306044>.

² 国家统计局 (2018), available at: http://www.stats.gov.cn/zjtj/ztfx/ggkf40n/201809/t20180906_1621360.html.

³ Підприємства, які продавали свої товари на світових ринках, отримували фінансові бонуси від уряду.

⁴ China's Modern Day Ghost Cities, available at: <https://www.managementstudyguide.com/china-modern-day-ghost-cities.htm>.

Необхідність створення інфраструктури для розвитку економіки навіть знайшла відображення у китайській мові: крилатим став вираз «хочеш розбагатіти – спочатку відремонтуй (збудуй) дорогу» (要想富、先修路). Його використав Президент Сі Цзіньпін у 2014 щодо необхідності розвитку інфраструктури в Азії⁵.

Сам вислів уперше озвучив у 1980-х голова повіту у провінції Сичуань, коли пояснював селянам важливість прокладення дороги. Після будівництва і запуску проєкту щорічний дохід селян зріс із 300 до 681 юанів⁶.

Інфраструктурне прискорення Китаю у 2008 та 2020 роках. Фінансова криза 2008 року стала серйозним викликом для світової економіки, а рік потому, у 2009, вперше з часів Другої світової війни вона показала негативну динаміку, скоротившись на 2,3%. Зростання китайського ВВП зменшилось з 14,2% у 2007 до 9,2% у 2009, а експорт у 2009 скоротився на 17% через спад попиту на зовнішніх ринках⁷.

Загалом, країни вибрали монетарні механізми подолання наслідків кризи, такі як бейлаут (купівля державою у банків проблемних активів), кількісне пом'якшення (купівля Центральним банком фінансових активів, буквально вливаючи ліквідність до економіки), зниження процентних ставок (здешевлення грошей та пожвавлення економічної активності), податкові пільги і стимулюючі заходи для промисловості та інші.

Але макроекономічна комбінація Китаю з подолання кризи складалася з активної фіскальної політики (інвестиції у інфраструктуру), більш м'якої монетарної політики, яка скоротила депозитну процентну ставку (deposit interest rate) з 4,14% до 2,25%, а боргову процентну ставку з 7,47% до 5,31% (loan interest rate), та політики стабільного обмінного курсу (Центральний банк Китаю активно здійснював інтервенції на валютний ринок, аби не допустити збільшення ціни юаню стосовно долара США).

При цьому КНР знаходилася у сильній фіскальній позиції, адже майже не мала дефіциту держбюджету у період з 2000 по 2008 роки – відношення дефіциту в процентному співвідношенні до ВВП не перевищувало 3%, а у 2007 Китай мав бюджетний профіцит.

Окрім цього, станом на 2008 рік країна мала значні золотовалютні запаси, котрі оцінювалися у US \$1,95 трлн [Ming 2009].

Величина інфраструктурних інвестицій становила ¥ 4 трлн (US \$586), або 12,5% китайського ВВП, станом на листопад 2008 року, тобто була одним із найбільших «реанімаційних пакетів економіки» у світі на той час. Ці інвестиції були покликані замінити спадаючий глобальний попит та надмірну ставку Китаю на експорт як один із основних чинників економічного росту⁸.

Фінансування йшло із центрального (було виділено ¥ 1,2 трлн), провінційних та місцевих бюджетів. Основна частина коштів (¥ 1,5 трлн) мала піти на будів-

---

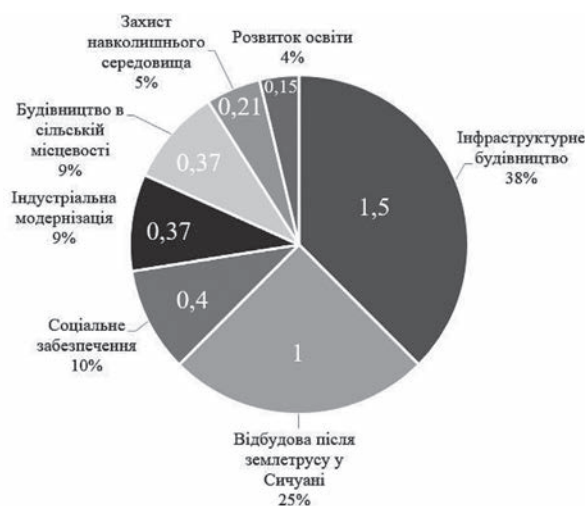
⁵ 人民网-人民日报海外版 (2014), 习近平: 要想富 先修路 人心齐 泰山移, available at: <http://cpc.people.com.cn/n/2014/1025/c64094-25907196.html>.

⁶ 向前 (2019), 要想富, 先修路: 最早在四川眉山县发扬光大, available at: https://www.sohu.com/a/339011536_100114155.

⁷ Li L., Willett T., Zhang N. (2011), The Effects of the Global Financial Crisis on China's Financial Market and Macroeconomy, available at: <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>.

⁸ до 2008 року відношення експорту КНР до її ВВП становило 32%, а відношення експорту до імпорту – 59%. У 2007 році чистий експорт становив 20% росту ВВП Китаю [Ming 2009, 2].

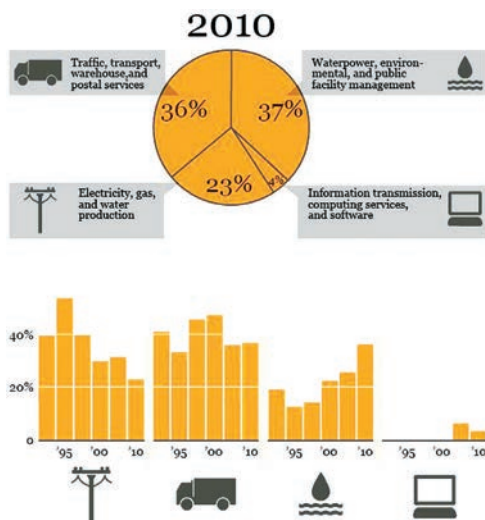
ництво суспільних активів, таких як залізниця, дороги та аеропорти, другою за величиною інвестування була стаття відбудови інфраструктури у провінції Сичуань після землетрусу у 2008 році (¥ 1 трлн), по ¥ 370 млрд було призначено будівництву у сільській місцевості та індустріальній модернізації (рис. 1).

Рис. 1. Розподілення фінансового стимулу у Китаї для подолання кризи 2008 року за сферами (трлн ¥)

Source: [Fardoust, Lin, Luo 2012, 6]

Після закінчення реанімаційного плану, який був розрахований на два роки, з 2008 по 2010, можна побачити, як розподілилися напрями фінансування у розрізі інфраструктури та динаміку інвестицій у неї з 1995 по 2010 роки: 37% коштів було вкладено в гідроенергетику та захист довкілля, 36% у транспортні системи, 23% в електрифікацію, комунікації газо- та водопостачання, 4% в інформаційні комунікації (рис. 2).

Рис. 2. Інфраструктурні інвестиції та їх динаміка у процентному співвідношенні за роками

Source: [Wertime, Barreda 2013]

За цей період у КНР активними темпами розвивалась мережа високошвидкісних потягів, створювалися автобани та ГЕС. Будувалися грандіозні культурні об'єкти. Наприклад, у провінції Цзілінь, у місті Дуньхуа (敦化市) була побудована 48-метрова «золота» статуя Будди (金鼎大佛) – одна з найвищих у світі, вартість проєкту становила ¥ 380 млн (US \$54,2 млн).

При цьому інфраструктурні інвестиції довели свою ефективність. Згідно із Національним бюро статистики Китаю, у 2009 вкладення в інфраструктуру становили ¥ 6,1 трлн, а у 2010 ¥ 7,2 трлн. Порівняно з 2008 вони збільшилися на ¥ 0,97 трлн, а з 2009 на ¥ 1,13 трлн. Припустимо – інвестиційний мультиплікатор становить 1,5⁹. Тоді $0,97 * 1,5 = 1,45$ трлн, які було додано до ВВП Китаю. При цьому у 2009 економічний ріст КНР становив 9,2%, або ¥ 2,89 трлн. Тобто частка інфраструктурних інвестицій становила 4,6% росту ВВП Китаю у 2009 році ($(1,45 * 9,2) / 2,89 = 4,6$). У 2010 ВВП Китаю збільшився на 10,3%, а саме на ¥ 3,72 трлн, з яких інфраструктурні інвестиції становили $1,13 * 1,5 = 1,69$ трлн, а їх частка у економічному рості за 2010 рік ($(1,69 * 10,3) / 3,72 = 4,6\%$). За обидва роки інвестиції становили майже половину економічного росту ВВП [Huang, Zhou 2013].

Більш того, швидке відновлення китайської економіки корелювало зі світовою, тобто економіка КНР стала фактично флагманом глобальної, а її частка в останній драматично зростала (рис. 3).

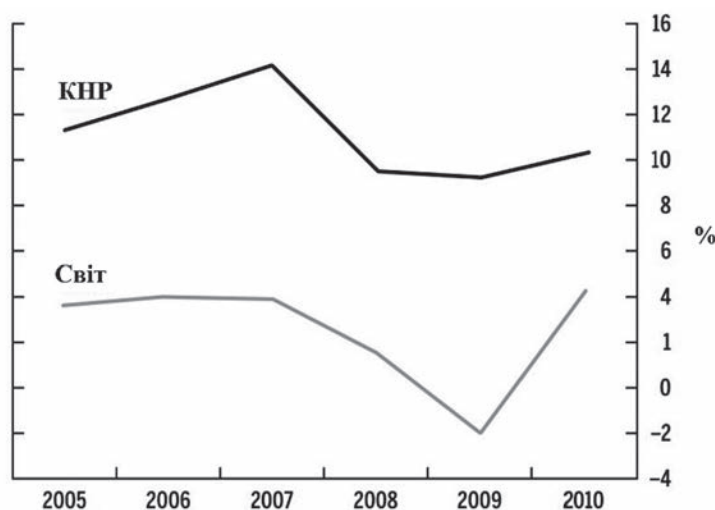

Рис. 3. Динаміки китайської та світової економіки протягом кризи, у відсотках [Lin 2017, 217]

Насамперед це було через збільшення споживання у країні, в тому числі імпортних товарів та послуг, що стало доказом того, що КНР може продукувати економічне зростання не тільки через експорт, який довго вважався єдиним ідіосинкратичним рушієм економічного розвитку Китаю. Фактично глобальна економіка стала зацікавлена у покращенні економічного добробуту жителів КНР та становленню у ній сталого середнього класу, який би підтримував належний рівень споживання.

У 2020 китайська економіка стала першою, яка зазнала збитків через епідемію вірусу COVID-19 та локдаунів. Саме тоді у КНР основний економічний індикатор – PMI (індекс ділової активності, який позначає динаміку стану

⁹ згідно з дослідженням Шанхайського транспортного університету.

речей) знизився на 14,3 пункта, з 50 до 35,7¹⁰, що означало тимчасовий розрив великої кількості виробничих ланцюжків та зупинку підприємств.

Заходи уряду Китаю щодо приборкання поширення вірусу та підтримки економіки дозволили країні отримати позитивну динаміку економічного зростання за 2020 рік, яка становила 2,3%, або ¥ 2,5 трлн.

З одного боку, це були найменші темпи росту за 40 років, а з іншого – на фоні стагнації світової економіки це стало справжнім досягненням. Первинний сектор економіки зріс на 3%, вторинний – на 2,6%, а третинний – на 2,1%. При цьому інвестиції у фіксовані активи збільшились на 2,9%, або ¥ 1,5 трлн, тобто склавши майже 60% від усього економічного росту за 2020 (рис. 4). Інші 40% були складені зростанням експорту із Китаю різноманітного медичного обладнання та електронних гаджетів [World Bank 2020].

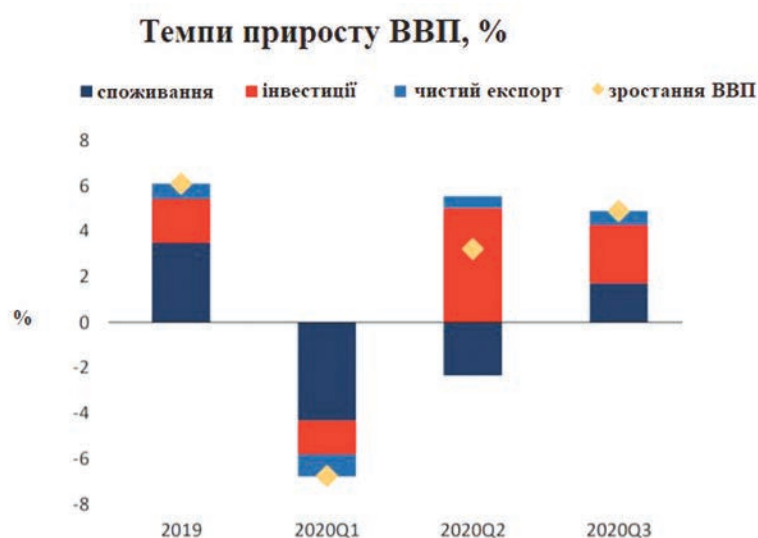

Рис. 4. Темпи зростання економіки КНР у 2020 році [World Bank 2020]

Інфраструктурні витрати зросли на 0,9%, з них інвестиції в інформаційні комунікації зросли на 16%, захист навколишнього середовища – на 8,6%, водопостачання – на 4,5%, а в транспортні комунікації – на 1,8% [国家统计局 2021].

Також саме вони стали первинним драйвером відновлення економіки КНР після локдаунів, згодом поступившись інвестиціям у нерухомість та виробничий сектор. Інфраструктурні інвестиції продемонстрували динаміку до 10% росту навесні 2020 року (рис. 5).

Тобто в 2020, як і в 2008, традиційні інфраструктурні інвестиції були наріжним каменем відновлення економіки Китаю. Будівництво транспортних комунікацій дозволило значно поліпшити макроекономічні показники КНР у кризові роки. Але минулого року, окрім інвестування в традиційну інфраструктуру, уряд Китаю оголосив про початок створення «нової інфраструктури» (新型基础 або 新基础)¹¹.

¹⁰ National Bureau of Statistics of China, Purchasing Managers Index for February 2020, available at: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202003/t20200302_1729254.html.

¹¹ Xinhua (2020), Economic Watch: China speeds up “new infrastructure” investment to combat economic pressure, available at: http://www.xinhuanet.com/english/2020-03/05/c_138846271.htm.

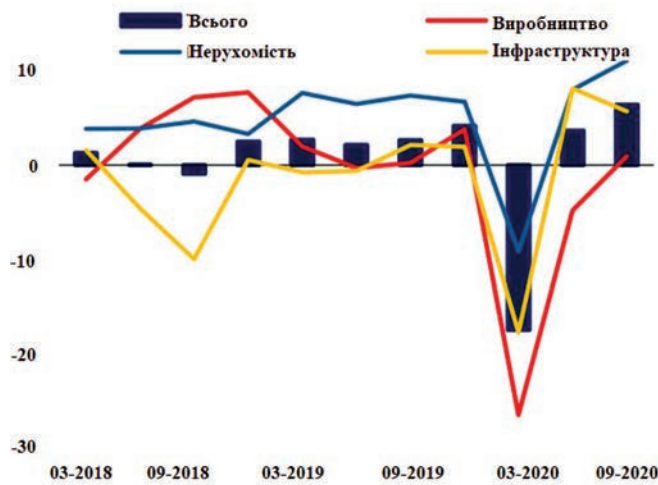

Рис. 5. Темпи зростання інвестицій та секторальний розподіл [World Bank 2020]

У 2018 році на Центральній робочій конференції щодо питань економіки у контексті розглядалися посилення комерціалізації та поширення мережі 5G, штучного інтелекту, промислового Інтернету та Інтернету речей (IoT). У березні 2020 року на зустрічі Політбюро ЦК до списку ще була додана сфера «великих даних» (Big Data). Далі до пріоритетів були віднесені сфери будівництва ЛЕП та станції зарядки для електромобілів, а також подальший розвиток мережі швидкісних потягів [“新基建”发展白皮书 2020].

Згідно з даними Державного комітету по розвитку та реформах КНР, проєкт розрахований на п'ять років, з 2020 по 2025, загальний обсяг інвестицій має скласти приблизно ¥ 17,5 трлн (US \$2,5 трлн)¹², щорічно інвестиції у нову інфраструктуру мають збільшувати масштаб виробничого сектору на ¥ 2,8 трлн. Фінансування має надходити не тільки з центрального, провінційних та локальних бюджетів, а також від приватних компаній, у тому числі від ІТ-гігантів, таких як Tencent чи Baidu.

Рис. 6. Сфери розвитку нової інфраструктури¹³ [齐鲁骏 2020]

¹² 于祥明 (2020), 上海证券报·财经新闻, available at: <http://news.cnstock.com/paper,2020-05-21,1321440.htm>.

¹³ 5G, індустриальний Інтернет (використання хмарних сховищ), штучний інтелект, великі дані – цифрова інфраструктура; зарядки для електромобілів, залізничне сполучення, ЛЕП.

На фоні нестабільності світових ринків через пандемію COVID-19 і, відповідно, волатильності експорту, уряд КНР шукає нові драйвери економічного зростання замість експорту. Саме в цьому контексті з'явилося рішення про нову інфраструктуру, яка буде будуватися у два етапи. По-перше, буде створена комунікаційна система за допомогою технології 5G, а також супутникового Інтернету, яка буде працювати навіть у важкодоступних місцях. По-друге, на цій базі будуть розвинуті індустріальні інформаційні технології (industrial IoT¹⁴), такі як хмарні сховища. Підприємства будуть повністю «у хмарі», а виробництвом можна буде керувати на відстані.

Китай здійснює еволюцію від «світової фабрики» до «світового інноваційного хабу» та розширює попит внутрішнього ринку завдяки технологіям IoT. При цьому експорт залишиться важливою статтею економічного росту, але одним із рушіїв поряд зі споживанням та інвестиціями.

Саме ця ідея лягла в основу концепції розвитку КНР, запропонованої Президентом Сі Цзіньпінем минулого року під назвою «Подвійна циркуляція» (双循环), з одного боку, Китай продовжує працювати в міжнародній економіці нарощуючи експорт та імпорт, а з іншого – країна розвиває внутрішнє споживання, котре має стати одним із основних двигунів економічного зростання¹⁵.

У короткостроковій перспективі – ідея будівництва нової інфраструктури у створенні нових робочих місць (приблизно 200 000 щорічно) та досягненню економічного росту через збільшення обсягу інвестицій. А у довгостроковій досягається ціла низка важливих цілей для розвитку економіки країни:

1) завдяки масовому збору та обробці великих даних буде досягнута більша соціальна продуктивність (узгоджена активність, котра генерує соціально та економічно цінні товари чи послуги¹⁶, наприклад «розумна» освіта (smart education) та «розумна охорона здоров'я (smart healthcare) та інші);

2) досягнення економічного зростання у реальному секторі економіки через інвестування у будівництво необхідної для цифровізації інфраструктури, наприклад, великих дата-центрів для зберігання та обробки даних;

3) завдяки новій інфраструктурі створюється нова бізнес-модель, підприємства будуть більш інноваційними та матимуть більше можливостей для розвитку¹⁷;

4) зниження собівартості продукції, яку випускає економіка Китаю. Приблизно на ¥ 4,9 трлн¹⁸ (US \$700) щорічно з 2025 року через оптимізацію виробництва завдяки індустріальному IoT;

5) збільшення попиту і відповідно споживання через нові ринкові можливості;

6) зниження навантаження на екологію (зменшення викидів CO₂) та розвиток електрифікації [China's New Infrastructure 2020].

Приклад Цзілінь. Ця провінція географічно розташована у центрі Північно-східного Китаю, або Дунбею (东北), та може вважатися ядром регіону, адже вона виконує важливу транзитну функцію і є центром машинобудування. На півночі вона граничить з провінцією Хейлунцзян (黑龙江), на сході – з

---

¹⁴ Internet of Things.

¹⁵ 杨盼盼, 崔晓敏 (2020), 中国社科院世经政所, available at: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1691324364772052527&wfr=spider&for=pc>.

¹⁶ Wahrendorf M. (2006), Social productivity and well-being of older people: baseline results from the SHARE study, available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5546263/pdf/10433_2006_Article_28.pdf.

¹⁷ 三个皮匠微信公众号每天给您带来最全最新各类数据研究报告 (2020), 前瞻产业研究院, available at: <https://www.sgpjbg.com/i-17956.html>.

¹⁸ За підрахунками Goldman Sachs.

Росією та Північною Кореєю, на заході – з провінцією Внутрішня Монголія (内蒙古), на півдні – з провінцією Ляонін (辽宁). Її населення становить майже 27 млн людей¹⁹.

Пандемія COVID-19 та її наслідки стали викликом для економіки провінції, яка пов'язана з важким машинобудуванням, а також останніми роками стикнулася із хронічним зниженням прибутковості державних промислових підприємств і повільним впровадженням інновацій.

У січні 2020 року уряд провінції розраховував на ріст ВВП з 5 до 6 відсотків²⁰, але фактор COVID-19 серйозно підірвав ці плани. Згідно з офіційними даними, за перший квартал минулого року ВВП провінції скоротився на 6,6%, при цьому найменше постраждало сільське господарство, а найбільше промислове виробництво, зменшившись на 12,2%²¹. Особливо зазнали удару малі та середні підприємства на період закриття міста на карантин (з березня по травень 2020).

Це створило загрозу економічному зростанню у провінції, адже промислові гіганти – флагмани економіки Китаю 50 років тому, нині потребують підтримки центрального уряду, і провінція отримує фінансові дотації.

Але Цзілінь змогла показати економічний ріст за 2020 рік у 2,4%, а її ВВП досягнув позначки ¥ 1,23 трлн (US \$175 млрд). Первинний сектор економіки зріс на 1,3%, вторинний – на 5,7% (виробництво автомобілів на місцевих заводах зросло на 15,5%), а третинний – лише на 0,1% [吉林省统计局 2021].

Для підняття ВВП провінції у Цзілінь був імплементований цілий комплекс дій. По-перше, були здійснені інфраструктурні інвестиції, по-друге, збільшене споживання населенням КНР, по-третє, підтримане позитивне сальдо торговельного балансу (чистий експорт) та створені сприятливі умови для подальшого залучення ПІІ.

По першому напрямку у квітні 2020 місцевим урядом був прийнятий інвестиційний план «761» для розвитку нової інфраструктури. Загальний розмір інвестицій ¥1 трлн (\$146,6 млрд) – це вартість 2188 проєктів. У разі успішної реалізації плану економічний ландшафт Цзілінь може змінитися, а рівень життя людей значно зрости [新华社 2020].

Деякі з проєктів вже активно будуються, як-от: швидкісна залізниця до гори Чанбайшань (长白山) (відомої туристичної місцини) зі столиці провінції Ляонін міста Шеньян довжиною у 428,2 км. Інвестиції у сучасний індустріальний парк цифрової економіки у місті Чанчуні, столиці провінції Цзілінь, становлять ¥7 млрд, а у перспективі парк має стати домівкою для більш ніж 100 компаній та 200 стартапів²².

Також почалася активна розбудова невеликих міст, як-от Мейхекоу (梅河口市). Поряд з будівництвом традиційної інфраструктури відбувається модернізація його економічної бази – фармацевтичних заводів та підприємств медичної продукції (рис. 7). Загальний обсяг інвестицій становить ¥32,3 млрд.

---

¹⁹ 吉林省2018年国民经济和社会发展统计公报 (2019), available at: http://tjj.jl.gov.cn/tjsj/tjgb/ndgb/201904/t20190430_5832413.html.

²⁰ Liu M., Zhou H. (2020), Jilin targets 5–6% GDP growth for 2020, available at: https://www.chinadaily.com.cn/a/202001/13/WS5e1c21c5a310128217270916_1.html.

²¹ 吉林日报 (2020), 吉林省经济发展逐步回暖, available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/29/content_5507323.htm.

²² Jilin Government (2020), 55 digital economy enterprises intend to settle in Ego Digital Economy Industrial Park, available at: http://english.jl.gov.cn/NEWS/PICTURESVIDEOS/202009/t20200918_7499092.html.

Рис. 7. Будівництво стадіону вартістю у ¥300 млн [人民网-吉林频道 2020]

Активно почалося прокладення 5-ї гілки метро у місті Чанчуні (长春市), столиці провінції Цзілінь, а вартість інвестицій у будівництво метрополітену становить ¥15,3 млрд [长春市城市轨道交通第三期建设规划 2019]. За 9 місяців 2020 рівень інфраструктурних інвестицій у місті збільшився на 7% порівняно з показниками 2019.

По другому напрямку уряд Цзілінь намагався збільшити споживання. Наприклад, у Чанчуні, як тільки місто вийшло з режиму карантину, були організовані «нічні ринки», куди влітку люди щоденно приходили повечеряти та купити різні товари – від побутової техніки та одягу до сувенірів. Родзинкою цього заходу було те, що кожний бажаючий міг стати продавцем – було досить онлайн-реєстрації, і людина отримувала місце на ринку та починала торгівлю. Щовечора жителі міста споживали товарів та послуг на ¥3 млн²³. Хоча загалом за результатами 2020 року споживання в провінції Цзілінь скоротилось на 10,8% [吉林省统计局 2021].

По третьому напрямку провінція Цзілінь підтримувала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, яке станом на вересень 2020 було ¥50,8 млрд (\$7.4 млрд). У місцевому інформаційному просторі постійно з'являються новини про експорт тієї чи іншої продукції машинобудування чи автомобільної індустрії. Наприклад, у листопаді 2020 з Чанчуню до Росії відправився потяг із 147 автомобілями FAW Besturn X80, виробленими на місцевому заводі²⁴.

Також у 2020 році Цзілінь продовжила залучати ПІІ. Було оголошено будівництво в Чанчуні нового автозаводу з виробництва електромобілів преміум класу PPE китайською компанією FAW та німецькою Audi, який має почати роботу у 2024 році [经济观察报 2021]. Уряд Цзілінь постійно відкриває нові економічні зони для залучення інвестицій з інших країн. Декілька таких зон, як наприклад Автомобільна Економічно-технічна зона розвитку міста Чанчунь, уже стала місцем розміщення підприємств з іноземним капіталом, як-от:

²³ 中新网吉林 (2020), 长春夜市重燃烟火气 百余个摊位丰富市民夜生活, available at: <http://www.jl.chinanews.com/2020-06-13/128127.html>.

²⁴ Jilin Government (2020), China-Europe freight train in Jilin province first carries local cars for export, available at: http://english.jl.gov.cn/NEWS/LOCALNEWS/202011/t20201104_7692207.html.

німецькі Volkswagen та Audi. Станом на вересень 2020 Цзілінь залучила \$750 млн іноземних інвестицій. В основному це німецький капітал, що спрямований в автопром²⁵.

Завдяки інвестиціям у нову інфраструктуру провінція Цзілінь впевнено дивиться в майбутнє, а її столиця Чанчунь готується, згідно з планами уряду, стати «китайським Детройтом» до 2025, коли обсяг промислового виробництва міста сягне ¥800 млрд (\$118,96 млрд). Реалізація інфраструктурних планів здійснить ревіталізацію Цзілінь, на чому наголошував Президент Сі Цзіньпін під час інспекційної поїздки до провінції у липці цього року [新华网 2020].

ЛІТЕРАТУРА

Aschauer D.A. (1989), Is Public Expenditure Productive? *Journal of Monetary Economics*, No. 2, available at: https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/frbchi/workingpapers/frbchi_workingpaper_1988-07.pdf (accessed 07 February 2021).

Bivens J. (2017), The potential macroeconomic benefits from increasing infrastructure investment, Economic Policy Institute report, available at: <https://files.epi.org/pdf/130111.pdf> (accessed 07 February 2021).

China's New Infrastructure (2020), Goldman Sachs, available at: <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/chinas-new-infrastructure.html> (accessed 10 February 2021).

Dalgaard C. (2018), Roman Roads to Prosperity: Persistence and Non-Persistence of Public Goods Provision, *The NEP-HIS Blog*, available at: <https://nephist.wordpress.com/2018/04/14/ancient-infrastructure-and-economic-activity/> (accessed 06 February 2021).

D'emurger S. (2000), Infrastructure Development and Economic Growth: An Explanation for Regional Disparities in China? *Journal of Comparative Economics*, Vol. 29: 95–117, available at: https://www.researchgate.net/publication/222298076_Infrastructure_Development_and_Economic_Growth_An_Explanation_for_Regional_Disparities_in_China (accessed 07 February 2021).

Fardoust S., Lin Y., Luo X. (2012), Demystifying China's Fiscal Stimulus, World Bank Policy Research Working Paper, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/838131468239668821/pdf/wps6221.pdf> (accessed 08 February 2021).

Hank L. (2008), Infrastructure Development in Singapore, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, available at: https://www.eria.org/uploads/media/Research-ProjectReport/RPR_FY2007_2_Chapter_8.pdf (accessed 07 February 2021).

Huang S., Zhou W. (2013), Post-Crisis Infrastructure Investment and Economic Growth in China. *China's Trade, Exchange Rate and Industrial Policy Structure*, Vol. 30, pp. 293–313, available at: https://www.researchgate.net/publication/300104963_Post-Crisis_Infrastructure_Investment_and_Economic_Growth_in_China (accessed 09 February 2021).

Lin Y. (2011), China and the Global Economy. *China Economic Journal*, Vol. 4, pp. 213–229, available at: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/Lin.pdf> (accessed 09 February 2021).

Ming Z. (2009), The Impact of the Global Crisis on China and its Reaction, *ARI* 62/2009, available at: https://www.files.ethz.ch/isn/146353/ARI62-2009_Ming_Global_Crisis_China_Reaction.pdf (accessed 08 February 2021).

---

²⁵ 商务数据中心 (2020), available at: <http://data.mofcom.gov.cn/lywz/forie.shtml>.

Norton, S.W. (1992), Transaction Costs, Telecommunications, and the Microeconomics of Macroeconomic Growth. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 40, pp. 175–196, available at: <https://doi.org/10.1086/452002> (accessed 07 February 2021).

Studwell J. (2013), *How Asia Works*, Grove Press, New York.

Wertime D., Barreda D. (2013), China's Great Infrastructure Binge, in *Charts, The Atlantic*, available at: <https://www.theatlantic.com/china/archive/2013/08/chinas-great-infrastructure-binge-in-charts/278597/>.

World Bank 2020, China Economic Update, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/297421610599411896/pdf/From-Recovery-to-Rebalancing-China-s-Economy-in-2021.pdf> (accessed 10 February 2021).

任明杰。(2018), 人均GDP首次超2万美元, 北京达到“发达国家”水平! 但排名第一的竟然是这个内陆小城!。中国证券报, available at: <http://www.nbd.com.cn/articles/2018-12-25/1285276.html> (accessed 07 February 2021).

国家统计局 (2021), 翟善清: 投资稳步复苏 结构持续优化, available at: http://www.stats.gov.cn/tjsj/sjjd/202101/t20210119_1812641.html (accessed 10 February 2021).

“新基建”发展白皮书 (2020), 赛迪智库电子信息研究所, available at: <http://www.miitthinktank.org.cn/aatta/20200324225821366/1-2003231F017.pdf> (accessed 10 February 2021).

齐鲁骏 (2020), 新基建: 供给侧与需求侧两手抓, available at: <http://www.cww.net.cn/article?id=466705> (accessed 10 February 2021).

长春市城市轨道交通第三期建设规划 (2019), available at: <https://www.ndrc.gov.cn/xxgk/zcfb/tz/201812/W020190905514226164270.pdf> (accessed 11 February 2021).

人民网-吉林频道 (2020), 第三產業投資增長9.8%! 吉林省上半年經濟實現恢復性增長, available at: <http://jl.people.com.cn/BIG5/n2/2020/0717/c349771-34165082.html> (accessed 11 February 2021).

新华社 (2020), 吉林省开复工大项目总投资近万亿元, available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/15/content_5502712.htm (accessed 11 February 2021).

吉林省统计局, available at: <http://tjj.jl.gov.cn/> (accessed 11 February 2021).

经济观察报 (2021), 奥迪称2030年中国高端市场中新能源车占比40% 约160万辆规模, available at: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1691381930332376279&wfr=spider&for=pc> (accessed 11 February 2021).

新华网 (2020), 习近平在吉林考察时强调 坚持新发展理念深入实施东北振兴战略 加快推动新时代吉林全面振兴全方位振兴, available at: http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2020-07/24/c_1126281973.htm (accessed 11 February 2021).

REFERENCES

Aschauer D.A. (1989), Is Public Expenditure Productive? *Journal of Monetary Economics*, No. 2, available at: https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/frbchi/workingpapers/frbchi_workingpaper_1988-07.pdf (accessed 07 February 2021) (In English).

Bivens J. (2017), The potential macroeconomic benefits from increasing infrastructure investment, Economic Policy Institute report, available at: <https://files.epi.org/pdf/130111.pdf> (accessed 07 February 2021) (In English).

China's New Infrastructure (2020), Goldman Sachs, available at: <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/chinas-new-infrastructure.html> (accessed 10 February 2021) (In English).

Dalgaard C. (2018), Roman Roads to Prosperity: Persistence and Non-Persistence of Public Goods Provision, The NEP-HIS Blog, available at: <https://nephist.wordpress.com/2018/04/14/ancient-infrastructure-and-economic-activity/> (accessed 06 February 2021) (In English).

D'emurger S. (2000), Infrastructure Development and Economic Growth: An Explanation for Regional Disparities in China? *Journal of Comparative Economics*. Vol. 29: 95–117, available at: https://www.researchgate.net/publication/222298076_Infrastructure_Development_and_Economic_Growth_An_Explanation_for_Regional_Disparities_in_China (accessed 07 February 2021) (In English).

Fardoust S., Lin Y., Luo X. (2012), Demystifying China's Fiscal Stimulus, World Bank Policy Research Working Paper, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/838131468239668821/pdf/wps6221.pdf> (accessed 08 February 2021) (In English).

Hank L. (2008), Infrastructure Development in Singapore, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, available at: https://www.eria.org/uploads/media/Research-ProjectReport/RPR_FY2007_2_Chapter_8.pdf (accessed 07 February 2021) (In English).

Huang S., Zhou W. (2013), Post-Crisis Infrastructure Investment and Economic Growth in China, China's Trade, Exchange Rate and Industrial Policy Structure, Vol. 30: 293–313, available at: https://www.researchgate.net/publication/300104963_Post-Crisis_Infrastructure_Investment_and_Economic_Growth_in_China (accessed 09 February 2021) (In English).

Lin Y. (2011), China and the Global Economy, *China Economic Journal*, Vol. 4: 213–229, available at: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/Lin.pdf> (accessed 09 February 2021) (In English).

Ming Z. (2009), The Impact of the Global Crisis on China and its Reaction, ARI 62/2009, available at: https://www.files.ethz.ch/isn/146353/ARI62-2009_Ming_Global_Crisis_China_Reaction.pdf (accessed 08 February 2021) (In English).

Norton, S.W. (1992), Transaction Costs, Telecommunications, and the Microeconomics of Macroeconomic Growth, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 40: 175–196, available at: <https://doi.org/10.1086/452002> (accessed 07 February 2021) (In English).

Studwell J. (2013), *How Asia Works*, Grove Press, New York (In English).

Wertime D., Barreda D. (2013), China's Great Infrastructure Binge, in *Charts, The Atlantic*, available at: <https://www.theatlantic.com/china/archive/2013/08/chinas-great-infrastructure-binge-in-charts/278597/> (accessed 10 February 2021) (In English).

World Bank 2020, China Economic Update, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/297421610599411896/pdf/From-Recovery-to-Rebalancing-China-s-Economy-in-2021.pdf> (accessed 10 February 2021) (In English).

rèn míngjié. (2018), rénjūn GDP shǒucì chāo 2 wàn měiyuán, běijīng dádào“ fādáguójiā” shuǐpíng! dàn páimíng dìyī de jìngrán shì zhège nàilù xiǎochéng!. zhōngguózhèngquànbào, available at: <http://www.nbd.com.cn/articles/2018-12-25/1285276.html> (accessed 07 February 2021) (In Chinese).

guójiātōngjìjú (2021), zhái shàn qīng: tóuzī wěnbù fùsū jiégòu chíxù yōuhuà, available at: http://www.stats.gov.cn/tjsj/sjjd/202101/t20210119_1812641.html (accessed 10 February 2021) (In Chinese).

“xīn jījiàn” fāzhǎn báipíshū (2020), sàidí zhìkù diànzǐ xìnxi yánjiūsuo, available at: <http://www.miithinktank.org.cn/aatta/20200324225821366/1-2003231F017.pdf> (accessed 10 February 2021) (In Chinese).

---

qílǚ jùn (2020), xīn jījiàn: gōngjǐ cè yǔ xūqiú cè liǎngshǒuzhuā, available at: <http://www.cww.net.cn/article?id=466705> (accessed 10 February 2021) (In Chinese).

chángchūnshì chéngshì guǐdàojiāotōng dì sānqī jiànshèguīhuà (2019), available at: <https://www.ndrc.gov.cn/xxgk/zcfb/tz/201812/W020190905514226164270.pdf> (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

rénmínwǎng- jílín píndào (2020), disānchǎnyè tóuzī zēngzhǎng 9.8%! jílínshěng shàngbànnián jīngjì shíxiàn huīfù xìng zēngzhǎng, available at: <http://jl.people.com.cn/BIG5/n2/2020/0717/c349771-34165082.html> (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

xīnhuáshè (2020), jílínshěng kāi fùgōng dà xiàngmù zǒng tóuzī jìn wànyì yuán, available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/15/content_5502712.htm (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

jílínshěng tǒngjìjú, available at: <http://tjj.jl.gov.cn/> (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

jīngjìguānchá bào (2021), Àodí chēng 2030 nián zhōngguó gāoduān shìchǎng zhōngxīn néngyuán chē zhàn bǐ 40% yuē 160 wàn liàng guīmó, available at: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1691381930332376279&wfr=spider&for=pc> (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

xīnhuáwǎng (2020), xíjìnpíng zài jílín kǎochá shí qiángdiào jiānchí xīnfā zhǎn lǐniàn shēnrù shíshī dōngběi zhènxīng zhànlüè jiākuài tuīdòng xīnshídài jílín quánmiàn zhènxīng quánfāngwèi zhènxīng, available at: http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2020-07/24/c_1126281973.htm (accessed 11 February 2021) (In Chinese).

Стаття надійшла до редакції 10.02.2021

UDC 336.7:338.2(510)

DIGITAL YUAN ON THE FOREGROUND: INITIAL CONCLUSIONS FROM THE CHINESE EXPERIMENT

D. Yefremov

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Senior Researcher

Institute for Contemporary China Studies named after Borys Kurts
of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy avenue, Kyiv, 03057, Ukraine
dm.p.yefremov@gmail.com

Digital currencies issued by the central banks are a new phenomenon that the global financial system will face in the near future. They differ from electronic money, cryptocurrencies based on blockchain, and private digital currencies, which will be issued by fintech corporations. The disadvantages of these types of future currency are uncontrolled issuance, limited liquidity, insufficient divisibility, dependence on the motives of issuers and energy consumption. The launch of digital currencies by central banks must overcome the described limitations, be centralized and guaranteed by the authorities.

The digital currency created by the People's Bank of China will have its own characteristics: programmability, traceability, alternative registration technology. It is based on innovative software developments of the Chinese central bank, borrowed experience of Chinese fintech corporations. Special centers for registration, recording and big-data analysis will help ensure the stability of the digital renminbi. Its launch aims to substitute the US dollar in world transactions, for which China is developing a special financial infrastructure around the world.

The digital yuan distribution algorithm among users still maintains a conservative approach that includes both the central bank and commercial institutions. For users, the digital yuan offers such benefits as inclusiveness, offline service, transaction customization. The latter will be carried out by private companies by preserving some of the elements built in blockchain technology. Among the shortcomings of the China's model for launching of its digital currency are artificially limited privacy and cross-border operability. After overcoming its own limitations, the digital yuan will be able to restructure the system of global financial relations through the introduction of national Chinese standards in the world practice of monetary settlements.

Key words: digital yuan, digital renminbi, Central Bank Digital Currency, Digital Currency Electronic Payment, CBDC, DCEP, People's Bank of China.

ЦИФРОВИЙ ЮАНЬ НА АВАНСЦЕНІ: ПОЧАТКОВІ ВИСНОВКИ З КИТАЙСЬКОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Д. П. Єфремов

Цифрові валюти, емітовані центральним банком, – новий феномен, з яким стикнеться світова фінансова система найближчим часом. Вони різняться від електро-

---

них грошей, криптовалют, побудованих на блокчейні, та приватних цифрових валют, емісію яких буду здійснювати фінтех корпорації. Недоліками перелічених різновидів майбутньої валюти є неконтрольованість емісії, обмежена ліквідність, недостатня подільність, залежність від корисних мотивів емітентів та енергозатратність. Запуск цифрових валют центральних банків має подолати описані обмеження, відбуватиметься централізовано та гарантуватиметься органами влади.

Цифрова валюта, створена Народним банком Китаю, відзначатиметься власними характеристиками: програмованістю, відслідковуваністю, альтернативною технологією реєстрації. В її основі – інноваційні програмні розробки китайського центрбанку, запозичений досвід китайських фінтехкорпорацій. Спеціальні центри реєстрації, запису та big-data аналізу допоможуть забезпечити стабільність обігу цифрового женьміньбі. Його запуск має за мету потіснити долар США в світових розрахунках, для чого Китай розвиває в світі спеціальну фінансову інфраструктуру.

Алгоритм розподілу цифрового юаню серед користувачів поки що зберігає консервативний підхід, який включає як центральний банк, так і комерційні установи. Користувачам цифровий юань пропонує такі вигоди, як інклюзивність, офлайн сервіс, кастомізація транзакцій. Остання здійснюватиметься приватними компаніями за рахунок збереження частини елементів, побудованих на технології блокчейн. З-поміж недоліків китайської моделі запуску цифрової валюти можна виокремити штучно обмежену приватність та транскордонну операбельність. Подолавши власні обмеження, цифровий юань зможе викликати перебудову системи глобальних фінансових відносин за рахунок запровадження національних китайських стандартів у світову практику грошових розрахунків.

Ключові слова: цифровий юань, цифровий женьміньбі, цифрова валюта центрального банку, електронні платежі цифровою валютою, CBDC, DCEP, Народний банк Китаю.

The world monetary system is on the verge of decisive change. Banknotes and coins that mankind has used for hundreds of years are disappearing from circulation. They are replaced by tokens that exist in electronic form. Users have long been accustomed to online shopping, online banking, e-wallets, debit and credit cards. Next to them is a new type of payment method – digital money, which differs in the way of making electronic records of cash flows. They are based on the use of distributed ledger technology and a specific payment system, which provides that information on accounts and transactions with digital money is decentralized and distributed among participants, rather than concentrated in one place.

Digital means of payment, the possibilities of which are now widely studied by world science, have the potential to change the mechanism of functioning of the country's monetary system as well as the global world. They are expected to transform the calculation algorithm, the banking system, and the role of interest rates in the economy.

To define the digital money created by central banks, the term *Central Bank Digital Currency* or *CBDC* was formed in scientific discourse [Bank of England 2020; Bank for International Settlements 2020]. Central banks around the world are persistently studying the organization and circulation of digital money, and some are moving to experiments on its implementation.

In the spring of 2020, the People's Bank of China (*PBoC*) was one of the first to initiate the creation of the digital yuan, officially called the *Digital Currency Electronic Payment* or *DCEP*. Its appearance will hypothetically have macroeconomic consequences of the new quality, which will affect the stability of money circulation within the country and improve the position of the Chinese currency in international

---

settlements. The study of the conditions and effects of the pioneering introduction of *DCEP* in China is of scientific utility. In 2022, China's full transition to a new financial ecosystem based on the digital yuan is planned. Later, the monetary systems of other countries, including Ukraine, will face similar challenges.

Based on an analysis of leading research on digital money, the author intends to identify theoretical approaches to building the *CBDC* architecture, identify the main macroeconomic implications expected from its implementation, and compare them with China's experience in working with *DCEP*. The obtained results will create opportunities for forecasting the development of the world financial system and ways of adaptation of Ukraine to them.

Basic concepts and classification of digital currencies

To avoid confusion, we distinguish the categorical apparatus used for the analysis of digital currencies. We will rely on the methodology proposed by the IMF [International Monetary Fund 2020], as well as the characteristics of non-cash currencies, summarized by the Bank for International Settlements [Bank for International Settlements 2020]. Digital currencies should be distinguished from electronic money, which is widely used by households for current transactions. Electronic money (e-money) is a digital representation of fiat currencies and is based on digital payments. Instead, digital currencies use cryptographic methods to validate transactions. They are divided into cryptocurrencies based on a decentralized issuance mechanism and digital currencies of central banks, which will have a centralized issue center - the country's central bank.

Distributed ledger or *blockchain* technology, which underlies the issuance of digital currencies, involves the storage, transmission and validation of information about transactions through *nodes* in the network, by encryption. Nodes check information, but do not have the ability to change it. The blockchain provides 1) avoidance of the problem of dual use of money, 2) security and transparency of the use of funds, 3) irreversibility of transactions [Daskalakis 2020].

To support the operation of the blockchain, *mining* activity is necessary – the implementation of permanent calculations that encode and add information to the ledger. Computers that provide access to their own computing capacity are rewarded. As the number of transactions registered by the system expands, so does the need for computing power and, consequently, electricity for their implementation. Sweeping electricity along with the cost of supporting calculations is the cost of issuing digital currencies.

Cryptocurrencies, the most famous of which are *Bitcoin*, *Ethereum*, are issued by a large number of private players who are not banks, but are engaged in currencies distribution; their circulation is not supported by any government, they are not the obligations of any organization and are not tied to ordinary fiat currency. However, cryptocurrencies are able to partially perform monetary functions – to serve as a means of payment.

Despite a long period of circulation, cryptocurrencies do not demonstrate the ability of a full-fledged alternative to fiat money. Their main disadvantage is considered to be inelastic supply and poor fragmentation. The number of their users remains limited: Bitcoin is used by approximately 1 million people. Cryptocurrencies also cannot be a full-fledged intermediary in the exchange of goods, demonstrating a low rate of transaction confirmation. Being sensitive to the psychological expectations and moods of users, they work as a speculative asset, not a means of accumulation. The *Proof of Work* protocol that underlies the issuance and accounting of Bitcoin is extremely energy-intensive. The advantages of cryptocurrencies – anonymity and

---

decentralization – marginalize their circulation at the junction between the formal and shadow economies.

There are private and state digital currencies among the set of digital currencies. Reliability and confidence in private digital currencies will be ensured by the reputation of fintech corporations that issue it, or by the stabilization of their value to existing fiat currencies or by financial reserves formed from highly liquid assets of private enterprises. In some cases, such as Facebook's *Libra* (alternative name – *Diem*), having a network of users (2.5 billion people) will guarantee their scale of use, operability and hyperliquidity. Following the example of *Libra*, private digital currency issues will be overseen by private associations with monetary expertise, established by representatives of financial corporations interested in the stable circulation of electronic money. For each unit of digital currency issued, they will form a reserve basket of ordinary currencies or assets of other companies – securities of mostly short-term circulation, capable of generating interest income. Regular users will not receive *Libra* directly from the issuer, but through authorized distributors who will buy it from the association in exchange for assets. The benefits of launching a private digital currency for issuing companies are obvious – they will receive seigniorage from the conversion of electronic money into profitable assets. For end users, there is a risk of excessive issuance of such digital currency in the pursuit of profit, which will lead to a decline in its purchasing power [Claeys, 2019]. Therefore, the stable circulation of the private digital currency will require a strict supervisory and regulatory system built into the financial mechanism of its circulation.

The idea of introducing digital currency is to eliminate the shortcomings inherent in cryptocurrencies, to increase the influence of monetary instruments on the economy, to simplify and reduce the cost of managing monetary circulation, to smooth the negative effects of instability observed in the use of cryptocurrencies.

The objectives for the introduction of digital currencies of central banks

General incentives for the introduction of state digital currencies as alternatives to private digital and cryptocurrencies are increased monetary inclusion, the ability to make payments offline, higher speed and monetary targeting, the creation of a channel for flexible financing of government programs, the ability to provide social distance during the pandemic and avoid money laundering.

In the case of the digital yuan, the People's Bank of China also aims to make money circulation more trackable and programmable [Yao 2019] and to achieve maximum inclusiveness in non-cash payments. Some observers [Fanusie 2021] point to the desire of the public institution to seize the initiative in the private financial sector, whose influence and innovation capacity could threaten the stability of the country's financial system and undermine the role of the central bank. It is expected that the developments of large Chinese digital companies will be integrated into the DCEP architecture created by the PBoC. It is possible that the tightening of e-payment regulations provided on the platforms of private Chinese corporations Alibaba Group (*Alipay* payment system) and Tencent Holding (*WeChat Pay*) was caused by the need to consolidate government policy in the run-up to the digital renminbi, reducing transaction fees as well as the desire to borrow their experience and technological developments.

The financial circles of China do not hide that the important purpose of the introduction of the digital currency is to reduce the dependence from the US dollar in international transactions and from the system of interbank settlements based on SWIFT. The right to issue and control one's own digital currency is seen as a field of

---

new technological battle in the competitive confrontation between countries [Reuters 2020]. The drive to build an alternative financial payment system intensified with the Trump administration's pressure on US-China bilateral trade in 2018 [Yeung 2020].

The internationalization of the yuan has been declared one of the official goals of the People's Bank of China for 2021. By comprehensively accelerating this process, China is reaping the benefits of the pioneer: more accurate knowledge of technology, the benefits of studying the economic effects of operations, image and influence in setting global standards for the use of CBDC.

The architecture of the financial system after the introduction of DCEP

Initially (until about 2018), the introduction of DCEP was planned to be based on distributed ledger technology, where nodes for data processing and mining will be controlled by the central bank. Approaches have subsequently been revised, given that blockchain does not demonstrate compliance "for highly competitive scenarios, such as traditional retail payments", which manifests itself in lower-than-required transaction processing speeds per second. It is appropriate to maintain a distributed ledger basis for financial applications with fewer transactions, such as trade finance, supply chain management and invoice trading.

China's current approach to the model of organizing its own DCEP can be traced in the declared principle of "One coin, two addresses, three centers" [Kong 2020]. The term "coin" refers to the digital yuan itself, issued and guaranteed by the PBoC. Digital wallets, installed as software applications for personal devices and smartphones, will become a tool for calculations and transactions with "coins" of end users. This approach will allow their integration with devices operating in the field of the Internet of Things, including the infrastructure for monitoring after a private apartment, car, other property and personal electronics. The "two addresses" link the "coins" to data centers run by the People's Bank of China and a client-authorized commercial bank. "Three Centers" – institutions created for the processing of digital information – an identification center for user registration, a record center for transaction registration and a center for big data analysis to monitor the overall situation and combat money laundering. The last point seems relevant given the CCP's party leadership's task of combating corruption within the state apparatus.

It follows that the Chinese central bank plans to organize the circulation of DCEP so as to retain the issuance and management of the internal properties of digital currency, and commercial banks and financial firms to use for its public distribution. There is reason to believe that in the Chinese model, the division of responsibilities will be as follows: the central bank will be responsible for verifying the final ownership of the digital currency, managing the flexibility of its supply, money laundering, auditing and big data analysis of the entire system. Commercial banks will analyze the solvency of their customers and their personal data, process payments and manage users' wallets, and facilitate the transfer of funds and deposits.

The Chinese government's commitment to such a two-tier model is due to the concern to "concentrate the risks of failure in one place", which will be observed if the central bank, excluding intermediaries, will transfer DCEP directly to users. It is also believed that the relationship between business and private financial institutions will be open, resulting in chaos in the provision of credit [Fanusie 2021].

An analysis of technological developments for the introduction of the digital yuan patented by the PBoC (more than 130 patents [Reuters 2020]) shows that experiments with alternatives are ongoing and aimed at improving the interaction of the digital yuan with external payment systems. The updated DCEP architecture will be based

---

on four components: a centralized management system, a digital currency issuance system, a quota control system and a currency terminal. Under this organizational model, the central bank will provide commercial banks with quotas for the distribution of digital currency, taking into account certain technical characteristics of banks.

Adapting DCEP to user needs

Big-data analysis and deep PBoC's control over the circulation of the digital yuan will allow the Chinese government not just to monitor its citizens more closely (which is already possible by means electronic money) but to manage the economy more effectively using non-market approach as well as flow and price planning mechanisms. By building a system based on the "One Coin, Two Addresses, Three Centers" scheme, the PBoC will have consolidated information on money users, which has not been the case before, and will be able to target money demand, which in economic theory remains rather vague.

At the user level, funds will be transferred in a different way from usual clearing. When agents make payments in one bank, they are recorded in the register (balance sheet) of this institution. Registration of payments between clients of different banks is done by changing the entries in the own accounts of these banks in a joint clearing bank. Agent transactions between different clearing banks involve clearing from the central bank in which their accounts are placed. The central bank also ensures the credibility of the system and its stability by regulating the capital, leverage and liquidity requirements of commercial banks [Barrdear 2016].

Once DCEP is implemented, the system will transfer funds by deleting the amount in the sender's account and making the same amount available on the recipient's account. This technique is seen as a compromise between the traceability of the transaction and the requirements of sufficient storage space for information about them, which will support large volumes of daily transactions.

The PBoC approach also abandons the possibilities of smart contracts with complex software code used by blockchain-based cryptocurrencies such as Ethereum. DCEP will have its own cryptographic framework on which commercial banks and fintech companies will build a self-developed payment interface. Thus, the digital yuan will demonstrate useful properties that allow programming and customization. Another attractive advantage of the digital yuan is the possibility of offline payments.

The anonymity of digital renminbi users is expected to be "controlled": they will be able to choose whether to tell their real names to counterparties, but their online accounts must be registered with real names. It is not yet clear whether private customer information will be available to commercial intermediaries. There are fears that DCEP tracking will be incorporated into the social credit system being developed by the Chinese government among the country's population. Of course, it will be a challenge for citizens, partially restricting their freedom, in response to which a shadow settlement market can be expected to arise. They could provide the exchange for some barter services via digital technologies or quasi-money substitutes, which has usually happened in history when the financial system failed to meet the expectations of citizens.

Another important question for users – how should the access to their digital wealth be organized? The choice is between two models, one of which provides access based on the results of identity verification, as in bank accounts (sometimes called "account-based access"), the other does not verify identity, but rather the validity of the object being exchanged, as with physical availability of cash to participants ("access based on tokens"), but now - by cryptography. The form of identification is crucial for the

---

security of the payment system, the prevention of fraud, the fight against money laundering and the fight against terrorist financing. In the case of the digital yuan, as can be seen from the previous analysis, traceability (first model) will be preferred to availability. For a country with a large population, this option, based on more customer information, offers the benefits of preventing money laundering and tax evasion. A well-established user identification mechanism will provide law enforcement and financial authorities with new tools to exercise their powers [Carstens 2021].

The spread of the digital yuan in settlements with foreign users is an important component of the process of internationalization of the digital yuan. China is actively building its infrastructure for the yuan extension by concluding currency swaps with central banks. The platform of the initiative “One Belt, One Road” also strengthens financial coordination with participants, in particular, through the creation of clearing banks for settlements in Chinese currency (Singapore, Thailand, Malaysia, UAE, Russia, Hungary, etc.), the formation of export promotion zones and the harmonization of free trade agreements.

There are reports that the software of new smartphone models from Huawei has already been equipped with the wallet for payments using the digital yuan [Iwamoto, 2021]. In developing countries, such as African or Central Asian, where there are many Chinese companies, there are good prospects for its distribution among ordinary users.

However, the expansion of the Chinese currency is hampered by China’s control over cross-border capital movements, restrictions on foreign currency conversion and exchange rate fixation.

As a result, the introduction of the digital yuan in the early stages will create several parallel tracks of circulation and settlement in Chinese currency. Its introduction will not only strengthen the directiveness of monetary policy or the targeted use of money. In the face of the threats posed by the Covid-19 pandemic, this measure will accelerate the movement towards a cashless society. By gaining the lead in the introduction of digital currency, China solves its own strategic goals: exit from the US-controlled space of dollar transactions, the formation and dissemination of its own standards for digital currency settlements, raising national image and strengthening influence in the global financial system. Success in solving these issues may lead to a reconfiguration of the system of international relations and the emergence of new global institutions, at the center of which will be China.

REFERENCES

Bank for International Settlements (2020) *Central bank digital currencies: foundational principles and core features*. Available at: <https://www.bis.org/publ/othp33.pdf>

Bank of England (2020) *Central Bank Digital Currency. Opportunities, challenges and design*. Discussion Paper. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/paper/2020/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design.pdf?la=en&hash=DFAD18646A77C00772AF1C5B18E63E71F68E4593>

Barrdear, John and Kumhof, Michael (2016) *The macroeconomics of central bank issued digital currencies*. Bank of England Staff Working Paper № 605. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working-paper/2016/the-macroeconomics-of-central-bank-issued-digital-currencies.pdf?la=en&hash=341B602838707E5D6FC26884588C912A721B1DC1>

Carstens, Agustín (2021) *Digital currencies and the future of the monetary system*. BIS, Hoover Institution policy seminar. Available at: <https://www.bis.org/speeches/sp210127.pdf>

Claeys, Grégory and Demertzis, Maria (2019) *The next generation of digital currencies: in search of stability*. Bruegel. Available at: https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/12/PC-15_2019.pdf.

Daskalakis, Nikos and Georgitseas, Panagiotis (2020) *An Introduction to Cryptocurrencies. The Crypto Market Ecosystem*. Contemporary Issues in Finance, Routledge.

Fanusie, Yaya J. and Jin, Emily (2021) *China's Digital Currency. Adding Financial Data to Digital Authoritarianism*. CNAS report. Available at: <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS-Report-Chinas-Digital-Currency-Jan-2021-final.pdf?mtime=20210125173901&focal=none>

International Monetary Fund (2020) *Digital Money Across Borders – Macro-Financial Implications*. Policy Paper. Available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/PP/2020/English/PPEA2020050.ashx>

Iwamoto, Kentaro (2021) *China's New Year digital yuan tests hasten Asia e-currency race*. Asia Nikkei. Available at: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Asia-Insight/China-s-New-Year-digital-yuan-tests-hasten-Asia-e-currency-race>

Kong, Shuyao (2020) *DCEP: An inside look at China's digital currency*. Decrypt. Available at: <https://decrypt.co/33866/dcep-an-inside-look-at-chinas-digital-currency>.

Reuters (2020) *China needs first mover advantage in digital currency race: PBOC magazine*. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-china-pboc-yuan-digital/china-needs-first-mover-advantage-in-digital-currency-race-pboc-magazine-idUSKCN26C0NR>

Yao, Qian (2019) *Central Bank Digital Currency: Optimization of the currency system and its issuance design*, China Economic Journal, 12 no. 1 (January 17, 2019). Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17538963.2018.1560526?journalCode=rcej20>.

Yeung, Raymond (2020) *China's Trump Card: Cryptocurrency and its Game-Changing Role in Sino-US Trade*. Wiley.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2021

UDC 111 : [327 / 323.15 + 297.1]

CIVILIZATIONAL ASPECT OF COEXISTENCE: CHINA-ASIA-ARAB WORLD

N. Bilokopytova

Doctoral Candidate

Zaporizhzhia National University

66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

nina_turk@ukr.net

K. El Guessab

Associate Professor

Zaporizhzhia National University

66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

karimk@ukr.net

The specificity of modern society faces new challenges, which are accompanied by information wars, the erosion of cultural values, the crisis of national identities. These challenges can be met through the consolidation of efforts, through the search for non-classical approaches, through the search for a unifying idea. Based on the approach of J.-L. Nancy, we consider social existence as the interaction of various associations and as knowledge of the ontology of such communities.

With the emergence of questions in the social philosophical circle of the categories of “coexistence” or “co-existence together” testified to the cardinal shifts in traditional metaphysical thought. Even in the works of M. Heidegger, the concept of “being” was equal to “co-being”, in terms of content equal to the “logos” of Heraclid. The essence of being was presented outside the categories of time and space.

The study and understanding of the evolution of China’s ethnocultural contacts with the surrounding peoples was one of the main issues of the social sciences. The formulation of the main theoretical problems in developing the concept of China’s coexistence with Asia and the Arab world is becoming relevant now that China’s involvement in the Middle East is growing and the desire for greater economic integration of China with Asia and North Africa has grown.

China creating a new concept of coexistence. Its presents of the philosophy of peaceful coexistence “One Belt, One Road”. All the richness of human culture cannot be simplified and unified within one geopolitical, economic and cultural paradigm, but learning to “coexist together” (according to J.-L. Nancy) will lead to awareness of the fragility of all human civilization and the uniqueness of its social cultural formations.

Key words: coexistence, hay-centric concept of existence, Chinese Islam, Uighurs, Silk Road of the XXI century, concept of peaceful co-being.

ЦІВІЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СПІВІСНУВАННЯ: КИТАЙ-АЗІЯ-АРАБСЬКИЙ СВІТ

Н. Білокопитова, К. Ель Гуссаб

Специфіка сучасного буття суспільства стикається з новими викликами, які супроводжуються інформаційними війнами, розмиванням культурних цінностей, кризою національних ідентичностей. Протистояти цим викликам можна через консолідацію зусиль, через пошук неklasичних підходів, через пошук об'єднуючої ідеї. Взавши за основу підхід Ж.-Л. Нансі, соціальне буття розглядаємо як взаємодію різноманітних асоціацій та як пізнання онтології таких спільнот.

Тому актуальним питанням буде дослідження комплексу взаємозалежних соціальних, економічних, політичних, правових, релігійних відносин, які виникають у процесі існування та розвитку цивілізаційного діалогу між Китаєм, Азією та арабським світом.

З появою у соціально-філософському колі питань категорій «співіснування» або «спів-буття разом» свідчили про кардинальні зсуви у традиційній метафізичній думці. Ще у Роботах М. Хайдеггера концепція «буття» дорівнювалась до «спів-буття», за змістом рівним «логосу» Геракліда. Сама суть буття презентувалась поза межами категорій часу та простору.

Дослідження і осмислення еволюції етнокультурних контактів Китаю з оточуючими народами було одним з основних питань соціальних наук. Постановка основних теоретичних проблем з розробки концепції співіснування Китаю з Азією та арабським світом стає актуальною і тепер, коли зросло залучення Китаю до проблем Близькосхідного регіону та зросло прагнення до більшої економічної інтеграції економіки КНР з країнами Азії і Північної Африки.

Тобто, створивши новий концепт спів-буття, КНР презентує філософію мирного співіснування «Один пояс, один шлях». Усе багатство людської культури неможливо спростити та уніфікувати в рамках однієї геополітичної, економічної і культурної парадигми, але навчитися «співіснувати разом» (за Ж.-Л. Нансі) приведе до усвідомлення крихкості всієї людської цивілізації та унікальності складників її соціокультурних утворень.

Ключові слова: співіснування, сіноцентрична концепція буття, китайський іслам, уйгури, Шовковий шлях ХХІ століття, концепт мирного спів-буття.

Специфіка сучасного буття суспільства стикається з новими викликами, які супроводжуються інформаційними війнами, розмиванням культурних цінностей, кризою національних ідентичностей. Протистояти цим викликам можна через консолідацію зусиль, через пошук неklasичних підходів, через пошук об'єднуючої ідеї. Взавши за основу підхід Ж.-Л. Нансі, соціальне буття розглядаємо як взаємодію різноманітних асоціацій та як пізнання онтології таких спільнот.

Найпоширеніше розуміння суспільства ґрунтується на системному підході як комплекс взаємозалежних соціальних, економічних, політичних, правових, релігійних відносин, які виникають у процесі існування та розвитку цивілізацій. З появою у соціально-філософському колі питань категорій «співіснування» або «спів-буття разом» свідчили про кардинальні зсуви у традиційній метафізичній думці. Ще у Роботах М. Хайдеггера концепція «буття» дорівнювалась до «спів-буття», за змістом рівним «логосу» Геракліда. Сама суть буття презентувалась поза межами категорій часу та простору.

Дослідження і осмислення еволюції етнокультурних контактів Китаю з оточуючими народами було одним з основних питань соціальних наук. Постановка основних теоретичних проблем з розробки концепції співіснування Китаю

з Азією та арабським світом стає актуальною і тепер, коли зросло залучення Китаю до проблем Близькосхідного регіону, зросло прагнення до більшої економічної інтеграції економіки КНР з країнами Азії і Північної Африки.

Найбільш узагальнену та систематизовану сіноцентричну концепцію побудови світу, що лежала в основі зовнішньої політики Китаю, надав Дж.К. Файрбанк у книзі «Китайський світовий порядок. Традиційні відносини Китаю з іншими державами» [Fairbank 1968]. У традиційних китайських термінах Китай був центром світу, а інші народи займали стосовно нього периферійне положення.

Сіноцентризм належить до етноцентричної ідеології, згідно з якою Китай є культурним, політичним або економічним домінантом розвитку світу. Сіноцентризм не є синонімом китайського націоналізму. Китайський націоналізм, навпаки, являє собою концепцію, зосереджену насамперед на ідеї єдиної, згуртованої і могутньої китайської нації як однієї з націй світу.

З критикою сіноцентризму як єдиної теорії, що характеризує китайський світогляд, виступив Ян Ляньшен, який своїм дослідженням уперше поставив під сумнів поширену точку зору про те, що китайці практично не мали ніякого уявлення про інші цивілізації або не відчували до них ніякого інтересу. Він посилається на китайські джерела, в яких докладно і з великою точністю описується Східна Римська імперія, Індія та інші держави [Барінова 2016].

Особливу роль у розширенні крос-культурних контактів між Європою та Азією відіграв Великий шовковий шлях у добу раннього Середньовіччя. Однак місце та роль Шовкового шляху в історії й нині є малодослідженою та дискусійною темою в науці [Кіктенко 2018].

Політика Китаю стосовно оточуючих його кочових народів, перш за все Центральної Азії, істотно відрізнялася в різні історичні епохи, хоча стратегія завжди була одна – *максимально розширити сферу впливу* на навколишні території і водночас забезпечити населення своєї держави від зовнішньої агресії. На початковому етапі Китай вирішував це завдання, прагнучи віддалити кочівників від своїх кордонів і максимально відгородитися від їх проникнення. З цією метою за часи правління династії Цинь була побудована Велика стіна, а з часів династії Хань було створено лінію укріплення [Барінова 2013].

Виникнення в VII ст. ісламу і подальші завойовницькі походи призвели до того, що в VIII ст. арабський світ досяг меж Китаю. Зокрема, в 713 р. у Чан'ань, столиці Тан, з'явилося перше посольство Халіфату, а в 751 р. відбулося безпосереднє зіткнення двох імперій – відомий бій біля річки Талас (крайній захід Киргизії), що був програний китайцями. Таким чином, починаючи з VIII ст. були установлені досить тісні зв'язки між заходом і сходом Азії. В цьому процесі, крім дипломатів, військових і купців, брали участь і вчені. У різний час у Китаї побували (або ознайомилися з ним побічно): Ібн-Вахбі (2 пол. IX ст.), Ібн Хордадбех (бл. 820 – бл. 912), Абу Зайд Ас-Сірафі (? – 979), Абу Са'ід Гардізі (XI ст.), Ал-Ідрісі (1099–1166) та ін. [Барінова 2013, 12].

У 742 р. за наказом імператора Суань-цзуна у столиці імперії Чан'ань (сучасне м. Сіань), яка перебувала на Великому шовковому шляху, була заснована мечеть [Базанова 2009].

Одночасно в портових містах південно-східного Китаю, які належать до ареалу південних діалектів китайської мови, почали селитися арабські і перські торговці. Вони жили компактними громадами, зберігали свою релігію і традиційний спосіб життя. Метою їхнього приїзду в Китай була перш за все торгівля, а не місіонерська діяльність. Китай – це країна, де співісну-

---

ють різні релігії: буддизм, католицизм, протестантство, також є послідовники православ'я, східного палійського буддизму і шаманізму.

Поряд з традиційними релігіями Китаю – конфуціанством, буддизмом, даосизмом – помітний вплив на формування китайської цивілізації чинив іслам. Мусульманська громада існує в Китаї вже більше 1300 років, і на поточний момент вона є однією з найбільших у світі. Чисельність китайських мусульман перевищує 27 млн осіб. У деяких областях Китаю (Сінцзян-Уйгурський автономний район, Нінся-Хуейський автономний район) іслам є домінуючою релігійною традицією [Ли Синь 2009].

Відомості з історії ісламу в Китаї трапляються в творах Лю Фасяня «Сянь Ян ван дян гун цзи» (Князь Сян Ян, приборкувач Юньнані), Ма-вень-біна (Мачжі) «Цінчжень-чжи нань» (Компас магометанської віри) і у деяких інших творах мусульманських письменників XVII–XIX століть. Великий внесок у дослідження китайського ісламу зробили історики XX століття Лі Юнбін, Бай Шоуї, Хань Даожень, Дін Імін, Люй Чжениой, Чжан Цігой, Ма Іюй та інші [Ли Синь 2009].

Китайський іслам (китайською – «хуейцзяо» 回教) увібрав у себе багато специфічних рис традиційної релігійної культури Китаю, яка відбилася в релігійній свідомості та в релігійній діяльності китайських мусульман. Своєрідність китайського ісламу визначається його конфесійною неоднорідністю. У Китаї поширені всі три основні течії ісламу – сунізм, шіїзм і суфізм. Але глибина трансформацій не торкнулася фундаментальних підстав ісламу, таких як віронавчання, релігійно-філософська система та специфічний спосіб життя [Базанова 2009].

Більшість мусульман Китаю – суніти. Як відомо, сунізм розділяється на чотири мазхаба (بهدم – напрям, доктрина) – ханафітського (يفنحلا), шафіїтського (يعفشلا), малікітського (يكلامللا) та ханбалітського (يلبنحلا). За своєю суттю мазхаби – це думка, тлумачення, розуміння смислів одного вченого або групи вчених-богословів. Однак слід зазначити, що в основі ісламських знань між мазхабами немає ніяких розбіжностей.

Серед китайських мусульман найбільшого поширення отримали ханафітський та шафіїтський мазхаби. В рамках ханафітського і шафіїтського мазхабів склалося кілька шкіл, які діють і нині. Це школи Гедіму (格底木), Хуфейе (虎非耶), Геділіньє (格底林耶) і Іхевані (伊合瓦尼). Школа *Гедіму* (з арабської мови *ميدق* «кадім» – стародавній) найстаріша в китайському ісламі. Її послідовники вважають, що вона була заснована мусульманами-арабами ще у Танську епоху. Решта течій сформувалась значно пізніше – за часів правління династій Мін і Цин. Назва школи *Хуфейе* у перекладі з арабської мови означає «безшумний», «тихий». Ймовірно, таку назву ця школа отримала через те, що її послідовники вважали, що, читаючи Коран, потрібно дотримуватися рівного дихання і вимовляти вірші дуже тихо. Представники такої течії не мали єдиного центру, а постійно подорожували по мусульманських селах Китаю. Виникнення школи *Геділіньє* є результатом адаптації ісламу до релігійних традицій Китаю. Послідовники цієї секти сприйняли деякі сторони буддійської і даоської обрядовості, тому іноді це іменували «Ісламським даосизмом». Послідовники школи *Іхевані* (ناوخلا – братство) виступали з ідеєю реформи ісламу, слідуючи принципам, зафіксованим у Корані [Ли Синь 2019, 93].

Суфізм з'явився в Китаї у XVII столітті і став формуватися в школах, заснованих ранніми суфійськими лідерами. На північному заході країни сформувалися три головні суфійські школи Китаю: Кадирийя, Куфійя, Джахрійя. Суфії були першими, хто заговорив у Китаї про повернення до чистих ідеалів ісламу

часів Пророка. Суфійські ордена в Китаї є досить закритими, і якщо мусульманин належить до одного з них, він не може з легкістю перейти в інший. Це відрізняє китайські ордени від інших суфійських орденів у світі, де можна досить легко їх міняти або належати до кількох одночасно. Незважаючи на певні відмінності у структурі у всіх суфійських братствах, існує сувора ієрархія: Муршид – раїс – ахун. Муршид є головним духовним учителем і наставником братства. Тільки він має право вибирати і призначати Раїса. Раїс є його представником у провінції. Базовою структурною одиницею братства є цзяо фан (район), у центрі якого розташована мечеть. Ахун (імам) керує релігійними практиками у цзяо фане і є духовним наставником для його жителів. Подібна структура суфійських братств зберегла форму клану і досі дуже поширена в північно-західних провінціях Китаю. Ще одним напрямом ісламу, що поширений у північно-західних провінціях Китаю, є сідаотан, або ханьсюепай. Цей напрям у китайському ісламі ґрунтується на роботах відомого Хуейського вченого Лю Чжи. Згідно з цим ученням лише комбінація ісламу з китайською культурою може сприяти його розвитку в Китаї; в його основі лежить сунізм ханафітського толку [Базанова 2009].

Заворушення в арабських країнах, що викликали спалах радикального ісламізму, викликали серйозну заклопотаність керівництва Китаю та побоювання розростання радикального ісламізму, особливо у Сіньцзян-Уйгурському автономному окрузі, що населений переважно мусульманами. Заклики ІДІЛ до радикалів Східного Туркестану брати участь у їхній діяльності викликають серйозні побоювання у керівництва КНР, унаслідок чого керівництво КНР запропонувало допомогу Іраку у боротьбі з ІДІЛ [RT news 2014].

У Сіньцзяні проживає близько 10 млн уйгурів-мусульман. Це корінний народ Східного Туркестану, нині Сіньцзян-Уйгурський автономний район КНР. Уйгури – тюрки: їхня мова, культура, віра і спосіб життя значно ближчі до країн Центральної Азії.

Якщо говорити про політико-правовий стан мусульман загалом у Китаї і в Сіньцзяні зокрема, то варто відзначити, що ситуація порівняно з недавнім минулим змінилася на краще. Кількість нових мечетей у Сіньцзяні з року в рік збільшується, і на сьогодні з майже 40 тис. мечетей 24400 знаходяться безпосередньо у СУАР (Сіньцзянь Уйгурський автономний район). Урядом виділяються спеціальні кошти на ремонт і реконструкцію таких об'єктів, у тому числі найбільшої мечеті Китаю Ід Ках у Кашгарі, мечеті Байтул у Кульджі, мечеті Дзямань у Хотані, мечеті Янхан в Урумчі. Уряд Сіньцзяна профінансував реконструкцію і ремонт 28 храмів, у тому числі мінарету Еміна в Турфані. Багато давніх релігійних книг, у тому числі і біографія Пророка Мухаммада, були включені в каталог національних рідкісних книг Китаю. Спеціальні кошти були виділені для захисту і перевидання деяких книг, у тому числі Корану і біографії Пророка Мухаммада. Ісламське суспільство Сіньцзяна також має своє духовне училище, видає «Коран» уйгурською, китайською, казахською і киргизькою мовами... Незалежна уйгурська держава, в основі якої лежить іслам, як і раніше, є ядром сепаратистських настроїв у Сіньцзяні. Цілком імовірно, китайському керівництву буде досить складно замінити ці ідеї серед автохтонного населення новими ідеологічними установками, поки вони глибоко не увійдуть у свідомість [Мавлонова 2018].

Спільноти китайських мусульман вкрай неоднорідні за своїм етнічним складом. Натепер за офіційними даними іслам сповідують представники десяти

етнічних груп КНР: китайці (Хань), уйгури, казахи, салари, таджикки, дунсяни, баоань, татари, узбеки, киргизи. У мусульманських громадах Північного Сходу країни переважні позиції займають китайські мусульмани групи «хуей». Аналіз матеріалів етнічної історії та даних наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що хуей не є самостійним етносом або національністю, а являє собою окрему етноконфесійну спільність китайського народу. Існування цієї етноконфесійної групи є свідченням глибокого укорінення ісламу в Китаї [Ли Синь 2009].

Також слід зазначити унікальні спроби вчених хуей адаптувати іслам до китайської культури, які мали місце в період правління династій Мін і Цин, коли мусульманські вчені, такі як Лю Чжи, Ма Чжу і Лань Сю, шукали спосіб пояснити іслам за допомогою конфуціанського понятійного апарату. Трансформуючись зі світової релігії в релігію народів хуей, іслам у Китаї ліг в основу взаємодії хуей і держави [Базанова 2009].

Жодна країна сучасного світу не має стільки сусідів, як Китай. Їх у Пекіна два десятки: 14 на суші і 6 на морі. Підтримувати добрі стосунки з такою кількістю сусідніх країн вкрай складно. Ставши другою економікою планети, Піднебесна з особливою гостротою відчула необхідність забезпечити сприятливий навколишній фон для подальшого розвитку і експансії з метою здійснення «китайської мрії» – відродження стародавньої цивілізації. Останніми роками планета була свідком того, як Пекін запускає один за іншим міжнародні проекти. Найвідоміші з них «Один пояс, один шлях» (ОБОР) і Азіатський банк інфраструктурних інвестицій (АІВ). Обидва проекти спрямовані на освоєння нових ринків для економіки КНР, що розвивається, і *максимального розширення сфери впливу*. На заході Китай межує з чотирма центрально-азіатськими і чотирма південно-азіатськими країнами. Казахстан, Киргизстан і Таджикистан – члени ШОС (Шанхайська організація співробітництва), в якому домінує Пекін. Спочатку ШОС створювалася для боротьби з екстремізмом, сепаратизмом і тероризмом на безкрайніх просторах Центральної Азії і у віддаленому китайському регіоні Сіньцзян, де Ісламський рух Східного Туркестану бореться за незалежність від Китаю і створює серйозну загрозу соціальної стабільності і територіальній цілісності країни [Мануков 2016].

Експорт енергоресурсів служить важливим способом поповнення бюджету не тільки для Туркменістану, а й для Казахстану та Узбекистану. У всьому імпорті енергоресурсів Китаю частка цих трьох країн становить 3,4%. Країни Центральної Азії до того ж займають велику частку в китайському імпорті цинку (21%), свинцю (20,9%) і продуктів неорганічної хімії (10%). Загалом, за даними митної служби КНР, за 2018 рік товарообіг з п'ятьма країнами Центральної Азії становив понад \$ 41,7 млрд. І хоча в імпорті КНР на ці країни припадає лише 0,8%, а в експорті – 0,9%, асиметрична залежність регіону від Китаю зростає. Для центральноазіатських країн нині китайська частка становить близько 22% усього експорту і 37% імпорту. За даними Міністерства комерції КНР, усього у 2018 році обсяг накопичених прямих китайських інвестицій до п'яти країн Центральної Азії становить \$ 14,7 млрд (1,2% всіх інвестицій Китаю в країни Азії). У 2013 році цей показник був на 40% меншим (\$ 8,9 млрд) [Умаров 2020].

Президент Казахстану К.-Ж. Токаєв у ході візиту до КНР у вересні 2019 року завітав до китайської технологічної компанії – Hikvision (海康威视). Повернувшись до Казахстану, президент доручив перейняти досвід Китаю в галузі цифрування громадян. Уже через місяць у столиці тестували

новий спосіб оплати проїзду в автобусах з використанням біометричних даних пасажирів – FacePay... Своя система «безпечного міста» – «Шахрі бехатар» – є і в Таджикистані. Китайська компанія Huawei встановила її ще в 2013 році, а в 2019-му було оголошено про модернізацію системи. Тепер програмне забезпечення центру на основі штучного інтелекту допоможе оперативніше виявляти осіб, які перебувають у розшуку... Інша китайська компанія, Shenzhen Sunwin Intelligent (深圳市赛为智能公司), займається в Киргизії другим етапом проєкту «безпечне місто», який має на увазі установку нових камер у Бішкеку і по всій країні [Умаров 2020].

Головним символом китайської м'якої сили стали Інститути Конфуція і класи китаєзнавства (всього в Центральній Азії їх 3732). Кар'єрні можливості, які відкриває знання китайської мови, притягують молоде покоління країн Центральної Азії. У Казахстані в п'яти інститутах Конфуція навчаються 14 тисяч студентів, в Узбекистані найстаріший у регіоні Інститут Конфуція при Ташкентському державному інституті сходознавства щорічно приймає на навчання 1500 учнів [Умаров 2020].

Крім того, Китайське міністерство освіти і Канцелярія Міжнародної Ради китайської мови не скупляться на гранти для тих, хто хоче поїхати в КНР здобувати вищу освіту. За 2010–2018 роки абітурієнтам із Центральної Азії було видано понад 5 тисяч грантів на навчання, а кількість студентів з країн Центральної Азії, які здобувають освіту в Китаї, досягло в 2017 році майже 30 тисяч.

Економічне проникнення КНР до регіону провокує все більше конфліктів. Суспільство і еліти стурбовані зростаючим впливом Китаю, яке накладається на корупційні практики. Китай – важливий інвестор у регіоні, але разом із ростом спільних проєктів ростуть і борги Центральної Азії. Прикладом країни, яка не змогла впоратися з китайськими інвестиціями, стала Шрі-Ланка. У 2017 році країна передала в оренду Китаю на 99 років порт Хамбантота, щоб зменшити свої боргові зобов'язання на \$ 1,1 млрд. Чи може таке статися в Центральній Азії? У зоні ризику знаходяться Бішкек і Душанбе. Киргизія брала в Китаї 45% всіх зовнішніх позик (\$ 1,7 млрд). У Таджикистану – \$ 1,2 млрд (52% всіх зовнішніх позик). Борги цих двох країн перед Китаєм становлять понад 20% їхнього ВВП. В інших державах регіону ситуація краща: Туркменія винна Китаю 16,9% свого ВВП, Узбекистан – 16%, Казахстан – 6,5%. Зростання впливу КНР на країни Центральної Азії та вихід за межі суто економічних питань викликає відторгнення і занепокоєння і у самому регіоні, і за його межами [Умаров 2020].

Отже, концептуально-рефлексивна свідомість передбачає оперування понятійним апаратом науки, що вивчає відповідну сферу суспільного життя і суспільної практики – економічну, політичну тощо. Тут слід розрізняти рівні концептуалізації і відповідно типи реальності, в яких перебувають ті чи інші суб'єкти, що виражаються у сучасній методології науки поняттями «теоретична схема» і «картина світу». Картина соціального світу – це реальність співтовариства як представника певної культури; в ній рефлексія наповнюється цінностями, що формуються в межах цієї культурної спільноти. Якщо раніше у Середньовіччі Китай прагнув *максимально розширити сферу впливу* на Центральну Азію та забезпечити безпеку від кочових імперій, відділившись Великою китайською стіною, то зараз сфера впливу стала більш потужною через розкриття інтернет-торгівлі, через впровадження освітніх програм, через інвестування та розширення ринків збуту.

Переосмислюючи формулу матеріалізму «суспільне буття визначає суспільну свідомість», співвідношення поняття суспільного буття з поняттям соціальної реальності нерідко вживаються як взаємозамінні, можна зафіксувати важливу світоглядну та ідеологічну тему, що вислизає у разі синонімічного їх вживання. Світоглядні настанови Стародавнього Китаю – *центру світу*, а інші народи, то периферія, мають відображення і зараз, як центру світової торгівлі, технологій та інвестування.

У 2014 році Китаєм була опублікована глобальна економічна ініціатива «Один пояс, один шлях», що складається із сухопутного і морського складників і спрямована на всеосяжне взаємовигідне економічне співробітництво з країнами Східної Азії, Центральної Азії, Близького Сходу, Північної Африки. Було оголошено про будівництво «Сухопутного і морського шовкових шляхів XXI ст.». Трансконтинентальні шляхи покликані об'єднати шістьдесят країн навколо себе. Таким чином, можна говорити про початок створення нової економічної системи.

Марокко знаходиться на самій західній частині стародавнього Шовкового шляху, з'єднує Європу з Африкою, має вигідне географічне положення, досконалу комунікаційну інфраструктуру та індустриальні бази. Посол КНР у Марокко Сунь Шучжун вважає, що Марокко стане стратегічною опорою в будівництві «Одного пояса, одного шляху». Він цілком обґрунтовано може стверджувати, що китайські капіталовкладення в Марокко будуть збільшуватися. Співпраця Південь–Південь у рамках концепції «Один пояс, один шлях» неминуче сприяє двостороннім довгостроковим дружнім відносинам, «Один пояс, один шлях» – не тільки торговий шлях, а й канал для гуманітарних обмінів. Усі країни уздовж цього шляху зможуть зміцнити співпрацю і взаємодію за допомогою цієї платформи [Синьхуа Новини 2015].

Китай запропонував Саудівській Аравії, Єгипту та Ірану розширити співробітництво в будівництві, індустриалізації, урбанізації, модернізації, зайнятості населення (що особливо актуально для Єгипту та Ірану з їхнім 100-мільйонним населенням), розвідці корисних копалин, транспорті, пошуку нових джерел енергії, авіакосмічній та оборонній галузях, спільній реконструкції доріг і портів, перенесенні частини китайського виробництва на Близький Схід для створення нових робочих місць [Гуцало 2018, 116].

У Каїрі було підписано 21 двосторонню угоду. Було урочисто відзначено 60-річчя встановлення єгипетсько-китайських дипломатичних відносин; 2016 рік був оголошений роком Китаю в Єгипті. Програмним для китайсько-арабських взаємин став виступ Сі Цзіньпіна у штаб-квартирі Ліги арабських держав (ЛАД) у Каїрі 21 січня 2016 р. Спільну діяльність 22 арабських членів Ліги арабських держав КНР активно підтримує. У своєму виступі Голова КНР зупинився на важливості спільної боротьби з тероризмом, нерозповсюдженні ядерної зброї (зокрема, підтримці відомих ініціатив АРС зі зміцнення без'ядерного режиму в Африці і розповсюдженні цього режиму на Близький Схід), нерозповсюдженні хімічної зброї. Сі Цзіньпін підкреслив важливість спільних зусиль КНР і ЛАД у боротьбі за мир у регіоні, спільний сталий розвиток, у налагодженні політичного діалогу замість збройної боротьби у вирішенні проблемних питань [Гуцало 2018, 116].

Від імені КНР Сі Цзіньпін оголосив про виділення Китаєм 50 млн юанів (7,5 млн дол.) економічної допомоги Палестинській національній адміністрації, а також 230 млн юанів (35 млн дол.) гуманітарної допомоги Сирії, Лівану, Йорданії та Ємену. Виходячи на загальноарабський рівень, Голова КНР

повідомив про готовність Пекіна надати позики арабським країнам регіону в обсязі 15 млрд дол., а також 10 млрд дол. комерційних кредитів та 20 млрд дол. – спільним інвестиційним фондам [Гуцало 2018, 118].

Тож, виходячи з наведених історичних, соціокультурних, технологічних, економічних сегментів розвитку взаємин між КНР – Азією – арабським світом, маємо можливість скласти цілісне уявлення про генезу, структуру та динаміку, безперервність та наступність розвитку сучасних цивілізаційних процесів. Також розкрито аксіологічні складники симбіотичних та релігійних арабо-китайських взаємин. Трансформації ісламу зі світової релігії в релігію народів хуей має оновлене пояснення за допомогою конфуціанського понятійного апарату, себто прикладу застосування філософської герменевтики.

Тобто, створивши новий концепт спів-буття між Китаєм – Азією – арабським світом, КНР презентує філософію мирного співіснування «Один пояс, один шлях». Усе багатство людської культури неможливо спростити і уніфікувати в рамках однієї геополітичної, економічної і культурної парадигми, але навчитися «співіснувати разом» (за Ж.-Л. Нансі) приведе до усвідомлення крихкості всієї людської цивілізації та унікальності складників її соціокультурних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

Базанова Е.А. Трансформация религиозных течений в современном китайском исламе, 2009, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-religioznyh-techeniy-v-sovremennom-kitayskom-islame/viewer> (accessed 5 February 2021).

Барина Е.Б. Этнокультурные контакты Китая с народами Центральной Азии в древности и средневековье. Москва : Изд-во ИЭА РАН, 2013. 419 с. С. 69–70, available at: http://static.iea.ras.ru/books/Barinova_2013.pdf (accessed 5 February).

Барина Е.Б. Отношения Китая с народами Центральной Азии после открытия Шелкового пути в исследованиях XX в., 2016, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-kitaya-s-narodami-tsentralnoy-azii-posle-otkrytiya-shelkovogo-puti-v-issledovaniyah-xx-v/viewer> (accessed 5 February).

Гуцало С.Є. Близькосхідна політика КНР на сучасному етапі. In: Україна–Китай – 25 років співробітництва : результати та перспективи. «Один пояс, один шлях» : монографія / кер. авт. колективу і науковий редактор О.М. Олійник. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 113–121, available at: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/4656/1/Blyzkoskhidna%20polityka%20KNR%20na.pdf> (accessed 13 February).

Кіктенко В.О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття.) Київ, 2018. 388 с. С. 8, available at: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf (accessed 5 February 2021).

Ли Синь, Ислам на Северо-Востоке Китая: философско-религиоведческий анализ : автореф. дис. ... к-та филос. наук, ВАК РФ 09.00.13, Благовещенск, 2009. 49 с., available at: <https://www.dissercat.com/content/islam-na-severovostoke-kitaya-filosofsko-religiovedcheskii-analiz> (accessed 12 February 2021).

Ли Синь. Некоторые особенности ислама в китайской культуре, III Международной научно-образовательной форум «Хэйлунцзян Приамурье» : сборник материалов Международной научной конференции, Россия, Биробиджан, 3 октября 2019 г. Приамур. гос. ун-т им. Шолом-Алейхема, 989 с., available at: http://pgusa.ru/sites/default/files/news/6159/sbornik_heyhlunczyan-priamure_-_3_okt._2019.pdf (accessed 12 February 2021).

Мавлонова А.С. Ислам в СУАР как фактор политической нестабильности КНР, 2018, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/islam-v-suar-kak-faktor-politicheskoy-nestabilnosti-knr-1/viewer> (accessed 5 February 2021).

Мануков С. Китай и соседи: хрупкое равновесие, *EADaily*, 2016, available at: <https://eadaily.com/ru/news/2016/12/16/kitay-i-sosedi-hrupkoe-ravnovesie> (accessed 5 February 2021).

Синьхуа Новости. Посол Китая в Марокко: Марокко намерено принять активное участие в реализации инициативы «Один пояс, один путь». 29.06.2015, *СИНЬХУА Новости*, available at: http://russian.news.cn/china/2015-06/29/c_134366295.htm (accessed 5 February 2021).

Умаров Т. На пути к Pax Sinica: что несет Центральной Азии экспансия Китая, 25.03.2020, available at: <https://carnegie.ru/commentary/81265> (accessed 5 February 2021)

Fairbank John K. *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Pp. xii, 416. Cambridge, Mass. : Harvard University Press. 1968.

RT news. China offers military help to Iraq to defeat ISIS, 14.12.2014 – report. *RT news*, available at: <https://www.rt.com/news/214243-china-iraq-military-isis>. (accessed 5 February 2021).

REFERENCES

Bazanova E.A. (2009), Transformaciâ religioznych tečenij v sovremennom kitajskom islame, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-religioznyh-techeniy-v-sovremennom-kitayskom-islame/viewer> (accessed 5 February 2021).

Barinova E.B. (2013), *Ėtnokul'turnye kontakty Kitaâ s narodami Central'noj Azii v drevnosti i srednevekov'e*. Moskva: Izd-vo IĖA RAN, 2013. 419 s. S. 69–70, available at: http://static.iea.ras.ru/books/Barinova_2013.pdf (accessed 5 February 2021).

Barinova E.B. (2016), Otnošenîâ Kitaâ s narodami Central'noj Azii posle otkrytiâ Ŗelkovogo puti v issledovaniâh XX v., available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-kitaya-s-narodami-tsentralnoy-azii-posle-otkrytiya-shelkovogo-puti-v-issledovaniyah-xx-v/viewer> (accessed 5 February 2021).

Fairbank John K. (1968), *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Pp. xii, 416. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Hutsalo S.Ye. (2018), Blyz'koskhidna polityka KNR na suchasnomu etapi. In: *Ukrayina–Kytay – 25 rokiv spivrobitnytstva : rezul'taty ta perspektyvy. “Odyn poyas, odn shlyakh”*: monohrafiya / ker. avt. kolektyvu i naukovyy redaktor O.M. Oliynyk. Kyiv: DU “Instytut vsesvitn'oyi istoriyi NAN Ukrayiny”, s. 113–121, available at: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/4656/1/Blyz'koskhidna-polityka-KNR-na.pdf> (accessed 13 February 2021).

Kiktenko V.O. (2018), *Istoriya ukrayins'koho kytayeznavstva (XVIII – pochatok XXI stolittya)*. Kyiv, 2018. 388 s. S. 8, available at: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf (accessed 5 February 2021).

Li Sin' (2009), *Islam na Severo-Vostoke Kitaya: filosofsko-religiovedcheskiy analiz*, Avtoref. Dis. ... k-ta filos. nauk, VAK RF 09.00.13, Blagoveshchensk, 2009. 49 s., available at: <https://www.dissercat.com/content/islam-na-severo-vostoke-kitaya-filosofsko-religiovedcheskii-analiz> (accessed 12 February 2021).

Li Sin' (2019), *Nekotoryye osobennosti islama v kitayskoy kul'ture*, III Mezhdunarodnyy nauchno-obrazovatel'nyy forum “Kheyluntszyan Priamur'ye”: sbornik materialov Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, Rossiya, Birobidzhan, 3 oktyabrya 2019 g. Priamur. gos. un-t im. Sholom-Aleykhema, 989 s., available at:

---

http://pgusa.ru/sites/default/files/news/6159/sbornik_heylyunczyan-priamure_-_3_okt._2019.pdf (accessed 12 February 2021).

Mavlonova A.S. (2018), Yslam v SUAR kak faktor polytycheskoy nestabil'nosti KNR, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/islam-v-suar-kak-faktor-politicheskoy-nestabilnosti-knr-1/viewer> (accessed 12 February 2021).

Manukov S. (2016), Kitaj i sosedi: hrupkoe ravnovesie, EADaily, available at: <https://easily.com/ru/news/2016/12/16/kitay-i-sosedi-hrupkoe-ravnovesie> (accessed 5 February 2021).

RT news (2014), China offers military help to Iraq to defeat ISIS, 14.12.2014 – report. RT news, available at: <https://www.rt.com/news/214243-china-iraq-military-isis> (accessed 5 February 2021).

SIN'HUA Novosti (2015), Posol Kitaâ v Marokko: Marokko namereno prinât aktivnoe učastie v realizacii iniciativy "Odin poâs, odin put". 2015-06-29, SIN'HUA Novosti, available at: http://russian.news.cn/china/2015-06/29/c_134366295.htm (accessed 5 February 2021).

Umarov T. (2020), Na puti k Pax Sinica: čto neset Central'noj Azii èkspansiâ Kitaâ, 25.03.2020, available at: <https://carnegie.ru/commentary/81265> (accessed 5 February 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2021

UDC 811.581'282(=14'03)

KOINE AS A MIXED DIALECT OF CHINA

O. Berezinska

Senior Lecturer

International Humanitarian University

33, Fontanska doroha str., Odesa, 65009, Ukraine

vlady22helen@gmail.com

The article examines the linguistic situation in China, which is characterized by the interaction of the modern Chinese language *Putonghua* with many dialects. Each dialect has its own characteristics, but at the same time there are various interpenetrating connections between them. The variety of aspects, consistently connected in time, allowing a detailed study of society, makes it possible to trace its development during several centuries. In the course of the uneven process of socio-economic development of the Chinese ethnos and its subdivisions, specific features inevitably appeared in the economy and culture of certain groups of Chinese. Researchers have tried to distinguish between the public functions of the dialect and the different types of colloquial koine. Attempts to delimit the public functions of the dialect and different types of conversation koine are considered. This issue requires further study. Particular attention should be paid to the delimitation of the dialect in the narrow meaning of this word and the variety of the speech koine. The relevance of our research is predetermined by the interest of modern linguistics in the zones of interlinguac interactions, the study of the existence of languages in conditions of linguistic contact. In this issue, the cultural aspect in linguistics is expressed bilaterally. The first is the study of the specifics of the interaction and mutual influence of two systems: language and culture. The second is the disclosure of the peculiarities of the mentality and worldview of a cultural community, objectified partly in the language. The study of this approach, its impact on the further development of the theory of linguistic personality allows us to integrate disparate results into the mainstream of a single linguistic paradigm. This helps to determine the nature and effectiveness of interethnic relations according to the frequency and depth of contacts, the degree of equality of rights, number of relationships of interacting communities; the degree of linguistic, psychological and religious differences. Analytical and descriptive methods, method of comparative and systems analysis were used in the study.

Key words: local dialects, *Putonghua*, cultural aspect, koine, language contact.

КОЙНЕ ЯК ЗМІШАНИЙ ДІАЛЕКТ КИТАЮ

О. В. Березінська

У статті досліджується лінгвістична ситуація в Китаї, яка характеризується взаємодією сучасної китайської мови путунхуа з багатьма діалектами. Кожен діалект має свої особливості, але водночас між ними наявні різні взаємопроникні зв'язки. Різноманітність аспектів, послідовно пов'язаних у часі, що дозволяють детально вивчити суспільство, дає змогу простежити його розвиток протягом декількох століть. У ході нерівномірного процесу соціально-економічного розвитку китайського етносу та його підрозділів неминуче проявилися специфічні риси в економіці та культурі певних груп китайців. Дослідники намагалися розрізнити публічні функції діалекту та різні типи розмовної койне. Розглядаються спроби розмежувати публічні функції діалекту та різні типи бесіди койне. Це питання вимагає подальшого вивчення. Особливу увагу слід приділити розмежуванню діалекту у вузькому значенні цього слова та різноманітності мовлення койне. Актуальність нашого дослідження зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до зон міжмовної взаємодії, вивченням існування мов в умовах мовного контакту. У цьому разі культурний аспект у мовознавстві виражається двосторонньо. Перший – це вивчення специфіки взаємодії та взаємовпливу двох систем: мови та культури. Другий – розкриття особливостей ментальності та світогляду культурної спільноти, частково об'єктивованих мовою. Вивчення цього підходу, його впливу на подальший розвиток теорії мовної особистості дозволяє інтегрувати різні результати в основний потік єдиної лінгвістичної парадигми. Це допомагає визначити характер та ефективність міжетнічних відносин відповідно до частоти та глибини контактів, ступеня рівності прав, кількості взаємин взаємодіючих спільнот; ступінь мовних, психологічних та релігійних відмінностей. У дослідженні використовувались аналітичні та описові методи, метод порівняльного та системного аналізу.

Ключові слова: місцеві діалекти, путунхуа, культурний аспект, койне, мовний контакт.

Зв'язок етнічної і політичної історії наочно простежується на прикладі розвитку китайського етносу. Вперше це питання було сформульоване К. Вітфогелем, автором «гідравлічної теорії» розвитку китайського суспільства. Наприкінці 40-х років він звернувся до проблеми «завойовницьких династій» Ляо, Цзінь, Юань і Цін у вступі до книги «Історія китайського суспільства. Ляо» [Wittfogel 1949]. Всю історію імперського Китаю автор ділить на десять хронологічних відрізків, у кожному з яких був присутній один з двох типів політичної ситуації – типово китайське суспільство і суспільство в умовах правління «завойовницької династії», які по черзі панували в Китаї загалом протягом більше двох тисяч років.

На думку професора американського університету у Вісконсін-Медісон А. Хазанова, «основними блоками історичного процесу були не універсальні формації, а історико-культурні регіони, які часто називали цивілізаціями» [Крадин, Бондаренко 2002, 34]. Очевидно, що серйозні і довготривалі відмінності в регіональному розвитку пов'язані з багатьма факторами географічного, екологічного, соціального, політичного, культурного порядку. «Політична влада в кочових політиях значною мірою залишалася дифузійною і в основному пов'язаною з військовими та організаційно-регулятивними функціями» [Крадин, Бондаренко 2002, 34].

Етнокультурним наслідком стала асиміляція переможців-іноземців переможеними китайцями. К. Вітфогель підійшов до цієї проблеми з позицій теорії

аккультурації, що активно розроблялася в американській етнології зусиллями таких дослідників, як Р. Редфілд, Р. Лінтон, М. Херсковіц. Під аккультурацією вчені розуміли явища, що виникають у разі тривалого безпосереднього контакту різних культур [Херсковіц 2010, 31]. Вітфогель бачив у соціокультурній ситуації Північного Китаю при династії Ляо наочний приклад аккультурації. Результатом взаємодії в процесі контактів китайської землеробської і північної кочової культур став процес не поглинання одна за одною, а виникнення якоїсь третьої культури. Її прояви, на думку Вітфогеля, відобразилися у специфічних формах політичної і військової організації держави Ляо, а також у створенні киданьської писемності. Процес аккультурації характеризувався істотними відмінностями у належні періоди китайської історії. Відповідно до точки зору Вітфогеля при Ляо і Юань панування кочового етносу (кидані, монголи) над землеробським (китайським) обмежувало масштаби і глибину взаємовпливу культур, що дозволяє віднести суспільство цих двох періодів до підтипу «чинять опір культурним змінам» (сегрегації) [Крюков 1987].

Династія Цзін, створена скотарями і землеробами-чжурчженями, активізувала ситуацію іншого підтипу – «підданого культурним змінам» (асиміляції). Династія Цін посіла місце проміжного підтипу [Wittfogel 1949].

Тамура Дзіцунзо, автор фундаментальної монографії «Вивчення завоювальницьких династій в Китаї», протиставив державні утворення, що створювалися на півночі Китаю кочівниками в IV–VI ст., імперіям Ляо, Цзін, Юань і Цін. Дзіцунзо акцентував увагу на істотному розходженні в характері контактів між китайцями та завоювальниками при династіях Ляо і Юань:

– у першому випадку китайському населенню протиставлені кидані;

– у другому – монголи і численні народи, включені в пануючу верству завоювальників, – вихідці із Середньої Азії (сему), а також кидані і чжурчжені [Крюков 1987]. Однак пізніші «завоювальницькі династії» об'єднує те, що в історії Китаю вони зіграли іншу роль, ніж вторгнення північних сусідів у Китай у IV–VI ст. Вони послужили переходу китайського суспільства від давнини до середньовіччя [Крюков 1987].

Такі моменти у сучасній історичній науці КНР останніми роками привертають увагу багатьох дослідників в іншому аспекті. Дискусія в китайських наукових працях пов'язана з поняттям «Чжунхуа мінцзу», яке перекладається як «китайська нація». Акцент робиться не на понятті етнічної спільності китайців, а на сукупності всіх народів Китаю, що в різний час населяли його територію. Це було єдине ціле, яке склалося протягом «майже чотирьохтисячолітньої історії» країни [Крюков 1987, 45]. Вживання цього поняття певним чином впливає на взаємодію різних етнічних спільнот, які існували на території Китаю, і дає можливість визначення двох протилежних точок зору. Перша розглядає будь-який народ як національну меншину. При цьому етнічна територія перебувала в межах кордонів Китаю. Друга вважає неможливим розгляд древніх тюрків, монголів та ін. як складової частини китайського суспільства епохи Хань, Тан, Сун, Мін. Тому створені ними державні утворення були «іноземними державами» стосовно тодішнього Китаю.

Необхідно зазначити той факт, що міжетнічні контакти не завжди супроводжуються позитивними результатами. Взаємодіючі етноси зазнають глибоких структурних зрушень у культурі етносу. Одним з варіантів міжетнічних контактів є *ускладнення* (якісна зміна культури етносу під впливом більш зрілої культури). Прикладом може служити вплив китайської культури на японську і корейську. Їх прийнято вважати дочірніми стосовно китайської культури.

У середньовічному Китаї існувала і єврейська громада в Кайфені, яка, перебуваючи в повній ізоляції від решти світу, зазнала великого впливу з боку китайської культури: євреї засвоїли китайську мову, плаття, тип житла та інші елементи матеріальної культури. У результаті євреї в Китаї були майже повністю асимільовані місцевим населенням. До XIX в. втратили мову і звичаї предків, але зберігали свідомість свого єврейського походження.

У середньовічний Китай прибували також вірменські купці. Відомо, що в XIII–XIV ст. у північно-західних районах і портових містах розташовувалися вірменські колонії. Так, на початку XIV ст. багата вірменка, що звернулася в католицизм, пожертвувала гроші на будівництво церкви в Цюаньчжоу [Дацишен 2007].

Особливу сферу зовнішніх зносин пізнього середньовічного Китаю становили країни далекосхідного регіону, перш за все Корея і Японія. Обидві ці країни з давніх-давен зазнали сильного впливу китайської цивілізації і підтримували з Китаєм тісні зв'язки. З японських товарів у Китаї особливо цінувалися мечі, тонкі шовкові тканини, віяла та інші предмети домашнього вжитку. Окрему сторінку японсько-китайських відносин представляють паломництва японських ченців у Китай.

Культурологічний підхід до мовних явищ, велика концентрація уваги вчених до досліджень у цій сфері привели до оформлення близьких за завданнями наукових напрямів – лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, етнолінгвокультурології. З посиленням і ускладненням у наш час міграційних процесів, прагненням до глобалізації життя, з помітною тенденцією до англосаксонізації всіх її процесів, у тому числі лінгвокультурних, стає актуальним порівняльне вивчення мов. Мова, за словами Тарасової, – це транслятор культури від одних етнокультурних спільнот до інших [Тарасова 2003]. Практичне вивчення мов у контексті культури, розуміння етнокультурної самобутності кожної мови (діалекту) сприяє розвитку і зміцненню етносоціальних спільнот загалом. Результатом інтересу сучасної лінгвістики до зон міжмовних взаємодій, вивчення існування мов в умовах мовного контакту може бути збереження наявних, а також повернення до життя мов і культур, що перебувають під загрозою зникнення або вимерлих, досягнення заходів щодо захисту мовних прав.

Китайська мова – найбільша у сучасному світі. Її різні діалекти і наддіалектні форми є рідними майже для 1300 млн осіб. Згідно з генетичною класифікацією, численні діалекти китайської мови належать до сино-тибетської мовної супер-сім'ї і представляють синітичну гілку такої мовної сім'ї [Зав'ялова 1997, 641]. У сучасному Китаї є кілька наддіалектних варіантів китайської мови, серед них – два загальнодержавні (путунхуа – у КНР, гоюй – у Тайвані), а також у Сінгапурі поширений ще один варіант путунхуа – хуаюй.

Китай, Тайвань і Сінгапур тісно пов'язані між собою в економічному, культурному та соціальному співробітництві, тому проблема розбіжності путунхуа, гоюй і хуаюй актуальна. На початку XX ст. ці наддіалектні форми були об'єднані в одну. Офіційно пекинці, мешканці Тайваню та Сінгапуру, говорять китайською мовою, однак суттєві відмінності в лексиці можуть викликати певні труднощі в процесі комунікації.

Китай мав одну суттєву особливість: чисто письмовий характер мови культури, про що багато писав В.М. Алексеев: «Коли я вчився в Пекінському університеті (1909), я сам був присутній на лекції професора-класика, який був родом з Хунань і писав всю лекцію на дошці, даючи до неї репліки і пояснення» [Алексеев 1932, 155]. Хунань – провінція на півдні Китаю, діалект якої різко відрізняється від пекінського, і навіть професор-класик погано говорив пекінською.

Розглядаючи аспект письмової форми спілкування, давньокитайську мову можна позначити загальним літературним койне для всієї Східної Азії (Японія, Корея, В'єтнам). Вона виконувала цю функцію аж до 1919 року, коли в результаті руху «4 травня» в Китаї офіційною письмовою літературною мовою була проголошена байхуа (сучасна розмовна мова), яка почала формуватися на основі живих діалектів Північного Китаю в період Шести династій (420–589 н.е.). **Койне** (вимовляється койне або кайне, незмінне, середній рід; від грец. Κοινή διάλεκτος «спільна мова») – функціональний тип мови, який використовується як основний засіб повсякденного спілкування з широким діапазоном комунікативних сфер в умовах регулярних соціальних контактів між носіями різних діалектів (етнолектів) або мов [Звонська 2017, 265].

В.М. Алексєєв відзначав, що «мандрувати по всьому многодіалектному Китаю» можна було, лише знаючи «деякий койне, загальнопоширений, так званий «мандаринський» діалект (напр., пекінський)» [Алексєєв 1932, 11]. Дослідник підкреслював, що літературна мова протистоїть територіальним діалектам. Різні типи побутово-розмовної мови займають проміжне положення між діалектом і літературною мовою. Виникають регіональні утворення. Всі різновиди побутово-розмовної мови виступають як усна форма спілкування на території поширення діалектів у функції обласного або міського койне. Формування таких наддіалектних утворень зазвичай є результатом процесів концентрації і взаємодії діалектів або в рамках всієї території, або в межах окремих областей. Саме в міських і обласних койне реалізувалися початкові етапи розвитку узагальненого наддіалектного (інтердіалектного) типу.

Процеси утворення междіалектного койне виділяв Н.І. Конрад у застосуванні до формування єдиних літературних мов в Японії і Китаї: в Японії наприкінці XVI – початку XVII ст. виявляються сліди обласного койне в двох найважливіших діалектних системах – західно-японській та східно-японській; у Китаї, своєю чергою, відбувалося складання кількох обласних койне, в тому числі і в групі північних діалектів. Мова міста Едо, що стала основою формування єдиної літературної мови, являла собою одну з реалізацій східно-японського койне, так само як мова Пекіна, яка зіграла аналогічну роль у розвитку китайського мовного стандарту, являючи собою реалізацію північно-китайського койне [Конрад 1954, 25].

У донаціональну епоху в Китаї і Японії, коли древні літературні мови обслуговували тільки письмові форми спілкування, «звичайну» мову, побутово-розмовний койне, що існував спочатку тільки в усній формі, поступово почав завойовувати сфери впливу стародавніх писемних мов. В.М. Алексєєв підкреслював нероздільний зв'язок ієрогліфів і особливої китайської мови культури, яка існувала в Китаї майже в незмінному вигляді понад два тисячоліття; володіння цією мовою він зіставляє з «володінням у XX ст. мовою Остромирова Євангелія» [Алексєєв 1932, 64]. Цю мову він називає ієрогліфічною мовою. Він вказує на її особливості, тісно пов'язані з характером писемності, і зазначає її суттєві відмінності від будь-якого сучасного діалекту або койне.

Для мовної ситуації Китаю характерна взаємодія сучасної китайської мови путунхуа з різними діалектами, кожен з яких має свої особливості. Група північних діалектів (гуаньхуа) є основною діалектною групою сучасної китайської мови. Вона являє собою загальноновизнаний засіб міждіалектного спілкування в Північному Китаї. Різною мірою цим наддіалектним койне користувалися освічені люди – головним чином чиновники, які активно переміщувалися по країні

у разі призначення на нові посади різного рівня і потребували єдиного усного засобу спілкування. Тому вони здавали офіційні державні іспити *кецзюй*. «Мова чиновників» почала формуватися на півночі країни некитайських династій Ляо (907–1125) і Цзінь (1115–1234) на місці сучасного Пекіна. А при монгольській династії Юань (1271–1368) Пекін став столицею всього Китаю. До середини XX століття більшість китайців, що живуть у багатьох частинах Південного Китаю, говорили тільки місцевою мовою. Офіційні особи династій Мін (1368–1644) і Цин здійснювали управління імперією, використовуючи спільну мову, засновану на різновидах мандарина, відомих як гуаньхуа. Знання цієї мови було необхідне для кар'єри, але ніколи не визначалося офіційно. Слово «мандарин» (чиновник) запозичене з малайської (радник). Західні місіонери – португальці та іспанці – вживали його в регіонах Океанії, Південно-Східної та Східної Азії. Сучасні дослідники іноді гуаньхуа називають «ранньомандаринський».

Історично в Китаї склалося кілька типів володіння мовою гуаньхуа. Корінні жителі Пекіна володіли гуаньхуа як своєю рідною. Її добре знали і ті, хто навчався або довгий час жив у столиці. Мова цих людей називалася пекінською, або столичним гуаньхуа. Найлегше засвоювалася граматики і лексика, яких можна було навчитися, читаючи літературу на байхуа. Значно більш важке завдання становило вивчення вимови. Звуки і тони пекінського діалекту були іноді непереборною перешкодою. Тому поряд зі столичним, або пекінським, у гуаньхуа існували його фонетичні варіанти – так звані «ланьцин гуаньхуа» (блакитні гуаньхуа), з більшими чи меншими відступами від пекінської норми вимови [Зав'ялова 2019].

У 1728 році імператор Юнчжен зажадав видати указ про забезпечення навчання правильної вимови. В результаті з'явилися *Академії правильної вимови*. Ці заклади проіснували недовго, але породили низку підручників, в які були включені загальні функції:

- втрата озвучених ініціалів середньокитайської мови, крім *v-*;
- злиття *-m* фінал *z-n*;
- характерна чотиритональна система мандарина у відкритих складах, але зі збереженням кінцевої голосової зупинки у складах «вхідного тону»;
- збереження різниці між палаталізованими велярами і зубними африкатами.

Дослідники визначили, що мова койне, заснована на діалектах, на яких говорили в районі Нанкіна, не ідентична жодній іншій. Ця форма залишалася престижною довгий час після переїзду столиці в Пекін у 1421 році. На початку XIX ст. основоположник британської синології Роберт Моррісон заснував перший англо-китайський словник на цьому койне як на стандарті того часу, хоча і визнав, що вплив пекінського діалекту набирає силу. У результаті до середини XIX ст. став домінуючим і мав велике значення для будь-яких ділових відносин з імператорським двором саме пекінський діалект.

Дослідники відзначають, що у середині XX ст. одним із пріоритетних завдань КНР стало спрощення китайської писемності. З іншого боку, увага була зосереджена на вирішенні проблем неграмотності і народної освіти. Загалом, за останні 70 років, управління мовами, поширення путунхуа, проведення досліджень у галузі термінології сучасної китайської мови, білінгвізму, вивчення мов меншин і діалектів було і залишається в центрі уваги уряду (крім періоду культурної революції).

Китайський лінгвіст і діалектолог, професор Пекінського університету Юань Цзяхуа відзначав: «Натепер у кожному районі існують фонетичні

варіанти проголошення слів літературної мови, коли фонетичні норми того чи іншого діалекту впливають на вимовні норми путунхуа. Таким чином, розвиток сучасної китайської мови йде за такою схемою: від діалекту – до місцевого койне і тільки потім – до путунхуа» [Юань Цзяхуа 1965].

Припускаючи долю діалектів у КНР, варто відзначити, що за даними на 2012 р. путунхуа продовжують користуватися 80% населення країни. У різних регіонах ситуація відмінна. Наприклад, у Шанхаї вже до 2006 р. путунхуа володіли 70% жителів різного віку і рівня освіти, вона стала базовою мовою партійних і урядових установ, шкіл, громадських місць. На путунхуа спілкуються 70% студентів і 37% учнів початкової школи.

Китайські експерти відзначають, що під впливом контактів з більш популярними різновидами китайської мови нечисленні китайські діалекти зникають. Унікальний діалект міста Ханчжоу активно змінюється і втрачає свої колись привнесені з півночі елементи. Діалекти передмість Шанхая поглинаються міським діалектом тощо.

Особливе місце серед китайських діалектів посідає *кантонська* мова (традиційна європейська назва Кантон для міста Гуанчжоу). Перші тексти на ній з'явилися наприкінці правління династії Мін. Сучасні тексти кантонською містять елементи путунхуа, або можуть бути суто розмовними. У Гонконзі в рекламі, оголошеннях використовують традиційні повні або спрощені діалектні ієрогліфи.

У 2019 році протягом декількох місяців у Гонконзі відбувалися хвилювання, що привернули увагу до «гонконгської ідентичності». Невід'ємною частиною цієї проблеми було домінування кантонського діалекту китайської мови в адміністративному районі Сянган. З 1842 по 1997 рр. Гонконг був колонією Великобританії. Офіційною мовою документів і публічних виступів у бізнесі і науці використовувалася англійська. Практично всі освічені гонконгські китайці тісно взаємодіяли з англійцями і були двомовними. В офіційних ситуаціях вони говорили англійською мовою і називали її «сильною». У побуті використовувалася «слабка мова» – місцева кантонська мова, що належить до групи Юе, далеко віддалена від пекінської. Всього на кантонському діалекті в провінції Гуандун, у Гуансі-Чжуанському автономному районі, а також у середовищі китайських емігрантів за межами Китаю говорять приблизно 68 млн осіб.

Після повернення Гонконгу під юрисдикцію КНР у 1997 році тільки чверть його жителів знали путунхуа. З 1998 року викладання путунхуа як іноземної мови було введено в гонконгських школах. У 2002 році нею було охоплено 98,7% початкових і 95,5% середніх шкіл. До 2011 року число таких, які володіють путунхуа, гонконгців практично подвоїлося і виросло до 47,8%. У період 1996–2016 рр. 120 тис. гонконгців взяли участь у складанні офіційного тесту на рівень знання путунхуа. Щороку в Гонконг приїжджають до 55 тис. осіб з континентального Китаю, їх загальна кількість досягла зараз 1,1 млн. Фактично путунхуа стала другою усною мовою в Гонконзі.

Як перша усна мова продовжує домінувати кантонська мова. Вона, як і раніше, залишається мовою домашнього спілкування у 89% жителів Гонконгу старших п'яти років. На цьому діалекті проводяться засідання органів влади, кантонська використовується в радіо- і телепередачах, вона першою звучить в оголошеннях на громадському транспорті. Використовуються не тільки загальнокитайські, але також діалектні ієрогліфи, для яких офіційно створені спеціальні комп'ютерні кодування.

Несподіване загострення мовної ситуації в Гонконзі відбулося на тлі загальнокитайської тенденції до згладжування діалектних відмінностей і переходу населення, особливо молоді, на стандартну мову путунхуа. Під впливом Інтернету, загальнонаціональних ЗМІ і прискорення процесу міжрегіональних переміщень населення в результаті економічних реформ витіснення діалектів набрало таких розмахів і швидкості, що влада змінила мовну політику з традиційного «просування» путунхуа на м'яку «популяризацію» офіційної мови [Зав'ялова 2019]. Діалекти і локальні культури вивчають китайські лінгвісти за підтримки держави. Однак тепер ця стратегія може бути переглянута задля запобігання рецидивам сепаратизму в районах, де зберігаються діалекти і локальні культури.

Останніми роками китайці, що проживають за межами континентального Китаю, стали використовувати й інші діалекти: південномінські (Тайвань), хакка (Міньдун).

Що стосується взаєморозуміння, то у носіїв різновидів всередині однієї діалектної групи виникають великі труднощі, іноді вони взагалі не розуміють один одного. Наприклад, у розпал коронавірусної епідемії в Ухані, що знаходиться в провінції Хубей, де поширені дві підгрупи всередині діалектів групи гуаньхуа, лікарям готували розмовники, бо вони не могли говорити з пацієнтами старшого віку, які говорили на близьких діалектах. У середині лютого 2020 року за ініціативи хубейського відділу освіти в мобільній системі WeChat став доступний усний та письмовий переклад на путунхуа 156 слів і 75 фраз на різних діалектах населених пунктів провінції Хубей [Зав'ялова 2019, 71].

У вересні 2018 року ЮНЕСКО, Міністерство освіти Китаю та Державний комітет по роботі у сфері мови і писемності провели в Чанша, адміністративному центрі провінції Хунань, першу міжнародну конференцію, присвячену проблемам захисту мовного розмаїття у сучасному світі. Співпраця ЮНЕСКО з Китаєм у галузі вивчення і охорони мов виникла далеко не випадково. З одного боку, Китай продовжує залишатися різноманітною в мовному відношенні країною. З іншого – в Китаї приділяється величезна увага вивченню і збереженню десятків мов народів Китаю та численних діалектів китайської мови. Згідно з дослідженнями, у сучасному Китаї два етноси з офіційного списку народів країни вважаються повністю такими, які втратили рідні мови з переходом на китайську. Мусульмани хуей стали використовувати як рідні різні китайські діалекти. Та ж доля спіткала тюркомовну групу «уйгурів». А нечисленні етноси узбеків і татар, що живуть в Сінцзяні, стали використовувати мови сусідніх уйгурів і казахів.

Глобалізація, зростаюча мобільність населення, його зростання в містах, стрімкий розвиток китайського Інтернету сприяють зникненню мов і діалектів у сучасному Китаї. Особливості історичного розвитку китайської мови викликали складну мовну ситуацію: діалектне розмаїття, що являє собою показник культурного багатства, водночас є серйозною перешкодою для комунікації величезної кількості людей у межах однієї держави.

У 2015 році була прийнята наймасштабніша у світі програма обстеження і збереження на сучасних носіях мов і діалектів. У рамках програми було видано 20 томів серії «Лінгвокультурний фонд Китаю» і новий варіант «Атласу китайських діалектів». Перше подібне тритомне видання під редакцією професора Цао Чжюна побачило світ у 2008 р. Найважливішим результатом обстежень стало створення онлайн-платформи, що дає змогу переглянути

і прослухати відео- і аудіозаписи, зроблені у сотнях куточках країни, різного об'єму і змісту [Зав'ялова 2019].

Хочеться сподіватися, що подібні заходи із засвоєння мови молодим поколінням сприятимуть у вирішенні проблем, що склалися в Китаї, і нададуть істотну допомогу в утвердженні єдиної національної мови в процесі повної консолідації країни.

ЛІТЕРАТУРА

Алексеев В.М. Китайская иероглифическая письменность и ее латинизация. Ленинград : Изд-во АН СССР, 1932. С. 11–155.

Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайской цивилизации. Формирование основ материальной культуры и этноса. Москва : Наука, 1978. 364 с.

Дацышен В.Г. Христианство в Китае: история и современность. Москва : Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2007. 240 с.

Завьялова О.И. Диалекты китайского языка. Москва : Научная книга, 1996. 207 с.

Завьялова О.И. Путунхуа: от «языка чиновников» к языку среднего класса. Москва : Проблемы Дальнего Востока. № 2, 2019. С. 151–155.

Звонська Л.Л., Корольова Н.В., Лазер-Паньків О.В. та ін. Енциклопедичний словник класичних мов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 265.

Карлгрен Б. Легенды и культы Древнего Китая. Санкт-Петербург : Издательская группа «Евразия», 2000. 352 с.

Конрад Н.И. О литературном языке в Китае и Японии. Вопросы языкознания. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. С. 25–40.

Крюков М.В. Этническая история китайцев на рубеже средневековья и нового времени. Москва : Изд-во «Наука», 1987. 414 с.

Стариков В.С. Материальная культура китайцев северо-восточных провинций КНР. Москва : Изд-во «Наука», 1967. 252 с.

Тарасова И.А. Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект. Саратов : СГУ, 2003. 120 с.

Херскович М. Проблема, метод и теория в афроамериканских исследованиях. / Пер. В.Г. Николаева. Москва. 2010. Том XII. С. 31–47.

Шмидт П.П. Опыт Мандаринской грамматики с текстами для упражнений: пособие к изучению разговорного китайского языка Пекинского наречия. Владивосток : Тип. Т-ва Сушинский и К-о, 1902. 488 с.

Юань Цзяхуа. Диалекты китайского языка. Москва : Изд-во «Наука», 1965. С. 31–35.

Wittfogel K.A. History of Chinese Society : Liao, 907–1125 by Feng Chia-Sheng and Karl August Wittfogel. Publisher : Literary Licensing. 2012.

Астрахан Е.Б., Завьялова О.И., Софронов М.В. Диалекты и национальный язык в Китае. Москва : Изд-во «Наука», 1985. 366 с.

Крадин Н.Н., Бондаренко Д.М. Кочевая альтернатива социальной эволюции. Центр цивилизационных и региональных исследований РАН, 2002. Т. 6. С. 30–34.

REFERENCES

Alekseyev V.M. (1932), “Kitayskaya iyeroglificheskaya pis'mennost' i eye latinizatsiya”, Leningrad: Izd-vo AN SSSR, pp. 11–155. (In Russian).

Vasil'yev L.S. (1978), Problemy genezisa kitayskoy tsivilizatsii. Formirovaniye osnov material'noy kul'tury i etnosa, Moscow: Izd-vo “Nauka”, 364 p. (In Russian).

Datsyshen V.G. (2007), *Khristianstvo v Kitaye: istoriya i sovremennost'*, Moscow: Nauchno-obrazovatel'nyy forum po mezhdunarodnym otnosheniyam, 240 p. (In Russian).

Zav'yalova O.I. (1996), *Dialekty kitayskogo yazyka*. Moscow: Nauchnaya kniga, 207 p. (In Russian).

Zav'yalova O.I. (2019), *Putunkhua: ot "yazyka chinovnikov" k yazyku srednego klasse*, Moscow: Problemy Dal'nego Vostoka, No. 2, pp. 151–155. (In Russian).

Karlgren B. (2000), *Legendy i kul'ty Drevnego Kitaya*, Moscow. Sankt-Peterburg: Izdatel'skaya gruppa "Evraziya", 352 p. (In Russian).

Konrad N.I. (1954), *O literaturnom yazyke v Kitaye i Yaponii. Voprosy yazykoznaneya*, Moscow: Izd-vo AN SSSR, pp. 25–40. (In Russian).

Kryukov M.V. (1987), *Etnicheskaya istoriya kitaytsev na rubezhe srednevekov'ya i novogo vremeni*, Moscow: Izd-vo "Nauka", 414 p. (In Russian).

Starikov V.S. (1967), *Material'naya kul'tura kitaytsev severo-vostochnykh provintsiy KNR*, Moscow: Izd-vo "Nauka", 252 p. (In Russian).

Tarasova I.A. (2003), *Idiostil' Georgiya Ivanova: kognitivnyy aspekt*. Saratov: SGU, 120 p. (In Russian).

Kherskovits M. (2010), *Problema, metod i teoriya v afroamerikanskikh issledovaniyakh*, Per. V.G. Nikolayeva, Moscow, Vol. 12, pp. 31–47. (In Russian).

Shmidt P.P. (1902), *Opyt Mandarinskoy grammatiki s tekstami dlya uprazhneniy: posobiye k izucheniyu razgovornogo kitayskogo yazyka Pekinskogo narechiya*, Vladivostok: Tip. T-va Sushchinskiy i K-o, 488 p. (In Russian).

Yuan' Tszyakhua (1965), *Dialekty kitayskogo yazyka*, Moscow: Izd-vo "Nauka", pp. 31–35. (In Russian).

Wittfogel K.A. (2012), *History of Chinese Society : Liao, 907–1125* by Feng Chia-Sheng and Karl August Wittfogel, New York, Macmillan Co. (In American).

Astrakhan E.B., Zav'yalova O.I., Sofronov M.V. (1985), *Dialekty i natsional'nyy yazyk v Kitaye*, Moscow: Izd-vo "Nauka", 366 p. (In Russian).

Zvons'ka L.L., Korol'ova N.V., Lazer-Pan'kiv O.V. (2017), *Entsiklopedichniy slovník klasichnikh mov*, Kyiv: VPTs "Kyivs'kiy universitet", P. 365. (In Ukrainian).

Kradin N.N., Bondarenko D.M. (2000), *Kochevaya al'ternativa sotsial'noy evolyutsii. Tsentr tsivilizatsionnykh i regional'nykh issledovaniy RAN*, Moscow, Vol. 6, pp. 30–34. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021

UDC 821.581(4/9).091:323.15(=581)

CONTROVERSIAL ISSUES IN OVERSEAS CHINESE LITERATURE STUDIES

T. Vechorynska

Ph.D. in Comparative Literature, Associate Professor
Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
14, Taras Shevchenko blvd, Kyiv, 01601, Ukraine
t.vechorynska@gmail.com

Overseas Chinese literature is a relatively new branch of science, therefore the development of approaches to the study and analysis of Overseas Chinese writings is considered timely and relevant. The article focuses on the study of current-day discussions about the status of Overseas Chinese literature in the world, about its involvement in the discourses of “national” literature, as well as about its literary and aesthetic originality. The article studies the prerequisites and justifications for the controversial definitions and conceptual structures of Overseas Chinese literature, such as Overseas Chinese-language literature, Global Chinese literature, new Chinese literature, specific interliterary community, global Chinese-language literature, world literature in Chinese, world literature by Chinese, Sinophone literature. Particular attention is paid to its historical, linguistic, cultural, and aesthetic aspects. The article determines the particular features of Overseas Chinese literature, which are manifested mainly in its global presence in different parts of the world, and in its marginal and cross-cultural nature, as it localizes in-between other cultures. All this constitutes grounds for special poetics employed in the Overseas Chinese writings. Taking into account that Overseas Chinese literature of different regions and countries possesses its own unique features and history of development but is characterized by a common linguistic and cultural source, the article proposes scientific approaches to the study of its poetics. The application of the theories and methods of comparative literary criticism, and imagological methodology, allow to reveal the multiple dimensions of the Overseas Chinese literature, which is localized in various other cultures, possess a hundred “selves” and contains impulses for comparative study and transnational interpretation. It is argued that the discourse of identity remains an important reference point in the study of literary and cultural phenomena of the present-day world, and in particular in the problematic field of Overseas Chinese literature.

Key words: Overseas Chinese literature, Chinese-language literature, globalism, cross-culture, marginality, national literature.

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ КИТАЙСЬКОЇ ДІАСПОРИ

T. V. Vechorynska

Література китайської діаспори є літературним явищем, що набуло розквіту після впровадження політики реформ і відкритості у Китаї, отримало світову представленість і тісно пов’язане із взаємодією з іноземними літературами й культурами.

© 2021 T. Vechorynska; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Наукова сфера літератури китайської діаспори перебуває на етапі становлення, тому розроблення підходів до вивчення й аналізу творчості письменників китайського походження видається вчасним і актуальним. У центрі цієї статті – вивчення дискусій, що тривають і сьогодні, про статус літератури китайської діаспори у світі, про її до-точність до дискурсів «національної» літератури, а також про художньо-естетичну своєрідність цього літературного явища. Розглянуто джерела й підґрунтя дискусійних визначень і поняттєвих структур літератури китайської діаспори, як-то: закордонна китайськомовна література, всесвітня китайська література, нові китайські літератури, специфічна міжлітературна спільнота, всесвітня китайськомовна література, всесвітня література, що створюється китайцями, синофонна література. Особливу увагу приділено її історичним, мовним, культурним та естетичним аспектам. Визначено особливості літератури китайської діаспори, які виявляються, головним чином, у її глобальності – представленості у різних куточках світу, маргіальності – знаходженні поза межами первинної, китайської, культури й одночасно в умовах набутої, чужої, культури, та крос-культурності – перебуванні в оточенні інших різноманітних культур, що зумовлює діалог культур у творчості письменників китайської діаспори. Зважаючи на те, що література китайської діаспори різних регіонів та країн має свою, відмінну від інших, історію розвитку та унікальні риси, проте характеризується спільними мовними та культурними джерелами, запропоновано наукові підходи до дослідження поетикальних особливостей цього літературного феномена. Актуальним видається дослідження літератури китайської діаспори, локалізованої в різних інших культурах, такої, що налічує сотні «я» і містить імпульси для порівняльного вивчення та транснаціонального інтерпретування, із використанням теорій і методів порівняльного літературознавства, а також імагології, що вивчає літературні образи інших народів і їх сприйняття у певній культурі. Показано, що дискурс ідентичності залишається важливим орієнтиром у дослідженні літературних і культурних явищ сучасності та, зокрема, проблемного поля літератури китайської діаспори.

Ключові слова: література китайської діаспори, китайськомовна література, глобальність, крос-культурність, маргіальність, національна література.

Література китайської діаспори, або закордонна китайськомовна література (海外华文文学 *haiwai huawen wenxue*), – це література, що створюється китайською мовою в інших країнах та регіонах поза межами Китайської Народної Республіки. Це особливе всесвітнє літературне явище, нова форма китайської літератури, а також свого роду «гібридна» література. Ця нова літературна форма відрізняється не тільки від китайської літератури, але й від літературного мейнстріму будь-яких інших східних чи західних країн, адже в її основі – глобальність і крос-культурність за спільної форми вираження через китайську мову. Література китайської діаспори, безумовно, є укоріненою у китайській культурі, проте перебування її представників у різних інших культурах світу, їх унікальний життєвий досвід та перетин різних культур як тла їх творчості зумовлюють своєрідну літературну естетику, відмінну не тільки від китайської, але й будь-якої іншої «національної» літератури.

Література китайської діаспори – це історичне явище, існування якого на-тепер налічує понад сто років, що нерозривно пов'язане з історією китайської еміграції. Попри те, що китайці почали емігрувати за океан ще у VII столітті, китайський уряд ніколи не заохочував цього, навпаки, за династій Мін та Цін протягом тривалого часу підтримувалася політика нехтування своїми громадянами, хто у прагненні власної наживи залишив батьківщину. Тому декілька століть історії *хуацяо* – китайці, що живуть за кордоном (华侨 *huaqiao*), не визнані ні на батьківщині, ні на чужині, не залишили по собі жодних слідів і тим

більше літературних пам'яток. У ХІХ столітті із посиленням зв'язків Китаю із Заходом китайський уряд змінив своє ставлення до китайців за кордоном на більш відповідальне: у 1893 р. Цінський уряд офіційно скасував морську заборону, а у 1909 р. оприлюднив закон про громадянство Китаю на основі кровних зв'язків. Врешті, взаємини із *хуацяо* стали одним із напрямів зовнішньої політики Китаю. З початку ХХ століття і до кінця Другої світової війни китайці за кордоном підтримували дуже тісні стосунки з материковою частиною Китаю. Ентузіазм, підтримка і патріотизм китайської діаспори, особливо представників інтелігенції й інтелектуалів, за часів Сінхайської революції 1911–1912 рр. і Війни супротиву японським загарбникам 1937–1945 рр. не лишилися непоміченими на материк. Дуже природним було називання представників діаспори «китайцями», або *хуацяо*, в основі яких – безумовна належність до синів Китаю. Проте ситуація дещо змінилася після Другої світової війни. Необхідність набуття громадянства і лояльності до країни проживання і водночас відданість своїй батьківщині в мінливому політичному та дипломатичному просторі виявилися досить складним завданням. Багато з емігрантів перших хвиль завершили перехід від *хуацяо* до натуралізованих громадян тієї чи іншої країни, не говорячи вже про їхніх нащадків, що відчували свій зв'язок із китайською культурою лише опосередковано.

Звідси випливає одна із базових категорій теоретичного обговорення літератури китайської діаспори – так звана «китайська свідомість» (中国意识 *zhongguo yishi*), що свідчить про певний рівень спорідненості з Китаєм, коли емігрант безвідносно до власної ідентифікації, перебуваючи на чужині, прагне творити й вимовляти свої цінності та ідеали саме китайською мовою. Тому, як зауважує Л. Люн, під час обговорення літератури китайської діаспори (海外华人文学 *haiwai huaren wenxue*) слід розрізняти китайськомовну літературу (海外华文文学 *haiwai huawen wenxue*) і літературні твори, написані іншими мовами (海外非华文文学 *haiwai fei huawen wenxue*). Попри те, що обидва види літератури створюються авторами китайського походження за кордоном, вони отримують абсолютно різну оцінку наукових кіл материкового Китаю [Leung 2006, 118]. Порівняно з досить активним обговоренням китайськомовної літературної світової спадщини (див., наприклад, 赖伯疆 1993; 潘亚敦 1996; 公仲 2000; 饶稜子 2004; Tsu & Wang 2010) китайське наукове товариство виключає з дискурсу літературні твори, написані іншими мовами, і розглядає їх переважно у контексті відповідних національних літератур. Як зауважують Жао Пенцзи та Ян Куанхань, подібно до того, як ідентичність китайців у діаспорі змінилася з *хуацяо* на «етнічних китайців – громадян іноземних держав» (外籍华人 *waiji huaren*), так і закордонна китайська література перетворилася з «притоку китайської літератури» та «емігрантської літератури» на «сино- (...)літературу» (сино-американську, сино-канадську, сино-австралійську літератури тощо). Тобто вона еволюціонувала від маргінального простору «китайської літератури» до літератури меншин певної країни [海外华文文学教程 2009]. Наявна і протилежна думка: відомий літературний критик Чень Ляо виказав міркування щодо того, що у разі перекладу такого доробку китайською мовою його варто розглядати у контексті літератури китайської діаспори [цит. за Zhang 2008, 121]. Довга історія китайської еміграції призвела до того, що багато китайців, а також їхніх нащадків перейняли інші мови як засоби вираження і створюють твори високої художньої якості, опинившись у центрі критичної полеміки на Заході. Деякі з них здобули міжнародне визнання, як

наприклад Гао Сінцзянь, найвідоміший письменник китайського походження за версією Нобелівського комітету 2000 року. Таким чином, виключенню та відчуженню літератури, що написана не китайською мовою, з фокуса досліджень на материковому Китаї у рамках літератури китайської діаспори протистоїть вагомий корпус досліджень на Заході, де література китайської діаспори піддається великим дискусіям у рамках постколоніальних, етнічних, транснаціональних студій.

Література китайської діаспори, таким чином, включає декілька історичних аспектів: по-перше, історію *хуацяо*, по-друге, історію китайськомовної діаспорної літератури, по-третє, історію країни проживання китайської діаспори, та по-четверте, історію Китаю. Звідси неминуче випливають часто повторювані теми й мотиви цієї літератури, як-то: пошук корінь, вигнання, блукання, позазнаходження, самотність, туга, ностальгія і труднощі життя на чужині, що перехрещуються з одвічними питаннями буття людини.

Попри досить давню історію літератури китайської діаспори, у науковому колі китайських дослідників історія дослідження цього явища нараховує всього лише декілька десятиліть. Дослідження та знайомство з літературою китайської діаспори у самому Китаї почалося на рубежі 70–80-х років ХХ століття після впровадження політики реформ і відкритості. У 1979 році у провінції Гуанчжоу часопис «Хуачен» (《花城》 *hua cheng*) опублікував працю Цен Міня під назвою «Короткий огляд китайськомовної літератури Гонконгу, Макао та Південно-Східної Азії» (《港澳与东南亚汉语文学一瞥》 *gangao yu dongnanya hanyu wenxue yipie*), що стала першою статтею, яка звернула увагу науковців материкового Китаю на літературу китайською мовою за межами країни. Того ж року провідний пекінський літературний альманах «Дандай» (《当代》 *dang dai*) надрукував оповідання американського письменника тайванського походження Бай Сяньюна «Вічна Їнь Сюянь» (《永远的尹雪艳》 *yongyuan de yinxueyan*). Подія набула широкого резонансу та отримала позитивні відгуки як від літературних критиків, так і від читачів. Згодом про дедалі більший інтерес китайських науковців до китайськомовної літератури діаспори свідчить проведення численних конференцій та створення спеціалізованих дослідних центрів і інститутів. Такі журнали, як «Література китайською мовою» (《华文文学》 *huawen wenxue*), «Форум всесвітньої літератури китайською мовою» (《世界华文文学论坛》 *shijie huawen wenxue luntan*) та «Китайськомовна література Тайваню, Гонконгу та діаспори» (《台港与海外华文文学》 *tai gang yu haiwai huawen wenxue*), приділяли пильну увагу та публікували критичні огляди творів етнічних китайських письменників, що проживають на закордонних територіях. Закордонна китайськомовна література також включена в навчальні програми викладання китайської літератури на материковому Китаї, такі підручники, як «Курс закордонної китайськомовної літератури» (《海外华文文学教程》 *haiwai huawen wenxue jiaocheng* [海外华文文学教程 2009]), свідчать про висхідну наукову важливість розгляду цієї літератури у силовому полі китайської культури.

На рубежі століть вектор вивчення літературного доробку китайської діаспори змінився. Спочатку фокус досліджень обмежувався літературною спадщиною китайських письменників, що мешкають на Тайвані та в Гонконзі, з цілком зрозумілих мовних, географічних та політичних причин. Однак з часом і значною мірою завдяки поширенню знань щодо китайськомовних творів, що створюються письменниками китайського походження по всьому світу,

---

а переважно в Північній Америці та Європі, з'явилося визначення «всесвітня китайська література» (世界华文文学 *shijie huawen wenxue*). Про це свідчить і назва конференції, присвяченої китайським письменникам, що живуть за межами материка, – Міжнародна конференція зі всесвітньої китайської літератури (世界华文文学国际研讨会 *shijie huawen wenxue guoji yantaohui*), що регулярно проводиться в Китайській Народній Республіці. Новий підхід до інтерпретації творів письменників китайського походження знаменує намір китайських учених переглянути китайськомовну літературу у світовому масштабі й замість географічного поділу китайськомовної літератури на материкову та нематерикову частини розглядати її як глобальний конструкт [Leung 2006, 118].

Зважаючи на глобальну представленість літератури, нещодавно для її позначення було запропоновано терміни «нові китайські літератури» (新兴华文文学 *xinxing huawen wenxue*) або «всесвітня китайська література» (世界华文文学 *shijie huawen wenxue*). Термін «нові китайські літератури» вочевидь наслідок визначення “New English Literatures” і належить здебільшого до літератур, що створюються китайською мовою на теренах країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, переважно Південно-Східної Азії. Малайсько-китайська, сингапурсько-китайська, тайсько-китайська, філіпінсько-китайська і в'єтнамсько-китайська літератури мають оригінальні й давно сформовані традиції, відокремлені від китайської літератури. У самому їх визначенні як «нових» або «тих, що набувають розквіту» – підкреслення незалежного розвитку, а також особливий наголос на відмінну мову – «іноземну китайську» (异言华文 *yiyan huawen*), або “Chinese of difference” [钟怡雯 2009], що збагачується і змінюється через мовні контакти. Зважаючи на неоднорідний і складний характер таких окремих нових китайських літератур (від літератури материкової частини Китаю, Гонконгу, Макао, Тайваню до літератур китайської діаспори), відомий словацький синолог М. Галік запропонував розглядати їх як «специфічну міжлітературну спільноту» (特殊跨文学共同体 *teshu kuawen gongtongti*), що характеризується інтеграційними, диференційованими та взаємодоповнюючими функціями [Gálik 2011, 139], набутими унаслідок перетину кордонів окремої літератури та її контактів з однією або більше іншими літературами світу, що визначається вченим як «міжлітературність» (跨文学性 *kuawenxuexing* або 文学间性 *wenxue jianxing*). Термін «всесвітня китайська література» позначає глобальну представленість китайськомовної літератури, що передбачає її дотичність до дискурсів англійської, французької, іспанської та португальської літератур. Саме це тлумачення цього літературного явища стало визначальним у створенні Премії зі всесвітньої китайської літератури Хуа Цзун (花踪世界华文文学奖 *huazong shijie huawen wenxue jiang*), що вперше була проведена малайзійською газетою Сінчжоу жибао (星洲日报 *xinzhoubao*) у грудні 2001 року. Отже, премія присуджується раз на два роки за видатні репрезентативні твори китайською мовою, при цьому номінанти премії можуть мешкати у будь-якому куточку світу і не обов'язково бути етнічними китайцями. Відома сино-американська дослідниця С. Вонг при цьому зауважує, що у разі розгляду літератури китайської діаспори у світовому масштабі вкрай необхідним є перехід від визначення «всесвітня китайськомовна література» (世界华文文学 *shijie huawen wenxue*) до визначення «всесвітня література, що створюється китайцями» (世界华人文学 *shijie huaren wenxue*). Вонг обґрунтовує такий термін загальними теоретичними рамками для вивчення китайської діаспори, чи то китайськомовної, чи тієї, що розмовляє будь-якою іншою мовою країни

перебування: «геноцентризм» (риторика походження), «транслокалізм» (рухомий нативізм) та «раціонаціонізм» (створення нових корінь) [Wong 2010, 50].

Дещо інше потрактування феномена літератури китайської діаспори міститься у не менш поширеній концепції “Sinophone literature” – «синофонної літератури» (华语语系文学 *huayu yuxi wenxue*). Синофон – неологізм, що позначає китайськомовні суспільства за межами материкового Китаю і, на думку Шу-мей Ши, є найбільш влучним визначенням неоднорідної й мінливої категорії «китайської діаспори» [Shih 2010, 29]. Зазвичай об’єднавча категорія «китайська діаспора» позначає окремі спільноти етнічних китайців, що мешкають світом, об’єднані етнічним походженням, культурою, мовою і батьківщиною. Проте за усталеним порядком визначення «китайська» здебільшого належить до культури й мови ханьців (汉语 *hanyu*), путунхуа, стандартизованої державної мови. Таким чином, поза теоретичним обговоренням залишаються інші національності, велике різноманіття мов, діалектів (тополектів) і культур, що зробили не менш вагомий внесок у розвиток Китаю. Синофон натомість позначає осередок будь-якого з варіантів китайської мови й найточніше за інші відбиває сутність представника діаспори, насамперед лінгвістичну, на відміну від належності до певної раси або національності. Як-от носії англійської не обов’язково є британцями або американцями, так і синофони не обов’язково мають бути китайцями. Щоправда, Тун слушно зауважує щодо відмінності літератури китайською від англломовної або франкомовної літератури, оскільки китайська мова є рідною, а не мовою колишнього колонізатора [Tong 2010, 77–93]. Синофон, поза іншим, являє собою окремих, відцентрований від панівного впливу Китаю «місцевий повсякденний досвід та діяльність, і звідси – історичну формацію, яка постійно зазнає змін, аби відповідати місцевим потребам та умовам» [Shih 2010, 39]. Оскільки діаспорна парадигма неодмінно нестабільна, її вивчення містить у собі імпульси до компаративного, транснаціонального тлумачення, а звідси теоретичне обґрунтування концепції синофонної літератури передбачає певне відмежування від літератури «національної» і протистояння концепціям «китайської літератури» і «літератури китайською мовою».

Письменники китайської діаспори розташовані по всьому світу в різних країнах і культурах. Це мобільна спільнота груп або особистостей, розділених часом та простором, кожна з яких має складний та унікальний досвід. Єдине, що їх об’єднує, – це їхня писемна творчість китайською мовою. До ключових авторів літератури китайської діаспори належать: Фан Бейфан, Вей Юнь, У Ань, Мен Ша, Чень Чженсінь, Го Юнсю, Хуан Менвень, До Ла, Шан Ваньюнь, Лі Цзишу, Сунь Айлін, Лян Веньфу, Чень Давей (Малайзія); Нянь Ламей, Си Магун, Мен Лі, Лі Шаою (Таїланд); Хуан Мей, Чжуан Кечан, Фань Мінїн, Юнь Хе, Ши Люїн, Ши Юехань (Філіппіни); Хуан Дунпін, А У, Лін Ванлі (Індонезія); Фу Веньчен (Бруней); Чень Шуньчень, Цзян Пу, Мо Банфу, Тао Цзінсунь, Су Ма Сан-Тунь, Кю Ейкан (Японія); Сю Шисю (Корея); Ге Куньхуа, Цзі Чжен, Бай Сяньюн, Ю Ліхуа, Хуалін Не Енгл, Оян Цзи, Вай-лім Їп, Чоюю Чжен, Ян Му, Вільям Мар, Ван Дінцзюнь, Веньсянь Сю, Цзяньїн Чжа, Ян Гелін, Чжан Лін, Пін Лу (США); Чен Хе (Канада); Сьюзі Чао, Сінгле Ю (Швейцарія); Франсуа Чен, Гао Сінцзянь, Бінмін Сюн, Чжен Баоцзюань, Лу Дамін, Лі Цуйхуа (Франція); Сюн Ши-ї, Хань Суїн, Хун Їн, Їхен Чжао, Го Сяолу (Великобританія), Чень Майпін (Швеція), Гуань Юцянь, Май Шенмей (Німеччина), Лін Мей, До До, Цю Янмін (Нідерланди), Чжан Пін (Бельгія), Кан Нін, Уян Ю,

---

Чжу Даке, Гу Чен, Лю Гуаньде, Ван Хун, Цен Ся, Ао Лю, Сіань Бі, Ши Гоїн, Су Лін, Ван Шіяннь, Цянь Бо, Сі Бей, Чжуан Вейцзе, Фан Ланчжоу, Чжао Чуань, Чжан Аоле, Генрі Юхуай Хе, Хуан Вейцюнь, Тянь Ді, Шень Чжимін, Лі Мінянь (Австралія), Юань Вей, Хуан Юйє, Бін Фу, Сі Тун, Цай Тяньмін (Нова Зеландія). Література китайської діаспори різних районів та країн, безумовно, має свою відмінну від інших історію розвитку. Кожна із них має свої унікальні риси, однак завдяки спільним мовним та культурним джерелам вони також поділяють спільні теми, що виходять за рамки історії та державних кордонів.

Так, приміром, досить гучно заявили про себе своєю творчістю письменниці китайського походження, багато з яких здобули світове визнання. Вже у 1987 р. було створено «Асоціацію письменниць китайського походження» (海外华文女作家联谊会 *haiwai huawen nüzuojia lianyihui*), яку у 1993 р. було перейменовано на «Спілку письменниць китайського походження» (海外华文女作家协会 *haiwai huawen nüzuojia xiehui*). Завдяки унікальному життєвому досвіду жінок і тонкому сприйняттю їхні твори певною мірою перетворились на перекази спогадів та описи долі. На відміну від письменниць, що живуть на батьківщині, героїні творів письменниць у діаспорі описують не тільки життя в умовах традиційного андроцентризму (男性中心主义 *nanxing zhongxin zhuyi*), а й у суперечностях і конфліктах гендерних відносин у мультикультурному середовищі. Таким чином, окрім дискурсів «нації» і «культури», притаманних літературі китайської діаспори, у центрі пильної уваги постає проблема «жінок» у сучасному світі.

Особливо актуальним видається дослідження літератури китайської діаспори із використанням теорій і методів порівняльного літературознавства. Перебуваючи в умовах подвійного культурного контексту, твори письменників китайського походження часто виявляють діалог двох культур. На думку упорядників «Курсу закордонної китайськомовної літератури», такий діалог може набувати різних цікавих форм, які загалом можна окреслити таким чином: це – підтримання власних культурних традицій і, відповідно, пограничне маргінальне існування або схилення у бік культури мейнстріму і подолання культурних конфліктів та суперечок через зіткнення кореневої та гостьової культур, і, врешті, це – взаємодоповнення і гармонійне існування в умовах обох культур. Невіддільними від методів порівняльного літературознавства видаються методи імагології, здатні відповісти на питання про те, як китайська діаспора визначає себе як «китайців» для побудови власної ідентичності на протигагу всьому іншому, що вони вважають «не китайським». З точки зору власної національної культури китайські письменники у діаспорі інтерпретують «Інше» в іноземній культурі та створюють художній текстуальний образ, що не має відповідника у реальності, а відтворює лише уявну сутність. Подібна літературна репрезентація розглядається як результат діалогу між двома культурами та двома літературними традиціями або як результат «віддзеркалення» чужої культури у культурі своїй. Літературні твори китайської діаспори неминуче пов'язані із зображенням стосунків між персонажами різних етнічних груп: чорношкірих, білих, тайців, філіппінців, індонезійців, малайців тощо, а також гібридів китайців та інших етнічних груп. Таким чином, письменники, спираючись на власні почуття та розуміння чужих культур, свідомо чи несвідомо зображують відносини між «Я» та «Іншим», «Своїм» та «Чужим». Ця культурна рефлексія використовується як основа для культурного діалогу, що забезпечує новий теоретичний простір для міжкультурних досліджень літератури китайської діаспори.

Дискурс «подвійної ідентичності» вважається чи не найважливішим аспектом дослідження творчості письменників китайської діаспори. Аналіз системи цінностей, мови, родинних зв'язків, стилю життя і духовного світу, що і становлять культурну ідентичність особистості, дозволяють говорити про її сприйняття навколишнього середовища і свого місця в ньому. Ідентичність кожного письменника унікальна, а письменника у діаспорі – неодмінно складна, оскільки сформована цілою низкою світоглядних і ціннісних факторів двох або більше культур. З одного боку, завдяки власному досвіду чи впливу китайської громади та сім'ї китайська культура та цінності глибоко вкорінені у їхній свідомості. Сама китайська мова їхньої творчості є втіленням історії та культури Китаю, адже китайські ієрогліфи містять унікальну суб'єктивну свідомість китайської нації. З іншого боку, іншопольтурне оточення може насаджати свої мову й культурні цінності, створюючи суперечливості, пошуки й сумніви щодо власної належності. Тому висловлення ідентичності є чи не найточнішою саморепрезентацією письменника у діаспорі та відбиттям дійсності, що його оточує.

Представники китайської діаспори в різні часи й умови звертаються до літератури для опису своїх переживань та досвіду. Їхні твори поступово перетворились на один з унікальних пейзажів на полотні всесвітньої літератури епохи глобалізації. Вони поєднують у собі як відгуки китайської культури, так і реалії сучасного життя іноземних країн. У період сучасних транскультурних процесів у світі великого значення набуває саме питання існування і взаємозв'язку різних культур. Завдяки особливому положенню літератури китайської діаспори стають особливо цікавими й наявними нові образи, що народжуються у літературних творах у результаті розташування певних китайських культурних маркерів у іноземному середовищі. Стає можливим спостереження і дослідження того, яким чином деякі основні концепції традиційної китайської культури продовжуються за межами країни і як вони впливають на життя китайців, що мешкають за кордоном. Відповідно, література китайської діаспори пропонує нові матеріали та напрями для порівняльного вивчення китайської та іноземних культур та вивчення культурних зв'язків і зіткнень. Не менш великого значення набуває пояснення естетики й «літературності» цього явища. Назва літератури китайської діаспори передбачає ознайомлення з особливим літературним явищем та певною етнічною групою. Тому з позицій літератури основне питання, порушене цією назвою, полягає у дослідженні того, завдяки яким художнім засобам, оповідним технікам досвід життя позакореневої культури можна перетворити на унікальну літературну парадигму, створивши таким чином своєрідну поетику.

ЛІТЕРАТУРА

Gálik M. On the New Chinese Literature as an Interliterary Community. *Frontiers of Literary Studies in China*. 2011. Vol. 5. No. 2. P. 139–158.

Leung L. Overseas Chinese Literature: A Proposal for Clarification. *Reading Chinese Transnationalisms: Society, Literature, Film* / edited by M.N. Ng, P. Holden. Hong Kong University Press, 2006, P. 117–128.

Shih S. Against diaspora: The Sinophone as Places of Cultural Production. *Global Chinese Literature: Critical Essays* / edited by J. Tsu and D.D. Wang. Brill Press, 2010, P. 29–48, DOI: 10.1163/9789004186910_004.

Tong T.K. (Re)mapping Sinophone Literature. *Global Chinese Literature: Critical Essays* / edited by J. Tsu and D.D. Wang. Brill Press, 2010, P. 77–93. DOI: 10.1163/9789004186910_006.

Tsu J., Wang D.D. Introduction: Global Chinese Literature. *Global Chinese Literature: Critical Essays*. Brill Press, 2010, P. 1–13, DOI: 10.1163/9789004186910_002.

Wong S.C. Global Vision and Locatedness: World Literature in Chinese / by Chinese from a Chinese-Americanist Perspective. *Global Chinese Literature: Critical Essays* / edited by J. Tsu and D.D. Wang. Brill Press, 2010, P. 49–76, DOI: 10.1163/9789004186910_005.

Zhang Z. A Chinese Encounters Chinese American Literature. *Amerasia Journal*. 2008. Vol. 34. No. 2. P. 109–124, DOI: 10.17953/amer.34.2.1167g2h57723473k.

公仲. 世界华文文学概论. 北京: 人民文学出版社, 2000.

海外华文文学教程. 饶芈子, 杨匡汉主编. 暨南大学出版社, 2009.

赖伯疆. 海外华文文学概观. 福州: 海峡文艺出版社, 1993.

潘亚敦. 海外华文文学现状. 北京: 人民文学出版社, 1996.

饶芈子. 世界华文文学的新视野. 北京: 中国社会科学出版社, 2004.

钟怡雯. 定位与焦虑: 马华 / 华马文学的问题研究. *华文文学*. 2009. 第 3 期. 第 75–80 页.

REFERENCES

Gálik M. (2011), “On the New Chinese Literature as an Interliterary Community”, *Frontiers of Literary Studies in China*, Vol. 5, No. 2, pp. 139–158.

Leung L. (2006), “Overseas Chinese Literature: A Proposal for Clarification”, in M.N. Ng, P. Holden (Eds.), *Reading Chinese Transnationalisms: Society, Literature, Film*, Hong Kong University Press, Hong Kong, pp. 117–128.

Shih S. (2010), “Against diaspora: The Sinophone as Places of Cultural Production”, in J. Tsu, D.D. Wang (Eds.), *Global Chinese Literature: Critical Essays*, Leiden, Brill Press, pp. 29–48, DOI: 10.1163/9789004186910_004.

Tong T.K. (2010), “(Re)mapping Sinophone Literature”, in J. Tsu, D.D. Wang (Eds.), *Global Chinese Literature: Critical Essays*, Leiden, Brill Press, pp. 77–93, DOI: 10.1163/9789004186910_006.

Tsu J., Wang D.D. (2010), “Introduction: Global Chinese Literature”, in J. Tsu, D.D. Wang (Eds.), *Global Chinese Literature: Critical Essays*, Leiden, Brill Press, pp. 1–13, DOI: 10.1163/9789004186910_002.

Wong S.C. (2010), “Global Vision and Locatedness: World Literature in Chinese / by Chinese from a Chinese-Americanist Perspective”, in J. Tsu, D.D. Wang (Eds.), *Global Chinese Literature: Critical Essays*, Leiden, Brill Press, pp. 49–76, DOI: 10.1163/9789004186910_005.

Zhang Z. (2008), “A Chinese Encounters Chinese American Literature”, *Amerasia Journal*, Vol. 34, No. 2, pp. 109–124, DOI: 10.17953/amer.34.2.1167g2h57723473k.

Gong Zhong (2000), *Shijie huawen wenxue gailun*. Renmin wenxue chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Haiwan huawen wenxue jiaocheng (2009), Rao Pengzi, Yang Kuanghan zhubian. Jinan daxue chubanshe. Jinan. (In Chinese).

Lai Bojiang (1993), *Haiwan huawen wenxue gaiguan*. Haixia wenyi chubanshe, Fuzhou. (In Chinese).

Pan Yadun (1996), *Haiwan huawen wenxue xianzhuang*. Renmin wenxue chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Rao Bozi (2004), *Shijie huawen wenxue de xin shiye*. Zhongguo shehui kexue chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Zhong Yiwen (2009), Dingwei yu jiaolu: mahua/ huama wenxue de wenti yanjiu. *Huawen wenxue*. Di 3 qi, di 75–80 ye. (In Chinese).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2021

UDC 821.112.2(510)'06.09:7.04

THE ISSUES AND THEMES IN WORKS BY GERMAN-LANGUAGE WRITER OF CHINESE DESCENT LUO LINGYUAN

O. Halytska

Ph.D. in Philology, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli avenue, Lutsk, 43025, Ukraine
halytska@vnu.edu.ua

The article analyzes the factors that influenced the style of an extraordinary German-language writer of Chinese descent, and later identified the issues and themes of her works. The study of the modern Chinese German-language literature at the beginning of the 21st century has not yet been the subject of research by Ukrainian orientalists. One of the outstanding representatives of German Transnational literature of the 21st century is the writer of Chinese descent Luo Lingyuan. Despite a relatively small amount of works written in the German language, she has made a significant contribution to the development of literary and artistic life in Germany. Her collection of stories “Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!” was awarded by the Adelbert-von-Chamisso-Prize in 2007. The private lives of young people in China, as the main theme in this collection of short stories, have not been discussed before. Even a word to denote the intimate sphere (the author uses the German word “Intimsphäre”) does not exist in Chinese. The brutal realism of these stories is more convincing than any political manifesto. Although the author does not position herself as a political writer, Luo Lingyuan reveals violence and arbitrariness in the HighTech slum of large Chinese cities, the cynicism, with which the initiative of individuals is suppressed and silenced.

The paper highlights the social and cultural framework of the literary work by the writer of Chinese descent and its contribution to German literature. The connection of the writings with the national and European literary traditions, as well as the uniqueness of these works are revealed. The writer’s novels “The Chinese Orchid” (2019), “The Girl, the Cook and the Dragon” (2013), “How a Chinese Woman Get Pregnant” (2009), “The Stars of Shenzhen” (2008), “The Chinese Delegation” (2007) tell us about the diverse and controversial China, about the Chinese, who, like the Germans, are distinct and different. Luo Lingyuan positions herself as both a Chinese-German and a German-Chinese writer of the 21st century.

Key words: transnational literature, transnational culture of memory.

ПРОБЛЕМАТИКА І ТЕМАТИКА ТВОРЧОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПИСЬМЕННИЦІ КИТАЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЛО ЛІН'ЮАНЬ

О. Б. Галицька

У цій статті здійснено літературознавчу інтерпретацію літературної спадщини німецькомовної письменниці китайського походження Ло Лін'юань. Проаналізовано чинники, що вплинули на формування письменниці та надалі визначили проблемати-

---

ку й тематику її творчості. Вивчення стану сучасної китайської німецькомовної літератури початку ХХІ століття ще не було предметом дослідження українських сходознавців. Однією із видатних репрезентанток німецької транснаціональної літератури ХХІ ст. є письменниця китайського походження Ло Лін'юань, яка, незважаючи на порівняно невеликий творчий доробок німецькою мовою, зробила значний внесок у розвиток літературно-мистецького життя Німеччини. Її збірку оповідань "Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!" у 2007 р. було відзначено літературною премією імені Адельберто фон Шаміссо.

У статті висвітлено також соціально-культурні контексти формування літературної спадщини письменниці китайського походження для Німеччини, виявлено її зв'язки з національною та європейською традицією, а також її своєрідність на фоні цієї традиції. Оприлюднені на сьогодні романи письменниці ("Die chinesische Orchidee" («Китайська орхідея») (2019), "Das Mädchen, der Koch und der Drache" («Дівчина, кухар і дракон») (2013), "Wie eine Chinesin schwanger wird" («Як китайка завагітніє») (2009), "Die Sterne von Shenzhen" («Зірки Шеньчжену») (2008), "Die chinesische Delegation" («Китайська делегація») (2007)) розповідають про різноманітний і суперечливий Китай, про китайців, які, так само як і німці, є самотніми і різними. Авторка знаходиться на прикордонні між двома культурами: відчуває себе водночас приналежною і не приналежною до двох культур. Ло Лін'юань позиціонує себе водночас китайсько-німецькою і німецько-китайською письменницею ХХІ ст.

Ключові слова: транснаціональна література, транснаціональна культура пам'яті.

Особливої ваги у сучасному німецькомовному просторі набуває транснаціональна література, транскультурний характер якої реалізується за допомогою багатомовного чи змішаного мовленнєвого інструментарію. Повного синтезу і злиття у сучасному культурному полілозі не відбувається. «Збереження і репрезентація культурної самотності у творах транснаціональних авторів Німеччини ХХІ ст. дає змогу моделювати в країні нову культурну свідомість, яка базується на ідеях мультикультуралізму, етнічного плюралізму, що висуває асиміляцію мігрантів, але не абсолютну, а зі збереженням їхньої культурної ідентичності» [Halytska 2020, 45].

Однією із видатних репрезентанток транснаціональної літератури Німеччини ХХІ ст. є Ло Лін'юань (Luo Lingyuan), яка, незважаючи на порівняно невеликий творчий доробок німецькою мовою, зробила значний внесок у розвиток літературно-мистецького життя Німеччини. Її збірку оповідань "Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!" у 2007 р. було відзначено премією імені Адельберто фон Шаміссо – літературною премією, яка присуджується авторові, який пише німецькою мовою, але має не німецьке походження.

Метою цієї статті є аналіз чинників, що сформували особистість німецькомовної письменниці китайського походження Ло Лін'юань та визначили проблематику й тематику її творчості. Досягнення сформульованої мети передбачає розв'язання таких завдань: висвітлити соціально-культурні контексти формування літературної спадщини письменниці китайського походження для Німеччини; виявити її зв'язки з національною та європейською традицією, а також її своєрідність на фоні цієї традиції.

Актуальність вибраної теми визначається новим ракурсом аналізу творчості сучасних німецькомовних китайських письменників із застосуванням комплексу методів, що відповідають сучасному стану розвитку літературознавства. Вивчення стану китайсько-німецької літератури початку ХХІ століття ще не ставало предметом дослідження українських китаєзнавців. Ця публікація має на меті звернути увагу на цю проблему.

На жаль, на відміну від Німеччини, останніми роками в Україні майже не звертається увага на творчість сучасних транснаціональних письменників, а саме німецькомовних письменників китайського походження. Приміром, у Німеччині з 1999 року по 2020 рік з'явилися понад 600 перекладів китайських авторів німецькою мовою, з них – 320 перекладів романів. Наведемо прізвища перекладачів-синологів мовою оригіналу з метою віддзеркалення трансформацій, які відбулися в транснаціональній літературі: Hans-Peter Kolb, Karin Betz, Monika Motsch, Susanne Hornfeck, Wang Jue, Martina Hasse, Eva Schestag, Marc Hermann, Johannes Fiederling, Lukas Dubro, Felix Meyer zu Venne, Chong Shen, Nora Frisch, Ulrich Kautz, Lutz W. Wolff, Johannes Fiederling, Wolf Baus, Thekla Chabbi, Wolfgang Bauer, Herbert Franke, Eva Schestag, Manfred Porkert, Karin Hasselblatt, Jerome Shih, Natascha Vittinghoff, Axel Kassing, Wolf Baus, Rupprecht Mayer, Irmay Schweiger, Frank Meinshausen, Peter Weber-Schäfer, Helmut Forster-Latsch, Marie-Luise Latsch, Gisela Schneckmann, Alvie Grünfelder, Beate Rusch, Eva Müller. Зрозуміло, що вищезгаданими перекладачами список прізвищ не вичерпується, а швидше окреслюється значним колом перекладачів. Отже, можемо говорити про стрімке зростання європейських перекладів китайської літератури. Принагідно згадаємо відомих українських китаєзнавців В.Б. Урусова, Н.А. Кірносіву, Н.С. Ісаєву, Є.В. Гобову.

Нині творчість самобутніх письменників китайського походження, яка являє собою оригінальний синтез загальнолюдських цінностей і національного менталітету, є новаторською у світовому масштабі. Для перекладу з подальшим опублікуванням у закордонних видавництвах вибираються твори високої літератури, а не масової, літератури інтелектуальної меншості: Yan Lianke, Alai, Feng Li, Wu Cheng'en, Zhang Ling, Mu Yang, Chan Koonchung, Luo Guanzhong, Xiao Bai, Wang Gang, Qui Miaojin, Jin Yong, Yang Jiang, Cao Wenxuan, Yu Hua, Qiufan Chen, Mai Jia, Xue Mo, Wie Hui, Zhang Jie, Jiang Rong, Xiaolu Guo, Mianmian, Xu Xing, Hong Ying, Li Er, Bi Feiyu, Eileen Chang, Qian Zhongshu, Li Ang, MianMian. Серед сучасних китайських авторів, твори яких перекладають, є лауреати Нобелівської премії з літератури Мо Янь (2012) і Gao Xingjian. Німецькою мовою перекладено сім творів Мо Яня. Багато робіт отримали і в Китаї найвищі літературні нагороди – премії імені Мао Дуня, премії імені Лао Ше та інші. Твори китайських авторів і про сучасний Китай, його нові цінності та соціальні проблеми, і про історію Китаю в ХХ ст., китайську культурну революцію і т. д. Хоча є переклади науково-фантастичних романів Liu Cixin [Liu 2016, 2017] і трилера Cai Jun [Cai 2020]. Найкращі science fiction-оповідання китайських авторів зібрано укладачем Liu Ken в одному томі Liu Cixin, Hao Jingfang, Han Song, Qiufan Chen, Xia Jia, Regina Kanyu, Fei Dao (переклад з китайської здійснено Карін Бец, Марк Херманн, Йоганес Фрідерлінг, Лукас Дуеро, Фелікс Майер цу Венне, Чонг Шен) [Liu 2020].

Автобіографічний скандальний роман Вей Хуей «Шанхайська крихітка» (Wei Hui "Shanghai Baby", 2001, Ullstein Verlag, Berlin, 264 S.) у перекладі німецькою мовою Карін Хассельблатт здійснює фурор не тільки в Китаї, де він був заборонений дев'ять років через зображення секс-сцен порнографічного характеру, а й у Німеччині. Її роман перекладено 31 мовою світу і він знайшов свого читача у 45 країнах світу.

Отже, можемо стверджувати, що в Німеччині збільшилась кількість перекладачів з китайської мови на німецьку, а жанрова палітра перекладів значно урізноманітнілася.

Ще однією особливістю перекладів з китайської мови XXI ст. стали антології. Перше знайомство сучасного німецького читача з азіатською літературою відбувається завдяки збірці оповідань, укладачем якої є синолог Конрад Майзіг з Університету імені Йоганна Гутенберга в Майнці [Meisig 1999].

У 2003 році синолог Франк Майнсхаузен видав, переклав з китайської на німецьку і написав передмову до антології одинадцяти оповідань одинадцяти сучасних авторів Китаю (Dai Lai, Zhu Wen, Be Feiyu та інші), які народилися в Китаї у 60–70-ті рр. і видавали свої тексти в літературних журналах, Інтернеті та невеликих видавництвах [Meinshausen 2003].

Через шість років Німеччина знайомиться з новою антологією хінезиста Франка Майнсхаузена і Анне Радемахер, які укладають збірку оповідань відомих і невідомих сучасних китайських авторів, які зростали в Китаї, однак протягом тривалого часу живуть у Німеччині та США і там пишуть про Китай: Fan Wu, Qi Ge, Yiyun Li, Ma Jian, Wu Chenjun, Xiaolu Guo, Sheng Keyi, Ha Jin, Li Dawei, Luo Lingyuan, Li Er und Zhu Wen [Meinshausen and Rademacher 2009]. Їхня збірка отримала символічну назву «Нові сни з червоної кімнати», через яку простежується багатовимірний інтертекстуальний зв'язок з одним із чотирьох класичних романів китайської літератури XVIII ст., який мав назву «Сон у червоній кімнаті» (1791). Про значущість цього роману влучно висловився німецький перекладач Франц Кун (Franz Kuhn) у післямові до свого перекладу роману “Der Traum der Roten Kammer” (Лейпциг, 1932): роман є своєрідною енциклопедією життя китайської молоді. Мотиви роману екранізовано цілою низкою фільмів і багатосерійних телевізійних серіалів (1927–2010 рр.). Оповідання збірки [Meinshausen and Rademacher 2009] присвячено будням у метрополіях і провінції Китаю, життю на Батьківщині і в еміграції, сімейним і любовним стосункам, дружбі, традиціям і мріям про майбутнє життя. Збірка має неабияке значення для розуміння європейцями китайської традиційної культури.

Заслуговують на увагу чотири томи китайських класиків у перекладі Eva Schestag, Manfred Porkert, Herbert Franke, Wolfgang Bauer, які пропонують панораму класичної китайської літератури, поезії і романів німецькою мовою [Jimnez and Schestag 2009].

Принадою німецько-китайської антології (під редакцією Андреаса Ноля і Себастьяна Зайделя [Nohl and Seidel 2014]) семи китайських і німецьких авторів є критичний (німецький) погляд на реальне життя і аффірмативна (китайська) перспектива літературного примирення.

У центрі уваги нашого дослідження – письменниця китайського походження, яка пише німецькою мовою Ло Лін'юань. Вона народилася у 1963 р. (КНР), вивчала журналістику і комп'ютерні науки у Шанхаї. З 1990 року проживає у Берліні, куди поїхала слідом за своїм чоловіком німецького походження. Упродовж літературної творчості Ло Лін'юань отримала декілька стипендій, серед яких – стипендія Альфреда Дьобліна (2000) і стипендія Künstlerdorfs Schöppingen (2003). Оприлюднені на сьогодні п'ять романів письменниці (“Die chinesische Orchidee” (2019), “Das Mädchen, der Koch und der Drache” (2013), “Wie eine Chinesin schwanger wird” (2009), “Die Sterne von Shenzhen” (2008), “Die chinesische Delegation” (2007)) розповідають про різноманітний і суперечливий Китай, про китайців, які, так само як і німці, є самобутніми і різними. Ло Лін'юань розповідає простою, чіткою і прямою мовою без драматизації і без прикрас про насилля, корупцію, безправність і (бюрократичне) свавілля в HighTech-заростях великих китайських міст, про цинізм, з яким пригнічують

і заглушують ініціативу окремих людей, які прагнуть лишень свободи та особистого щастя.

Що послужило причиною бажання Ло Лін'юань писати німецькою мовою про враження, що залишила їй її батьківщина? Читаючи німецькі газети і книги про Китай (саме так вона вивчала німецьку мову), Ло Лін'юань часто не погоджувалася з їх змістом. Завдяки саме знанням німецької мови вона отримала можливість повідомити про себе світові, не залишаючись у світі, обмеженому кордонами власної національності, але зберігаючи власне культурне коріння китаянки, тобто йдеться про володіння письменницею транснаціональною культурою пам'яті. Логічно, що під час написання творів письменниця стикалася з мовними труднощами: у німецькій мові є багато слів, які відсутні в китайській мові; водночас у китайській мові є дуже багато виразів, які вона намагається перекласти калькою, хоча часто залюбки використовує німецькі вирази і прислів'я у своїх опусах. Наприклад, *es regnet Rosenblätter vom Himmel* [Luo 2008a, 1. Kap.].

Як транснаціональна письменниця, Ло Лін'юань перебуває на прикордонні між двома культурами: відчуває себе водночас приналежною і не приналежною до двох культур. Німеччина для неї стала другою Батьківщиною. Ло Лін'юань позиціонує себе водночас китайсько-німецькою і німецько-китайською письменницею XXI ст., яка творить літературу прикордоння. Говоримо не тільки про географічні кордони, наявні для позначення територій, а й про культурні транскордони, що увиразнюються в творчості цієї транснаціональної письменниці. Останні покликані показати справжнє розмаїття і багатоголосся китайської культури. Як справедливо зазначає рецензент Гарді Райх (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 13.09.2007): “<...> die Autorin aus ihrer persönlichen Erfahrung mit den Verhältnissen in zwei Teilen der Welt schöpfen und diese den „deutschen Lesern ohne die Zwischenschaltung eines Übersetzers“ vermitteln kann.”

Сама Ло Лін'юань була родом з маленького китайського містечка, тому в її першій збірці оповідань “Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!” [Luo 2005] вона розповідає одинадцять історій про життя у сільській місцевості і не тільки, які подекуди збивають з пантелику пересічного читача. Уже сама назва, яка для китайської літератури відповідає нормі, з позицій європейської літератури характеризується дескриптивністю і надмірною інформативністю. Після прочитання кожної історії читач мусив зробити глибокий вдих і продовжити читати далі, історії про переломний Китай, якому властиві безперспективність, бідність, злидні і соціальна невпевненість. Основою оповідань послуговували картинки і спогади з дитинства та юності авторки. Головними протагоністами є маленькі службовці, підприємці, селяни, студенти і чиновники. Усі вони живуть у суспільстві, у якому більшість громадян є беззахисними від свавілля поліції і держслужбовців. Наприклад, святкуючи вечірку в студентському гуртожитку, треба бути готовим до того, що перед дверима раптово з'явиться служба безпеки, яка перевірить особисті посвідки всіх і може все перерити у помешканні. Світ чиновників і бюрократів, реалії їхнього життя ще неодноразово потраплять на сторінки творів авторки.

Взагалі приватне життя молоді в Китаї, про яке йдеться в цій збірці оповідань [Luo 2005], залишалось досі неоприлюдненим. Навіть саме слово на позначення інтимної сфери відсутнє в китайській мові (авторка послуговується німецьким словом *Intimsphäre*). Ло Лін'юань пише про суспільство, у якому політика просочується аж до інтимної сфери. Політику і будні не можна

роз'єднати, адже країна наскрізь пронизана політикою. Хоча сама авторка не позиціонує себе політичною письменницею. Брутальний реалізм цих оповідань є переконливішим за будь-який політичний маніфест.

Ло Лін'юань змінює вектор китайської літературної спадщини: майже в усіх її творах події відбуваються не у провінції, а у великому місті, тоді як автори китайської літератури села описували життя молодих інтелігентів 50-х і 60-х рр., культурний та інтелектуальний потенціал яких держава вирішила використати на підняття культурного рівня села.

Тобто характерною рисою неореалістичних оповідань Ло Лін'юань є урбанізм: вона переносить місце дії до великого міста, а об'єктом творів стає повсякденне міське життя. Загалом література неореалізму демонструє глибокий інтерес до оповіді про пересічну, буденну, тривіальну «обивательську» реальність (пор. [Zicheng 2007]). Ці риси знаходять своє характерне втілення і у творчості Ло Лін'юань.

Загалом Ло Лін'юань є авторкою трьох виданих збірок оповідань “Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!” (2005), “Nachtschwimmen im Rhein” (2008), “Gelbe Seide. Geschichten aus China und Deutschland” (2018). У 2017 році їй присуджують ще одну літературну премію Erfurter Stadtschreiber-Literaturpreis.

Збірка оповідань «Нічне плавання в Рейні» [Luo 2008b] (переклад з китайської мови Акселя Кассінга) містить п'ять історій про життя молодих китаянок у Німеччині: про дизайнерку моди, двох студенток, співробітницю судноплавної компанії й акторку. Хоча вони і знайшли німецького партнера, проте не знайшли омріяного і довготривалого кохання. Перепоною до щастя в чужій країні і в чужому суспільстві є не лише більш-менш приховані відмінності між обома культурами, а й шалені ревності, байдужість, невірність і грубий егоїзм чоловіків. Отож оповідання, тематика яких – конфлікти у стосунках, самотність, довіра і свобода, не обмежуються лише міжкультурними непорозуміннями і культурними цінностями. Приміром, німецька культура флірту контрастує з китайською дистанцією захисту між чоловіком і жінкою (*Abstandhalten zwischen Mann und Frau*). Героїня оповідання “Drei Nächte einer Frau” асистентка Дуаньцзе так говорить про європейців своєму ревнивому чоловікові Jianliang, якому багато речей видається в Німеччині дивними, а саме її стосунки з шефом, який запрошує у гості, цілує в щічку і наливає спиртне: “*In Deutschland ist man eben lockerer als bei uns*” [Luo 2008b].

Описані історії [Luo 2008b] та її роман [Luo 2009] показують реалістичну картину бінаціональних партнерських стосунків у Німеччині. Взагалі для творчості Ло Лін'юань характерним є звернення до теми біологічного існування, теми тіла, його бажань і потреб: “*Vom Sreicheln bekommt sie nie genug und kann vor Wohlbefinden schnurren wie eine Katze. Mit seinen Händen macht er sie weich wie Butter, und mit seinem Sreicheln wird er unwiderstehlich*” [Luo 2009]. Навіть назви історій [Luo 2008b] натякають на цю тематику «Дерево кохання», «Три ночі однієї жінки».

Наприкінці 2008 року з'явився роман під назвою «Зірки Шеньчжену» [Luo 2008a], дія у якому відбувається у 1997 році на південному сході Китаю, у сучасній метрополії Шеньчжен. Авторка знову порушує проблему корупції, злочинності, фальсифікату та бюрократичного свавілля. Захоплюючий, насичений динамікою, роман про гроші, владу і кохання у новому Китаї, є обнадійливим, незважаючи на те, що головний герой Dai Xinkong, один із най-

---

багатших молодих приватних підприємців Китаю, збанкрутував. Його фірма «Злітаючий дракон» (Tenglong), яка займалася одночасно збутом трав'яного еліксиру "Gehirnmarshall" для посилення навчальної і розумової здатності та програмними продуктами, процвітала. У головного героя були далекоглядні плани побудувати хмарочос – головний офіс фірми – у спецзоні економічного розвитку Шеньчжені ("Heute zählen wir zu den fünfzig stärksten Unternehmen des Landes. <...> In zehn Jahren wollen wir so stark sein wie Sony und Bayer zusammen" [Luo 2008a, 1. Kap.]). Однак виникла низка проблем: з будівництвом; вбивством брата Dai продуктивними піратами, а сам Dai потрапляє в небезпечну гру, що веде у прірву. Неочікувано для нього його підтримують дві жінки: Jian Roula, найкраща продавчиня фірми, яка під час першої зустрічі віддалася Dai, та сором'язлива Tang Anqui, яка пише рекламні тексти. Роман «Зірки Шеньчженю» можна віднести до жанру економічного детективу, написаного в класично європейській оповідній техніці.

Найбільш плідними для творчості Ло Лін'юань виявилися 2007–2009 роки, коли було створено три відомі німецькомовні романи: «Китайська делегація» [Luo 2007], «Зірки Шеньчженю» [Luo 2008a], «Як китайка завагітніє» [Luo 2009], два з яких – із сатиричним ефектом [Luo 2007, 2009]. До провідних тем, що піддаються сатиричному висміюванню в романах, належать різні уявлення про партнерство і сім'ю на Сході та Заході, упередження, знайомство китайських високих посадовців з Європою. За наявності принципу контрасту норми та антинорми в Китаї та Німеччині, на якому ґрунтується її манера письма, досягається повністю сатиричний ефект її сучасних романів.

Комічність ситуації з китайською делегацією, яка приїхала до Берліна на конференцію, полягає у тому, що більшість високих посадовців ще ніколи не виїжджали з рідного міста Ningbo. За два тижні вони хочуть познайомитися з пів Європою. Гід Song Danyu, яка родом з Китаю і яка роками проживає в Німеччині, докладає великих зусиль, щоб втримати групу разом, незважаючи на проблеми втрати сумки, таємних відвідин кварталу червоних ліхтарів в Амстердамі тощо. Найбільше завдає їй клопоту партійний секретар Wang Jian, який зник, що всі його вказівки миттєво виконуються. Авторка придумала для читача щасливий кінець. Очевидно, що письменниця вбачає в китайському міксі комуністичної віри і капіталістичної дії передовсім зустріч китайців з Європою.

Ще один роман про культурний шок у Китаї «Як китайка завагітніє» [Luo 2009]. Читач знайомиться із сучасним Китаєм, з його світлими сторонами і тінювим боком. У романі йдеться про німецько-китайські любовні стосунки: головна героїня, китайська фотографиня Tingyi, яка живе зі своїм німецьким партнером Robert у Берліні, у свої 32 роки ще не завагітніла. Під час новорічних свят китайка відвідує зі своїм другом свого китайського сімдесятирічного батька, єдиним бажанням якого є, щоб його донька нарешті завагітніла і подарувала йому якнайшвидше онука. Хоча Robert і його китайська подруга висловлюють бачення світу, яке склалося в межах культури Заходу, чоловіку подобається ідея батька і він серйозно поставився до ідеї. Але героїня не здається і просить друга зробити перерву у сексі: "In Berlin können wir dann wieder tun und lassen, was wir wollen, okay?" [Luo 2009]. У випадку батька і матері героїні ми маємо складний світогляд, який апелює до потайних зв'язків і відношень, що сповнені глибокого потаємного смислу. Мама героїні купила доньці і дарує важкий золотий ланцюжок, адже оракул передбачив, що вона навесні і взимку цілодобово має носити золото. Але в Німеччині таке носять, за словами доньки, лише багатії, і до того

ж прикраса, на її думку, без душі. Мама наполягає: у Китаї дуже модно носити під пуловером золоті прикраси. Донька врешті-решт погоджується носити її як знак смирення перед мамою. А щоб завагітніти, мати дає їй до спальні маомао і т.д. Тобто письменниця хоче, щоб європейський читач ознайомився з китайськими уявленнями про ритуали, традиції, звичаї, а в більш широкому смислі – з усією китайською культурою. Хід роздумів письменниці є очевидним – від аналізу одиничної поведінки батька й матері до дослідження особливої культури китайського народу, а потім від особливої – до всезагальної, яка характеризує культуру всіх людей. Для китайського батька життя є вічним поверненням до витоків, життя – це не багатство, гроші, кар'єра, а сім'я і онуки.

Головною метою літературного прийому сатири є репрезентація дійсності (у 32 роки – ще не вагітна і не збирається) як певного відхилення від норми життя пересічного китайця. Роман показує будні у Китаї з погляду китайки і переживань німця. Наприклад, відвідини китайського храму та обряди в ньому були шоком для німця. Роман є дзеркалом китайського менталітету. Фактично сімейну драму Ло Лін'юань висвітлює з гумором міжкультурних непорозумінь.

Соціальні та історико-культурні чинники розвитку Китаю мали значний вплив на формування творчості Ло Лін'юань. Її творчість посідає важливе місце в контексті транснаціональної літератури Німеччини XXI ст. Малі прозові форми в літературній спадщині Ло Лін'юань презентовано оповіданнями і короткими історіями. Основними мотивами є боротьба за зміни на краще в китайському та німецькому суспільстві. Тематично оповідання корелюють з романами письменниці, забезпечуючи певну однорідність її доробку. Об'єктом уваги Ло Лін'юань у романах стали політична бюрократія Китаю, корупція, проблеми, пов'язані зі швидким економічним розвитком КНР, а також з його негативними наслідками.

Ло Лін'юань розповідає, але не рефлексує. Кожен читач сам робить висновки. Її книги написані в основному у презенсі (в китайській мові все звучить як теперішній час, хоча є інші часові форми), тому що він видається їй живішим. Її твори тяжіють до позаісторичності й оцінної нейтральності. На відміну від літератури 1970–80-х рр., спрямованої на зображення історично актуальної проблематики, Ло Лін'юань фіксує свою увагу на одвічних питаннях і проблемах людського існування поза контекстом певної епохи. Адже вона у своїх творах звертається до вічних цінностей існування людини у світі, її свободи.

У її книгах йдеться про міжкультурні розбіжності між китайцями та німцями. Саме в транснаціональній літературі реалізується мультикультурний вимір китайського реалізму. Типовою для китайської лінгвокультури є наявність уже в заголовку географічних реалій, які вказують на локус подій, про які йтиметься в оповіданні чи романі (пор. «Зірки Шеньчженю [Luo 2008a], «Нічне плавання в Рейні» [Luo 2008b], «Жовтий шовк. Історії з Китаю і Німеччини» [Luo 2018]).

Як можна простежити, орієнтація уже у заголовку на історичну Батьківщину і так звану другу є характерною для китайської письменниці: у вигляді точної географічної локалізації, національної приналежності, тематики або інших моментів, що є характерним для всіх авторів-білінгвалів (пор. «Китайська делегація» [Luo 2007], «Як китайка завагітніє» [Luo 2009], «Китайська орхідея» [Luo 2019]). Слід зазначити, що читач, який знайомий з китайською культурою, асоціює орхідею з благородною рослиною Китаю, яка символізує витончену красу молодої дівчини. Головна героїня роману [Luo 2019] – гарна Su Lifei – вступає в любовні афери з владними політиками задля боротьби за

своє місце у суспільстві та збагачення. Саме завдяки фоновим знанням у читача уже під час прочитання заголовку виникають ті чи інші фонові експектації.

Отже, Ло Лін'юань, залишаючись китайською письменницею за походженням, збагачує, доповнює, конкретизує німецьку культуру і літературу китайською специфікою. Її твори, з одного боку, заставляють німецького читача непомітно потрапити в контекст невідомого їм або маловідомого Китаю, а з іншого боку, з боку китайського німецькомовного читача, познайомитися із світосприйняттям німецької людини.

Перспективою подальшої розвідки може послужити аналіз європейської рецепції сучасної китайської літератури.

ЛІТЕРАТУРА

- Cai J. Rachegeist. Thriller / Übers. von E. Schestag. München : Piper Verlag, 2020. 512 S.
- Das Leben ist jetzt. Neue Erzählungen aus China / F. Meinshausen (Hg.). Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2003. 260 S.
- Eine Sammlung chinesischer Klassiker. Das alte China. Von Kaiser zu Kaiser. Die goldene Truhe. Der Aufstand der Zauberer. Drei Zeichen Klassiker / O. B. Jimnez (Hg.), E. Schestag (Hg.). Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 2009. 1840 S.
- Halytska O. Von Gastarbeiterliteratur zur transnationalen Literatur? Problematisierungen und Forschungsfragen. *Актуальні питання іноземної філології*. 2020. No. 12. S. 41–46.
- Liu C. Die drei Sonnen. Roman / Übers. von M. Hasse. München : Wilhelm Heyne Verlag, 2016. 592 S.
- Liu C. Spiegel Novelle / Übers. von M. Hermann. München : Wilhelm Heyne Verlag, 2017. 199 S.
- Luo Lingyuan im Gespräch mit Katharina Bendixen. Das Chinesische ist eine romantische Sprache. *Poet : Literaturmagazin* / A. Heidtmann (Hg.). Leipzig : poetenladen, 2010. Nr. 8. S. 212–219.
- Luo L. Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock! München: dtv, 2005. 219 S.
- Luo L. Die chinesische Delegation. München: dtv, 2007. 260 S.
- Luo L. Die Sterne von Shenzhen. München: dtv, 2008. 412 S.
- Luo L. Nachtschwimmen im Rhein. München: dtv, 2008. 177 S.
- Luo L. Wie eine Chinesin schwanger wird. München: dtv, 2009. 198 S.
- Luo L. Das Mädchen, der Koch und der Drache. Berlin: Quadriga, 2013. 317 S.
- Luo L. Gelbe Seide. Geschichten aus China und Deutschland. Gossenberg : OSTASIEN Verlag, 2018. 93 S.
- Luo L. Die chinesische Orchidee. München : Louisoder Verlag, 2019. 382 S.
- Neue Träume aus der Roten Kammer. Moderne chinesische Erzählungen / F. Meinshausen u. A. Rademacher (Hg.). München : dtv, 2009. 288 S.
- Orientalische Erzähler der Gegenwart / K. Meisig (Hg.). Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1999. 318 S.
- Tales of Two Cities. Augsburg·Jinan – deutsch-chinesische Anthologie (Eine Anthologie mit Texten von deutschen und chinesischen Autoren) / Herausgegeben von A. Nohl & S. Seidel. Augsburg : MaroVerlag, 2014.
- Zerbrochene Sterne. Erzählungen / Liu Ken (Hg.); Übers. von K. Betz. München: Wilhelm Heyne Verlag, 2020. 672 S.
- Zicheng H. A History of Contemporary Chinese Literature / translated by M.M. Day. Leiden : Brill, 2007. xx+636 pp.

REFERENCES

- Cai J. (2020), *Rachegeist. Thriller*. Translated by E. Schestag. Piper Verlag, München.
- Halytska O. (2020), “Von Gastarbeiterliteratur zur transnationalen Literatur? Problematisierungen und Forschungsfragen”, *Aktual'ni pytannya inozemnoyi filolohiyi*, No. 12, pp. 41–46.
- Heidtmann A. (ed.) (2010), “Luo Lingyuan im Gespräch mit Katharina Bendixen. Das Chinesische ist eine romantische Sprache”, *Poet: Literaturmagazin*, poetenladen, Leipzig, No. 8, pp. 212–219.
- Jimnez O.B. & Schestag, E. (eds). (2009), *Eine Sammlung chinesischer Klassiker. Das alte China. Von Kaiser zu Kaiser. Die goldene Truhe. Der Aufstand der Zauberer. Drei Zeichen Klassiker*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.
- Liu K. (ed.) (2020), *Zerbrochene Sterne. Erzählungen*. Translated by K. Betz. Wilhelm Heyne Verlag, München.
- Liu C. (2016), *Die drei Sonnen. Roman*. Translated by M. Hasse. Wilhelm Heyne Verlag, München.
- Liu C. (2017), *Spiegel Novelle*. Translated by M. Hermann. Wilhelm Heyne Verlag, München.
- Luo L. (2005), *Du fliegst jetzt für meinen Sohn aus dem fünften Stock!*, dtv, München.
- Luo L. (2007), *Die chinesische Delegation*, dtv, München.
- Luo L. (2008a), *Die Sterne von Shenzhen*, dtv, München.
- Luo L. (2008b), *Nachtschwimmen im Rhein*, dtv, München.
- Luo L. (2009), *Wie eine Chinesin schwanger wird*, dtv, München.
- Luo L. (2013), *Das Mädchen, der Koch und der Drache*, Quadriga, Berlin.
- Luo L. (2018), *Gelbe Seide. Geschichten aus China und Deutschland*, OSTASIEN Verlag, Gossenberg.
- Luo L. (2019), *Die chinesische Orchidee*, Louisoder Verlag, München.
- Meinshausen F. (ed.) (2003), *Das Leben ist jetzt. Neue Erzählungen aus China*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Meinshausen F. & Rademacher, A. (eds.) (2009), *Neue Träume aus der Roten Kammer. Moderne chinesische Erzählungen*, dtv, München.
- Meisig K. (ed.) (1999), *Orientalische Erzähler der Gegenwart*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Nohl A. & Seidel, S. (eds.) (2014), *Tales of Two Cities. Augsburg-Jinan – deutsch-chinesische Anthologie (Eine Anthologie mit Texten von deutschen und chinesischen Autoren)*, MaroVerlag, Augsburg.
- Zicheng H. (2007), *A History of Contemporary Chinese Literature*. Translated by M.M. Day. Brill, Leiden.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021

UDC

“NOTES OF A MADMAN” LU XUN AS A REALISTIC REFLECTION OF THE CULTURAL AND SPIRITUAL CRISIS OF CHINA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

N. Kobzey

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ivano-Frankivsk National Medical University
9, Halytska str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
Nata_kobzej@ukr.net

The article is devoted to the analysis of “Notes of a Madman” by the famous Chinese writer, publicist, literary critic, public and political figure, founder of modern Chinese literature Lu Xun, created in the form of diary entries. This style of writing allowed the author to encode his own subjective and secret thoughts in the metaphorical text, which were contrary to the established traditions, religious and political norms of the Chinese state. The work is written in the Baihua vernacular and contains a devastating critique of China’s patriarchal system with its harsh Confucian views on human behavior in society. The political and cultural crisis in China became apparent, which led to the leveling of the indomitable postulates of Confucianism (humanity, benevolence, morality, patriotism), because they stopped working. This realization led Lu Xun to identify China not only in his time, but also in China for four thousand years as a country of cannibals. Note that the author is not talking about real cannibalism, but considers cannibalism as an extremely cruel model of China’s so-called feudal ethics. Although in the history of mankind there have been cases of cannibalism, and in ancient China, the tradition of eating human flesh found expression in the treatment of the seriously ill, for gastronomic pleasure and revenge.

Distributed in China, the “May 4 Movement” gave impetus to the educational movement, the movement for a new culture, new ideas, new knowledge. Lu Xun condemned the state’s total control over the behavior, political views and self-consciousness of its citizens. He created the image of a crazy hero who, in fact, was not sick. In China, people who spoke out against social injustice were called insane.

Lu Xun supports the movement for a new Chinese culture and demonstrates outspoken pro-European views, combining them with the traditional Chinese worldview. He adopts the realistic tendencies inherent in European literature, raises social issues, depicts the fate of the little man, exposes social ulcers. All this in order to find a way out of the cultural and spiritual crisis in which his state found itself.

Key words: Lu Xun, diary, realistic trends, Confucianism, worldview, social issues, society.

«НОТАТКИ БОЖЕВІЛЬНОГО» ЛУ СІНЯ ЯК РЕАЛІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І ДУХОВНОЇ КРИЗИ КИТАЮ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Н. В. Кобзей

Статтю присвячено аналізу «Нотаток божевільного» відомого китайського письменника, публіциста, літературознавця, громадсько-політичного діяча, основоположника

© 2021 N. Kobzey; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

сучасної китайської літератури Лу Сіня, створеного у формі щоденникових записів. Така манера письма дозволила автору в метафоричному тексті закодувати власні суб'єктивні і потаємні думки, що йшли в розріз усталеним традиціям, релігійним та політичним нормам Китайської держави. Твір написаний народною мовою *байхуа* і містить нищівну критику патріархального устрою Китаю з його жорстокими конфуціанськими поглядами на поведінку людини в суспільстві. Далася взнаки політична і культурна криза в Китаї, яка призвела до нівеляції незламних постулатів конфуціанства (гуманність, доброзичливість, моральність, народолубність), адже вони перестали працювати. Це усвідомлення привело Лу Сіня до ототожнення Китаю не лише його часу, а й Китаю протягом чотирьох тисяч років, як країни Людожерів. Зауважимо, що автор говорить не про реальний канібалізм, а розглядає людожерство як надзвичайно жорстоку модель так званої феодальної етики Китаю. Хоча в історії становлення людства випадки канібалізму траплялися, а в Древньому Китаї традиції поїдання людської плоти знайшли своє вираження у лікуванні тяжкохворих, з метою гастрономічного задоволення та з метою помсти.

Поширений в Китаї «Рух 4 травня» дав поштовх просвітницькому руху, руху за нову культуру, нові ідеї, нові знання. Лу Сінь засуджував тотальний контроль держави за поведінкою, політичними поглядами і самосвідомістю її громадян. Він створив образ божевільного героя, який, по суті, не був хворим. У Китаї божевільними називали людей, які виступали проти суспільної несправедливості.

Лу Сінь підтримує рух за нову культуру Китаю і демонструє відверті проєвропейські погляди, поєднуючи їх із традиційним китайським світоглядом. Він переймає реалістичні тенденції, притаманні європейській літературі, порушує соціальну проблематику, зображає долю маленької людини, викриває суспільні виразки. Усе це для того, щоб знайти вихід із культурної і духовної кризи, в якій опинилася його держава.

Ключові слова: Лу Сінь, щоденник, реалістичні тенденції, конфуціанство, світогляд, соціальні проблеми, суспільство.

Для мемуаристики XIX – XX століття доволі популярним жанром став щоденник – «літературно-побутовий жанр; у літературі – форма оповіді від першої особи, яка ведеться у вигляді щоденних, як правило датованих записів» [Шикін 1987, 98]. Він дозволяв письменникам відкрито виражати свої суб'єктивні і потаємні думки, часто відмінні від усталених традиційних, релігійних чи політичних норм. Допускалася свобода у виборі форми та змісту, а сам автор або відверто «оголявся» перед публікою, або вдягав маску і вже його герой виступав головним у творі. А. Гілевич наголошує, що «поступово щоденникові записи набули такої форми літературної творчості, коли щоденник став розглядатися як цілісний і структурно розроблений літературний жанр, так само значний і сформований, як оповідання, есе або роман» [Гілевич 2018, 34].

Тому й не дивно, що різноманітні аспекти теорії жанру щоденника знайшли своє відображення в численних працях О. Галича, О. Харлан, А. Ільків, В. Руднева, Д. Поляка, Т. Радзівської, Н. Сопельник та багатьох інших. К. Танчин, поряд з іншими дослідниками, розглядає щоденник як особливу форму самовираження письменника. Проте ще й досі питання ототожнення реального автора із видуманим героєм щоденникових творів або їх розмежування залишається відкритим і дискусійним. Те ж саме стосується й проблеми так званої амбівалентності авторського «я» у зазначеному вище жанрі. Тому дослідження подібного плану є актуальними і своєчасними.

Чимало вітчизняних і закордонних письменників використовували щоденниковий жанр у своїй творчості. І якщо поява подібних творів у європейській чи американській літературі була закономірною і тенденційною, то «Нотатки божевільного» Лу Сіня в літературному житті Китаю викликали справжній фурор.

Очільник «Руху за нову літературу», основоположник сучасної китайської літератури, письменник, публіцист і літературознавець Лу Сінь став автором першого в Китаї твору, написаного народною мовою *байхуа* у вигляді щоденникових записів. Використовуючи форму ретельно занотованих хворобливих візій головного героя, автор зумів закодувати в них нищівну критику патріархального устрою Китаю з його жорстокими конфуціанськими поглядами на поведінку людини в суспільстві.

Лу Сінь був очевидцем і учасником так званої Сіньхайської революції 1911–1913 рр., направленої на повалення маньчжурської правлячої династії та відновлення національних прав та свобод китайського народу. Він, разом із тисячами прогресивно налаштованих робітників та селян, покладав на неї величезні надії. Однак, не судилося. Щоб зупинити всеохопну хвилю громадянської війни, китайська і маньчжурська знать об'єдналася, обравши нового президента. Останній жорстоко придушив порушників «спокою» Піднебесної і встановив режим тотальної диктатури. Політична і культурна криза в Китаї посилювалася. З'ясувалося, що незламні постулати конфуціанства (гуманність, доброзичливість, моральність, народолюбність), які для більшості населення слугували «керівництвом до життя», перестали працювати. Це усвідомлення привело Лу Сіня до написання своїх «революційних» «Нотаток божевільного», в яких автор позиціонує Китай не лише його часу, а й Китай протягом чотирьох тисяч років, як країну Людожерів. «Будь-яку справу починаєш розуміти, лише коли її всебічно вивчиш. За старих часів часто їли людей: це я пам'ятав з історії, правда, смутно. Щоб впоратися, розкрив книгу з історії, в книзі не було дат, зате кожна сторінка була багата словами «гуманність», «справедливість», «мораль» і «чеснота»... Заснути я все одно не міг і глибоко за північ дуже уважно читав книгу, як раптом побачив, що між рядками вся вона поцяткована одним словом – «людоїдство [Лу Сінь, 1]. Розуміємо, що автор говорить не про реальний канібалізм, а розглядає людожерство як надзвичайно жорстоку модель так званої феодальної етики Китаю. Хоча, перечитуючи книгу К. Резникова «*Заплати плоті. Їжа і секс в житті людей*», дізнаємося, що в історії становлення людства випадки канібалізму були непоодинокими. Скажімо, були вони навіть і в Україні під час голодомору. Є свідчення, що ставалося таке й при спробах втечі з концентраційних таборів. Однак до таких дій спонукало нестерпне і несвідоме, неконтрольоване почуття голоду. У Древньому ж Китаї традиції поїдання людської плоті, які в деяких провінціях існують ще й досі, знайшли своє вираження у трьох основних цілях – лікування тяжкохворих, з метою гастрономічного задоволення та з метою помсти.

Не секрет, що китайська нетрадиційна медицина використовує у своїй практиці найрізноманітніші, часом неприпустимі для сучасного світу засоби. Відомо, що батько Лу Сіня, ставши жертвою такого лікування, помер від туберкульозу. З його смертю син так і не зміг змиритися. Ставлення письменника до лікарів-шарлатанів очевидне. У «Нотатках божевільного» читаємо: «Пригадую, коли мені було років п'ять чи менше, я якось сидів перед будинком, насолоджуючись прохолодою, брат сказав тоді, що, якщо батько чи мати захворіють, син повинен вирізати у себе шматок м'яса, зварити і запропонувати батькам з'їсти: тільки в цьому випадку його можна назвати хорошим сином. Мати не заперечувала» [Лу Сінь, 1]. Хороший син Лу Сінь вирішив здобути традиційну медичну освіту, щоб подібних випадків у його країні ставало менше. Адже неприпустимо в цивілізованому світі допускати такі безчинства лише через те, що так вимагає традиція. «І Я зварив

свого сина і віддав на поталу Цзе і Чжоу, тому що так повелося з давніх часів. Хто знає, скільки було з'їдено людей з того моменту, як Паньгу відділив небо від землі, і до тих пір, коли з'їли сина І Я; а від випадку з сином І Я до Сюй Сі-лина; а від Сюй Сі-лина аж до того, як в селі Вовчому з'їли людину? У минулому році, коли в місті стратили злочинця, якийсь сухотний вмочував пампушку в кров страченого і облизував її» [Лу Сінь, 2]. Звичайно, неприпустимо звинувачувати Лу Сіня в тому, що він не приймав, критикував і заперечував тисячолітні китайські порядки. Ні. Він був гідним сином своєї землі. Вивчав її історію, звичаї, вірування, поважав і підкорявся їм. Однак, як високоосвічена і прогресивна людина, він прагнув минуле залишити в минулому, а завдяки розвитку, еволюції, постійному навчанні хотів перетворити Китай в сучасну високорозвинену самостійну країну. Лу Сінь розмірковував: напевно, спочатку всі дикуни хоч трішечки та ласували людським м'ясом. Згодом, зважаючи на відмінність в переконаннях, деякі відмовилися від людодства, всі свої помисли спрямували на самовдосконалення і перетворилися в людей, в справжніх людей, інші ж як і раніше займалися людоджерством. Все одно як черв'яки: одні з них еволюціонували в риб, птахів, мавп, нарешті в людей, інші ж не прагнули до самовдосконалення, і до цього дня так і залишилися хробаками. Але навіть черв'яки в порівнянні з мавпочками не настільки низькі, як людоджери в порівнянні з нелюдодідами. [Лу Сінь, 2]. Такого регресу для своєї країни мислитель не хотів.

Із найдавніших часів китайці їли людське м'ясо з метою задоволення своїх гастрономічних бажань. У древніх переказах про китайських правителів згадується, що останні нерідко влаштовували пишні бенкети, на яких пригощали гостей пікантними стравами. «Є свідчення, що людське м'ясо цінували не тільки аристократи. У IX ст. перський купець зазначає, що на ринках Китаю відкрито продають людське м'ясо. У документі XII ст. повідомляється, що з людини було отримано 15 джин (9 кг) сушеного м'яса. Із записів XIII в. можна дізнатися, що дитяче м'ясо смачніше за жіноче, а найгірше м'ясо – з чоловіків». [Резніков, 147]. Головний герой оповідання «Записки божевільного» практично слово в слово переповідає подібні шокуючі факти, які десь чув або читав. Його охоплює жах, адже з розвитком цивілізації традиції поведінки не тільки не забуваються, але й передаються від покоління до покоління. Батьки навчають синів, сини своїх дітей, діти – своїх нащадків, старші брати – молодших... «Пояснюючи мені сенс стародавніх текстів, він (*брат*) сам говорив, що можна «обмінюватися дітьми і з'їдати їх». Ще пам'ятаю, як мова зайшла про одного поганого чоловіка, брат сказав, «його треба було не тільки вбити, а й з'їсти його м'ясо та спати на його шкірі». Я був тоді маленьким, і від страху серце у мене довго калатало» [Лу Сінь, 2].

Канібалізм задля помсти – доволі поширене явище в Китаї. Найчастіше з'їдалися тіла злочинців, під час воєн та революцій поїдали тіла ворожих солдатів. Головний герой твору розповідає, як «кілька днів тому з села Вовчої прийшов орендар повідомити про неврожай, він розповів моєму старшому братові, що жителі цього села спільно вбили одного лиходія зі свого ж села; потім вийняли у нього серце і печінку, засмажили і з'їли, щоб стати хоробрішими» [Лу Сінь, 1]. Цікаво, що Лу Сінь описав реальний факт, який стався в Китаї у 1907 р. Відомо, що революціонери з'їли серце вбитого чиновника. Традиція поїдання людських тіл або їх частини сягає релігійних вірувань людей. У міфологічних та фольклорних творах чи не усіх культур героїв поїдають чудовиська. Така кара за погані вчинки. А ще людоджерство може символізу-

---

вати смерть людини в одному статусі та її реінкарнацію в іншому. Спожиті частини людського тіла надають впевненості, хоробрості, допомагають боротися зі стресом. Тому у Китаї дуже часто кати поїдали серця страчених ними людей. А в сучасному світі жінки їдять часточки своєї плаценти, щоб позбутися постродового синдрому. Відгомін таких вірувань знаходимо в щоденнику хворого героя Лу Сіня. «До мене повільно наближався брат, ведучи за собою якогось старого. Очі у старого люті, і, щоб я не помітив цього, він йде, похнюпившись, лише з-під окулярів потайки кидає на мене косі погляди. Брат запитав: «Сьогодні ти, здається, добре себе почуваш?» Я відповів: «Так». Брат продовжував: «Я запросив доктора Хе оглянути тебе». «Гаразд!» – відповів я, хоча знав, що старий цей – переодягнений кат! Прикинувшись, що перевіряє у мене пульс, він визначить, наскільки я жирний, і за це йому теж перепаде шматок м'яса. А мені не страшно. Я хоч і не їм людського м'яса, а куди хоробріший за них» [Лу Сінь, 2]. Остання фраза ідеально ілюструє ставлення Лу Сіня до такого сліпого слідування традиціям. Він не розуміє, як народ може стільки років їм підкорятися. Автор розмірковує, яким могло би бути життя простих китайців, якби вони змінили свої погляди. «Як було би спокійно, якби вони відмовилися від цих думок, займалися своєю справою, гуляли, їли, спали. Для цього потрібно переступити всього лиш невелику перешкоду. Однак вони організували зграю, і всі: батьки, діти, брати, чоловіки, друзі, вчителі, вороги і зовсім незнайомі люди – підбадьорюють один одного і навіть під страхом смерті не бажають переступити цю перешкоду» [Лу Сінь, 2].

Що ж, національно-визвольна революція себе не виправдала. Але прогресивна китайська інтелігенція на змогла сидіти, склавши руки. Програвши «битву за тіла» китайців, вона розпочала боротьбу за їх «душі». 1919 рік став переломним в історії Китаю. Так званий «Рух 4 травня», попри свою політичну заангажованість, дав поштовх просвітницькому руху, руху за нову культуру, нові ідеї, нові знання. А отже, відкидання або переосмислення старих порядків. Реакція населення на такі зміни була неоднозначною. Глибока бідність наскрізь пропитала усі стіни і закутки китайських сіл. Брак освіти і нормального спілкування дававсь знаки. Прості люди, перебуваючи під гнітом традицій і заборон, страшно озлобилися і стали жорстокі. Деякі з них втратили здатність самостійно мислити і виражати емоції. Ті, в кому ще жевріли іскорки волі, боялися підняти голову. Були і байдужі. «За воротами стоїть натовп людей: серед них і Чжао Гуй-вень зі своєю собакою. Вони тісняться біля входу, з цікавістю витягаючи шиї. У одних зовсім не можна розрізнити риси обличчя, немов вони закриті покривалами; у інших, як і тоді, темні лиця з вискаленими іклами. Вони посміхаються, не розтуляючи губ. Я знаю, що всі вони з однієї шайки, що всі вони людожери. Однак мислять вони, я це теж зрозумів, по-різному; одні вважають, що потрібно пожирати людей, як це було заведено здавна; іншим, хоча вони і розуміють, що є людей не можна, все ж хочеться цього. Тільки вони бояться, як би не розгадали їх таємного бажання, і тому, почувши мої слова, все більше дратуючись, продовжують холодно посміхатися, не розтуляючи при цьому губ.

У «Нотатках божевільного» Лу Сінь зображає епізод, коли до змученого хворобою юнака навідується гість. Його герой запитує про ставлення до традиційних порядків:

- «Людоїдство – чи це правильна справа?
- Він, як і раніше посміхаючись, відповів:
- Сьогодні не голодний рік, навіщо ж їсти людей?

Я негайно ж зрозумів, що і він у цій зграї, і теж любить їсти людей» [Лу Сінь, 2]. Для чого письменник затіяв цю розмову? Щоб показати, наскільки сильно партійна ідеологія маніпулювала свідомістю людей. Вона залякала їх настільки, що найменша згадка про непокору, або невинні роздуми про правильність/неправильність вибивала їх із колії. В таких випадках дехто тактовно міняв тему розмови, дехто все переводив у жарт. Але Лу Сіню потрібна була правда. «Тут хоробрість моя збільшилася в сто крат, і я став допитуватися: «Чи правильно?»

– Навіщо про це питати? Жартівник ти, право ... Сьогодні чудова погода...

– Ні, ти все ж відповідай: «Чи правильно?»

Він пом'явся. І нарешті, запинаючись, відповів:

– Чи не ...

– Неправильно? Чому ж тоді вони їдять?

– Цього не може бути...

Він змінився в обличчі, воно стало зовсім темним, як чавун. В упор втупившись на мене, він сказав:

– Втім, може бути. Адже так повелося з давніх-давен.

– Раз повелося споконвіку, значить, правильно?

– Не буду з тобою сперечатися. Але краще не говори так; не то сам же й опинишся винним!» [Лу Сінь, 2]. Ось в чому правда китайського способу життя – вести себе тихо і скромно, щоб у певний момент не стати винним, тобто неугодним могутній державі.

Політика сучасного Лу Сіню Китаю полягала в тотальному контролі за поведінкою, політичними поглядами і самосвідомістю його громадян. Тому будь-яка спроба інакодумства викликала в населення страх, воно безмовно терпіло безчестя, тяжко гнуло спину, втрачало рідних, безневинно вмирало, але життєвий уклад протягом чотирьох тисяч років не порушувало. «Цим людям одягав на шию колодки повітовий начальник, їх били по обличчю поміщики, у них забирали дружин стражники з повітового управління, їх батьки вмирали від гніту лихварів; але і тоді вираз їхніх обличчя не було таким переляканим і таким лютим, як вчора» [Лу Сінь, 2]. Що ж сталося вчора? Вони побачили поміж себе божевільного. Безумця. Бунтаря? Вважаємо, що революціонер Лу Сінь не випадково обрав для свого головного героя саме душевну хворобу, адже подібні візії часто є симптомами й багатьох інших захворювань. Справа в тому, що *безумними* називали в Китаї людей, які виступали проти суспільної несправедливості. Найчастіше ними були високоінтелектуальні особи – вчителі, письменники, поети, філософи, громадські діячі. Такі образливі прізвиська часто дуже міцно «зросталися» зі своїми власниками, тому в історії відомий Божевільний Цюй Юань – великий поет Китаю, Божевільний Чан – філолог та філософ, та ще багато інших інакодумців.

Лу Сінь, безумовно, не лишився осторонь нових віянь, він демонструє відверті проєвропейські погляди, поєднуючи їх з традиційним китайським світоглядом. Під час навчання в Японії Лу Сінь знайомиться з перекладами творів англійських і французьких митців. Вивчає німецьку мову, тому з захопленням читає поезію Гейне, «*Так говорив Заратустра*» Ф. Ніцше, «*Еволюцію і етику*» Гекслі. Там же починає вчити російську, пробує перекладати, читає Толстого, Фадеева, Серебрякова, Гоголя. Про вплив останнього на творчість Лу Сіня є багато досліджень. Та й сам письменник неодноразово зізнавався, що саме враження від творчості Гоголя спонукали його писати реалістичні твори, та й форму, стиль і назву «Нотаток божевільного» він «запозичив» в останнього.

Головні герої обидвох авторів, зображені по-своєму, якоїсь миті розуміють, що світом правлять жорстокі закони і насильство. Гоголівський персонаж не знаходить в собі сили боротися зв'язавшись з спенсерівським позитивізмом. Нещадна дія раси, середовища й моменту розчавлює його, він божеволіє. Герой Лу Сіня не здається. Його ж божевілля позірне. Він бунтує, придумує способи втечі від неблаганних обставин, навіть погрожує своїм ворогам: «Ще не пізно покаятися, так зробіть же це щиросердно! Знайте, що в майбутньому на земній кулі не потерплять людоджерів. Якщо ж ви не будете навчені, вас самих з'їдять, всіх, до останнього. Скільки б вас не народилося, вас знищать справжні люди, так, як знищують мисливці вовків. Як знищують черв'яків!» [Лу Сінь, 2].

Кожен новий запис хворого хлопця репрезентує етап формування Лу Сіня як особистості. З усвідомленням, що суспільний устрій Китаю далекий від ідеалу, земля вперше вислизнула з-під його ніг. «Чень П'ятий умовив мене повернутися в кімнату. У кімнаті – непроглядна темрява. Балки і крокви захиталися прямо над моєю головою; похитав трохи і стали збільшуватися ... Навалилися на мене ... Нестерпна тяжкість, не можу поворухнутися: вони хочуть моєї смерті» [Лу Сінь, 2]. Відомо, що Лу Сінь народився в заможній, надзвичайно освіченій сім'ї. Його дідусь займав посаду в Ханьлінській Академії, а мама самостійно навчилася читати. Тому дитинство письменника мало б бути багатообіцяючим. Та не вийшло. Дідуся звинуватили у хабарництві, мовляв, хотів за гроші прилаштувати сина при Академії. Смертної кари він unikнув, але статус сім'я втратила назавжди, усі двері перед нею зачинилися. «Увійшов до кабінету, а тут замкнули двері, немов клітку з куркою або качкою» [Лу Сінь, 1]. Маленького ж хлопчика виховала старша служниця сім'ї. Вдруге Лу Сінь похитнувся, коли помер батько. Але не здався. «Я зрозумів, що ця тяжкість не справжня, і, обливаючись потом, видерся» [Лу Сінь, 2], – писав він в «Записках божевільного». Обравши своїм покликанням медицину, юнак вирушає в Японію. Там відбувся його третій вирішальний «упадок» й формуються основні життєві і політичні погляди. Майбутній революціонер випадково побачив слайди зі стратою можливих китайських шпигунів під час російсько-японської війни 1904–1905 років. Серед них був його знайомий. Подивитися на їх смерть прийшли їх китайські друзі. Як на виставу. Без співчуття. Байдуже. Саме тоді Лу Сінь зрозумів, що куди важливіше лікувати людські душі, а не їх тіла. Медицину покинув і почав нелегку боротьбу за людські права. Що це був нелегкий шлях, оповідає божевільний з «Нотаток...». Саме йому письменник дозволяє найсокровенніше – опис свого прозріння. «Я розгадав їхні прийоми, вбити прямо вони не бажають, та й не сміють, побоюючись злої мани. Тому всі вони зв'язалися один з одним, всюди понаставляли сильця і сітки, щоб я сам в них попався. Згадайте чоловіків і жінок, які кілька днів тому стояли на вулиці, проаналізуйте поведінку брата, і ви майже на всі сто відсотків упевнитесь в цьому. Найкраще для мене – зняти пояс, перекинути його через балку, затягнути тугіше і – повіситись, тоді вони не будуть винні і, радіючи виконанню свого заповітного бажання, стануть реготати. А ще краще померти від страху або з туги; в цьому випадку я стану не таким жирним, але і тут вони зможуть висловити своє схвалення, кілька разів кивнувши головою.

Вони тільки й знають, що їсти людське м'ясо! Пам'ятаю, в книгах говориться, що існує така тварюка, гієна. Тварина мерзенна, особливо – очі. Харчується мертвечиною: дрібно розгризає і проковтує навіть найбільші кістки. Подумати про неї – і то страшно. Гієна – з породи вовків, а вовк – з сімейства

собак» [Лу Сінь, 2]. Людина ж – з сімейства людей. Тому людське обов'язково візьме гору над безчинством, а конфуціанські принципи народоловства і народовладдя нарешті запрацюють.

Письменник сподівався, що революційні рухи зуміють подолати застарілий патріархальний устрій Китаю, а поведінка людини в суспільстві звільниться від детермінованості жорсткого конфуціанського вчення. Ці сподівання виявилися настільки оптимістичними, що Лу Сінь починає розповідь з хороших новин – головний герой одужав після тяжкої хвороби і виїхав з рідного дому, щоб обійняти державну посаду.

Як бачимо, творчість Лу Сіня відображала ті ж реалістичні тенденції, що були притаманні для європейської літератури середини XIX – початку XX століття. Не випадково автор обрав для неї соціальну проблематику, зображав долю маленької людини, пригнічену жорсткими правилами поведінки, викривав пороки суспільства і цілої нації, писав про бідність і приреченість. Його експерименти мали єдину мету – надихнувшись досвідом вільних країн, знайти спосіб подолання глибокої культурної і духовної кризи, в якій потопав його рідний Китай.

ЛІТЕРАТУРА

Бочаров А. Законы дневникового жанра. *Вопросы литературы*. 1971. № 6.

Галич О. Роди та жанри літератури. Рівне, 1994.

Гілевич А. До питання про жанрову ідентифікацію хейанської прози ніккі-бунгаку. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018, Вип. 62, Частина 1.

Лу Сінь. Записки сумашедшого. URL : <https://booksonline.com.ua/view.php?book=91120>.

Резников К. Запросы плоти. Еда и секс в жизни людей. URL : <https://history.wikireading.ru/145810>.

Шикин В. Дневник Текст. Литературный энциклопедический словарь. Москва, 1987.

REFERENCES

Bocharov A. (1971), *Zakony dnevnikovogo zhanra* [The laws of the diary genre], *Voprosy lyteratury* [Literature issues]. No 6, pp. 64–69. (In Russian).

Halych O. (1994), *Rody ta zhanry literatury*. Rivne.

Hilevych A. (2018), *Do pytannia pro zhanrovu identyfikatsiiu kheianskoi prozy nikki-bungaku* [On the question of genre identification of Heian prose of Nikki-Bungaku], *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Linguistic and conceptual pictures of the world], No. 62, pp. 34–41.

Lu Xun. *Zapysky sumashedsheho*. <https://booksonline.com.ua/view.php?book=91120>. (In Russian).

Reznykov K. *Zaprosy ploty. Uda y seks v zhyzny liudei*. <https://history.wikireading.ru/145810>. (In Russian).

Shykyn, V. (1987), *Dnevnyk Tekst. Lyteraturnyi entsyklopedycheskyi slovar*. Moskva, p. 98. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021

UDC 821.581-21.09

POETICS PECULIARITIES OF THE CLASSICAL CHINESE DRAMA

S. Kovpik

Doctor of Philology, Professor

Kryvyi Rih State Pedagogical University

54, Gagarin avenue, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine

kovpiks@ukr.net

The paper investigates form and content peculiarities of Chinese drama in the texts of the Yuan period (XIII-XIV centuries). The author of this research focuses on the specifics of the text constructing in the literary pieces “The Western Wing” by Wang Shi-fu and “The soul of Qian-Nui parting the body, outwitting house spirits” by Chzheng Gaun_Tszu. Furthermore the study defines the functions of a prologue (setszi), as well as the peculiarities of modeling monologues and dialogues. It is noticed that in the Yuan drama there are the first indications of the social standardization of the protagonists’ speech practice. The structure of the protagonists’ speech parts necessarily includes an introductory monologue, the function of which is to draw the attention of the audience to the main character of the play. In addition, there is an accompanying monologue, which consists of short lines and it is performed by the main character during the aria performance. The third type of monologue is the “monologue with actor’s back to the stalls”. It is designed to point to the remarks to the side. The Yuan drama is characterized by a clear division of actors into certain psychotypes, which uncovers certain traits of character, the stream of thoughts, actions and deeds for good or evil. The play “The Western Wing” by Wang Shi-fu perfectly reveals the course of the emotional states of protagonists. The form of the Yuan drama allows showing the peculiarities of developing protagonists’ feelings. This play colorfully presents images of monks whose behavior does not fit to the traditional canons of life and behavior of Chinese monks. The monks appear slightly primitive to the spectator, and the playwright emphasizes that they do not always follow the consuetudinary of the monastery, as well as neglect fasts. This is the way how the author exposes all the downsides of the life of monasteries of those times.

The structure of the play “The Western Wing” by Wang Shi-fu is remarkable, as it consists of five plays, containing twenty acts each. This complicated construction of the play significantly helps to reveal the character peculiarities of protagonists. Wang Shi-fu also very skillfully exposed all the disadvantages in the Chinese feudal society. The playwright moves away from the canonical format of constructing a work of drama, making the play “The Western Wing” truly innovative.

Key words: Yuan drama, poetics, literary modeling, architectonics, actor.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ КЛАСИЧНОЇ КИТАЙСЬКОЇ ДРАМИ

C. I. Kovnik

У статті йдеться про особливості форми і змісту текстів юанської драми XIII-XIV століть. Авторка статті акцентувала увагу на специфіці побудови п’єс Ван Ши-фу «Західний

© 2021 S. Kovpik; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

флігель», Чжен Гаун_Цзу «Душа Цянь-Нюй розстається з тілом, перехитривши хатніх духів», визначила функції прологу (сецзи), а також специфіку моделювання монологів та діалогів. Помічено, що в юаньській драмі існували перші вказівки на соціальну типізацію мовлення дійових осіб. У структурі мовленнєвих партій дійових осіб був обов'язково присутній вступний монолог, функція якого полягала в тому, щоб привернути увагу глядачів до головного героя п'єси. Окрім цього, був супутній монолог, який складався з коротких реплік і виконувався головною дійовою особою під час звучання арій. А третій тип монологу, «монолог спиною до партеру» призначений для того, щоб вказати на репліки в бік. В юаньській драмі існував чіткий поділ дійових осіб на певні психотипи, які розкривали ті чи ті риси характеру, спрямованість думок, дій та вчинків на добро або зло. П'єса «Західний флігель» Ван Ши-фу розкриває дуже добре перебіг емоційних станів дійових осіб. Форма юаньської драми сприяла тому, щоб у розвитку показати особливості зародження почуттів дійових осіб. У цій п'єсі колоритно презентовані образи монахів, поведінка яких аж ніяких не вписується у традиційні канони життя та поведінки китайських монахів. Дещо примітивними постають монахи перед глядачем, а драматург акцентує увагу на тому, що вони не завжди дотримуються уставу монастиря, нехтують постами. У такий спосіб автор викриває усі вади життя тогочасних монастирів.

Цікавою є архітектоніка п'єси Ван Ши-фу «Західний флігель», адже п'єса сконструйована з п'яти п'єс, які нараховують двадцять актів. Така побудова п'єси суттєво допомогла розкрити характери дійових осіб. Ван Ши-фу також дуже майстерно викрив усі вади тогочасного китайського феодального суспільства. Драматург відійшов від канонічного формату побудови твору драматургії, зробивши свою п'єсу «Західний флігель» по-справжньому новаторською.

Ключові слова: юаньська драма, поетика, художнє моделювання, архітектоніка, дійова особа.

Література Китаю, а особливо драматургія усе більше привертають увагу українських дослідників, адже китайська драматургія є унікальною і за формою, і за змістом. Форма китайської класичної драми привертає європейських дослідників унікальністю та незвичністю. Як відомо, саме у китайській класичній драмі XIII–XIV століть дуже добре презентовано життя усіх соціальних прошарків феодального китайського суспільства, а також розкриті унікальні психотипи дійових осіб, представлено філософію життя китайського суспільства в цілому, наснажено тексти творів давніми легендами, міфами, які багатогранно презентують східну культуру.

Окрім цього, тогочасні китайські драматурги досить сміливо критикували китайських чиновників, судів та пропонували різні способи їх покарання, викривали не зовсім праведний спосіб життя монахів у драматичних творах.

Театральне мистецтво є синтетичним видом мистецтва, в якому гармонійно поєднанні різні форми комунікації, музика, танці, пантоміма, сценічна дія, бойові єдиноборства тощо. Саме синтетичність є специфічною ознакою юаньської драми. Усе це, на нашу думку, а також тематика та проблематика китайської класичної драматургії XIII–XIV ст. потребує скрупульозного вивчення з точки зору поетики, а результати аналітичного вивчення текстів юаньських п'єс сприятимуть формуванню уявлень про специфіку розвитку китайського суспільства, про унікальні способи komponування елементів форми та змісту у межах драма-драматургічних жанрів класичної китайської драматургії, а також про синтетичність театрального мистецтва Китаю.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання дослідження традиційної та класичної китайської драми вже неодноразово піднімали у своїх дослідженнях учені А. Акімова, О. Воробей, І. Гайда, С. Серова та ін.

Як відомо, всебічне дослідження традиційного китайського театру си-цюй посідає провідне місце у однойменній монографії І. Гайди (1971 р.). Комплексний аналіз китайського театру з огляду на традиційне суспільство XVI–XVII ст. презентовано у монографії С. Серової «Китайський театр та традиційне китайське суспільство (XVI–XVII ст.)» (1990 р.).

Цікавими, системними та актуальними є дослідження українських учених О. Воробей про творчість Лао Ше та специфіку китайської розмовної драми першої половини XX ст. (2013), а також дисертаційна розвідка А. Акімової на тему: «Синтез візуального та вербального у китайській драматургії XX століття» (2017).

У своїх дослідженнях вони торкалися важливих питань специфіки китайської розмовної драми, важливих аспектів поетики класичної китайської драматургії, але спеціально та у системі не розглядали специфічні особливості китайської драми на рівні мікро- та макропоетики тексту твору драматургії.

Тож **метою статті** є аналітичне осмислення специфіки мікро- та макропоетики класичної китайської драми XIII–XIV ст., а також виявлення суто специфічних жанрових особливостей юаньської драми.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у структурі юаньської драми поєдналися такі жанрові форми та прийоми: віршована арія, пантоміма та прозовий діалог, які свідчать про те, що автори таких п'єс повинні були володіти ліро-поетичною майстерністю, добре розумітися на музиці, тонко відчувати перебіг емоцій та вміти їх передавати у віршованій формі. Тобто автор класичної юаньської драми володів особливим типом художнього осмислення дійсності, він був обдарованим і талановитим майже з усіх галузей мистецтва, а також повинен був добре розумітися на поведінкових та ситуативних рисах характеру людини, тобто володіти техніками психоаналітичного спостереження.

Як відомо, розвиток сюжету в юаньській п'єсі забезпечують не лише прозові монологи та діалоги, а також арії, які надають особливої емоційності сюжету, ліричності та урочистої піднесеності. Таким чином, юаньська драма була справжнім дійством, яке виконувало не тільки розважальні функції, а й виховані.

У п'єсі «Західний флігель» Ван Ші-фу монологи дійових осіб мають репрезентативний характер, у них дуже добре розкривається біографія та історія життя дійової особи, вік, соціальний статус, родинна генеалогія, є вказівка на функції, які виконує дійова особа у тексті драми. Такі репрезентативні функції діалогів та монологів пояснюють відсутність традиційного переліку дійових осіб, який характерний для класичної європейської драми. Кожен новий вихід дійової особи мав максимально презентувати її, розкрити її функції у дії п'єси, привернути до неї увагу реципієнта. Монологи дійових осіб юаньської драми містять елементи сторітелінгу, адже їхні життєві історії передаються з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

У переважній більшості солілоквічні монологи дійових осіб юаньської драми закінчуються аріями, в яких узагальнюються найсуттєвіші характеристичні особливості дійової особи. Деякі ремарки до діалогів та монологів виконують також характеристичні функції, а ще пояснюють та вказують на дії, переміщення дійових осіб, що зближає класичну європейську драму з китайською. Кожна дія драми закінчується хором співом, в якому узагальнюється усе те, про що йшла мова у дії. Хорові співи є своєрідними перехідними містками до наступної дії.

У п'єсі «Західний флігель» Ван Ші-фу поряд із головними дійовими особами важливі функції виконують другорядні, наприклад, служниця Хун-нянь, яка упродовж розвитку сюжету п'єси перебирає на себе функції головних

дійових осіб. Це відбувається тоді, коли головні дійові особи Ін-ін та Чжан упадають у відчай та не можуть знайти вихід із ситуації, в якій опинилися. Служниця у такі моменти рухає дію, а її репліки наприкінці дії створюють ефект очікування і породжують надію у реципієнта на те, що Хун-нянь щось вигадася і допоможе головним дійовим особам. У звертаннях головних дійових осіб до служниці фігурує така форма: «генерал, поддерживающий небо» [Китайская классическая драма 2003, 255]. Така форма звернення ще раз підкреслює важливу місію Хун-нянь у долі закоханих. Вона не тільки допомагає головним дійовим особам, а й інколи їх повчає та дає важливі життєві поради, в яких відчувається мудрість Хун-нянь. Монологи Хун-нянь також несуть солілоковичний характер, у них вона дає дуже характеристичні оцінки дій та вчинків своїх господарів, аналізує поведінку закоханих. Отже, в такий спосіб драматург максимально підносить образ дівчини-служниці.

Таким чином, такий спосіб художнього моделювання другорядної дійової особи у класичній китайській драмі вказує на соціальні пріоритети самого автора, визначає авторську стратегію щодо ротації дійових осіб упродовж розвитку сюжету п'єси. Помічено, що більшість ліричних арій в юаньській драмі виконують переважно головні дійові особи, а от другорядні і, зокрема, Хун-нянь говорить прозовою.

Специфічним є перелік страв поминального обіду, який також подається у змісті арії. Так, до поминального обіду входять: декілька шенів (літрів) риса, вісім чашок тушкованих овочів. Таким чином, оспівується традиційна поминальна китайська трапеза, якій надавалося особливого значення в національній китайській культурі.

Щодо змісту юаньської драми, то тут варто зауважити, що в ній помітно ліризмовні почуття дійових осіб Ін-ін та Чжана, а це максимально емоційно намагає зміст твору.

Юнак Чжан миттєво реагує на виклики долі, він тактовний, добре відчуває людей, об'єктивно оцінює свій соціальний стан. Хлопець поводить себе відповідно до свого соціального статусу. І незважаючи на те, що він завоював авторитет у громади Хечжунь, він з почуттям достоїнства поводить себе й не переходить меж дозволеного. Така поведінка головної дійової особи є прикладом безкорисного служіння інтересам громади.

Особливо загострюється розвиток подій у драмі тоді, коли Чжан дізнається від матері Ін-ін про те, що його кохана дівчина обіцяна іншому. Юнак не очікував такого повороту подій, адже він розраховував, що Ін-ін буде його дружиною. Непорядність матері Ін-ін, яка обіцяла відати доньку за того, хто захистить громаду Хечжунь від розбійників, дещо розбалансувала стійкість юнака, але врешті-решт розум узяв верх над емоціями і він зумів акумулювати всі свої сили, щоб побороти у собі образи.

Таким чином, образ Чжана подається не статично, а у динаміці. Ця дійова особа презентована у розвитку, адже Ван Ши-фу показав нові риси характеру Чжана, які розкриваються залежно від життєвих ситуацій: на початку п'єси він звичайний веселий і безтурботний студент, але зустріч з Ін-ін міняє його ставлення до життя, наприкінці драми перед реципієнтом постає молодий чоловік з чітко сформованими принципами життя. Такий підхід до моделювання художніх образів драми дає можливість показати характер головного героя у розвитку, що особливо імпонує глядачам. Тож справедливо можна вести мову про новаторство драматурга в зображенні людських характерів, адже в тради-

---

ціях юаньської драми було закладено зображувати більш статистичні характери, з якими упродовж розвитку сюжету не відбувається ніяких змін.

Зміст юаньської драми Ван Ши-фу, з культурологічної точки зору, інформаційно набагато наснажений, адже у репліках дійових осіб згадуються назви давніх музичних китайських інструментів: цинь, юньбань, бань, се, шен та ін. Усі ці музичні інструменти у китайській класичній драмі також виступають як дійові особи. Так, наприклад, Чжан звертається до свого музичного інструмента цинь, як до живої істоти: «О мой цинь ! Мы с тобою, мой дорогой, вместе скитались несколько лет» [Китайская классическая драма 2003, 229]. У такий спосіб монолог головної дійової особи набуває ознак солілоквічності. Спів та гра на цинь допомагають головному герою Чжан розкрити свої почуття перед коханою, усе це разом гармонізує взаємини молодих людей. Музичний інструмент є невід'ємним атрибутом закоханого, адже з допомогою нього він може не тільки оригінально, а й чуттєво донести свої переживання до об'єкту свого захоплення.

Назва кожної частини п'єси дублюється у хоровому співі, утворюючи таким чином органічне кільце. Хор нагадує реципієнтові про сутність кожної частини та готує до сприйняття наступної. Кожній дії передуює сецзи (інтермедія), яка, як правило, вміщує одну арію. Арія є своєрідним коментарем до розвитку сюжету у наступній частині. Зміст кожної сецзи корелює зі змістом частин п'єси.

На особливу увагу у драмі Ван Ши-фу заслуговують образи монахів. Так, наставник монастиря постає як весела та оптимістична людина. Він дозволяє іншим монахам кепкувати над ним і при цьому абсолютно не ображається. Окрім наставника монастиря, драматург чи не вперше до сюжету драми увів образ монаха Хуе-міна, поведінка якого, на початку п'єси, не відповідає принципам добродісного та віруючого монаха. Але ця дійова особа також зображена у розвитку. У момент, коли над монастирем і громадою Хечжунь нависла загроза з боку розбійників, він взявся доправити лист генералу Ду аби той разом зі своїм військом захистив монастир від розбійників. Сам себе Хуе-мін називає «недостойний монах». Він благає генерала поспішати. Отже, образ монаха Хуе-міна також є новаторським для китайської драми XIV ст., адже у переважній більшості п'єс указанного періоду образи монахів моделювалися у відповідності з принципами інституту ченців Китаю, де монастирі були моделями презентації неземного способу життя у відповідності до буддистських традицій.

Наступна п'єса китайського драматурга Лі Хао-гу «Студент Чжан Юй варить морську воду біля острова Шамень» (1329) за обсягом, за структурою, за формою побудови монологів та діалогів суттєво відрізняється від п'єси Ван Ши-фу «Західний флігель».

Юаньська драма «Студент Чжан Юй варить морську воду біля острова Шамень» складається з чотирьох дій, де сецзи відсутні. У цій п'єсі діє тринадцять дійових осіб, серед яких є такі: Фея, Цар Драконів, Душа Цянь-ньюй та ін. У п'єсі репліки прозового тексту значно переважають над віршованим, але це ніяк не знижує рівень емоційного наснаження драми, де арії виконуються на мотив піднесення почуттів головних дійових осіб: «Дзвенять золоті краплини», «Спорожнюю келих вина», «Котиться візерунковий м'яч», «Пісня на честь збирання врожаю» та ін.

Для перевтілення деяких дійових осіб, драматург використовує пантоміму аби відволікти увагу глядачів від процесу перевтілення. А ще пантоміми у сюжеті драми «Студент Чжан Юй варить морську воду біля острова Шамень» допомагають передати обставини, в яких відбувається дійство. Так у першій дії автор концентрує

увагу на тому, як головна дійова особа спускається з гір, а в цей час з'являється Фея. На нашу думку, відсутність значної кількості декорацій у тогочасному китайському театрі змушували драматургів залучати до розвитку сюжету пантоміми.

А далі сюжет драми будується за структурою сюжету казки: тут є принцип трикратності, який характерний для народної казки. Дочка Дракона Цюнь-лянь, третя донька дракона й наймолодша. Фея дає Чжан три речі, з допомогою яких головний герой перемаже Дракона: срібний горщик, золота монета, залізний ківш. Тобто, тільки з допомогою чарівних речей головному герою можливо досягти своєї мети. Так само, як і в попередній п'єсі, закохані свої почуття виявляють через пісню під акомпанемент старовинного китайського інструменту цінь. Саме в аріях розкривається перебіг почуттів закоханих, бажання якомога швидше бути разом.

У п'єсі «Студент Чжан Юй варить морську воду біля острова Шамень» дещо незвичними є дії деяких дійових осіб. Наприклад, Наставника монастиря, який погоджується виступити у ролі свата, а ще він зловживає грою в карти зі своїм слугою. У такий спосіб Лі Хао-гу намагався викрити дії та вчинки деяких монахів, які не вписувалися в рамки усталеного праведного життя релігійного самітника.

Напруженою видається кінцівка п'єси, адже реципієнтові повідомляють про те, що Чжан Юй та його кохана Цюнь-лянь безсмертні, яких за грішні думки засудили і відправили на землю. Безсмертний із Дунхуа повертає закоханих до первісного стану. У такий спосіб вони знову потрапляють на Яшмове озеро, де за китайськими повір'ями живуть безсмертні душі та феї. Отже, кінцівка драми має оптимістичне завершення, а закохані подолали складний шлях заради того аби бути разом.

Такого типу юаньська драма виконувала моралізаторські функції, вона презентувала модель стосунків молодих людей, які будуються на дотриманні цнотливості та принципів народної моралі. Сюжет цієї п'єси є динамічним, максимально концентричним, в якому важливі сценічні функції виконують арії, а доповнюють зміст пантоміми.

Головні дійові особи «небесного» часопростору через низку життєвих обставини (зазвичай, через моральний занепад) потрапляють на землю. Отже, пізнані світу в Юаньській драми відбувається у площині двох світів: вищого та нижчого, які полярно протилежні. У драмі «Студент варить воду біля острова Шамень» часопростір дії складний і нараховує декілька нашарувань. Тобто герой юаньської драми долає шлях від небесного до земного, а потім знову повертається у небесне, яке є вічним та абсолютним. Для дійових осіб юаньських драми життя на землі – це спокутування за моральні гріхи у небесному світі. А тому цей шлях головна дійова особа долає осмислено й продумано, вона стає на шлях виправлення з однією метою – знову повернутися до вічного.

На нашу думку, можливості жанру юаньської драми дуже великі, адже дійсність у ній не обмежується конкретною сценою чи діалогом, а завдяки прийомам вигадування та домислювання час і місце дії стають досить умовними. Фантастичний світ юаньської драматургії наснажений народним світоглядом, народною уявою про навколишнє середовище, суто китайським сприйняттям буддизму, яке відобразилось у фантастичних цзацзюй. Усе це зумовлено основними законами теорії китайської драми, де основна увагу зосереджена навколо гармонізації внутрішнього змісту тексту твору. Жанр юаньської драми вдало поєднав розмовну та віршовану драми, що сприяло підвищенню рівня морально-етичної значущості драми та підсилило її моралізаторську функцію.

Отже, кожна юаньська драма розкриває традиційні моральні чесноти китайської культури та китайського буддизму (і як складової частини цієї традиційної культури, і як окремого філософсько-релігійного вчення).

Наявність значної кількості сюжетних ліній в юаньських драмах не розбалансує сюжет, а, навпаки, робить його максимально концентричним.

Важливу сюжетну функцію виконують арії, а яких міститься смислове ядро юаньської драми. Арії рухають сюжет драми, розкривають внутрішній світ дійових осіб, компонують дії та вчинки дійових осіб п'єси. Саме арії надають емоційної наснаженості юаньській драмі, передають китайський колорит дійсності.

Увертюрою-прологом (сецзи) починається наступна драма китайського драматурга Чжень Гаунь-Цзу «Хатніх духів перехитривши, душа Цянь-ной прощається з тілом», який знайомить реципієнтів з головними дійовими особами та готує їх до осмисленого сприйняття художньої інформації. Привертає увагу змістовно-інформаційна назва цієї п'єси, яка вказує на головну дійову особу Цянь-ной, а також розповідає про те, що вона саме буде робити та в якій спосіб. Тож можна висувати про те, що назва драми вдала, передає зміст п'єси, зацікавлює реципієнта та готує до уважного сприйняття змісту твору.

Зі змісту сецзи стає відомо, що головні дійові особи Цянь-ной та студент Ван уперше знайомляться й між ним виникає почуття. Дія перша драми розвиває стосунки двох молодих людей та компонує систему дійових осіб п'єси. Цянь-ной про свої почуття традиційно розповідає служниці Мей-сян, яка виступає у п'єсі актантом дії. Саме вона підводить Цянь-ной до того, що студент Ван є ідеальною партією для дівчини. Тож функції актанта дії в юаньській драмі традиційно виконує служниця, яка у процесі розвитку сюжету перебирає на себе функції головної дійової особи.

Органічно зміст другої дії передається саме через діалоги студента Вана з персоніфікованим образом Душі Цянь-ной, яка співає, розмовляє, а ще виконує заключну арію узагальнюючого характеру.

Радість Душі Цянь-ной контрастує зі станом її тіла, яке ослабло і ледве жевріє. Усе це підсилює стан розпачу дівчини та смутку. Відзначимо, що початок дії третьої занадто перевантажений прозовими діалогами, а ось кінцівка складається з чотирьох пронумерованих арій та однієї заключної. Така будова, на нашу думку, третьої дії зумовлена загостренням життєвих колізій та максимально передає стан тривоги Цянь-ной через звістку про зраду коханого. Отже, саме така перепитія у розвитку сюжету юаньської драми є не очікуваною, адже головна дійова особа порушила моральні принципи.

Автор так моделює стан напруги, щоб максимально його зменшити у четвертій дії. Драма закінчується оптимістично, адже головні дійові особи порозумілися. З точки зору театральної постановки п'єса «Хатніх духів перехитривши, душа Цянь-ной прощається з тілом» дуже зручна для театральної постановки, адже кількість у ній дійових осіб лише сім. У п'єсі відсутні часопросторові нашарування та переміщення дійових осіб у різні світи, що значно полегшує сценічну постановку.

Отже, проаналізована п'єса «Хатніх духів перехитривши, душа Цянь-ной прощається з тілом» має деякі відмінності у художньому моделюванні як форми, так і змісту. Відзначимо, що розмовна частина у п'єсі переважає над ліричною, відсутній спів хору у кожній дії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Грунтуючись на досягненнях попередніх «високих» жанрів, широко використавши можливос-

---

ті жанрів легенд, сюжети новел, історичних повістей, юаньські драматурги утвердили специфічну літературну форму, розширили сферу зображення дійсності та залучили нові елементи до творення сюжету драми: репрезентативні монологи, ліричні арії, обставинні пантоміми тощо. Таким чином, це помітно розширило можливості жанру юаньської драми, перетворило його на універсальний жанр презентації дійсності китайського суспільства.

Відзначимо, що тексти юаньської драми складають значний інтерес із точки зору геопоетики, як нової сучасної галузі поетики. Адже тексти китайської драми наснажені назвами населених пунктів, річок та озер, рівнин, які у давній китайській міфології наділялися особливою значущістю. Наприклад, «Застава козопаса» – це застава на східних кордонах Китаю, або згадується дуже часто містечко Лянчжоу, яке розташоване в сучасній провінції Ганьсу, Лоян – давня столиця Китаю, тепер містечко у провінції Хенань. Усі ці географічні назви виконують пізнавальну функцію, спонукають читача до більш детального ознайомлення з топонімікою населених пунктів Китаю.

Окрім цього, зміст юаньської класичної драми можна досліджувати з точки зору міфопоетики, адже він презентує унікальні та специфічні особливості міфологічного світогляду давніх китайців. Так, автори проаналізованих п'єс відсилають реципієнта до назв, які фігурують у давніх китайських легендах: Яшмове озеро, Десять святих островів, Ляньюань, Цифу, Ворота Дракона та ін. Помічено, що тексти класичних китайських п'єс наснажені вказівками або описами традицій, звичаїв китайського народу, тобто юаньська драма має величезний пізнавальний інтерес, вона акумулює інформацію про практики китайського повсякдення, презентує систему життєвих цінностей китайців.

Тож вважаємо, що тексти юаньської драми можна вивчати з точки зору поетики повсякденності, адже в них є чимало вказівок на матеріал, на якому писали давні китайці (еційський шовк), а також згадуються старовинні китайські грошові одиниці (лянь, цянь), віконний папір тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Акімова А. Традиційна юанська драма та розмовна драма ХХ століття: зміни жанрових особливостей. *Стилос*. 2017. № 1. С. 7–17.

Воробей О.С. Творчість Лао Ше та китайська розмовна драма першої половини ХХ ст. : дисертація канд. філол. наук. 10.01.04. Київ, 2013. 190 с.

Гайда И.В. Китайский традиционный театр сицхой. Москва : Наука, 1971. 126 с.
Китайская классическая драма : сборник. Санкт-Петербург : «СЕВЕРО-ЗАПАД-ПРЕСС», 2003. 412 с.

Серова, С. А. Китайский театр и традиционное китайское общество (XVI–XVII вв.). Москва : Наука, 1990. 278 с.

REFERENCES

Akimova A. (2017), “Tradytisyyna yuans’ka drama ta rozmovna drama KhKh stolittya: zminy zhanrovykh osoblyvostey”. №1. S. 7–17. (In Ukrainian).

Vorobey O.S. (2013) «Tvorchist’ Lao She ta kytays’ka rozmovna drama pershoyi polovyny XX st.». Kyiv. (In Ukrainian).

Hayda Y. (1971) «Kytayskyu tradytsonnyu teatr sytsyuy». Moskva. (In Russian).
Kitayskaya klassicheskaya drama : sbornik (2003), Sankt-Peterburg. (In Russian).

Serova, S. (1990) «Kytayskyu teatr y tradytsonnoe kytayskoe obshchestvo (XVI-XVII vv.)». Moskva. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 02.02.2021

UDC 811.111.8:003.28

ENGLISH BORROWINGS IN CHINESE: FEATURES OF FUNCTIONING

O. Turmys

PhD (Philology)

Associate professor of Foreign Languages Department

Military academy (Odesa)

10, Fontanska Road str., Odesa, 65009, Ukraine

olga.turmys@gmail.com

The article is devoted to the phenomenon of the process of borrowing from English into Mandarin Chinese. The emergence of new words as a natural linguistic phenomenon plays an essential role in the development of any language. The article studies the problem of functioning of English loanwords in Mandarin Chinese as a result of the widespread English influence in the context of globalisation process. The author analyzes theoretical approaches of researchers to the problem of linguistic borrowing, as a whole and English loanwords in the Mandarin Chinese language in particular. According to the fact, that any language is a system that cannot be isolated from changes and depicts the historical development of its nation's culture, the author tried to observe the process of such transformations within the main historical periods of the Mandarin Chinese language. This article discusses the reasons for the global borrowing of English vocabulary in Mandarin Chinese, highlights the most commonly used categories of English loanwords in Mandarin Chinese, analyzes the peculiarities of this process (linguistic and psychological). Despite of the fact of historically conditioned Mandarin Chinese culture isolation and the previous restrictions of the Mandarin Chinese authorities at the legislative level, which observed the "purity" of their native language, named as "linguistic purism", objective language laws continue to live their own life. Thus, all attempts to avoid the process of borrowing or even cleanse the language of existing loanwords, eventually lead just to increasing of the number of English loanwords in the Mandarin Chinese language in a variety of areas. According to a general trend, the problem of English borrowing becomes more relevant due to the growing pace of globalization, which entails not only social changes in the life of Mandarin Chinese society, but also changes in Mandarin Chinese language.

Key words: borrowing, loanwords, Mandarin Chinese, English, Anglicisms, globalization.

АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

O. B. Турмис

Стаття присвячена феномену англійських запозичень у китайській мові. Поява нових слів, як природний мовний феномен, грає важливу роль у розвитку будь-якої мови. У статті досліджується функціонування англійських запозичень у китайській мові у зв'язку з повсюдним поширенням англіцизмів в умовах глобалізації. Автор аналізує

© 2021 O. Turmys; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

теоретичні підходи дослідників до проблеми мовних запозичень загалом і англійських запозичень у китайській мові зокрема. Виходячи з того, що будь-яка мова є системою, яка не може бути ізольована від змін і відображає історичний розвиток культури свого народу, автор спробував простежити процес таких трансформацій відповідно до основних історичних періодів розвитку китайської мови. У статті розглядаються причини глобального запозичення з англійської мови в китайську, виділяються найбільш часто використовувані категорії англійських запозичень у китайській мові, аналізуються особливості цього процесу (лінгвістичні та психологічні). Незважаючи на історично зумовлену ізоляцію китайської культури і колишні обмеження китайської влади на законодавчому рівні, спрямовані на дотримання «чистоти» рідної мови, які одержали назву «лінгвістичний пуризм», об'єктивні мовні закони продовжували жити своїм життям. Таким чином, усі спроби уникнути процесу запозичення або навіть очистити мову від наявних запозичень зрештою призвели лише до збільшення кількості англійських запозичень у китайській мові в найрізноманітніших галузях. Відповідно до загальної тенденції, пов'язаної зі зростаючими темпами глобалізації, яка тягне за собою як соціальні зміни в житті китайського суспільства, так і зміни в китайській мові, актуальність питання англомовних запозичень у китайській мові буде лише зростати.

Ключові слова: запозичення, запозичені слова, китайська мова, англійська мова, англіцизми, глобалізація.

Introduction. Any language cannot be isolated. Language is a system that changes over time due to the historical development of nation's culture and international openness. Throughout the history of the world all countries have interacted with each other. Development of trade, international relations, in turn, ensured the development of the language. Don Winford mentions social interaction, demography, political relations as determinants of language exchange [Winford 2011, 55]. Over the course of a long history, a considerable amount of foreign language vocabulary has penetrated and continues to penetrate the Mandarin Chinese language.

In linguistics, it is generally accepted that the replenishment of the lexical dictionary of one nation occurs in the context of language contacts, which happen due to the fact that the linguoculture of the recipient language realizes the values of the linguoculture of the donor language, which is potentially possible due to the progressiveness of the latter [Hé Déyuán... 2009]. This way the process of borrowing is considered as the enrichment factor of the language, which makes it expressive and capacious.

Since the beginning of the nineteenth century, China began to cooperate actively with other countries and a lot of borrowings entered the Mandarin Chinese language, most of which relate to the spheres of science, technology, economics, social and cultural sphere. [Lǚ Jíping 2000]. As a result of the Chinese government's reforms aimed at mutual rapprochement and cooperation of states in the international arena, the Mandarin Chinese language has become more susceptible to the borrowings from the English language.

In recent years, there have been significant changes in all areas of Chinese society. These changes have not bypassed the language as a social phenomenon sensitive to all these transformations. The borrowing process affected all areas of the Mandarin Chinese language. In almost every field, let it be technical, medical or military, one can reveal borrowed words from the English language.

Today globalization has become an objective reality of our time. It can be described as a process of expanding, deepening and accelerating of global cooperation, affecting all aspects of human life, from economics to art, from the spread of Chinese

---

cuisine to the Americanization of languages. Modern trends in globalization and informatization are also characterized by an increase of international interaction, expansion of international communication.

Recently, interest in the linguistic aspect of globalization has increased. The term “linguistic globalization” has been introduced, which means the active processes of languages interpenetration during the period of globalization with an increase of Anglo-Americanisms in the world’s languages. The spread of American business, Hollywood products, the Internet etc. contribute to the emergence of new concepts, and, as a result, the emergence of Anglo-Americanisms in a number of areas, which mainly fall into: high technology and prestigious consumption. They include most trade terms, marketing terms, computer terminology, sports, tourism, pop music, cooking, fashion. Globalization affects greatly the daily life of people: in many countries, people cannot find analogs in their native language for the words cell phone, modem, e-mail, computer, and many others.

At the same time, two opposite processes are observed in the development of languages: the process of divergence and the process of convergence. In recent decades, especially with the development of the Internet, the main attention of linguists has been attracted by the process of convergence – the enrichment of the language composition through the penetration of foreign objects due to the creation of a single media space. It turned out to affect not only closely related languages, but also the languages of various typological structures. As a consequence, this leads to an increasing of the borrowing process in Mandarin Chinese in particular. And although, speaking about Chinese, the percentage of borrowings in Mandarin Chinese is insignificant, English takes the first place among the sources of new borrowings. Anglicisms have the widest ubiquity and the greatest influence, accounting for 50% of all foreign words [Li Dárén 2004].

Most often, the Chinese language acts as a recipient language in relation to any foreign donor language, which turns out to be primarily English in its American version [Gorelov 2012, 134]. This is probably due to the fact that globalization is based primarily on the Anglo-American model of society, its economy, politics and culture. This model of society and culture is closely related with the English language, which claims to be the first worldwide language in the history of mankind. Consequently, the borrowing of Anglo-Americanisms is one of the main features of the modern development of languages. In addition, there is a long-term economic and political cooperation between China, England and America. And, finally, in the world of the Internet and modern technologies, with the ubiquitous development of telecommunication channels, the prevalence of English in the Internet resources (as the dominant language for international communication) is apparent. More and more we are faced with a situation where modern information technologies are based on English materials of international scientific conferences, reports are read and published mainly in English, international negotiations are conducted not with the help of a translator, but in English on both sides. It is significant that by the end of the 20th century, there were about 5 thousand of leading scientific journals in the world, of which 80 percent were published in English by American and English publishing houses [Crystal 1997, 109]. And this process is still going on.

Thus, speaking about the English language in China, it is obvious that the process of English borrowings dissemination is gaining more and more popularity every year. English Inscriptions in China, as well as all over the world, can be found in advertisements, on food, on garments, etc. These foreign influences are justified as

---

they in turn enrich the language and allow the Chinese people to integrate into the world community. Population growth, the development of the Chinese economy, the expansion of the PRC in the international market, all this leads to the replenishment of the vocabulary of Anglicisms. Thus, despite of the previous restrictions of the Chinese authorities at the legislative level, objective language laws contribute to the fact that the English language has a significant impact on the Mandarin Chinese. And, in conditions of synergy and assimilation with the world community, one English word appears every 98 minutes in China [Alemasov]. Consequently, the number of English borrowings in the Mandarin Chinese language is increasing in a variety of areas, including military terminology, for example: tank – 坦克 [tanke], jeep – 吉普 [jípǔ], gun – 枪 [qiāng], engine – 引擎 [yinqing], sonar – 声纳 [shengna].

TERMINOLOGY

In Chinese science, the study of foreign language vocabulary began only from the first half of the 20th century [Shi Yǒuwéi 2003, 205]. Among the works of Chinese linguists, one can single out the studies of Wàn Shàngshān, Lǚ Jíping, Gāo Míng Kǎi, Liú Zhèngtáng, Lǐ Dárén, Luō Chāngpéi, Yáng Xīpén, Pān Wénguó), Huáng Hèqín, Lǐ Xiàngdōng, Shèng Gāowéi, Shì Yǒuwéi, Hú Péipéi, Lǐ Shūjuān, Yáng Lìgàn etc. Chinese linguists much later turned their attention to borrowing, unlike their Russian counterparts, as pointed out by Jì Xiànlín in the book written by Shì Yǒuwéi [Shi Yǒuwéi 2003]. He noted that “traditionally in the civilized countries of the world there are specialists who study borrowings. The situation in our country is non-optimistic: there are few linguists involved in this study, few dictionaries of borrowed vocabulary” [Shi Yǒuwéi 2003, 4]. In modern Chinese linguistics, you can find only a few works on this problem. Despite of the low degree of knowledge that is observed in this area in Chinese linguistics, nevertheless, in modern studies of Chinese scientists, one can find a number of concepts to define such a phenomenon as borrowing.

In order to define the term “borrowing” in Chinese we need to understand the history of its appearance. The following difficulties are encountered in defining this term in Chinese: 1) the hieroglyphic writing of the Chinese language – hieroglyphs contain both a phonetic appearance and a semantic meaning; 2) the presence of Japaneseisms in Chinese, which are transmitted by Chinese hieroglyphs [Perfil’eva... 2012]. So, Shi Yuwei in his work examines the history of understanding the term “borrowing” [Shi Yǒuwéi 2003, 205]. It was first used in 1993, when the first issue of the Bulletin of the Chinese Words Formation was published. It uses the term 外来概念词 (foreign conceptual word) for the first time. But this term has caused a lot of controversy, due to the fact that there is no clear distinction between the meanings of the hieroglyphs 词 (word) and 语 (language, speech). In 1995, a new term for the process of borrowed words appeared – 外来影响词 (coming from outside, influencing words). It was introduced by Huang Heqing. This term is also not widely used. In modern linguistics, one can find such types of this term: 借词 jiècí (borrowed words) or 外来词 (words that came from outside). In recent years, in the works of Chinese linguists, “borrowing” is considered as the process of assimilation of words from the other languages into the recipient language, and “borrowings” as a result of this process [Hú Péipéi 2012, 5].

HISTORY

Foreign words have appeared in Chinese at different times. Some researchers associate this with certain events in the history of China. This circumstance speaks of a certain cultural influence on the Chinese language caused by various historical events. This circumstance was also pointed out by Wàn Shàngshān, who noted that

---

“each group of vocabulary borrowed by any language in one or another period of its development from other languages can bear in its meanings an indication of a certain specificity of the culture of a given people, the peculiarities of its customs and history, his mentality and culture. Functioning in another language, such words, denoting the corresponding concept, seem to broadcast a piece of another culture” [Wàn Shàngshān 2006, 9]. The famous Chinese historian Xú Wénkāng said that the history of foreign words borrowed in Chinese begins with the Qin dynasty (221–206 BC) and continues to this day [cit. after Dǒng Yú 2013, 140]. Many words in the Chinese language, despite of the fact that they were originally borrowed from another language, assimilated with the Chinese language and became its integral part. In Chinese, most of the borrowings take their origin from such languages, as: English, Tibetan, Manchu, Mongolian, Japanese, Russian and Sanskrit [Lǐ Xiàngdōng 2003, 32]. The main way to enrich the vocabulary of the Chinese language throughout its development was the formation of new words on the basis of the building material existing in it (the formation of new words with the help of morphemes, as well as through the development of new meanings of the words, which already exist in the language). For many centuries, China was isolated from the Western world and was limited only by contacts with its immediate neighbours – the peoples of Tibet, Manchus, Hindus, Mongols. This prevented the penetration of foreign words into it.

According to Li Xiangdong, there were several stages of lexical borrowing in the history of the development of the Chinese language [cit. after Lǐ Xiàngdōng 2003, 34]:

1. Historical eras of the Qin, Han, Tang dynasties.
2. Second half of the 19th century and the first half of the XX century.
3. Period from the 80s (XX century) until now.

The first stage of borrowing was associated with the expansion of the economic and political ties of the kingdoms of Historical China, and the establishment of contacts with the peoples who inhabited the territory of North Korea and Manchuria in the 5–3 centuries BC. During the Tang Dynasty, China influenced Vietnam, Japan and the countries of the Korean Peninsula. Cultural contacts made it necessary to nominate new phenomena and objects. It was this period that marked the beginning of the appearance of borrowings in the Chinese language [Adamchik... 2004, 99–113, 320]. Also, this period is marked by the emergence of Buddhism, a new stream of foreign words from Sanskrit and Tibetan, as well as words related to religion and Buddhism in particular, poured into the language. Some of them have become archaic, but another part of this vocabulary is still used today. For example: 佛陀 – Buddha, 喇嘛 – Lama. In the era of the Ming and Qing dynasties, the Manchus established their domination near the Amur River and the language of local residents penetrated the lexical units of the language of the conquerors. Despite of the attempts of the ruling Qing dynasty to isolate the country from the influence of foreigners, European missionaries, travellers and traders arrived in China and acquaintance with Western culture began [Gorelov 2012, 5]. This also contributes to the appearance of foreign words in the language.

The second stage of borrowing was associated with the era of the “Opium Wars”. There was a colonization of Chinese territories by Western countries, including England. After the “Opium Wars”, a mass of socio-political, scientific, technical and fiction literature poured into China from the West, along with which foreign language vocabulary began to penetrate into the Chinese language [Gorelov 2012, 5]. The vast majority were Anglicisms. In the second half of the 19th century, during the Sino-Japanese War and half a century of occupation, a large number of words

---

from the Japanese language penetrated the Chinese language, as well as Russian (the language of Japan's neighbour country). The beginning of the 20th century was characterized for China by the emergence of socialist and communist vocabulary. The implementation of the "policy of reform and opening up to the outside world" proclaimed by Dèng Xiǎopíng in 1979 made it necessary to borrow international terminology, which in turn triggered a third wave of borrowing.

The third stage is associated with the era of globalization and represents the largest process of English vocabulary borrowing. But at the end of the 20th century, this process went through many "tests". This conclusion can be made on the basis of the Chinese authorities attempts to prevent the "clogging" of the lexical composition of the ancient language with new-fangled lexical trends [Hé Déyuán... 2009]. At that time, laws were being adopted to regulate the relationship between language and the process of globalization. Thus, the existence of the Law "On the State Common Language" made it possible to establish a ban on the use of English abbreviations in the media, since the Chinese authorities believed that it was necessary to decipher them in Chinese so that the events taking place in the world would be correctly interpreted in the native language of the Chinese people. For example: NBA – 美国职业篮球联赛, CCTV – 中国中央电视台. But, fortunately, in 1994 these laws and regulations were abolished, and the Mandarin Chinese language became an active participant in international communication and new foreign words were drawn into the language. So already in 1996, 39 foreign lexical units of various types and qualities officially "penetrated" into the Chinese language. By 2002, the number of borrowings had increased many times and there were already more than a hundred of them. And if earlier, hieroglyphic designations that convey the phonetic and/or semantic appearance of the nominee were considered to be borrowed, then closer to 2005 the prevailing majority were lexemes with Latin letters combined with hieroglyphs [Hé Déyuán... 2009]. Chinese linguists have noticed that many Anglicisms do not penetrate the language directly, but through its dialects, especially through Guangdong [Alemasov]. This process is called secondary borrowing within the system of the Chinese language itself. Dialects of the Chinese language are very different, their lexical and phonetic system is more or less different from Mandarin.

The Guangdong dialect, widespread in the province of the same name and in Hong Kong, regularly "transports" anglicisms into the national version of the Chinese language, for example, the words 巴士 *bāshì* – (from "bus"), 的士 *dīshì* – (from taxi), 波士 *bōshì* – (from boss) did not penetrate into Mandarin directly, but through the Guangdong dialect. Now the Chinese language is developing along with the development of a global society. And the intensity of the borrowing process is proportional to the rate of scientific and technological progress, although it still has a relatively small percentage.

REASONS

The reasons for the constant, but slow process of infusion of English inclusions into the Chinese language, which later assimilated with Chinese, are as follows:

First, it is the need to nominate new phenomena and concepts that are not present in the recipient language. As a rule, such lacunae include units that name objects and phenomena in such spheres as: scientific and technical; household (food, drinks, clothing, vehicles); political; economic; education; leisure, culture and sports [Pronina 2013, 153]. That is, we can say that with the borrowing of an object, its name appears in the language. For example, in Russian these are words: taxi, car, tractor, subway, robot, laser, scuba gear, nylon, etc. In turn, in Chinese, among

---

these foreign words we can find: microphone 麦克风 *màikèfēng*, coffee 咖啡 *kāfēi*, motorcycle 摩托车 *mótuōchē*, etc.

The second reason is the need to update the lexical system. Replacement of old units, which have lost their expressiveness, with new ones that more accurately convey the realities of the modern world. Here, trends of the time, fashion and popularity of foreign words and expressions manifest their influence. The most common example here is the traditional Chinese “Goodbye” 再见 *zàijiàn*, which was almost completely squeezed out by the beloved Englishism 拜拜 *báibái*. In the first case, lexical borrowings do not have synonyms, and in the second case, as a result of borrowing, synonyms appear. The most common cases appear when a borrowed word conveys a new meaning and retains stylistic signs [Volosova 2017, 466]. Sinologists note that such reasons naturally affect the Chinese language itself and allow it to keep up with general and global development trends [Li Shūjuān... 2006]. The productivity of replenishment of the lexical system with the help of borrowing is determined by the following factors: 1) the nature of the contact of languages; 2) the originality of the linguistic situation and linguistic ideology of society; 3) intrastructural features of the recipient language [Hé Déyuán... 2009]. And, in comparison with the other languages, the Chinese language is still traditionally very difficult to admit foreign language vocabulary.

Among the reasons that impede borrowing in general, and in the Chinese language in particular, the following can be distinguished: the isolated (insular) geographical position of the country, strong isolationist and nationalist sentiments in the public consciousness, leading, in particular, to linguistic purism (negative attitude to borrowings, up to the desire to avoid borrowing or even to cleanse the language of existing borrowings). Intralingual restrictions on borrowing are associated with phonetic and morphological difficulties in accepting a foreign word. Difficulties in the process of borrowing in Chinese are associated with intrastructural features that affect the speed of replenishment of its vocabulary. This is due to the specifics of the analytical structure and hieroglyphic writing [Hall-Lew 2002]. It should also be noted that there are differences between written and oral Chinese, which have their own special grammatical and stylistic registers. Written speech is characterized by the rhythm and conciseness of sentences, the presence of hieroglyphs without semantic meaning, bearing only grammatical meaning.

These specific features complicate the Chinese language so that even according to the regulations for linguistic support of official events, the Chinese language is not translated simultaneously. Such translation is possible only if the interpreter is aware of the specifics of the event, its plan and protocol, if he knows in advance the content of the opponents' statements [Hé Déyuán... 2009]. Also, it can be noted that phonetic and morphological difficulties include the fact that the syllables of the Chinese language have a strictly defined structure, the variety of sound combinations is limited, and there are limitations in the phonetic typology of the word, etc. The difficulty of borrowing in such a situation is due to the fact that the borrowed word will always stand out to one degree or another against the background of the words of the native language, if its sound shell does not undergo a radical change; but in this case it risks to lose a significant proportion of those etymological connections with international roots [Volosova 2017, 467]. For example, this way the Chinese language phonetically adapted some European borrowings:

– from English: 勃郎宁 *Bó láng níng* (Browning), 布丁 *bùdīng* (pudding), 雪茄 *xuějiā* cigar;

– from French: 布尔乔亚 bù'ěrqiáoyà (bourgeoisie), 普罗列塔利亚 pǔ luó liè tǎ lì yǎ (proletariat);

– from Russian: 苏维埃 sūwéi'āi (council, Soviet), 布尔什维克 bù'ěrs'héwéikè (Bolshevik), 孟什维克 mèngshíwéikè (“Menshevik”), 卢布 lúbù (ruble);

– from German: 海洛因 hǎiluòyīn (heroin), 阿斯匹林 ā sī pī lín (aspirin), 普鲁卡因 pǔ lǔ kā yīn (purukain), 费宁 fèi níng (fenin), 虎列拉 hǔ liè lā (cholera), although the latter term also has a purely Chinese counterpart: 霍乱 – huòluàn.

In the Chinese language, in comparison with other languages, there are not so many borrowings: according to the data of Chinese researchers, the Chinese language borrowed about 200 words from Sanskrit; from Tibetan, Manchu, Mongolian, as well as from Western languages – about 900 words, mainly scientific and technical terms. Intralingual obstacles to borrowing are often created by the morphological appearance of the word, for example, the morphology of the verb is usually more complex than the morphology of the name. This partly explains the fact that among borrowings in any language there are 2–3 times less verbs than nouns (this is partly due to speech and mental reasons) [Gorelov 2012, 18].

CATEGORIES

Chinese vocabulary consists of the following categories of borrowing: phonetic borrowing, semantic, combined and graphic. Now we will consider the features of each of them.

1. Phonetic borrowing

The original meaning and pronunciation are preserved. One of the main subspecies is zero translation. The main problem of phonetic borrowing is the significant difference between the phonemic inventory of English and Mandarin Chinese (the phonemic inventory of the two languages may be related). This means that certain phonemes and syllables that can be used in English cannot be used in Mandarin Chinese, and therefore must undergo phonological adaptation in order to integrate into the Chinese sound system. The next problem with phonetic borrowing is related to the difference in writing systems. English is an alphabetic language built on phonemes, and Mandarin is a logographic language, where each character is a morpheme represented by a hieroglyph. Phonetic borrowing includes zero translation, in which there is a refusal to transfer the meaning of a grammatical unit due to its redundancy [Komissarov 1990, 148]. Zero translation (原文 移植法) refers to the appearance of alphabetic letters in Mandarin. There are two types of zero borrowing – alphabetic (字母词) and combined with Chinese morphemes [Klenin... 2013].

The first type refers to the case when words, abbreviations, acronyms are borrowed. For example, WTO, CD, BBC, DNA, PPT, Excel, etc.

The second type is a combination of alphabetic letters and Chinese particles. In the Chinese language, the original word is translated, and the letter part is transferred as it is. For example, USB = U 盘 · X-ray = X 光, T-shirt = T 恤, etc. The biggest advantage of letter abbreviations and acronyms is their brevity, which is the main reason while choosing the easier variant between WTO and 世界贸易组织.

2. Semantic borrowing

The form of the word is not preserved, but the meaning is borrowed. Some subspecies of semantic borrowing are loan-translation and free translation. Loan-translation is a literal translation of a foreign term, resulting in an identical copy of the original word. Loan-translation is often referred to as “morpheme by morpheme” translation because each morpheme is translated independently to form a new

compound word. For example, English word “lover” – a beloved person – consists of two morphemes: the verb “to love” and the agent particle (denoting an agent) -er.

These morphemes are translated separately into Chinese as the verb ài 爱 and the agentive particle rén 人, which ultimately make up the word àirén 爱人 – beloved person.

Examples of translation “morpheme by morpheme” are the following words and phrases (table 1).

Table 1

English	Mandarin Chinese	=	1 st morpheme	+	2 nd morpheme
basketball	篮球	=	蓝→ basket	+	球→ ball
blackmarket	黑市	=	黑→ black	+	市→ market
blueprint	蓝图	=	蓝→ blue	+	图→ print
bottleneck	瓶颈	=	瓶→ bottle	+	颈→ neck
flagship	旗舰	=	旗→ flag	+	舰→ ship
Fleamarket	跳蚤市场	=	跳蚤→ Flea	+	市场→ market
Honeymoon	蜜月	=	蜜→ Honey	+	月→ moon
Horse power	马力	=	马→ Horse	+	力→ power
Hotdog	热狗	=	热→ Hot	+	狗→ dog
Oxford	牛津	=	牛→ Ox	+	津→ ford
Soft drink	软饮料	=	软→ Soft	+	饮料→ drink
Superman	超人	=	超→ Super	+	人→ man
Test tube	试管	=	试→ Test	+	管→ tube

With this method of translation, one root of a multi-root compound word, as well as one of the words in a stable phrase in English, can correspond to one or several hieroglyphs in Chinese.

Free translation is a “morpheme by morpheme” translation of the original word, which is characterized as the most adopted in the Chinese language. In order to translate a foreign word, morphemes of the target language (Mandarin Chinese) are combined in a very interesting way, reflecting and visualizing the semantic load of the word in the original language (table 2).

Table 2

English	Mandarin Chinese	=	1 st morpheme	+	2 nd morpheme
Church	教堂	=	教→ Religious	+	堂→ hall
Computer	电脑	=	电→ Electric	+	脑→ brain

3. Combined borrowing

In the case of this borrowing, the material is taken partly from the recipient language, partly from the native speaker of the language, while the two components are mixed together: the phonetic approximate meaning of the original word in English and the Chinese morpheme (table 3).

Table 3

English	Mandarin Chinese	=	1 st morpheme	+	2 nd morpheme
Teddybear	泰迪熊	=	泰迪→ Teddy	+	熊→ bear
Islam	伊斯兰教	=	伊斯兰→ Islam	+	教→ religion

“Teddy bear” – is translated as a transliteration from the English word Teddy, while bear is translated semantically as a bear. Also, the word Islam (伊斯兰教), in which 伊斯 兰 is a transliteration from the word Islam, and 教 is translated as religion.

The position of the Chinese morpheme in combined borrowing can vary, although it is almost always placed at the end of a word. The presence of a Chinese morpheme can be a clue to the meaning of a word. The semantic part makes it easier for the Chinese reader to understand the borrowed word. When there is nothing left to do other than to borrow a word phonematically, they add something to it that will allow people to understand what this object is and how it looks like.

4. Graphic

In languages with a graphical writing system, the sign of one writing system is converted to the sign of another writing system according to the writing standards adopted for this system. Within the Chinese language, this refers to borrowing from Japanese. This article discusses in detail the commonly used borrowings in Chinese, while borrowing English words into Chinese, the graphic method is almost never used.

SPECIAL FEATURES

1. Linguistic

When analysing the English and Chinese languages, we notice a significant difference. First, the writing system of the English language is alphabetical (in this system, each graphic sign represents a separate sound); in Chinese it is logographic (each character represents a morphological unit). Secondly, the phonemic inventory of both languages is significantly different. These differences make it difficult to borrow words from English to Chinese.

The number of borrowings from alphabetic languages in modern Chinese is limited. Mandarin, as a whole, is an isolated language, which means that morphological changes are not acceptable for expressing syntactic relationships. Chinese hieroglyphs include both meaning and sound. During the borrowing process, the English suffixes for time and plurality can simply be removed. The first difficulty in entering a borrowed English word is that the English sound cannot be copied in the original pronunciation, but it must go through an adaptation process in order to integrate into Chinese speech.

2. Psychological

Yet, until recently, the main obstacles to the process of borrowing of foreign language vocabulary, according to the opinion of linguists, were not the phonetic and morphological structure of the languages, but the historical principles of ideological rejection of foreign vocabulary at the state level.

The historically conditioned isolation of Chinese culture explains the fact that at a whole Chinese native speaker observe the “purity” of their native language, are adherents of linguistic purism, trying to avoid borrowing or even cleanse the language of existing borrowings.

Conclusions. According to a general trend, a large number of lexical borrowings appear to denote new realities or concepts in the Chinese language. Thus, we can state that the problem of borrowing has become more relevant due to the growing pace of globalization, which entails not only social changes in the life of Chinese society, but also lexical changes in the Chinese language.

The new types of borrowings that have emerged allow us to say that the way of perception of foreign words by native Chinese speakers is changing. Foreign borrowings enrich and replenish the lexical composition of the language, since they either more accurately express the meanings of words, or correspond to the

---

principle of linguistic economy. The attitude towards the expansion of the English language is, of course, different. Someone thinks it is very prestigious to fit into globalization, someone sees in this (certainly not unreasonably) a threat to national culture and traditions. But the intensity of the English borrowing process indicates that this process will still be active in the future. The development of society affects the development of the language. Language (especially its lexical level) reacts to society's need to create or borrow those linguistic units that are in demand due to the emergence of new realities in the world around us. Borrowed words play a positive role in the Chinese language, performing a variety of functions. At the same time, the attitude to the phenomenon of borrowing among Sinologist's linguists is ambiguous: both positive and negative aspects of this process are noted. But in order not to go to extremes, borrowing must be treated objectively, comprehensively and dialectically. Many borrowed words for new phenomena and objects enrich and replenish the Chinese language. It cannot be said that this process negatively affects the language; on the contrary, it allows expanding the lexical stock of the Chinese language. And many foreign words even more accurately express the meanings of words that already exist in the Chinese language, or correspond to the linguistic "principle of economy". These words correspond to the norms of the culture of Chinese speech; therefore, they contribute to the development of this culture. In the history of any language, there is a process of vocabulary replenishment.

The emergence of new words as a natural linguistic phenomenon plays an essential role in the development of language. However, despite this, there is still no single definition of this term. The existing definitions denote borrowing from different points of view. The results obtained in the course of the study allow us to consider the term "borrowing" as a process of assimilation of elements of a foreign language in the language-receptor and the result of this process. The problem of the typology of borrowed vocabulary is controversial and relevant. In modern lexicology there is no unified generally recognized typology of foreign language vocabulary. Most of the classifications are based on the following principles: source of borrowing; the nature of the borrowing; borrowing time; structural features of borrowing; the degree of adaptation of the borrowing to the system of the recipient language. The main reasons for borrowing foreign language elements include external ones, based on close political, economic, cultural ties between countries of interacting languages and internal ones, consisting in the need to name new things, concepts, that is, to fill in the "gaps" of the borrowing language in the phonological, grammatical and lexical systems. Due to the mixing of languages of various types, were created the following categories of borrowing: phonetic borrowing, semantic, combined and graphic.

Currently influenced by globalization, English is becoming an international language. Borrowing from English into Chinese affected all areas of the life. In almost every field, let it be technical, medical or military, high technology and prestigious consumption, trade, marketing, computer terminology, sports, tourism, pop music, cooking, fashion, etc. one can reveal borrowed words from the English language.

Speaking, in general, we shall conclude that English borrowings in Chinese became an essential part of the Chinese language vocabulary. They function in its lexical space and at the same time significantly enrich the Chinese speech.

Further studies of this problem will remain relevant due to the fact that the process of linguistic units borrowing is an evolutionary phenomenon and, therefore, requires constant research and close attention from linguists.

BIBLIOGRAPHY

Адамчик В.В. История Китая / В.В. Адамчик, М.В. Адамчик, А.Н. Бадан и др. Минск : Харвест, 2004. 736 с.

Алемасов Д.И. Самозаимствования в китайском языке, available at: <http://www.daochinasite.com/study/zijieyu.shtml> (accessed 12 February 2021).

Вань Ш. Русская и китайская картины мира (на материале заимствованных слов). Санкт-Петербург : Сударыня, 2006. 98 с.

Волосова М.В. Современные исследования заимствований в лексико-семантической системе русского и китайского языков. Материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Культура и цивилизация». 2017. С. 466–478.

Горелов В.И. Лексикология китайского языка. Москва : Просвещение, 2012. 216 с.

Дун Ю. Периоды активного заимствования иноязычной лексики в русском и китайском языках в сопоставительном аспекте / Ю. Дун, Л.В. Владимирова; Бочина Т.Г., Юсупова А.Ш. (ред.) *Языки России и стран ближнего зарубежья как иностранные: преподавание и изучение*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Казань, 2013. С. 139–142.

Кленин И., Щичко В. Лексикология китайского языка. Москва : Восточная книга, 2013. 78 с., available at: <https://www.kodges.ru/nauka/injaz/chinese/365711-leksikologiya-kitayskogo-yazyka-schichko-klenin.html> (accessed 12 February 2021).

Комиссаров, В.Н. Теория перевода. Москва : Высш. шк., 1990. 253 с. С. 148., available at: <https://www.homeenglish.ru/Textkomissarov.htm> (accessed 12 February 2021).

Ли Дарен и др. Словарь новых китайских слов. Шанхайская словарная Пресса, 2004.

Ли Сяндун. Языковые различия и их отражение в лексической семантике китайского и русского языков. *Вопросы филологии* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. 2003. № 2 (14). С. 30–34.

Люй Цзипин. Нормализация китайского языка и иероглифов в ближайшее время. Шанхай : Шанхайское воспитательное издательство, 2000.

Перфильева Н.В. Различные трактовки заимствования в работах китайских лингвистов. Современные исследования социальных проблем: электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр., available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/razlichnye-traktovkizaimstvovaniya-v-rabotah-kitayskih-lingvistov> (accessed 12 February 2021).

Пронина Т.В. Английские заимствования в китайском языке как результат процесса глобализации. Филологические науки : монография. Тамбов : Грамота, 2013. № 6 (24): в 2-х ч. Ч. II. 258 с.

Ху Пэйпэй. Английские неологизмы-заимствования в русском и китайском языках : автореф. дис ... канд. фил. наук. Москва : РУДН, 2012. 8 с., available at: <https://docplayer.ru/56608946-Hu-peipey-angliyskie-neologizmy-zaimstvovaniya-v-russkom-i-kitayskom-yazykah.html> (accessed 12 February 2021).

Ши Ювэй. Заимствования в китайском языке : монография. Пекин : Шан'уйньшу гуань, 2003. 239 с.

REFERENCES

Adamchik V.V. (2004), *Istoriya Kitaya* / V.V. Adamchik, M.V. Adamchik, A. N. Badan i dr. Minsk: Kharvest, 2004. 736 s.

Alemasov D.I. *Samozaïmstvovaniya v kitayskom yazyke*, available at: <http://www.daochinasite.com/study/zijieyu.shtml> (accessed 12 February 2021).

Crystal David (1997), *English as a global language*. Cambridge University Press, Cambridge, MA.

Hé Déyuán, Lǐ Dàwèi C.S. (2009), *Language Attitudes and Linguistic Features in the 'China English' Debate*, *World Englishes*. Vol. 28. No. 1.

Dǒng Yú (2013), *Periody aktivnogo zaïmstvovaniya inoyazychnoy leksiki v russkom i kitayskom yazykakh v sopostavitel'nom aspekte* / Dǒng, Yú, L.V. Vladimirova; Bochina T.G., Yusupova A.Sh. (red.) *Yazyki Rossii i stran blizhnego zarubezh'ya kak inostrannyye: prepodavaniye i izucheniye: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Kazan'*, 2013. S. 139–142.

Gorelov V.I. (2012), *Leksikologiya kitayskogo yazyka*, Prosveshcheniye, Moskva, 216 s.

Hall-Lew L.A. (2002), *English Loanwords in Mandarin Chinese*. The University of Arizona.

Hé Déyuán, Lǐ Dàwèi C.S. (2009), *Language Attitudes and Linguistic Features in the 'China English' Debate*, *World Englishes*. Vol. 28. No. 1.

Hú Péipéi (2012), *Angliyskiye neologizmy-zaimstvovaniya v russkom i kitayskom yazykakh*: avtoref. dis ... kand. fil. nauk. Moskva: RUDN, 2012. 8 s., available at: <https://docplayer.ru/56608946-Hu-peypey-angliyskie-neologizmy-zaimstvovaniya-v-russkom-i-kitayskom-yazykah.html> (accessed 12 February 2021).

Klenin I., Shchichko V. (2013), *Leksikologiya kitayskogo yazyka*. Moskva: Vostochnaya kniga, 78 s., available at: <https://www.kodges.ru/nauka/in yaz/chinese/365711-leksikologiya-kitayskogo-yazyka-schichko-klenin.html> (accessed 12 February 2021).

Komissarov V.N. (1990), *Teoriya perevoda*. Moskva: Vyssh. shk, 1990. 253 s., available at: <https://www.homeenglish.ru/Textkomissarov.htm> (accessed 12 February 2021).

Lǐ Dàrén i dr. (2004), *Slovar 'novykh kitayskikh slov*. Shangkhaïskaya slovarnaya Pressa.

Lǐ Shūjuān, Yáng Ligàn (2006), *New Slang of China: Chinese&English*. Beijing: New World Press.

Lǐ Xiàngdōng (2003), *Yazykovyye razlichiya i ikh otrazheniye v leksicheskoy semantike kitayskogo i russkogo yazykov*. *Voprosy filologii: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. 2003. No. 2 (14)*. S. 30–34.

Lǚ Jíping (2000), *Normalizatsiya kitayskogo yazyka i iyeroglifov v blizhaysheye vremya*. Shangkhaïskoye vospitatel'noye izdatel'stvo, Moskva.

Perfil'eva N.V., Hú Péipéi (2012), *Razlichnye traktovki zaïmstvovaniya v rabotakh kitayskikh lingvistov*. *Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem*, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/razlichnye-traktovki-zaimstvovaniya-v-rabotah-kitayskih-lingvistov> (accessed 12 February 2021).

Pronina T.V. (2013), *Angliyskiye zaïmstvovaniya v kitayskom yazyke kak rezul'tat protsessy globalizatsii*. *Filologicheskiye nauki: monografiya*. Tambov: Gramota, No. b (24): v 2-kh ch. Ch. II. 258 s.

Shì Yǒuwéi (2003), *Zaimstvovaniya v kitayskom yazyke: monografiya*. Shan'uIn'sh'ch guan', Pekin, 239 s.

Wàn Shàngshān (2006), *Russkaya i kitayskaya kartiny mira (na materiale zaïmstvovannykh slov)*. St. Petersburg: Sudarynya Publ. 98 p.

Volosova M.V. (2017), *Sovremennyye issledovaniya zaïmstvovaniy v leksiko-semanticheskoy sisteme russkogo i kitayskogo yazykov*. *Kul'tura i tsivilizatsiya*. 2017. Tom 7. No. 1A. S. 466–478.

Winford D. (2011), *An introduction to contact linguistics*. Blackwell publishing, 177 p.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2021

UDC 130.2+159.964.26:746.21 Шеєра

MANDALA IN THE ART WORKS OF YAROSLAVA SHEKERA: SYNTHESIS OF ARCHETYPES

O. Smolnytska

Candidate of Philosophical Sciences, Leading Researcher
Maksym Rylskyy Literary-Memorial Museum in Kyiv
4, Maksym Rylskyy str., Kyiv, 03039, Ukraine
mytholog7@gmail.com

The article studies an archetypal symbol or archetype of the mandala on the example of the Ukrainian Sinologue's Yaroslava Shekera (1982–2019) art works. The very fruitful and diverse activity of the sinologist is analyzed; due to the synthetic nature of the artist's work, her verbal and non-verbal works are studied. The key attention is focused on the knitted mandalas presented by this sinologist (the photos from her archive, in 2018, were transferred to the author of the study). The mandala in Ya. Shekera's artistic heritage is comprehensively analyzed for the first time. The achievements of comparative, mythological, symbolic, Jungian analysis are used. The pictorial samples of the sinologist are taken into account mainly. Attention is drawn to the coloratives, which are an example of both Chinese and Ukrainian symbols. An attempt is made to analyze the interaction of Ukrainian and Chinese motives, to single out elements of the West and the East – according to the analysis that Carl Gustav Jung applied to the mandalas. It was found that the example of the Ukrainian sinologist is not easy to do because of the harmony and diversity of her worldview, as well as Ya. Shekera's biography. In Ya. Shekera's art works the leading symbols are singled out: cross, star, flower, square, rhombus, circle. The intertwining of Chinese and unconscious Christian (as well as local Ukrainian ones) symbols has been clarified. In particular, this is evident in the example of the shape of the star of Bethlehem. The colors indicate either subtle transitions or contrasts. An excursion into Chinese symbolic based on the works of Ya. Shekera is given, as symbols common to several cultures may have a different meaning. Unconscious imitation in the form of the mandala like a shaman's drum and a Dreamcatcher through archaic motifs and traditions of shamanic cults has also been observed. Unexpectedly, the example of solar symbolism revealed similarities with Slavic, Baltic and other symbols due to the archetypal nature of the sign. A similar trend is observed in the example of the cross as an archetypal symbol. In the art works of Ya. Shekera, the cross is often the basis of the mandala. Lunar symbolism is analyzed according to the imagery of the Chinese mythology. The powerful national unconscious as a factor and driving force of the sinologist's creativity is revealed.

Key words: mandala, archetype, symbol, myth, sacral, archetypal bottom.

© 2021 O. Smolnytska; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

МАНДАЛА У ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВИ ШЕКЕРИ: СИНТЕЗУВАННЯ АРХЕТИПІВ

О. Смольницька

У статті досліджується архетипний символ чи архетип мандали на прикладі творчості української китаїстки Ярослави Шекери (1982–2019). Проаналізовано дуже плідну і різноманітну діяльність синологині; у зв'язку із синтетичним характером творчості діячки досліджуються її вербальні та невербальні твори. Ключова увага зосереджена на плетених мандалах, презентованих цією китаїсткою (світлини із її архіву, у 2018 р. надані для використання авторці дослідження). Мандала у художній спадщині Я. Шекери вперше аналізується, причому комплексно. Застосовуються здобутки компаративного, міфологічного, символічного, юнгіанського аналізу. До уваги беруться переважно образотворчі взірці синологині. Звертається увага на колоративи, які являють собою приклад і китайської, й української символіки. Здійснюється спроба проаналізувати взаємодію українських і китайських мотивів, виокремити елементи Заходу і Сходу – згідно з аналізом, який Карл Густав Юнг застосовував до мандал. Виявлено, що на прикладі української китаїстки це нелегко зробити через гармонійність і багатоманіття її світогляду, як і біографії. У роботах Я. Шекери виокремлено провідні символи: хрест, зірка, квітка, квадрат, ромб, коло. З'ясовано переплетення власне китайських і несвідомо християнських (як і окремо українських) символів. Зокрема, це помітно на прикладі форми віфлеємської зірки. У кольорах зазначено або тонкі переходи, або контрасти. Наведено екскурс у китайську символіку за працями Я. Шекери, оскільки символи, спільні для кількох культур, можуть мати інший зміст. Також помічено несвідоме наслідування (формою мандали) шаманського бубна і ловця снів через архаїчні мотиви і традиції шаманських культів. Несподівано виявлено на прикладі солярної символіки подібність зі слов'янськими, балтійськими та іншими символами через архетиповість знаку. Аналогічна тенденція спостерігається на прикладі хреста як архетипового символу. У роботах Я. Шекери хрест – це часто основа мандали. Люнарна символіка проаналізована відповідно до образності китайської міфології. Виявлено потужне національне несвідоме як чинник і рушій творчості китаїстки.

Ключові слова: мандала, архетип, символ, міф, сакральне, архетипне дно.

Компаративний аналіз пропонує різні підходи для висвітлення сходознавчих проблем, у тому числі китаїстики. Цікавим матеріалом у цьому плані може бути творчість фахової китаїстки *Ярослави Шекери* (1982–2019). Кандидатка філологічних наук, вона була доценткою кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. Діячка відома як науковець, а також перекладами з різних варіантів китайської мови на українську (вірші, проза, літературна критика класиків і авторів ХХ ст.: [Шекера 2000], [Хрестоматія... 2010], , [Шекера 2013], [Смольницька 2020b]; на російську для наукового ілюстрування: [Шекера 2007]), поетичними збірками (також уславилась як переможниця різних літературних конкурсів, причому уславилась досить рано [Смольницька 2019b]: «...із дванадцяти років пишу вірші, трохи й прозою гралася...» [Інтерв'ю з перекладачем: 29. Ярослава Шекера]), укладеними хрестоматіями китайської літератури, а ще – як мисткиня (про що докладніше – нижче), відома виставками і майстер-класами. Я. Шекера поєднувала кілька напрямів творчості, тобто наукову, художню, музичну, перекладацьку, видавничу, викладацьку діяльність (детальніше: [Шекера Ярослава Василівна], [Смольницька 2020a], [Смольницька 2020f]). Із хобі (які скоріше нагадували серйозну діяльність) можна назвати

солодку кулінарію (як і готування взагалі), подорожі; варто згадати і практикування йоги, медитування. Теорія часто поєднувалась із практикою – наприклад, Я. Шекера, застосовуючи знання, була і редакторкою, й ілюстраторкою (її можна назвати і дизайнером). Діяльність синологині така багатогранна, що неможливо висвітлити все в одній студії.

Наукові дослідження і виступи Я. Шекери передусім пов'язані з Україною та Китаєм; можна згадати і численні подорожі (у тому числі й стажування, і мандрівки до Китаю, Індії та інших країн, спілкування з носіями китайської мови), інтерес до інших культур і змалювання Сходу як сутності, а не як екзотики, у спогадах та інших текстах. Із практичної діяльності можна зауважити і режисерську активність: організовані Я. Шекерою вистави з її студентами – китайською мовою, із класичного китайського репертуару (розповіді з особистого спілкування). Як поетка вона була білінгвою, пишучи вірші українською та китайською мовами, причому така двомовність виглядає органічно. Узагалі одні з ключових слів для розуміння творчого методу цієї діячки – *гармонійність, природність, органічність, пізнання* (останнє – і пізнання себе в іншій культурі, як і пізнання іншої – китайської – традиції, тобто тут можна казати навіть про *філософію перекладу*). Наприклад, у власному перекладацтві Китаїстка не бачила нічого дивного, бо почала як поетеса, а далі взялася перекладати українською китайську лірику [Інтерв'ю з перекладачем: 29. Ярослава Шекера]. Отже, відбувся гармонійний перехід, бо власний твір пов'язаний із бажанням утілити задум у перекладі, відтворити інший текст українською.

Аналіз наукової, письменницької, художньої, перекладацької діяльності Я. Шекери виконується у рамках досліджень Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського (далі КЛМММР). Із практичного аспекту можна назвати традиційні музейні заходи «Розповіді про неспокій» (у форматі яких виступала Я. Шекера 6 грудня 2018 р. [Філософська лірика середньовічного Китаю... 2018], [Смольницька 2018]; 24 жовтня 2019 р. було організовано вечір її пам'яті [Смольницька 2019b]), уперше доповнені сходознавчою специфікою. Подальший архетипний аналіз пов'язаний із діяльністю КЛМММР – зокрема, читанням у цьому музеї (авторкою пропонованого дослідження) лекції пам'яті українського психоаналітика Ніли Зборовської (1962–2011) «Квіти для Ніли» (26 липня 2018 р.), де, зокрема, акцентувалося на юнгіанстві та, зокрема, і мандалі (у контексті творів Я. Шекери: [Смольницька]).

Китаїстка розглядала свою діяльність як передавання власному народу особливості іншої (китайської) культури. Так, 2010 р. Я. Шекера стверджувала: «Так, можу з певністю назватися перекладачем, але це – для душі. Так, як і наука – синологія. Приваблює неоціненна можливість доторкнутися до іншої культури і донести її загадки до співвітчизників. А ще – окрилення успіхом, коли вдається передати – хоч частково! (бо повністю адекватний художній переклад неможливий у принципі) – тонкощі іноземного поетичного тексту, а отже, і світогляду іншого народу» [Інтерв'ю з перекладачем: 29. Ярослава Шекера]. Те ж саме – про трансляторську місію – можна сказати про художню творчість синологині.

Провідні терміни для розуміння специфіки творчості Я. Шекери – *архетип* і *символ*. Китаїстка (особливо це помітно в останні роки її діяльності) тяжіла до вивчення здобутків філософії, релігієзнавства, психології тощо, тобто не обмежувалася філологією. Відповідно, її здобутки треба розглядати у комплексі кількох галузей або «на стику». Оскільки китайська культура базується на ієрогліфах, тобто символах, які передають *поняття*, слід урахувати ве-

---

лику роль несвідомого у творенні. Тому, наприклад, китайська лірика позірно проста, але насправді кожний ієрогліф у ній – цілий світ (Я. Шекера досліджувала і трансформацію символів у кожній добі), інакше це може сприйматися непідготовленим реципієнтом просто як мила замальовка (часто – пейзажна). Так само треба знати символи і розшифровувати їх, вдивляючись у китайські картини, гравюри, мандали тощо (узагалі – східне мистецтво).

У роботах Я. Шекери впадають у вічі архетипні кольори, фантазія, чіткість графіки та взагалі пошуку виходу із поставленої мисткинею ситуації. У зв'язку з цим варто дослідити архетиповий символ чи архетип *мандали*.

Мета статті – дослідити мандалу в роботах Я. Шекери, застосувавши архетипний (юнгіанський) аналіз. Відповідно, мета передбачає **завдання**: 1) стисло пояснити особливості мандали в юнгіанстві, розглянувши пов'язані з нею символи лотоса, троянди, хреста, кола тощо; 2) з огляду на синтетичність творчості китаїстки звернутись і до її текстів (вибраних поетичних перекладів); 3) дослідити чинник несвідомого у текстах і образотворчих артефактах Я. Шекери; 4) зіставити можливості юнгіанського аналізу в застосуванні до специфіки плетених мандал; 5) проаналізувати гіпотетичний вплив шаманізму та різних культур на ці мандали; 6) дослідити символіку геометричних фігур і кольорів у цих роботах, зробивши акцент на китайській міфології.

Мандала дослівно на санскриті означає «коло» [Юнг 2013, 470]. Вона формою нагадує лотос, троянду тощо [Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми 2004, 304] – не дарма «троянда, західний еквівалент лотоса» [Юнг 2013, 481], а лотос означає жіноче начало [Там само]; Я. Шекера на прикладі «Пісні Січжоу» пояснювала про згадуваний ліричною героїнею у цій поезії лотос: «Наприкінці літа звичайно збирають лотоси, чим і займається жінка (слово «лотос» омонімічне до «любов»)…» [Хрестоматія... 2010, 114]. У «Пісні Січжоу» сказано: «Вийду червоні лотоси в річці збирати. // Лотоси в озері рву, а вже й осінь на світі…» (тут і далі переклад із китайської у цитованій хрестоматії – Я. Шекери), іменник «лотос» китайською омонімічний і до дієслова «любити» [Там само], а «насіння лотоса» «омонімічне до слова “коханий”» [Там само]. (Також Карл Густав Юнг наводив слова Ямвліха: «...єгиптяни зображали бога, господаря світу, зазвичай сидячим у лотосі» [Юнг 2013, 419]; тут «бог» із малої літери, бо мається на увазі політеїстичне божество). «Троянду і лотос зображують здебільшого чотирипроменевими і, таким чином, указують на квадратуру кола, тобто на протилежності у їхньому поєднанні» [Там само, 481]. Ключове поняття творчості Я. Шекери – *медитація*, а у мандалі «створюється фокус для медитації» [Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми 2004, 305]. Мета мандали – як східці: просування до внутрішнього центру [Там само]. «Упорядкована цілісність» закодована у колі, квадраті, хресті чи відтворюється «комбінацією кола з фігурою, яка ділить його на чотири частини (хрест, ромб, квадрат, вписані у коло)» [Каширина 2005, 218]. Мандала – символ Самості, це «коло чи німб святого» [Там само], вона «й справді є «оком», її структура символізує впорядковуючий центр несвідомого» [Юнг 2013, 434]. І, безперечно, архетип неможливий без сновидіння, тому якщо сниться щось подібне до мандали, це означає віднайдення «нової цілісності та повноти життя» [Каширина 2005, 219]. (Детальніше дещо про мандалу: [Астаф'єв 2009], [Данилова та ін. 2020], [Смольницька 2017b], узагалі цей архетипний символ уже популярний як об'єкт дослідження в українській гуманітаристиці). Роль несвідомого у мистецтві як арт-терапії розкривається у спостереженні самого

К. Г. Юнга: «Їхні малюнки діють не тому, що вони походять з їх власної фантазії, а тому, що пацієнтів вражає той факт, що їх суб'єктивна уява породжує закономірні мотиви і неочікувані символи, і вони виражають таку ідею і факти, які свідомості схопити не є легко» [Юнг 2013, 478].

Якщо аналізувати символи, із яких складається мандала, то це можуть бути *хрест* і *коло*. У першому випадку це *чоловіче*, у другому – *жіноче*, поєднання обох аспектів, «єдність і тріада» [Топоров 1992, 14]. Так само чоловіче – це *квадрат*, а жіноче – *коло* [Топоров 1991, 631]. Квадрат у роботах Я. Шекери – це, наприклад, фото 20.

Зауважимо архетипний аспект творчості української китаїстки. Помітно надзвичайно розвинуте національне несвідоме, звідки – *чуття символів*. Наприклад, Я. Шекера практикувала вироблення витинанок – у тому числі оформлюючи власні збірки віршів і перекладів [Шекера 2000] (окремі витинанки були посмертно опубліковані у добірці перекладів синологині з класичної китайської поезії, часопис «Наш український дім»: [Смольницька 2020b, 135–137], – ляльок-мотанок тощо, а ще плела мандали (про останнє – детальніше нижче). Важливо те, що у мисткині (за її усними свідченнями) всі ці витвори були плодом *власної уяви, а не копіюванням готових зразків*. Ключові мотиви в образотворчих і вербальних витворах цієї мисткині – *видіння, сновидіння, своєрідний сон наяву*. Отже, бачимо наголошення на інтуїтивному чиннику. Вербальна і невербальна творчість часто поєднувалася, цебто картина (мандала, витинанка тощо) могла стати продовженням вірша чи іншого писаного твору (чи виступ, вірш чи переклад – музики, гри на сопілці тощо), або ж текст «продовжував» картину чи інший образотворчий шедевр. Цікаво простежити еволюцію образності та символіки у творчому пошуку авторки. В Я. Шекери рання лірика часто – приклад звернення до рідної української демонології [Смольницька 2020a], але вже помітні й поривання до китайської філософії, згодом повніше (світоглядно) презентовані у зріліших текстах ([Шекера 2020], [Смольницька 2020d], [Смольницька 2020e], [Смольницька 2020f]). Чуття символіки Я. Шекерою дозволяє глибше зрозуміти синологічний зміст у несвідомому науковиці – адже китайська культура базується на ієрогліфах та несвідомому. Звідси і прагнення ліричної героїні інакше збагнути зв'язок реальності та уяви – точніше, знайти реальність в обох площинах і навіть зосередитися суто на власному внутрішньому світі (це вже у китайській духовній традиції буддизму).

Специфіка і образотворчих артефактів, і поетичних текстів китаїстки – лаконізм, «принцип айсберга», часто імпліцитна символіка. Це, за формулюванням Н. Зборовської (яка застосовувала психоаналіз до літературних творів), – *архетипне дно* [Зборовська 2003, 365]. Упадають у вічі прихований (але сильний) внутрішній темперамент, яскрава фантазія. Я. Шекера як синолог пояснювала різницю у принципах поетичного натхнення: якщо європеець сублимує неспокій, то китайський поет (у тому числі буддійський чернець-відлюдник) творить у внутрішньому спокої [Філософська лірика середньовічного Китаю... 2018] – недарма медитація є атрибутом такого творення. Тому Я. Шекера неодноразово поверталася до тем усамітнення, заглиблення, споглядання, спокою.

Зазначимо: якщо пацієнти К. Г. Юнга (як і сам аналітик) *малювали* мандали, то Я. Шекера саме *плела*. Як сама мисткиня свідчила не раз у приватному спілкуванні, вона робила це на зубочистках, тобто винайшла ще один прийом (до того вироблення мандал – це: малювання, креслення, будівання з піску [Енциклопедія. Символи, знаки, емілеми 2004, 305]), а ще їх «виготовляють

у вигляді скульптур чи витанцьовують» [Юнг 2013, 546]. Стосовно техніки вироблення цих мандал: з одного боку, мисткиня була обмежена через неї вибором засобів для вираження задуму, але з другого – знаходила нові цікаві можливості. Це треба враховувати під час аналізу робіт. Так, у даному разі слід звернути увагу на *барви* використаних ниток. Упадає у вічі, що художниця брала для центру мандали переважно два кольори, які то контрастували (блакитний – жовтий, червоний – чорний, червоний – білий), то являли собою перехід (рожевий у бордовий чи малиновий, блакитний у синій – фото 17). Проте кількість барв могла варіюватися, оскільки Я. Шекера застосовувала відтінки (червоний – пурпуровий, як на фото 11; блідо-жовтий – жовтий, синій – блакитний, зелений – салаточий, тощо; приклад – фото 2, 8, 10, 12, 15, 31 тощо).

Помітні начебто прості формою мандали. Зокрема, такі типи у художниці можна назвати «зірочкою» та «сніжинкою» (фото 1-4), є також ромби (фото 8, 10, 14 та ін.), але насправді витвори китаїстки складніші, попри зовнішню простоту форми. Як узагалі китайська культура, вони побудовані на імпліцитній символіці. Фактично кожний символ тут вимагає розшифрування. Наприклад, ромб у суто китайській традиції – одна із восьми коштовностей чи скарбів (як і дзеркало, книги тощо) [Енциклопедія символів 2008, 453], а отже, потрібний ретельний компаративний аналіз кожної деталі у роботах синологині.

К. І. Юнг, досліджуючи мандали своїх «аналізантив» [Юнг 2013, 436], з'ясував, що у цих роботах є від «західного» мислення, що – від «східного», а що – імітацією або впливом тієї чи іншої культури (під час досліджень він часто звертався до різновидів буддизму, у тому числі китайської традиції, тощо). Один із прикладів – жінка, умовно названа вченим «панна Х» [Там само, 372] та «пані Х» [Там само, 375-468]. Про одну з намальованої нею мандал аналітик писав: «Однак тут не можна провести паралель із буддійським Сходом, адже мандала поділена на верхню і нижню половини. Зверху, у вигляді оболонки кулі, світяться барви веселки, а знизу оболонка складається із коричневої землі» [Там само, 437] (схожі барви є у роботах Я. Шекери – фото 5, 21 і 31), і далі висновок: «Це не є малюнок буддійського святого, а – вихованої у християнстві західної людини, світло якої кидає темну тінь» [Там само, 437]. Проте далі, пишучи про наявне у тій мандалі «світло-оранжеве поле» [Там само], аналітик зазначав про відповідність кольору одягу буддійських монахів (хоча й несвідоме застосування панною Х такої барви [Там само]), і, зрештою, про «західне» і «східне мислення: «...біле не може існувати без чорного, а диявол – без святості. Протилежності є братами, від яких Схід намагається звільнитися за допомогою його *nirvandva* (вільний від двох) і *neti-neti* (ні це, ні це, тобто ні це і ні те), або ж які він, як-от у даоїзмі, моторошно враховує» [Там само, 437]. (Як відомо, Я. Шекера була обізнана з даосизмом).

Колоративи мандал Я. Шекери являють собою приклад несвідомого (хоча інколи свідомого) синтезування української національної символіки, поєднаної з китайською та іншими. Наприклад, у кількох сучасних творах – (світлинах, надісланих авторці пропонованого дослідження – фото 6, 10, 16, 23, 31) – роботах 2016–2018 р. – помітно переважають блакитно- або синьо-жовті барви. (Це, звісно, українські національні кольори, а можна ще згадати православну традицію, відому мисткині: на іконі св. Софії переважають саме блакитні та жовті тони [Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми 2004, 513]). У зв'язку з жовтизною можна згадати не раз досліджуване К. І. Юнгом на прикладі мандал золоте світло [Юнг 2013, 434]. У китаїстки є принаймні один взірць

червоно-чорної мандали (фото 7). Отже, в обох випадках в Я. Шекери це явні українські національні архетипи. Спостерігаються й окремі біло-рожеві мандали (фото 9, 30). У цих барвах переважно не помітно контрасту, натомість це перехід кольорів чи відтінків. Тобто у наведених випадках мисткиня обирала пастельні тони.

Водночас в окремих роботах є вибір і на користь контрасту. Наприклад, це поєднання бірюзового кольору з рожевими кінчиками мандали (фото 28). Узагалі аналіз кольорів у роботах Я. Шекери являє собою складне завдання, оскільки кожна барва має безліч трактувань у різних культурах, і слід обирати, якого дотримуватися, що «відсікати» (наприклад, впливу античності або католицького містицизму тут на перший погляд не помітно, тощо). Отже, у дослідженні здійснювався певний відбір.

Якщо розглядати ці кольори крізь призму суто китайської символіки, то спостерігаються цікаві та чіткі факти: центр – *жовтий*; *білий* – захід, *чорний* – північ, *блакитний* – схід, *червоний* – південь [Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми 2004, 519]. Узагалі чим зовні простіший колір (а відтак, він іще архетиповіший), тим важче з'ясувати його значення і тлумачення у конкретному контексті – скажімо, контраст білого і чорного, червоного і білого або чорного (чи всі ці три барви, як на фото 20) тощо. Про білий колір як один із таких прикладів можна припустити, що в Я. Шекери, яка вивчала релігійні традиції Індії (не кажучи про інші країни), це «країна живих» або рай [Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми 2004, 520]. Але цим значення білості – у тому числі в аналізованих мандалах – не вичерпується.

Стосовно *форми* мандал: окрім згаданих вище типів, є фото 13: форма восьмикінцевої (тобто Віфлеємської) зірки, давно вписаної в українську культуру. Відповідно, виникає асоціація з Різдом, ходінням зі «звіздою». Отже, тут авторка тяжіла до *християнської символіки*. Але число 8 викликає асоціації й із китайською традицією: цілісність, «вісім радостей людського існування», тощо [Енциклопедія символів 2008, 69], вісім безсмертних, вісім коштовностей (скарбів) [Там само, 453]. Цікаве рішення: біла віфлеємська зірка – верхній шар на кольорових переплетеннях мандали, загалом упадає у вічі біле і жовте, що нагадує сонячну символіку, а також *яйце* як універсальний символ Всесвіту і народження. Те ж саме помітно у мандалі, де по центру – зелений хрест (фото 10). (Нижче – про символіку зеленого кольору). Водночас *хрест* є інтернаціональним архетиповим символом. Так, він (окрім християнського значення) здатний означати чотири сторони світу тощо, це Світове Дерево [Топоров 1992, 12] (вісь), символ людини «чи антропоморфного божества» [Там само, 12]. (Так само Світове Дерево зображувалося на шаманських бубнах [Басилов 2008, 45]). Тобто це й основа – у тому числі аналізованих мандал. У китайській традиції Приваблення Удачі (Везіння) змальовується як «хрести з божественними обличчями» [Енциклопедія символів 2008, 456]. Також у Китаї хрест означає число 10, а 3 хрести – 30 або «покоління» [Топоров 1992, 13].

Є зірка у формі мандали (цебто навпаки: не зоряний символ вписаний у мандалу, а – мандала у зірку! – фото 18-20). Цим роботи Я. Шекери відрізняються від, скажімо, намальованих К. Г. Юнгом мандал, бо, наприклад, на одній із таких зірка – у центрі, та й самі намальовані там символи на кожному кінці – антропоморфні [Каширина 2005, 219]. Звичайно, можна розглядати зірку і як символ людини, але наскільки це правомірно у роботах китаїстки?

Також у здобутках Я. Шекери є мандали, помітно схожі на шаманський бубон, а також інший шаманський атрибут – амулет під назвою *ловець снів* або

пастка для сновидінь (фото 15, 18-19, 25). (Відомо, що шаманізм досі добре зберігся: «У Китаї у народних культурах» [Басилов 2008, 44], і у багатьох інших народів – як загалом в Азії [Там само]). Цим амулетом відганяють злі сни, хвороби (а відтак, злих духів); індіанський за походженням, цей артефакт давно став маскультом, але в Я. Шекери вражає і виконанням, і розумінням сутності, призначення такого амулета. Отже, ці мандали у китаїстки – і приклад *арт-терапії* (навіть автоарт-терапії – не дарма Н. Зборовська розглядала психоаналітика як «пораненого цілителя» [Зборовська 2003, 12], наводячи як аргумент міф про бога лікування Асклепія, який «заснував лікувальне святилище на згадку про власні рани і страждання» [Там само]; також, про поезію та переклад: [Смольницька 2019а]); узагалі про роль мандали в арт-терапії вже є вітчизняні дослідження [Фалько та ін. 2017]. Загалом шаманські культури (адже архаїчні культури відомі продуманою, виписаною графічно символікою), безперечно, містять імплікатури. Від візуального образу спостерігається перехід до вербального та невербального дійства, а саме – *камлання* (нагадує про синтетичність мистецтва у шаманів, жерців та інших), тобто релігійного екстазу, творчості. І, оскільки в історії відомі шаманки, то логічне звернення до фемінінної рецепції шаманізму. Так, у Маньчжурії знані «Переказ про Нішанську шаманку» і малюнок-портрет цієї діячки [Басилов 2008, 47, 50], і такий приклад не один. Оскільки всі аналізовані мандали саме плетені, то вони можуть бути і не зовсім правильної форми, а також нагадувати павутиння, сильця, пастки і взагалі – заплутаний, проте і водночас по-своєму логічний космос. Асоціація з ловцем снів виникає і завдяки довгим ниткам (завдяки яким вішають мандали); зовні це схоже і на ладанки, і на старообрядницькі лестовки. Отже, загалом спостерігається синтезування різних культурних традицій.

Сам шаманський бубон – це життя шамана і сила [Басилов 2008, 41]. Як відомо, шамана обирають духи, і він (на противагу жрецьям та іншим причетним до сакрального) спілкується саме з духами; до того обранець зазнає пересотворення [Басилов 2008, 34] – тобто відбуває повноцінну та болісну ініціацію. Синтетичність творчості Я. Шекери (взаємозв'язок вербального і невербального, перехід від тексту чи вимовленого вголос твору до образотворчого артефакту чи музики) нагадує архаїчні практики.

Оскільки «мандала» означає «коло», то можна звернути увагу на солярний і люнарний лики. Так, в Я. Шекери є мандала, яка формою явно нагадує сонце (фото 29). Отже, це *солярний* символ. Схоже є у витворах слов'янського різьблення (свастика, сварга тощо, як-от на прядках; на деяких роботах китаїстки нитяна основа нагадує й індійську свастику) чи вишивки; можна згадати литовські «сонечка» (поєднання *хреста і сонця*; до речі, Я. Шекера відвідувала Литву). Тут може не йтися про прямі впливи, але є спільне – архаїчне дно, праревні, творчо оброблені мисткинею. У зв'язку з юнгіанством: сам аналітик зазначав, що досліджувані ним мандали мали, зокрема: «Центр, що виражений сонцем, хрестом, зіркою: переважно чотири, восьми- чи дванадцятипроменевою» [Юнг 2013, 478]. А *люнарний* символ (Місяць) так само виразно презентований у китайській культурі та творчості Я. Шекери. Це і просто лик богині (або ж біла яшма), і світило, і віддзеркалення у воді, тощо. З міфологічного пантеону місячні божества різноманітні (докладний аналіз люнарних символів на прикладі китайської лірики: [Шекера 2007]). У Китаї Місяць пов'язаний із безсмертям. Загалом ніч як п'ятьма, місяць і пов'язане з ними означають сферу несвідомого, розвинуту в китаїстки.

Інший символ – *квадрат*. Він може означати 4-членні системи типу «вогонь – вода – земля – повітря», опис Всесвіту, напрями, центр, у Китаї – чотири пори року, чотири соціальні класи, чотири ранги, світове древо тощо [Топоров 1991, 630]. Важливо врахувати, що квадрат – це і шаманські карти або чотиричастинні бубни [Там само]. А, отже, це мандала. У випадку квадрата: у доробку Я. Шекери це мандала різних веселкових барв, де чітко продумані геометричні фігури: на фото 29 бузково (чи фіолетово-)рожевий квадрат вписаний у хрест (останній – білі зубочистки, загалом ця основа нагадує «кістяк», вигідно виділяючи білим тлом безпосередньо кольорові нитки). У квадраті – райдужне коло, в якому превалюють блакитний і жовтий кольори (тобто національні). Завдяки формі мандали та спектру виникають асоціації із сонячним спектром (веселкою) та взагалі символом сонця. Ця робота, в якій – майже весь спектр кольорів (окрім зеленого), – дуже ретельно виконана. Або фото 27 – білий квадрат і вписані у нього інші барви. Сам квадрат як геометрична фігура (причому повторювана!) – атрибут буддизму. Наприклад, одна з буддійських мандал (намальованій клейовими фарбами чи ретельно витканій, кольорова гама – тепла: відтінки брунатного, червоного і жовтого) – це квадрат, вписаний у коло; центр – знову коло, перехрещене лініями, наче ґратами [Каширина 2005, 219]; складність нагадує виконання Я. Шекерою окремих мандал. Те ж саме – в Юнгових пацієнтів, бо з-поміж їхніх мандал: «Квадратура круга у вигляді кола, вписаного у чотирикутник, чи *vice versa*» [Юнг 2013, 479].

Квадрат наявний і в іншій мандалі китаїстки (фото 30), де переважають білий, рожевий, бузковий – останній на фото 19 (чи фіолетовий) кольори: ця геометрична фігура вписана у центрі. Квадрат – двох барв (точніше, відтінків) фіолетового і вирізняється на біло-рожевому тлі. Аналізована мандала зроблена так само тонко і чітко. Вона формою нагадує квітку (у китайському стилі), що створює асоціації з лотосом, камелією, хризантемою (символом довголіття [Шекера 2013, 24]) та іншими символами Піднебесної (так само – у пацієнтів К. І. Юнга [Юнг 2013, 478]). Подібність до квітів тут – і завдяки кінчикам мандали, які схожі на пелюстки. Але перша асоціація – водяна квітка. На фото 26 – чітка мандала-лотос із явним натяком на цю квітку, вписану в червоно(бордово-)чорний ромб. Аналогічно – у мандалі (фото 32): на ній навіть виразніше помітно натяк на квітку, оскільки кінчики – темно-зелені, тобто схожі на листя лотоса чи латаття (а у центрі – умовна квітка; схожий принцип – фото 11, блакитно-сині барви у мандалі, яка нагадує квітку: фото 17). Отже, виростаючи з несвідомого (води, намулу, бруду, узагалі дна), пробуджується і формується архетип. Як писала сама китаїстка, розшифровуючи символ квітки лотоса, це: «1) ...чистота, яка виростає з багнюки (зумовлено природними умовами існування рослини); 2) символ дхарми (буддійського вчення): традиційно Будду зображують сидячим на квітці лотоса; 3) еротичний підтекст: довге тонке стебло, що глибоко входить в *інь*-ську стихію води» [Там само, 23]. Кількість кінчиків (фото 32): найнижчий ряд (основа на зубочистках, біле нитяне «дно») – 4, форма ромба; на ньому шар із кольорових ниток (блідо-рожевих) – так само 4; центральний шар – листя – 8, що нагадує восьмикінцеву зірку, тобто Віфлеємську. Ця робота дуже тонка.

Інша мандала (фото 31) – різнокольорова, під назвою «У Космачі». Вона виконана гуцульськими нитками, товстими – вочевидь, вовняними, спеціально для плетення (капчурів та інших елементів одягу), – і цим відрізняється від інших мандал (де нитки тонші). У цій роботі тони – від зеленого до брунатно-

---

го, жовтогарячого, білого, пурпурового – до поєднання блакитного і жовтого. Основа – великий квадрат, на якому – менший, вписаний у ромб. Ця складна робота нагадує тибетські мандали. Загалом тут 9 барв (але не рахуючи відтінків). Мисткиня досягає переходу тонів, тому синій вигідно переходить у блакитний, і взагалі барви не зливаються. Зазвичай використовували зубочистки – це дві перехреснені, тобто основа – знову ж таки хрест.

Ті ж самі нитки і кольори використані для мандали, свідомо сплетеної як квітка (фото 12). Але на білому і бірюзовому ромбах – брунатна, жовтогаряча, сіра, біла, салатно-зелена барви. Тут авторка застосовує різні відтінки білого, що нагадує українську техніку вишивки білим по білому. Брунатний, жовтогарячий і сірий кольори гарно контрастують, а водночас перші дві теплі барви можна вважати варіаціями одна одної. Брунатний та інші відтінки теплих барв – атрибути буддистських мандал. *Жовтогарячий* у китайській традиції від кольору полум'я, жорстокості та егоїзму став барвою одіння Будди і буддистських монахів-аскетів [Енциклопедия. Символы, знаки, эмблемы 2004, 513] (тому, вочевидь, китайка надавала останнього, сакрального, значення у мандалі), *жовтий* – сонце, імператорська (божественна) влада [Там само, 514], тощо.

Колоративи у цих мандалах багатозначні, оскільки можуть бути як архетиповими, так і суто українськими або суто китайськими (чи, вірогідніше, поєднанням різних традицій). Так, тут важко з'ясувати значення *фіолетового* кольору (найвиразніше – фото 23, деталі – фото 1-2, 14, 18, 30), бо найчастіше наводять його християнське (специфічно католицьке) значення – церковну символіку: жертвна кров; пурпур; Адвент; покаєння; Христові страсті, мудрість і любов, тощо [Бидерманн 1996, 284-285]; але фіолетовий відповідає й «ностальгії та пам'яті» [Енциклопедия. Символы, знаки, эмблемы 2004, 513]; загалом це колір психіки, містицизму. *Бірюзовий* (фото 28) – небесний колір: зелена бірюза – символ Юпітера, блакитна – Венери (відповідно, чоловічого і жіночого аспектів); царський атрибут, оберіг; загалом східна конотація [Бидерманн 1996, 27]. *Зелений* (фото 10, 15) викликає більше визначених асоціацій: це позитивний символ, який означає надію, рослину зелень (тобто життя, весняне пробудження), Сонце тощо; у Китаї та інших країнах побачити зелений колір уві сні було добрим знаком; також у китайській традиції контраст зеленого і білого – дуалізм: в алхімії зелений дракон – *інь*, білий тигр – *ян* [Там само, 93-94]. Якщо дотримуватися такої гіпотези, то символіка *інь-ян* наявна у мандалах синологині. Це особливо цікаво, оскільки в цих роботах протиставляються не чорний і білий кольори, а саме зелений і білий. *Синій* колір, як відомо, у давньоєгипетській, індійській, європейській (античній, біблійній та ін.) традиції, – небесний, але у китайській – складніше: там із синім часто пов'язані негативні асоціації [Бидерманн 1996, 243], а ще: «Спочатку в китайській мові не було слова на позначення синього кольору, а слово «чинь» позначало всі нюанси кольору від темно-сірого через синій до зеленого, подібно до «шляху вченого, який при світлі лампи сумлінно вивчає науки» [Там само]. (Імовірно, ці факти пов'язані з фізіологією – кольоровим сприйняттям). Сучасне слово «лан» означає «індіго»; можна навести факти про Китай, де «елемент «дерево» стоїть в одному ряду зі словами «схід» і «синій колір» [Там само]. Підсумовуючи: синій та зелений – це і кольори бірюзи та води [Там само, 244]; в одній із мандал, аналізованих К. Г. Юнгом, контрастували «живий, світло-червоний колір, а чотири вихри, здебільшого, – прохолодну, зеленувато-блакитну барву, яка для аналізованої має значення «води». Це могло б бути пов'язане із рухом уліво, оскільки вода є популярним

символом для несвідомого. Зелений колір центру означає життя у хтонічному сенсі» [Юнг 2013, 414]. Загалом синій колір не надто поширений у мистецькій традиції (починаючи з первісної) [Бидерманн 1996, 244]. (Докладніше про символіку цього кольору: [Смольницька 2017a]). Про кольори у мандалах: можна простежити взаємозв'язок і з перекладеними Я. Шекерою текстами. Зокрема, це вже цитована «Пісня Січжоу», де сказано: «Низько схиляюсь і лотоса сім'я беру – / Наче вода, зерня те смарагдове і чисте» [Хрестоматія... 2010, 115]. Отже, вода=чистота – смарагдового кольору. Але, як пояснювала перекладачка, епітет «смарагдове» може бути і «синій; зелений; чорний» [Там само]. Якщо звернутися до інших джерел: Святе Письмо також було добре знане Я. Шекері як християнці, і можна звернутися до біблійної символіки кольорів і геометричних фігур, але у даному разі з огляду на обсяг дослідження (так само і неможливість за один раз вичерпно розкрити символіку всіх застосованих китаїсткою кольорів) варто зосередитися на синологічному аспекті. Уся наведена багатозначність підказує: не слід випускати можливості створення мисткинею власної символіки, вкладання індивідуального змісту в кожний елемент, у тому числі у колір.

Отже, здійснене дослідження засвідчує перспективність синології в аспекті трансформації китайських мотивів на прикладі української творчості – у даному разі невербальної (образотворчої). В Я. Шекери помітне прагнення синтезувати мистецтва, а, відтак, і символи, заковані у різних жанрах. Ці застосовувані символи та архетипи належать кільком культурам – китайській, індійській, слов'янській та ін. Не завжди легко з'ясувати приналежність конкретної деталі окремій культурі, оскільки, наприклад, солярний символ, поєднаний із хрестом, є атрибутом слов'янської, балтійської та інших традицій, а взагалі – архетиповим, архаїчним. Загалом тут знайдено й християнські відгомони (переважно імпліцитні). Відповідно, особливо цікаво з'ясувати походження мотивів, символів тощо, враховуючи особистий досвід мисткині (наприклад, подорожі). Результат (у даному разі мандала) вражає гармонійністю та позірною легкістю виконання, хоча насправді містить глибоко інтуїтивні символи. Це приклад того, як теоретик переходить у статус практика: маючи ґрунтовну освітню базу і знання різних культур (тобто не замикаючись на українській, китайській тощо, тобто якійсь одній), Я. Шекера позірно легко використовувала різні символи у своїх витворах. Ці мандали певними елементами (як формою чи центром), з огляду на архетиповість, нагадують аналізовані К. Г. Юнгом – наприклад, схожі на квітку, восьмикінцеву зірку тощо, – але містять багато оригінального. Також у сходознавчому аспекті вони і у багатьох деталях китайські, буддійські тощо. Врахуймо й те, що доробок синологині містить набагато більше мандал та інших витворів, іще недоступних авдиторії, а, отже, аналіз мав справу лише з часткою колекції. Проте можна вичленувати: провідними моментами вербальних і невербальних творів китаїстки є архетип, символ, узагалі увага до несвідомого, пізнання – і самопізнання; ґрунтовне вивчення філософії, прагнення гармонійності та рівноваги у творенні. Символіка часто імпліцитна, але одними з головних символів у мандалах і віршах Я. Шекери є Бог (чи божество), Всесвіт. В образотворчому аспекті це зірка або хрест; імпліцитно – квітка (лотос, латаття тощо), але останній символ треба вгадувати. В аспекті китайської та взагалі буддійської традиції він зрозумілий. Часто трапляються притаманні мандалі символи кола і квадрата. Мисткиня прагнула центру. В аналізованому доробку не знайдено зоморфних чи антропоморфних символів, натомість є універсальні (як хрест) чи подібні до світил (зірка – якщо не розглядати її як символ людини; солярні та

люнарні знаки). Безперечно, під час аналізу колоративів (як й інших символів та архетипів) варто з'ясовувати значення кольорів окремо у китайській та окремо в європейській традиціях, що не завжди можливо саме через синтезування мотивів у мисткині. Узагалі постає авторки – інтроверт, її пізнання і спостереження обернені всередину. Робота має перспективу продовження в аналізі інших творів Я. Шекери, у тому числі у плані порівняння зі здобутками інших письменників і митців. Цікаво простежити й еволюцію творчого вибору китаїстки у створенні мандал. У тому числі планується дослідити символіку витинанок цієї мисткині.

Додаток

Світлини мандал Ярослави Шекери

Фото 1

Фото 2

Фото 3

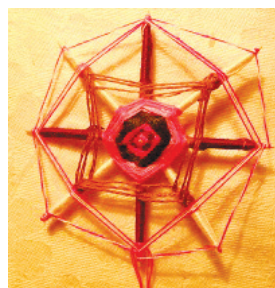

Фото 4

Фото 5

Фото 6

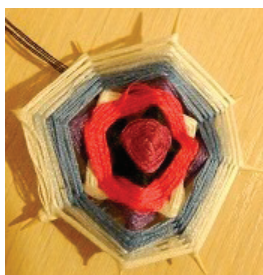
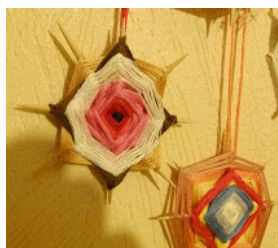

Фото 7

Фото 8

Φοτο 9

Φοτο 10

Φοτο 11

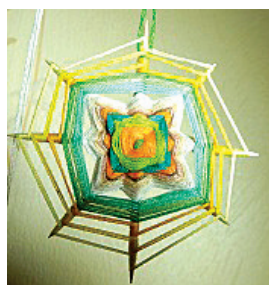
Φοτο 12

Φοτο 13

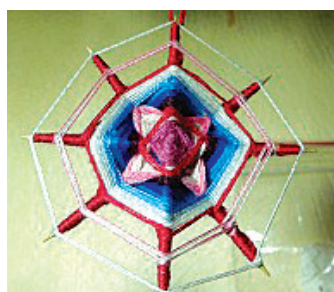
Φοτο 14

Φοτο 15

Φοτο 16

Φοτο 17

Φοτο 18

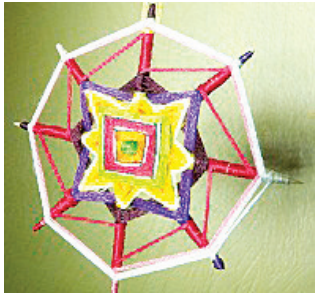

Фото 19

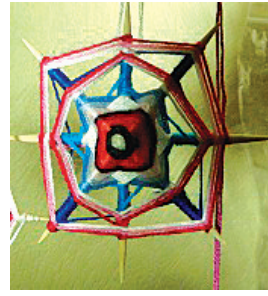

Фото 20

Фото 21

Фото 22

Фото 23

Фото 24

Фото 25

Фото 26

Фото 27

Фото 28

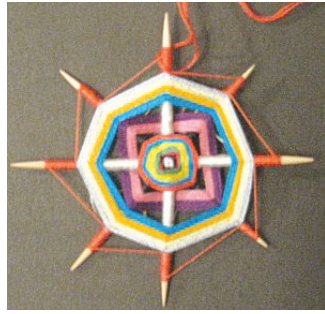

Фото 29

Фото 30

Фото 31

Фото 32

ЛІТЕРАТУРА

Астаф'єв О. Міражний простір модернізму. *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія / Упоряд. текстів О.Г. Астаф'єва, А.О. Дністрового; Передм. О.Г. Астаф'єва. Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2009. С. 34–36.

Басилов В. Шаманство. *Енциклопедія для дітей [Т.6.] Релігії мира. Ч. 1. Традиційні веровання. Релігії Ірану. Іудаїзм. Релігії Індії. Релігії Китаю та Японії / ред. колегія: М. Аксёнова, Д. Володихин, Т. Каширина і др.* 4-е изд., испр. Москва : Мир енциклопедій Аванта+, Астрель, 2008. С. 34, 41, 43–45, 47, 50.

Бидерманн Г. *Енциклопедія символів* / Пер. с нем. Москва : Республика, 1996. 336 с.

Данилова Т. В., Гоян І. М. Декілька слів про Юнга, Самість і мандалу. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Psychology*. Vol. 11(1) 2020. С. 71–76, available at: URL : https://www.researchgate.net/profile/Tatiana_Danilova2/publication/346362418_Some_words_on_Jung_self_and_mandala/links/5fc4c0e3a6fdcc6cc684ffd7/Some-words-on-Jung-self-and-mandala.pdf (accessed 09.02.2021).

Зборовська Н.В. Психологія і літературознавство : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 390 с. (Альма-матер).

Інтерв'ю з перекладачем: 29. Ярослава Шекера. *WhyTranslator. Literature and Translation. In English, Ukrainian, and Swedish*. Available at: URL: <http://levhrytsyuk.blogspot.com/2010/11/29.html> (accessed 02.08.2019).

Каширина Т., Широкова М. Архетипи. *Енциклопедія для дітей. Т. 18. Человек. Ч. 2. Архитектура души. Психология личности. Мир взаимоотношений. Психотерапия* / Ред. колегія: М. Аксёнова, Л. Петрановская, Т. Каширина і др. Москва : Аванта+, 2005. С. 218–219.

Смольницька О.О. Китайська тематика у Миколи Гумільова і Марії Візі: переклади лірики у неокласичних традиціях. *Китайська цивілізація: традиції*

та сучасність : матеріали XIV міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 107–111.

Смольницька О.О. Китайські мотиви у поезії та образотворчій діяльності Віри Вовк і Ярослави Шекери: архетипне дно та символи. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XIV міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р.* Київ : Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 111–116.

Смольницька О. «І вітряного краю / Я буду дивний цар». *Наш український дім. Науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори.* Ніжин-2020. № 1. С. 126.

Смольницька О. Китайська класична поезія у перекладах Ярослави Шекери. *Наш український дім. Науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори.* Ніжин-2020. №1. С. 131–134, 135–137.

Смольницька О.О. Відгомони класичної китайської поезії та філософії чань-буддизму у ліриці української китаїстки Ярослави Шекери. *III-IV Конгрес сходовознавців (до 150-ї річниці від дня народження Агатангела Кримського): Збірник матеріалів м. Київ, 23–24 грудня 2020 р.* Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2020. Ч. 2. С. 169–173.

Смольницька О.О. Відгомони класичної китайської поезії та філософії чань-буддизму у ліриці української китаїстки Ярослави Шекери: суголосність із перекладами. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Кримськотатарська філологія: мова та література. Тюркологія та сходовознавство.* 2020. Т. 31(70). №1-2. [У друці].

Смольницька О.О. Кольоративна символіка у феєрії Моріса Метерлінка «Синій птах»: проблема адекватного перекладу назви (на матеріалі романських і германських мов). *Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал.* Вип. 9. Т. 3. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 112–116.

Смольницька О. Мандала як багатозначний архетип у поетичній збірці Віри Вовк «Мандаля». *Південний архів. Філологічні науки.* Херсон, 2017. №69. С. 142–145.

Смольницька О. Ярослава Шекера: китайська поезія на український лад. Available at: URL : https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2258245421110001?_tn__=-UCH-R (14.12.2018).

Смольницька О. Феномен літератури на класичних засадах: приклад «пораненого цілительства». *Сучасна гуманітаристика : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 жовтня 2019 р.* Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2019. Вип. 13. С. 89–95.

Смольницька О. Ярослава Шекера: журавлі безсмертя. Available at: URL : [https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820?_xts__\[0\]=68.ARCUxdqWbFiaAmiD8wPM_jwngaEFq513MCZs912GjFg2OrEQsK6wvHG0R33uCvmfac9k5c38fXmNxurS4SmJgnVdUu7TNL2FK3ZhoZqkZ38hLJEnbp8vQJMPfWrweEk7qpUoGvRJP1H4LOaHxwv1SxCSookOw95b5Kx4xn-Q0J2O3y7a1h1EfH6oeedeIt3EujyKhExEV4pt4k2onyyPP_griCD5k3_SJpoQ7tuMcORIs1W1UCiCRHkM7-oV150ySMkPPvGF_XA9pZv0zJ5vGOKtFrGANZwXnjQfUrZ5xjMNT7ZgNQSWMbVIGxqVoN_CWkiAgxdTzGL3FDqoGORFDdAUAZ_CjokcawIu8XoLF6qG1qcC948inZ0WslZx5RR1HgeRJqyg_N4ldYMZSep2adYwCjwz2LxdqeSCmRR_ArkXE&_tn__=C-R](https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820?_xts__[0]=68.ARCUxdqWbFiaAmiD8wPM_jwngaEFq513MCZs912GjFg2OrEQsK6wvHG0R33uCvmfac9k5c38fXmNxurS4SmJgnVdUu7TNL2FK3ZhoZqkZ38hLJEnbp8vQJMPfWrweEk7qpUoGvRJP1H4LOaHxwv1SxCSookOw95b5Kx4xn-Q0J2O3y7a1h1EfH6oeedeIt3EujyKhExEV4pt4k2onyyPP_griCD5k3_SJpoQ7tuMcORIs1W1UCiCRHkM7-oV150ySMkPPvGF_XA9pZv0zJ5vGOKtFrGANZwXnjQfUrZ5xjMNT7ZgNQSWMbVIGxqVoN_CWkiAgxdTzGL3FDqoGORFDdAUAZ_CjokcawIu8XoLF6qG1qcC948inZ0WslZx5RR1HgeRJqyg_N4ldYMZSep2adYwCjwz2LxdqeSCmRR_ArkXE&_tn__=C-R) (29.10.2019).

Топоров В.Н. Квадрат. *Мифы народов мира: энциклопедия в 2 т. Т. 1. А-К. Там само.* С. 631.

Топоров В.Н. Крест. *Там само*. Т. 2. К-Я. Мійв : Сов. енциклопедія, 1992. С. 12–14.
Фалько Н.М., Гармаш Д.І., Браславська Л.В. Мандала як засіб арт-терапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 3. Available at: URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6763/1/tmpB93D.pdf> (accessed 09.02.2021).

Філософська лірика середньовічного Китаю. Лекція кандидатки філологічних наук Ярослави Шекери у Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського, 6 грудня 2018 року. *Музей Максима Рильського*. Available at: URL : https://www.youtube.com/watch?v=TsxDmUFMFgo&t=6s&ab_channel=МузейМаксимаРильського (29.05.2020).

Хрестоматія китайської літератури (III–VI ст.) / упорядник Я.В. Шекера. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 194 с.

Шекера Я. А небо журавками вишите: Поезії / Худож. оформ. авт. Київ : За друга, 2000. 48 с.: іл.

Шекера Я.В. Китайська література VII–XIII століть : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 351 с.

Шекера Я.В. Луна как архетип китайской культуры (на примере древней и раннесредневековой китайской поэзии). *Четвертые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение. Философия, религия и культура стран Востока: Материалы научной конференции. С.-Петербург, 7-10 февраля 2007 г. Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов*. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. унта, 2007. С. 506–514. *Познание запредельного. Современное востоковедение и духовные традиции Востока*. Available at: URL : <https://www.torchinov.com/torchinovskie-чтения/четвертые-торчиновские-чтения/шекера-я-в-луна-как-архетип-китайской-культуры/> (accessed: 20.12.2020).

Шекера Ярослава Василівна. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. Available at: URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Шекера_Ярослава_Василівна (accessed: 25.01.2021).

Энциклопедия символов / сост. В.М. Рошаль. Москва : АСТ; Санкт-Петербург : Сова, 2008. 1007, [1] с.: ил.

Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / Авт.-сост. В. Андреева и др. Москва : ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2004. 556, [4] с., [32] л. ил. (“AD MARGINEM”).

Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Переклала з німецької Катерина Котюк; науковий редактор українського видання Олег Фешовець. Львів : Видавництво «Астролябія», 2013. 588 с.

REFERENCES

Astaf’yev O. (2009), “Mirazhnyy prostir modernizmu”, *Poety «N’yu-Yorks’koyi hrupy»*. *Antolohiya / Uporyad. tekstiv* O. H. Astaf’yeva, A. O. Dnistrovoho; Peredm. O. H. Astaf’yeva. Vesta : Vyd-vo «Ranok», Kharkiv, pp. 34-36. (In Ukrainian).

Basilov V. (2008), “Šamanstvo”, *Ėnciklopediâ dlâ detej [Vol.6.] Religii mira. Ā. 1. Tradicionnye verovaniâ. Religii Irana. Iudaizm. Religii Indii. Religii Kitaâ i Āponii / red. kollegiâ: M. Aksënova, D. Volodihin, T. Kaširina i dr. 4-e izd., ispr. (4th ed., proof.)*. Mir ėnciklopedij Avanta , Astrel’, pp. 34, 41, 43-45, 47, 50. (In Russian).

Bidermann G. (2006), *Ėnciklopediâ simvolov / Per. s nem. Respublika, Moskva*. (In Russian).

Danylova T. V. and Hoyan I. M. (2020), “Dekil’ka sliv pro Yunha, Samist’ i mandalu”, *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Psychology*.

Vol. 11(1), pp. 71-76, available at: URL: https://www.researchgate.net/profile/Tatiana_Danilova2/publication/346362418_Some_words_on_Jung_self_and_mandala/links/5fc4c0e3a6fdcc6cc684ffd7/Some-words-on-Jung-self-and-mandala.pdf (accessed 09.02.2021). (In Ukrainian).

Zborovs'ka N. V. (2003), *Psykhoanaliz i literaturoznavstvo : Posibnyk*, Akademvydav, Kyiv. (Al'ma-mater). (In Ukrainian).

Interv"yu z perekladachem: 29. Yaroslava Shekera. *WhyTranslator. Literature and Translation. In English, Ukrainian, and Swedish*, available at: URL: <http://levhrytskyuk.blogspot.com/2010/11/29.html> (accessed 2 August 2019). (In Ukrainian).

Kaširina T. and Širokova M. (2005), "Arhetipy". *Ènciklopediâ dlâ detej. Vol. 18. Èlovek. Part 2. Arhitektura duši. Psihologiâ ličnosti. Mir vzaimootnošenij. Psihoterapiâ / Red. kollegiâ: M. Aksënova, L. Petranovskaâ, T. Kaširina i dr. Avanta+, Moskva*, pp. 218-219. (In Russian).

Smol'nyts'ka O. O. (2017a), "Kol'oratyvna symvolika u feyeryi Morisa Meterlinka «Syniy ptakh»: problema adekvatnoho perekladu nazvy (na materiali romans'kykh i hermans'kykh mov)", *Odes'kyy linhvistychnyy visnyk : naukovo-praktychnyy zhurnal*. Issue 9. Vol. 3. Odesa : Natsional'nyy universytet «Odes'ka yurydychna akademiya», pp. 112-116. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2017b), "Mandala yak bahatoznachnyy arkhetyu u poetychniy zbirtsi Viry Vovk «Mandalya»", *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky*, № 69, Kherson, pp. 142-145. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2018), "Yaroslava Shekera: kytays'ka poeziya na ukrayins'kyy lad", available at: URL: https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2258245421110001?__tn__=-UCH-R (accessed 14 December 2018). (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2019a), "Fenomen literatury na klasychnykh zasadakh: pryklad «poranenohto tsilytel'stva»", *Suchasna humanitarystyka : zbirnyk materialiv XI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi, 18 zhovtnya 2019 r. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy* (Kyiv. obl.), Issue 13, pp. 89-95. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2019b), "Yaroslava Shekera: zhuravlibezsmertya", available at: URL: [https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820?__xts__\[0\]=68.ARCUxdqWbFiaAmiD8wPM_jwngaEFq513MCZs912GjFg2OrEQsK6wvHG0R33uCvmfac9k5c38fXmNnurS4SmJgnVdUu7TNL2FK3ZhoZqkZ38hLJEnbp8vQJMPfWrweEk7qpUoGvRJPsiH4LOaHxwvlsXCSookOw95b5Kx4xn-Q0J2O3y7a1h1EfH6oeedelt3EujyKhExEV4pt4k2onnyPP_griCD5k3_SJpoQ7tuMcORIs1W1UCiCRHkM7-oV150ySMkPPvGF_XA9pZv0zJ5vGOKtFrGAHZwXnjQfUrZ5xjMNT7ZgNQSWM7BVIgXqVoN_CWkiAgxdTzGL3FDqoGORFDdAUAZ_Cjokcawlu8XoLF6qG1qcC948inZ0WslZx5RR1HgeRJqyg_N4ldYMZSep2adYwCjwz2LxdqeSCmRR_ArkXE](https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820?__xts__[0]=68.ARCUxdqWbFiaAmiD8wPM_jwngaEFq513MCZs912GjFg2OrEQsK6wvHG0R33uCvmfac9k5c38fXmNnurS4SmJgnVdUu7TNL2FK3ZhoZqkZ38hLJEnbp8vQJMPfWrweEk7qpUoGvRJPsiH4LOaHxwvlsXCSookOw95b5Kx4xn-Q0J2O3y7a1h1EfH6oeedelt3EujyKhExEV4pt4k2onnyPP_griCD5k3_SJpoQ7tuMcORIs1W1UCiCRHkM7-oV150ySMkPPvGF_XA9pZv0zJ5vGOKtFrGAHZwXnjQfUrZ5xjMNT7ZgNQSWM7BVIgXqVoN_CWkiAgxdTzGL3FDqoGORFDdAUAZ_Cjokcawlu8XoLF6qG1qcC948inZ0WslZx5RR1HgeRJqyg_N4ldYMZSep2adYwCjwz2LxdqeSCmRR_ArkXE) (accessed 29 October 2019). (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2020a), "I vitryanohto krayu / Ya budu dyvnyy tsar", *Nash ukrayins'kyy dim. Naukovo-populyarnyy chasopys dlya vchyteliv Ukrayiny ta diaspori*, №1, Nizhyn, pp. 125-126. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. (2020b), "Kytays'ka klasychna poeziya u perekladakh Yaroslavy Shekery", *Ibid.*, pp. 131-134, 135-137. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. O. (2020c), "Kytays'ka tematyka u Mykoly Gumil'ova i Mariyi Vizi: pereklady liryky u neoklasychnykh tradytsiyakh", *Kytays'ka tsyvilizatsiya: tradytsiyi ta suchasnist' : materiali XIV mizhnarodnoyi naukovo-y konferentsiyi, 5 lystopada 2020 r.*, Vyd. dim "Hel'vetyka", Kyiv, pp. 107-111. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. O. (2020d), "Kytays'ki motyvy u poeziyi ta obrazotvorchiy diyal'nosti Viry Vovk i Yaroslavy Shekery: arkhetyupne dno ta symvoly", *Ibid.*, pp. 111-116. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. O. (2020e), "Vidhomony klasychnoyi kytays'koyi poeziyi ta filosofiyi chan'-buddyzmu u lirytsi ukrayins'koyi kytayistky Yaroslavy Shekery", *III-IV Konhres skhodoznavtsiv (do 150-yi richnytsi vid dnya narodzhennya Ahatanhela Kryms'koho): Zbirnyk materialiv m. Kyiv, 23–24 hrudnya 2020 r. Tavriys'kyy natsional'nyy universytet imeni V. I. Vernads'koho, Kyiv. Part 2*, pp. 169-173. (In Ukrainian).

Smol'nyts'ka O. O. (2020f), "Vidhomony klasychnoyi kytays'koyi poeziyi ta filosofiyi chan'-buddyzmu u lirytsi ukrayins'koyi kytayistky Yaroslavy Shekery: suholosnist' iz perekladamy", *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Kryms'kotatars'ka filolohiya: mova ta literatura. Tyurkolohiya ta skhodoznavstvo*, Vol. 31(70), №1-2. [In printing]. (In Ukrainian).

Toporov V. N. (1991), "Kvadrat", *Mify narodov mira: ènciklopediâ v 2 t. Vol. 1. A-K. Sov. ènciklopediâ, Moskva*, pp. 630-631. (In Russian).

Toporov V. N. (1992), "Krest", *Ibid*, Vol. 2. K-Â. Sov. ènciklopediâ, Moskva, pp. 12-14. (In Russian).

Fal'ko N. M., Harmash D. I. and Braslavs'ka L. V. (2017), "Mandala yak zasib art-terapiyi", *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Psykholohichni nauky»*, Issue 2. Vol. 3, available at: URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6763/1/tmpB93D.pdf> (accessed 09.02.2021). (In Ukrainian).

Filosofs'ka liryka seredn'ovichnoho Kytayu. Lektsiya kandydatky filolohichnykh nauk Yaroslavy Shekery u Kyivis'komu literaturno-memorial'nomu muzeyi Maksyma Ryl's'koho, 6 hrudnya 2018 roku, *Muzey Maksyma Ryl's'koho*, available at: URL: https://www.youtube.com/watch?v=TsxDmUFMFgo&t=6s&ab_channel=МузейМаксимаРильського (accessed 6 December 2018). (In Ukrainian).

Khrestomatiya kytays'koyi literatury (III–VI st.) (2010) / uporyadnyk Ya. V. Shekera. Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivis'kyy universytet». (In Ukrainian).

Shekera Ya. (2000), *A nebo zhuravkamy vyshyte: Poeziyi/Khudozh. oform. avt. Zadruha*, Kyiv. (In Ukrainian).

Šekera A. V. (2007), "Luna kak arhetip kitajskoj kul'tury (na primere drevnej i rannesrednevekovoj kitajskoj poëzii)", *Četvertye Torčinovskie čtenîâ. Religiovedenie i vostokovedenie. Filosofîâ, religiâ i kul'tura stran Vostoka: Materialy naučnoj konferencii. S.-Peterburg, 7-10 fevralâ 2007 g. Sost. i otv. red. S. V. Pahomov. Izd-vo S.-Peterb. un-ta, St.Petersburg*, pp. 506-514. *Poznanie zapredel'nogo. Sovremennoe vostokovedenie i duhovnye tradicii Vostoka*, available at: URL: <https://www.torchinov.com/торчиновские-чтения/четвертые-торчиновские-чтения/шекера-я-в-луна-как-архетип-китайской-культуры/> (accessed 20 December 2020). (In Russian).

Shekera Ya. V. (2013). *Kytays'ka literatura VII–XIII stolit': navch. posib.* Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivis'kyy universytet». Kyiv. (In Ukrainian).

"Shekera Yaroslava Vasylivna", *Material z Vikipediyi – vil'noyi entsyklopediyi*, available at: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шекера_Ярослава_Василівна (accessed 25 January 2021). (In Ukrainian).

Ènciklopediâ simvolov / sost. V. M. Rošal'. M. : ACT; SPb. : Sova, 2008. 1007, [1] s.: il. (In Russian).

Ènciklopediâ. Simvol, znaki, èmblemy (2004). Avt.-sost. V. Andreeva and others, LLC "Izdatel'stvo Astrel": LLC "Izdatel'stvo AST", Moscow. ("AD MARGINEM"). (In Russian).

Yung K. G. (2013), *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome*, translated by Kateryna Kotyuk; science editor of the Ukrainian edition Oleh Feshovets', Vydavnytstvo "Astrolyabiya", L'viv. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2021

UDC

XIA YAN. THE FASCIST BACILLUS¹

O. Vorobei

Ph.D. (Literature) Assistant Lecturer

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Taras Shevchenko blvd, Kyiv, 01601, Ukraine

oejia@gmail.com

The oeuvre of Xia Yan (夏衍, 1900–1995), a Chinese playwright, writer, journalist, screenwriter and stage director, had a significant impact on history of modern Chinese drama: his unique type of dramatic art marked a new stage in the development of Chinese drama. Xia Yan is often called “a peer of the XX century”, who travelled a peculiar life and creative journey. The themes of the works by Xia Yan always met the public needs: the author used to keep in touch both with intellectuals and ordinary people. He was cognizant of the Chinese outlook and public sentiments; thus, his dramas usually rendered his vision of the causes of the socio-economic crises, and his characters transmitted potential solutions to the problems. “The Fascist Bacillus” by Xia Yan discusses the spread of the idea of fascism in the world, which was relevant in the early 40s. The playwright describes the life of a bacteriologist who consciously lives a sheltered life and strives to be engaged in research. Consequently, over ten years, he was escaping from war by constantly changing a place of residence and attempting to separate science from politics. As a result, the scientist found himself in occupied Hong Kong, in which Japanese looters barged into his house and killed each other during the reckless arbitrariness and under the influence of uncontrolled aggression. Having suffered the severe trauma of losing a loved one, Professor Yu realized that it is impossible to hide from the fascist bacillus, which has spread to almost all countries, it must be resolutely fought.

Although Xia Yan’s play demonstrates an out-of-the-box solution of relations between science and politics in the middle of the XX century, it hasn’t lost its imagery, strength and relevance. Therefore, the spiritual decline of Professor Yu’s friend, Zhao Antao, reminds a modern reader that even adherence to subjectively correct ideological principles will never guarantee the preservation of moral virtues.

“The Fascist Bacillus” is a play about the relations between politics and science in which the playwright leads a reader to the obviously disappointing idea that science will never be ideologically independent and serve its higher purposes – it will be constantly dependent on public opinion and political perturbations. Xia Yan was confident that scientific advances would be able to bring undeniable benefits to humanity only if scientists are politically aware and, at the same time, non-partisan.

Key words: drama, Xia Yan, politics, science, interrelation.

---

¹ Переклад з китайської О. Воробей.

СЯ ЯНЬ. БАЦИЛИ ФАШИЗМУ

О. С. Воробей

Творчість китайського драматурга, письменника, журналіста, сценариста та режисера Ся Яня (夏衍, 1900–1995) справила значний вплив на історію сучасної китайської драми: його унікальний тип драматичного мистецтва знаменував новий етап у розвитку китайської драматичної літератури. Ся Яня часто називають «однолітком ХХ століття», що пройшов унікальний життєвий та творчий шлях. Тематика творів Ся Яня завжди відповідала потребам суспільства: автор постійно підтримував зв'язок як з представниками інтелігенції, так і з простим народом. Він завжди добре розумів світовідчуття китайців та настрої суспільства, тому часто у п'єсах подавав власне бачення причин соціально-економічних криз, а в уста своїх персонажів вкладав можливі варіанти вирішення цих проблем. П'єса Ся Яня «Бацили фашизму» розкриває тематику поширення ідей фашизму у світі, яка була актуальною на початку 40-х років ХХ ст. Драматург змальовує життя вченого-бактеріолога, який свідомо усамітнюється від навколишньої дійсності, прагне займатися лише науковими дослідженнями. Тому протягом десяти років він тікає від війни, постійно змінюючи місце проживання і намагаючись відмежувати науку від політики. Зрештою, вчений опиняється в окупованому Гонконзі, де японські мародери вриваються в його будинок і під час нестримного свавілля та у стані неконтрольованої агресії вбивають друга. Перенісши важку травму втрати близької людини, професор Юй усвідомлює, що від фашистської чуми, яка поширилась майже всіма країнами, уже не сховатися, з нею необхідно рішуче боротися.

Хоча у п'єсі «Бацили фашизму» Ся Янь демонструє готове рішення взаємин між наукою і політикою середини ХХ ст., однак п'єса жодною мірою не втратила своєї образності, насиченості та актуальності. Отже, духовна деградація друга професора Юй – Чжао Аньтао – слугує нагадуванням сучасному читачеві про те, що навіть дотримання суб'єктивно правильних ідеологічних принципів ніколи не стане гарантом збереження моральних чеснот.

«Бацили фашизму» – п'єса про взаємини політики та науки, в якій драматург підводить читача до очевидно невтішної думки про те, що наука ніколи не зможе залишатися ідеологічно незалежною і служити своїм вищим цілям, вона постійно перебуватиме у залежності від громадської думки та політичних пертурбацій. Ся Янь упевнений, що наукові досягнення зможуть принести беззаперечну користь людству тільки в тому разі, коли учені будуть політично обізнані, але водночас і політично незаангажовані.

Ключові слова: драма, Ся Янь, політика, наука, взаємозв'язок.

Ся Янь

БАЦИЛИ ФАШИЗМУ²

(п'єса у п'яти діях)

Дійові особи

Юй Шифу – доктор медицини.

Шицзуку – його дружина.

Суміко (Шоучжень) – його донька.

Чжао Аньтао – друг та землянин Юй Шифу.

Цін Чжен'ї – друг та землянин Юй Шифу.

Молочник.

Сусідка.

---

² Перекладено за виданням 上海屋檐下; 法西斯细菌 / 夏衍 著 北京: 人民文学出版社, 2007.9.

Цянь Цінсьянь (Люсі) – дружина Чжао Аньтао.

Цянь Юй – молодший брат Цянь Цінсьян.

Сюй А'фа – водій.

Матінка Чжан – служниця.

Дженні Ма – дівчина Цянь Юя.

Директор Цзінь

Пан Є

А Чао

А Мей – служниця.

Японський солдат один, два, три.

} торговці.

Час:

З осені 1931 до весни 1942.

Місце:

Токіо, Шанхай, Гонконг, Гуйлінь.

ДІЯ 1

Осінь 1931 року, вересень.

Передмістя Токіо, орендований будинок Юй Шифу, що розташований недалеко від монорельсової дороги в тихому житловому районі.

Небагатий будиночок у японському традиційному стилі³. Праворуч – спальня з чотирма татамі⁴; посередині – вишукано вмебльований кабінет Юй Шифу з вісьмома татамі, який також слугує йому вітальнею; між так званими «ліжками»⁵ на передній стіні кімнати в рамці висить портрет Едварда Дженнера⁶, під ним розташований вазон з квітучою японською хризантемою, розкішні книжкові стелажі і просте умеблювання. Столик, очеретяні мати, мандоліна і якісний патефон. Перед кімнатою з вісьмома татамі – веранда, перед якою ростуть іпомеї та багатоманітні кореопсиси, утворюючи цубо (невеличкий садок)⁷.

Ліворуч – вхідні ворота, поруч з якими стоїть обов'язковий кошик для гета⁸. Перед входом, продовжуючи цубо, – невисокий живопліт, через який проглядає площа місцевого базару з колодязною помпою та ін.

---

³ Традиційний японський будинок більше відомий як мінка, або «будинок простолюдина». Традиційні японські будинки в різних провінціях виглядають по-різному, їх конструкція залежить від місцевих погодних умов і наявних будівельних матеріалів. Зазвичай їх зводили з дерева й паперу, вони були влаштовані так, щоб можна було змінювати розміри і призначення внутрішнього простору (*тут і далі примітки перекладачки*).

⁴ Татамі – мати з пресованої рисової соломи, обшиті трав'яними циночками та скріплені по краях спеціальною щільною тканиною (найчастіше чорною). Татамі завжди виготовляють прямокутними, що робить їх зручною одиницею для вимірювання площі приміщення. Розмір татамі різниться залежно від району Японії, зокрема в Токіо стандартом татамі є розмір 1,76 м x 0,88 м.

⁵ Всередині японського традиційного будинку – повний аскетизм. Як і майже всі азіати, японці не знали стільців і сиділи на матах біля низенького столика. Замість ліжок – ті ж мати або матраци, які прибирали вдень.

⁶ Едвард Дженнер (1749–1823) – англійський лікар, який винайшов і застосував щеплення від віспи.

⁷ Під час перебування головних героїв в Японії Ся Янь спеціально вводить у текст драми японізми, які відразу тлумачить.

⁸ Гета – японські дерев'яні сандалі у формі лавочки, однакові для обох ніг (зверху мають вигляд прямокутників з округленими вершинами і, можливо, трохи опуклими сторонами). Тримуються на ногах ремінцями, що проходять між великим і другим пальцями.

Здійнявся безхмарний осінній ранок, який змусив мешканців будинку відчувати, як тепле сонячне проміння сипле через сьодзи (паперові перегородки) вхідних дверей, віяв легенький вітер.

За кулісами Юй Шифу, вдягнутий у кімоно та дерев'яні сандалі, сидить на веранді й зацікавлено читає європейський журнал. Йому 33 роки, проте він виглядає децю старшим за свій вік, худорлявий, але не хворобливий, довготелесий, зі зморшками довкола очей, прямим носом, носить окуляри зі значними діоптріями.

Шицзуку, його дружина-японка, 21 рік, освічена, ввічлива, з її вигляду можна зробити припущення, що вона отримала відповідне виховання. Невигадливе кімоно покриває білий фартух, вона поряється з посудом після недавнього сніданку, водночас постійно кидає погляд на Суміко, яка бавиться на татамі з кубиками.

Суміко, 3 роки, маленька, біленька, пухкенька.

Навкруги все тихо, лише здалеку чути звуки поїздів монорельсової дороги.

Поквапливо проходить сусідка-японка, яка щойно набрала відро води на площі.

Здалеку наближаються гудки машини молочника; зупинившись біля будинку, він дістає дві пляшки молока і ставить їх у спеціальний ящик перед вхідними дверима. Взявши порожні пляшки і збираючись уже йти, він побачив Шицзуку.

Молочник. (з повагою) Ohayo gozaimasu! (Доброго Вам ранку!)

Шицзуку. (тихенько) Ohayo! (Доброго!)

Молочник. (автоматично) Doi-Su. (Дякую.) (Іде).

Сусідка, узявши брудний одяг, прямує до площі. Чути голос продавця доуфу⁹, який поступово віддаляється.

Тиша.

Швидкома виходять малолітні продавці газет, тренованим жестом руки вручають один примірник сусідці. Кинувши погляд на будинок Шицзуку та її родини, ідуть. Сусідка, витерши руки, читає газету. Шицзуку, прибравши в кімнаті, хоче вийти, проте її погляд привертає надмірна жвавість з боку Суміко, вона повертається й сідає біля дівчинки.

Рис. 1. Юй Шифу, Шицзуку та Суміко у вітальні будинку

⁹ Дофу, або бобовий сир, – в азійській кулінарії сироподібний харчовий продукт із соєвих бобів, багатий на білок.

Шицзуку. (допомагає розкласти кубики) Machagai mashitayo. (Неправильно.)

Суміко, дивлячись на маму, сміється. Шицзуку цілує її.

У цей час сусідка, помітивши щось вельми цікаве в газеті, збуджено дивиться на Шицзуку і, ступивши два кроки вперед, зупиняється.

Сусідка. (тихо, але жваво) Okusan! (Пані!)

Шицзуку. Hai, nan desuka? (Так, що?)

Сусідка. (показуючи на газету, робить кілька кроків уперед) Daihyoban desuyo! (Неймовірно!)

Шицзуку підхоплює Суміко на руки, бере з веранди дерев'яні сандалі й виходить.

Сусідка. (показуючи рукою на заголовок у газеті) Goshujin ga..... (Ваш чоловік.....)

Шицзуку. (дивиться газету) Arah, demashitano. (Ох, надрукували.) (надзвичайно радісно бере газету і йде; наче щось пригадавши, повертається до сусідки) Choito, kashitekudasai ne. (Вибачте, я візьму подивитися.)

Сусідка. Dozo. (Прошу.) (Заздрісно дивиться їй услід, розвернувшись, повертається до прання).

Шицзуку. Ne, anaa..... (Агов, ти.....)

Юй Шифу. (повністю занурившись у газету, недочув і відгукнувся трохи не до ладу) Ммм.

Шицзуку. (подивившись на нього, звертається до Суміко, яку тримає на руках, показуючи їй фотокартку Юй Шифу в газеті) Konohito dare? (Це хто?)

Суміко. (сміючись) Papa! (Тато!)

Шицзуку. Так, правильно! (цілує її, йде до веранди, сідає поруч з Юй Шифу, схвильовано) У газеті вже надрукували! Ось, подивись.

Юй Шифу. (відклавши журнал, неквапливо продивляється газету, киває) Detaka. (Надрукували.)

Шицзуку. (зачаровано) Ти просто неймовірний! У газеті ось пишуть: «Нове світило в медичних наукових колах Китаю!».

Юй Шифу. (наче нічого й не сталося) У газетах завжди полюбляють так писати (апатично посміхається).

Шицзуку. (передає йому на руки Суміко) Потримай її, мені треба вийти купити продукти. Ну як? Відсвяткуємо сьогодні смаженою червоною квасолею, добре?

Юй Шифу. Ні.....Котра година? Зараз.....

Шицзуку. (подивившись на маленький будильник на столі) Пів на восьму.

Юй Шифу. (віддає їй назад Суміко) У такому разі, мені ще треба до інституту (встає).

Шицзуку мовчки, глузливо посміхаючись, встає вслід за ним; дійшовши до столика, мовчки бере з нього календар і передає чоловікові.

Юй Шифу. (відразу все зрозумівши) А, сьогодні ж неділя, все правильно.

Шицзуку, посміхаючись, якраз хоче щось сказати.

Юй Шифу. *(зупиняє її, чухаючи голову, сміється)* Добре, добре, нічого не говори! Знову мене підловила, а це вже щось говорить про мою негодящю пам'ять.....

Шицзуку. *(сміється)* Це вже втретє *(відбирає з його рук журнал)*. Неділя – це день, коли всі відпочивають *(віддає йому Суміко)*.

Юй Шифу. *(гірко посміхаючись, невміло бере Суміко на руки, сідає і дивиться, як Шицзуку знімає фартух, збираючись вийти на вулицю; побачивши ранкову газету і прочитавши декілька рядків, повертає голову до Шицзуку)* Це все з ними ти ще вчора обговорила?

Шицзуку. Що саме?

Юй Шифу. Те, що пишуть у газеті!

Шицзуку. М-м. *(подумавши)* А там є якісь неточності?

Юй Шифу. *(хитаючи головою)* Та ні. Утім ти маєш знати: коли ти справді людина науки, то це не означає, що своє ім'я треба і так, і перетак друкувати в газеті, а тим паче з фотографією!

Шицзуку. Дето..... *(Але ж.....)*

Юй Шифу. Тому, від сьогодні, якщо прийде якийсь журналіст.....

Шицзуку. *(перебиває його)* Дето, це не лише тебе стосується. Як на мене, це честь для всіх китайців, а тому.....

Юй Шифу. *(ніби й не почув її)* Від сьогодні, якщо ще хтось прийде, всіх-всіх жени звідси, кажи, що мене немає.

Шицзуку. *(через швидкість мовлення чоловіка не зовсім зрозуміла сказане ним)* Жени.....?

Юй Шифу. Sodo, *(Так)*, не дозволяй їм зайти. *(жестом показує, як треба виганяти)*.

Шицзуку. Honto? *(Справді?)*

Юй Шифу впевнено киває.

Тиша. Шицзуку на мить зайшла до невеличкої кімнати з чотирма татами, вийшла. Якраз збирається виходити на вулицю.....

З правої сторони сцени виходять Чжао Аньтао і Цінь Чжен'ї, вбрані в японську форму студентів. Чжао Аньтао, 27 років, статний веселий студент фінансово-економічного факультету, досить дужий, говорить дзвінко і самовпевнено, інколи, незважаючи на настрої та почуття співрозмовника, голосно регоче. Усі роки навчання в Токійському університеті провів у колі друзів, які теж приїхали вчитися до Японії, завжди веселий і жвавий; краяннин та однокласник Юй Шифу, а також його найкращий друг.

Цінь Чжен'ї, приблизно 30 років, уже давно вчиться в Японії, невисокий, приземистий, тлустий, рожжевидий, рум'яний – кров з молоком; чудово здогадується, про що думають інші, говорить так, щоб не здавалося швидко для інших; наділений певними талантами: починаючи від народної каліграфії та живопису, гравіювання, пекінської та куньшанської опери й закінчуючи західною музикою, японськими поп-піснями – усе йому подобається і все він уміє; тому, якщо додати всі його вподобання до зовнішнього вигляду, він справляє звичайне й абсолютно не відразливе враження.

Обидва радісно та швидко підходять до дверей будинку.

Цінь Чжен'ї. Konnichiwa! (Добрий день!)

Шицзуку. *(прислухаючись, кинула погляд на Юй Шифу)* Напевне, знову прийшли.

Юй Шифу. Хто там?

Шицзуку. Боюсь, що знову з газети прийшли....

Юй Шифу. *(встає, зібравшись іти)* Скажи, що мене немає.

Шицзуку. *(іде до дверей)* Nai donata? (А хто там?)

Чжао Аньтао звичним уже для себе рухом перестрибує паркан-живопліт і заходить.

Чжао Аньтао. *(голосно)* Друже Юй!

Юй Шифу. *(радісно розвернувшись)* О, це ти! Заходь, хто там ще з тобою?

Чжао Аньтао. Ще старина Цінь.

Шицзуку. *(Майже одночасно зі своїми словами Чжао Аньтао відчиняє двері й бачить Цінь Чжен'ї – привітного та ввічливого).* А, пане Цінь, dozo oagarinasai (заходьте, будь ласка), а я-то думала, хто ж це.....

Цінь Чжен'ї. О, Okusan (пані), думали, що хто? Га?

Шицзуку. *(сміється)* Він боїться журналістів, тому й наполоханий такий.

Цінь Чжен'ї. Sodesuka. (Ось воно що.)

Чжао Аньтао вже на веранді роззувся, зайшов усередину. *Шицзуку* люб'язно посунула йому плетене крісло.

Шицзуку. *(немов вибачаючись)* Стільців бракує.....

Чжао Аньтао. Та що, які вже тут церемонії, давайте самі сідайте, сідайте-но *(вправно взяв два килимки для сидіння, постелив на татамі).* О, так трохи зручніше *(сідає, підібгавши ноги).*

Цінь Чжен'ї. *(простягає руку й гаряче вітається з Юй Шифу, потім, поплескавши його по плечу, підіймає догори великий палець руки)* О так, Юй Шифу, ти й справді неперевершений, для нас, китайців, є привід пишатись! *(повертає голову до Шицзуку)* Шановна пані, Omedeto! (Щиро Вас вітаю!)

Шицзуку. *(не в змозі приховати свою внутрішню радість, відповідає на привітання)* Okagesamade. (Дякую Вам за все!)

Чжао Аньтао. *(діставши сьогоднішню газету, говорить урочисто та голосно)* Це ж справді не все так просто! «Токіо ранковий» виділив цілих три колонки, щоб написати про тебе *(раптом бачить газету, яку принесла зранку Шицзуку, децо гіперболізує власне здивування).* Що? Ти порушив своє слово? Хто б міг подумати, що ви теж випикуєте газети?!

Шицзуку. Ні, у сусідів узяли подивитись.

Чжао Аньтао. Он воно що! А я вже подумав, що, коли та японська клята газета спромоглася надрукувати таку велику статтю про китайського студента, це вже саме собою диво; але побачити у вашому домі сьогоднішню газету – це ще більше диво! Це ж твоє кредо – не читав газети, не читаю і читати не буду! Ха-ха-ха-ха!

Шицзуку. *(піднімає газету сусідки і, виходячи, говорить)* Давайте я вам заварю чорного чаю *(виходить повернути сусідці газету, а потім іде заварювати чай).*

Цінь Чжен'ї. Насправді, це все не просто так: усі нині говорять про те, що японський відділ освіти присудив ступінь доктора медичних наук студентіві,

---

який не пройшов основний курс навчання за спеціальністю в Японії. Це, так би мовити, уперше в історії.

Юй Шифу. *(дещо зніяковівши)* Як на мене, то в науковому ступені немає нічого надзвичайного та дивовижного.

Чжао Аньтао. *(незважаючи на його слова)* А це через те, що твоя дисертація просто блискуча. І в газеті про це писали: ніхто до цього ще не робив такого ретельного дослідження.

Цінь Чжен'ї. *(піднімає газету, читає)* Тема дисертації... м-гм... «Патологічний збудник вісцерального лейшманіозу – розмноження та поширення гранулеми Дюрінга-Брока в екологічно змінному середовищі», яка ж довга назва, а ще й клінічні дослідження в додатках – «Результати лікування стибієм за методом Ді Крістіни в шістдесяті п'яти випадків захворювань серед носіїв збудника інфекції вісцерального лейшманіозу в м. Цінцзянсу провінції Цзянсу (Китай)» *(перевівши подих, хитає головою)* Фух, Дюрінг-Брок, Ді... Ді Крістіна... Такі неукі, як ми, не збагнули тут жодного слова! Ха-ха-ха....

Юй Шифу. *(не стримавшись, засміявся)* Ми ж наче нещодавно з вами гаряче обговорювали якусь там соціальну надбудову, ідеологію чогось там... Ви ж, коли починаєте порушувати політичні або соціальні теми, мені теж стає відразу нецікаво.

Чжао Аньтао. *(перебиває його)* Так це ж зовсім різне! Природничі науки, особливо якщо говорити про мікробіологію, – це фах. А політика та економіка, особливо на базовому рівні, – це те, що повинна знати сучасна людина. А тому якщо хтось гадки не має про Дюрінг-Брока або Ді Крістіна, то від цього він не стане менш прогресивним, але якщо не розумієшся на тому, що відбувається у сучасній політиці, тоді.....

Юй Шифу. Тоді що?

Чжао Аньтао. Сказати? ..... Тоді ти – справжній педант і буквоїд *(сміється)*.

Юй Шифу. *(заперечує йому)* Якщо ти все ж таки дотримуєшся ліберальних поглядів, тоді, виходить, маєш узяти свої аж занадто принципові слова назад.

Чжао Аньтао. Ні, у жодному разі! Розгляньмо щось буденне, наприклад, життя таких китайців, як ми, що приїхали в Японію на навчання. Кожен з нас хоче тихо-спокійно по-справжньому займатися наукою, але чи зможеш ти нині абстрагуватися від напружених політичних відносин між Китаєм та Японією? Останнім часом Ваньбаошанський інцидент¹⁰ усе набирає обертів, усе ще ускладнилося після скандалу з якимось там Накамура¹¹, а якщо конфлікт і надалі буде загострюватися, то ніхто не дасть гарантію, що між двома країнами не спалахне війна....

Юй Шифу. *(неохоче слухає)* Ну досить, досить уже..... Хочеш виступати з політичними промовами, то йди собі до парку або до зали народних зібрань!

Чжао Аньтао. Погляньте-но, і це називається лібералізм! А твоя позиція менш принципова? Ти давай, кажи.

Юй Шифу. *(відступивши під його натиском та впертістю, лише посміхається)* Ох, друже Чжао, ти сьогодні ж прийшов сюди ..... спеціально, щоб мене.....

---

¹⁰ 1 липня 1931 року між китайськими та корейськими селянами, які перебували під патронатом Японії, у селі Ваньбаошань (Маньчжурія) розігрався земельний конфлікт, проте події були лише приводом для інтервенції японських військ у Маньчжурію у 1932 р.

¹¹ «Вбивство» капітана Накамура і трьох інших офіцерів 27 липня 1931 р. китайськими солдатами, після якого Японія зажадала від влади м. Мукден (Маньчжурія) надати японцям право вільно пересуватися по Маньчжурії, покарати винуватців «убивства» Накамура і призначати японських військових радників у маньчжурські військові частини.

Чжао Аньтао. Так, усе правильно, з одного боку, щоб тебе привітати, а з іншого – просто потеревенити, проте ціль мого візиту – посперечатися з тобою!
Юй Шифу. *(на силу змирившись)* Ну тоді добре, сперечайся!

*Шицзуку принесла на таці чай, усім розлила;
побачивши, що вони диспутують, засміялася.*

Шицзуку. Ай-яй! Та ви справді вже, щойно бачите один одного – відразу сперечатися, і знов про те саме?

Цін Чжен'ї. Ага, як-то кажуть: і знов за рибу гроші!

Чжао Аньтао. *(м'якше)* Тобі треба ретельно все обміркувати, подивитися, хто правий, а хто – ні. Скажу одну просту річ: політика вирішує все. Якщо ти нею не цікавишся, тоді вона цікавитиметься тобою!

Юй Шифу. *(заперечує)* Тоді невже я не можу сказати те саме: якщо ти не розумієш мікробіологію, то мікробіологія прекрасно розуміє тебе? Тобі важко, певно, забути тогорічну епідемію холери, як ти тут, плачучи, верещав: «А-а, друже Юй, хутко дай мені укольчик, бо я ж помру, я ж.....» *(голосно сміється)*.

Чжао Аньтао. Ось іще один чудовий приклад твоїх софістичних поглядів. Я аж ніяк не применшую значення та важливість мікробіології, я хочу лише сказати, що за межами мікробіології лежить значно більший світ..... якщо політична ситуація в країні нестабільна, то й наука не буде розвиватися, а якщо не розвиватиметься наука, то яка користь з того, що з'являться один-два вечних-науковців?

Цін Чжен'ї. Звісно..... *(хоче продовжити)*.

Чжао Аньтао. *(перебиває його і, не переводячи подих, продовжує)* До того ж ось візьмімо, наприклад, портрет Едварда Дженнера, який тут висить у тебе *(показує рукою на рамку з портретом)*. Це вельми шанований тобою корифей науки, але його світогляд напрочуд широкий, у нього різноманітні інтереси та захоплення. Це ж він полюбляв ходити в передмістя послухати кування зозуль, подивитися на життя їхніх пташенят? Ще до того, як винайти свою вакцину, він же ж навіть не здогадувався, що наші китайські поети із сивої давнини оспівували кування зозулі, це пташка, безперечно, – одна з найжорстокіших, найлукавіших, безсовісних почвар.....

Юй Шифу. *(холодно)* Не треба заходити так далеко в цьому питанні.....

Цін Чжен'ї. Годі вам уже, як на мене, обидві сторони праві.....

Чжао Аньтао. Ти завжди.....

Цін Чжен'ї. *(перебиваючи його, говорить)* Ні, стривай-но, не треба мені тут навішувати ярлик дворушника, примирителя та казна ще кого. Сказавши, що обидві сторони праві, я мав на увазі ось що: наука вимагає фаховості та спеціалізації, а отже, неширокого кола інтересів. Ти, Юй Шифу, не повинен відразу робити з мухи слона, коли мова заходить про те, щоб займатися політикою, це аж ніяк не означає, що ти відразу маєш бігти на вулицю і ставати політиком. А ти, друже Чжао, також не повинен ставитися до науковців, які зосередилися на конкретній проблемі, як до буквоїдів. Таким чином, усі живуть у мирі й злагоді – і вівці цілі, і вовки ситі, чи не так? Ну ось наш друг Юй, його життя в жодному разі не можна назвати одноманітним, у нього дружина – музикантка, а коли знаходиться вільна хвилинка, він також залюбки слухає музику.....

Чжао Аньтао. Так, Okusan, ти маєш серйозно взятися за його виховання, виховання, розумієш? Куоіку (виховання) збагатить його життя, а музика..... Так, спочатку треба навчити його розуміти музику. Якщо він буде жалітися, що Бетховен для нього занадто агресивний, занадто політично спрямований, тоді дай йому послухати Моцарта.....

Шицзуку. (*мило посміхається*) Добре, обов'язково так і зроблю. Моцарт – один з його найулюбленіших.

Чжао Аньтао. (*до Шицзуку*) Вечорами ще вчиться грати на фортепіано?

Шицзуку. Ні, як тільки з'явилася дитина (*ласкаво плескає Суміко, яку тримає на руках*), відтоді.....

Цінь Чжен'ї. (*продовжуючи перервану думку*) Зачекай-но, я ще не закінчив. Юй Шифу, тобі не слід вважати нашого старого Чжао схибленим на політиці, його нині вельми турбує одне питання, ти ж знаєш, заради незрівнянної та неперевершеної панночки Цянь.....

Чжао Аньтао. Забембав уже, ти.....

Шицзуку. (*зрадівши*) So, so..... (Так, так.....)

Цінь Чжен'ї. Його це дуже бентежить, він сьогодні прийшов сюди, поперше, привітати тебе, а по друге, порадитися, прийняти, так би мовити, єдине політично правильне рішення щодо його амурних справ.....

Шицзуку. Чжао сан (пане), листи в Бейпін¹² ще пишете? Щодня по рекомендованому листу?

Цінь Чжен'ї. У-у, це звісна річ, а подекуди ще й термінові листи та телеграми.

Шицзуку. А та дівчина теж щодня пише?

Цінь Чжен'ї. Боюсь, що ще більше від нього.

Юй Шифу. То так не годиться, виходить, що немає жодних проблем.

Цінь Чжен'ї. Не все так просто, як здається, якщо розібратися в усьому, можна сказати, що це – політичне питання. Та дівчина любить його, а він її, тут жодних проблем, але її старий занадто упереджено ставиться до нашого Чжао, незважаючи на те, що він учиться, такий розумний та цілеспрямований, проте, між нами друзями, матеріальне становище його родини практично на межі бідності....

Юй Шифу. А батько його обранки.....

Цінь Чжен'ї. Колись був командиром бригади, потім командиром дивізії, зараз він голова правління в якомусь сільськогосподарському банку у провінції Хебей. Якщо розмовляє трохи ввічливіше, схожий на старого чиновника-емігранта, а коли не так чемно, відразу перетворюється на солдафона у відставці, який обібрав народ до нитки.

Юй Шифу. Он воно що, тоді..... Друже Чжао, а ти що думаєш?

Цінь Чжен'ї. (*не давши Чжао Аньтао нічого сказати, говорить*) А наш Чжао думає просити цю дівчину переїхати на південь, а вона, навпаки, кличе Чжао на північ і йти працювати в банк її батька.

Шицзуку. І в результаті що?

Цінь Чжен'ї. У результаті? Ну, майже як перемовини між Японією та Китаєм – це все залишається відкритим питанням.

Шицзуку. І ціль вашого сьогоднішнього візиту – порадитися й вирішити це відкрите питання?

Цінь Чжен'ї. Так, учора він знову отримав з Бейпіна термінову телеграму – yes or no; наш Чжао має прийняти остаточне рішення.

---

¹² Назва Пекіна з 1928 р. по 1949 р.

Юй Шифу. *(подивившись на Чжао Аньтао, несхвально похитав головою)*
Я не вірю.

Цін Чжен'ї. Не віриш? Чому?

Юй Шифу. Ти завжди щось перебільшуєш, я не вірю, що це могло аж настільки вразити нашого Чжао.

Цін Чжен'ї. Добре, тоді сам спитай у нього. Друже Чжао, ти чого мовчиш?

Юй Шифу. Ну так що там? Цін тут розповідає....

Чжао Аньтао мовчить.

Цін Чжен'ї. Раніше, у теорії, це було б просто неможливо. *(до Юй Шифу)*
Він день при дні кричить про ліквідацію мілітаристів, покращення політики, як же ж можна відкинути всі свої принципи й завести роман з донькою мілітариста...

Чжао Аньтао. *(його наче струмом ударило, говорить через силу)* Виходить, що проблема не така вже й проста, у кожного є своя родина і статки.

Цін Чжен'ї. *(сміється)* Ну то як? Я анітрохи не перебільшив.

Юй Шифу. *(не розуміючи його)* Тоді ти вирішив.....

Цін Чжен'ї. *(не давши Чжао Аньтао вставити слово, говорить)* Ех, Юй Шифу, послухай-но мене, ми поки що про інше й не говоримо. Коли мова заходить про кохання, тут не можна вже застосувати науковий підхід. Те, що не-ймовірно з точки зору теорії, можливе в любовних перипетіях.

Чжао Аньтао хоче щось сказати.

Цін Чжен'ї. Стривай, послухай мене і дай закінчити думку. Друже Юй, дозволь мені представити деякі факти. Ця пані не лише розпечена і час від часу дає волю своєму характеру, проте, по-перше, ця восьма панночка Цянь – вона восьма дитина в родині. Правду кажучи, вона дуже гарна, і тут я аніскі-лечки не перебільшую, вона справді небачена красуня. Тому, беручи до уваги лише цей естетичний фактор, можливо, з боку зацікавленої сторони її норавливість, вередливий характер можна розглядати, власне, як щось особливе, так би мовити, її родзинку. Як бачиш, наш любий Чжао легко може втратити голову й позбудеться всіх своїх принципів.

Чжао Аньтао. Не слухай його.

Цін Чжен'ї. Добре, давай тебе послухаємо.

Чжао Аньтао мовчить.

Цін Чжен'ї. Кажі, давай!

Чжао Аньтао. *(підвівши голову)* Ти, можливо, будеш сміятися, але мені здається, що це доля *(зупинившись, продовжує)*. Я добре знаю всі її чесноти, а ще краще мені відомі її недоліки, і, коли я разом з нею, це не можна назвати щасливими хвилинами життя, але.....

Цін Чжен'ї. *(глузливо посміхаючись)* Так, уся проблема якраз у цьому «але»...

Юй Шифу. Ти..... *(перебиває його, суворим поглядом стерши усмішку з обличчя Цін Чжен'ї)*.

Чжао Аньтао. *(немов ділиться своїми заповітними мріями)* Увечері, коли все огортає тиша, я раз за разом думаю про причини своєї невдачі, мені варто

все полишити і йти далі вперед. Така зніжена пані, як вона, – не пара бідному студентові. Мені тільки залишається думати про її недоліки, і, відверто кажучи, для мене краще якомога швидше порвати з нею, я наважився.....

Юй Шифу. Добре, я тобі вірю.

Чжао Аньтао. Однак ця рішучість не протримається й до ранку наступного дня: щойно світає, перше, про що я думаю, – це вона, про те, що, можливо, сьогодні від неї прийде лист.

Цінг Чжен'ї скрадливо скривив гримасу, прокашлявся.

Чжао Аньтао. Уже декілька місяців поспіль я веду жорстоку боротьбу із цим почуттям. Батогами розуму та логіки я нещадно шмагаю свої почуття, я витримую всі муки самокатування. І я начебто вже й чую звуки тих ударів, наче й чую, як тихенько плаче моя душа, нібито й бачу, як мої почуття, збиті у кров, падають додолу. І мені стає так важко й так болісно, але..... (зупинившись, продовжує) щойно батіг розуму перестає бити, ці почуття, як стійкий боксер, здійсмають скривавлену голову, а далі ще дужчий контрудар..... Тому мені здається, що це доля (мовчить).

Шизуку. (дуже зворушливо) Ось це й називається коханням.

Юй Шифу. (після хвилини мовчання) Аньтао.

Чжао Аньтао. Гм?

Юй Шифу. Тобі здається, що це незламна сила долі?

Чжао Аньтао мимоволі гірко посміхається.

Юй Шифу. (глянувши на нього, говорить) Я твій краянин, однокласник, давній друг.

Чжао Аньтао гірко піднімає голову, дивиться на Юй Шифу.

Юй Шифу. А тому ти не маєш ображатися на мої слова.

Чжао Аньтао. Звичайно.

Юй Шифу. Можливо, і не варто мені про це говорити, але якщо промовчу, то не варто вже й говорити про дружню відвертість. Я співчуваю твоєму коханню, але мені залишається лише тішити себе надією, сподіватися, що ти не посієш жодних сумнівів у близьких тобі людей, жодних підозр стосовно мотивів твого одруження й кохання.

Чжао Аньтао. (розчулено) Заспокойся, це єдине, про що я думаю. Повір, я ніколи не стану на бік її батька й не скористаюся його владою та повноваженнями.

Юй Шифу. Ну тоді добре.

Чжао Аньтао. Ти вір мені. Хоча дехто з однокласників і не погоджуються з моїми політичним поглядами, однак я учений, і, хай там як, основні принципи чесної та порядної людини мені відомі.

Юй Шифу. Оце вже діло.

Чжао Аньтао. Я вірю, що в мене самого стане сил побороти себе.

Щойно всі стали серйознішими, Цінг Чжен'ї занудьгував і спохмурнів, дістав годинник, подивився на нього й позіхнув.

Зліва на сцену виходить дрібний торговець, з вигляду – японець, дійшовши до вхідних воріт, кричить: “Konnichīwa!” (Добрий день!)

Шицзуку. Наі. (Так.) (*поспіхом підходить*)

Відчиняє двері, бачить власника будинку. Після того, як вони кілька разів поспіль люб'язно вклоняються одне одному, домовласник навпомацки дістає маленький записник зі свого розкішного халату. Шицзуку, децю спантеличена тим, що гості розмовляють дуже тихо, повертається і зупиняється між дверима та вітальнею, де сидять гості.

Шицзуку. Choito! (Гей!)

Юй Шифу встає і виходить до неї. Пошепотівшись про щось, він повертається до вітальні. Шицзуку знову йде до воріт провести власника будинку.

Рис. 2. Юй Шифу передає гроші за оренду Шицзуку, тоді як орендатор стоїть біля воріт будинку

Чжао Аньтао. Хто там?

Юй Шифу. Домовласник.

Чжао Аньтао, крадькома поглянувши на вираз обличчя Юй Шифу, мовчить.

Цінг Чжен'ї бавиться із Суміко.

Чжао Аньтао. (*подумавши деякий час*) Шифу.

Юй Шифу. Що?

Чжао Аньтао саме хоче щось сказати.....

Шицзуку. (*повернувшись, говорить з посмішкою*) Сьогодні всіх вас запрошуємо на обід (*загадково, наче повідомляє якусь таємницю*). Будемо їсти смажену червону квасолю. Це японський звичай: коли в родині стається якась радісна подія..... і коли іншого нічого немає.

Чжао Аньтао. Ні, сьогодні ми повинні вас частувати, привітати нашого Шифу.

Цінь Чжен'ї. Давайте зробимо так: самі насмажимо.....

Чжао Аньтао. Правильно! Наш Цінь – майстер сичуанської кухні.

Шицзуку. Ні, ну як так можна, щоб гості самі собі готували.....

Чжао Аньтао. Та ти ж не знаєш, готувати – це ж захоплення нашого Ціна. Добре, отже, вирішили.....

Цінь Чжен'ї. Ну тоді я піду за продуктами.....

Шицзуку. У жодному разі, ви тут спілкуйтеся (*прямує до кухні, повернувши голову до Юй Шифу*). А ти – приглянь за Суміко (*іде*).

Юй Шифу. Ходімо деінде поїмо, менше мороки.

Чжао Аньтао. Ні, так давно вже не їли китайських страв, вряди-годи можна.

Цінь Чжен'ї. (*встає, збирається йти по продукти*) Сьогодні приготую вам тушковане м'ясо та рибу в темному соусі, як вам? Випробую свої вміння.

Знадвору чути звуки фанфар машин та барабанів, можливо, це chindouya (реклама вуличних агентів), а може, рекламна процесія якогось магазину. Суміко, розвередувавшись, хоче подивитися. Юй Шифу, узявши її на руки і взувши дерев'яні сандалі, прямує до базарної площі.

Цінь Чжен'ї слідом за ним хоче зійти зі сцени.

Чжао Аньтао. (*зупиняє його*) Постривай.

Цінь Чжен'ї. Що?

Чжао Аньтао. Гроші є?

Цінь Чжен'ї. Гроші на продукти завжди є.

Чжао Аньтао. І багато є?

Цінь Чжен'ї. А що ти хочеш?

Чжао Аньтао. Та ти не переживай.

Цінь Чжен'ї несхвально хитає головою.

Чжао Аньтао. Невже це не ти говорив, що позавчора прийшов грошовий переказ із дому.

Цінь Чжен'ї. (*всміхнувся*) Ти диви, як ретельно за всім слідкує.

Чжао Аньтао. Позич мені трохи.

Цінь Чжен'ї. (*виймає з пазухи маленький гаманець, відраховує декілька купюр*) Вистачить?

Чжао Аньтао заперечливо хитає головою.

Цінь Чжен'ї дає йому ще трохи.

Чжао Аньтао, як і до того, заперечливо хитає головою.

Цінь Чжен'ї. (*дещо перебільшено*) А?! Та що ж ти робиш?

Чжао Аньтао. Не забуду, минулого разу я позичив 50, як тільки отримаю кошти, разом все і.....

Цінь Чжен'ї. Дочекатися державних коштів з вашої провінції важче, аніж на небо піднятися.....

Чжао Аньтао. (*побачивши, що Юй Шифу от-от повернеться*) Швидше, менше слів. Разом 100, усе правильно, ти не переживай.

Цінь Чжен'ї. А я й не переживаю, через декілька днів одружишся з панночкою Цянь.....

Чжао Аньтао. Менше патякай, іди вже, іди за продуктами.

Виходячи, Цінь Чжен'ї біля воріт наитовхується на Юй Шифу, який веде Суміко за руку.

Дівчинка радісно тримає повітряну кульку.

Юй Шифу. (говорить до Суміко) Даси мамі подивитися.

Суміко перевальцем заходить усередину.

Юй Шифу. А що, наш Цінь і справді пішов по продукти?

Чжао Аньтао. Угу.

Юй Шифу сідає, деякий час не промовляючи ані слова.

Чжао Аньтао. (подивившись на нього, порушує тишу) Шифу, як ваші фінансові справи?

Юй Шифу ледь-ледь посміхається.

Чжао Аньтао. (наблизившись, дістає гроші, які щойно позичив у Цінь Чжен'ї, і ненав'язливо передає йому) Ось, візьми.

Юй Шифу. Що?

Чжао Аньтао. Візьми, заплати оренду. Тут небагато, у цьому місяці купиш собі більше книжок, тому.....

Юй Шифу. А сам? Невже живеш не в злиднях та нужді?

Чжао Аньтао. Не переживай за мене, я знайду вихід (сміється).

Юй Шифу. Але ж.....

Чжао Аньтао. Ти ще..... (пауза) коли будеш у скрутному становищі, звертайся до мене. Я навіть і думати не хочу, щоб така віддана науці людина, як ти, ще переймалася такими дрібницями.

Юй Шифу бере гроші, мовчки понуривши голову.

Шицзуку, вдягнувши білий фартух, виходить з глибини будинку.

Шицзуку. (начебто й бачила, що відбулося, і водночас немовби не помічаючи нічого) Пан Цінь і справді пішов по продукти.....

Чжао Аньтао. (сміючись) Так, нехай іде, не переймайтеся. Він дуже любить похизуватися своєю вправністю у приготуванні їжі, особливо перед дівчатами (регоче).

Шицзуку. Але ж готує він справді смачно, минулого разу приготований... (до Юй Шифу) Як це називається?

Юй Шифу. (наче думаючи про щось, не розчув питання) Мм?

Чжао Аньтао. Тю, та це ще не його вищий пілотаж, ось подивитися, сьогодні він приготує щось набагато смачніше.

Раптом звідусіль починає лунаати мелодія дзвоників і наближаються чимдужче галасливі крики: "Gogai, gogai!" (Екстрений випуск! Екстрений випуск!)

Чжао Аньтао. (лише його насторожила звістка про екстрений випуск) Що, знову екстрений випуск?!

Шицзуку. (незважаючи) Знову, напевно, літак, якийсь там американський льотчик перетнув Тихий океан, останнім часом....

Юй Шифу. (кинувши погляд на дружину) Bossoda! (Які ж надокучливі!)
Двоє торговців із дзвіночками, прив'язаними на мотузочці до поясу,
біжать наввипередки, галасуючи і продаючи газети;
сусідка виходить купити один примірник.

Чжао Аньтао. (занепокоєно) Перепрошую, я порушу обітницю Вашого дому, але мені конче треба купити один примірник (взувши дерев'яні сандалі, виходить). Екстрений випуск! Екстрений випуск!

Юй Шифу упорядкував розкидані на столі журнали.
Шицзуку як раз збирається повертатися всередину будинку;
Чжао Аньтао повертається зі збентеженим виразом обличчя.

Чжао Аньтао. Taihen desuyo! (Кепські справи!)
Шицзуку. (розвернувшись) Що сталося?

Юй Шифу навіть не поворухнувся.

Чжао Аньтао. Китайсько-японське питання! (частково звертається до Юй Шифу) Мені здається, що цього разу все матиме серйозні наслідки.

Юй Шифу знов не поворухнувся.
Підійшла занепокоєна Шицзуку.

Чжао Аньтао. (читає) Постанова військової ради імператора Японії. Різка зміна курсу після подій, пов'язаних з капітаном Накамура, призвела до збільшення витрат і ще більшої руйнації. На підставі телеграми з м. Чанчунь від 15 вересня стало відомо, що генерал Сігеру Хондзьо вчора терміново відбув до м. Чанчунь і відразу взявся за огляд військових гарнізонів. Також було видано важливу постанову стосовно нещодавніх актів бандитизму хунхузів¹³, які шкодять залізничному сполученню та наводять страх по всій околиці. До правопорушників, які зневажають могутність та авторитет Японії і активно виступають проти чинної влади, будуть застосовані рішучі дії».

Шицзуку. (перелякано) О, це ж не .....

Чжао Аньтао. (до Юй Шифу) Як на мене, загалом за останні пів року, боюся, це вперше, коли японські мілітаристи так активно заворушилися на північному сході Китаю.

Юй Шифу спокійно гортає книжку, мовчить.

Чжао Аньтао. (ще раз читає) «.....збільшення витрат і ще більшої руйнації.....» А якщо справді почнеться війна.....

Шицзуку. (занепокоєно) Справді може початися?

---

¹³ Члени організованих банд, що діяли в Північно-Східному Китаї (Маньчжурії), а також на прилеглих територіях російського Далекого Сходу, Кореї та Монголії у другій пол. XIX – першій пол. XX ст.

Чжао Аньтао. Певне, це питання часу.....

Шицзуку. Тоді.....

Чжао Аньтао. Шифу, якщо між Китаєм та Японією спалахне війна, ти думаєш.....

Юй Шифу із силою закрив грубу книжку, мовчить.

Суміко вийшла з будинку, і через її незграбність та необережність повітряна кулька гучно лускає.

Чжао Аньтао. Ой, вибухнула. За таких обставин вона точно вибухне. (рішуче) Шифу, мені треба достроково повернутися.....

Юй Шифу. Повернутися?

Чжао Аньтао. Коли у країні таке, я вже не можу залишатися тут і спокійно жити. Екстрений випуск облетів, напевне, вже все місто, і, йдучи вулицею, я відчуваю на собі погляди кожного перехожого, кожного японця, і вони наче пронизують мене.....

Юй Шифу мовчки киває.

Шицзуку стоїть засмучена, з виразом безвідрадного болю на обличчі.

Чжао Аньтао. Шифу, а ви? Ти ж не їдеш.

Юй Шифу мовчить.

Чжао Аньтао. Ну звісно, твої дослідження не можна переривати. Але ж, якщо спалахне по всій країні.....

Юй Шифу. Ні! (*перебиває його*) Я також вирішив повернутися!

Шицзуку. Ма, honto? (Що, справді?)

Чжао Аньтао. (*майже водночас*) Справді?

Юй Шифу киває.

Чжао Аньтао. Куди ж ти повернешся?

Юй Шифу. (*повільно*) Я вчора отримав запрошення із Шанхайського природничого науково-дослідного інституту, вони запрошують мене на посаду наукового співробітника факультету превентивної медицини.

Чжао Аньтао. Це той, що під юрисдикцією японців?

Юй Шифу. Той, що відійшов японцям за «боксерською» контрибуцією¹⁴.....

Чжао Аньтао. Ти вирішив пристати на їхню пропозицію?

Юй Шифу. (*киває*) Там є декілька відомих науковців, а також укомплектована бібліотека і сучасна апаратура.

Чжао Аньтао. (*схиливши голову, трохи подумав, а потім підвів голову із широкою усмішкою на обличчі*) Шифу, я твій краєнин, однокласник, давній друг.

Юй Шифу. Що?

Чжао Аньтао. Ти не повинен ображатися на мої слова. Я тобі вірю на сто відсотків, але ти маєш подумати над двома питаннями.

Юй Шифу. Якими питаннями?

---

¹⁴ Контрибуція, накладена на Китай імперіалістичними країнами після придушення повстання іхетуанів (антиімперіалістичне повстання селян та бідняків у 1899–1901 рр.).

Чжао Аньтао. Перше – це позиція японців, а друге – це позиція китайців.

Юй Шифу. Що ти маєш на увазі під позицією японців?

Чжао Аньтао. Для японців ціль в управлінні цього інституту полягає не лише у власне наукових дослідженнях, а тому тобі потрібно бути особливо обачним.

Юй Шифу. *(подумавши)* Тоді в чому ж позиція китайців?

Чжао Аньтао. Виходить так, що працювати в інституті під управлінням японців у такій ситуації, як зараз, стане ганебно в очах багатьох китайців.

Юй Шифу. *(спокійно)* За це ти не хвилюйся, хоч я й не розуміюся на політиці, але так само, як і тобі, основні принципи чесної та порядної людини мені відомі.

Чжао Аньтао. Ну тоді гаразд, отже, вирішив їхати?

Юй Шифу. Якщо вони приймуть мою заявку.

Чжао Аньтао. Добре, мені потрібно відправити телеграму і знайти гроші на подорож додому.

Шицзуку. Ма, ureshi! (О, яка радість!) *(до Суміко)* Суміко-chuan¹⁵, ми повертаємося до дому нашого тата!

Суміко. Рара no kuni doko? (Дім тата? Де?)

Шицзуку. Китай – це найпрекрасніше місце.

Юй Шифу щиро посміхається, Суміко плече в долоні.

Цінь Чжен ї радісно повернувся з клунками м'яса, риби та інших продуктів. Вдалечині не стихають крики продавців екстреного випуску газети.

Завіса повільно опускається.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021

---

¹⁵ Частка в японській мові, яку вживають у звертанні до малих дітей.

Мета Асоціації полягає в сприянні розвитку наукових досліджень Китаю в Україні й розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також у популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних і ділових контактів між Україною й Китаєм, але при цьому не бере участь у політичній діяльності будь-якого роду.

Будь-яка людина, зацікавлена в сприянні досягнення цілей і завдань діяльності Української асоціації китаєзнавців, може вступити в Асоціацію шляхом подачі заявки на членство.

Членство в Асоціації відкрито для громадян усіх країн світу, чиї інтереси пов'язані з китаєзнавством.

Усі члени Асоціації запрошуюються до участі в заходах і нарадах Української асоціації китаєзнавців, а також мають право голосувати й посідати виборні місця.

Президент: КІКТЕНКО Віктор Олексійович, д-р. філос. наук, ст. н. сп., зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

тел.: (+380 44) 353-7286

моб.тел.: (+380 96) 852-7454

e-mail: kiktenko@gmail.com

Виконавчий секретар: ГОБОВА Євгенія Валеріївна, канд. філол. наук, молодший науковий співробітник відділу Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

моб. тел.: (+380 66) 729-0549

e-mail: jane.lutsenko@gmail.com

Місцезнаходження:

01001 Україна, Київ, вул. Грушевського 4,

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,

кімн. 211, Українська асоціація китаєзнавців

тел.: (+038-044) 353-7285

e-mail: info@sinologist.com.ua

<http://www.sinologist.com.ua>

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Науковий збірник «Китаєзнавчі дослідження» приймає статті українською, російською, англійською та китайською мовами, надіслані на e-mail: info@chinese-studies.com.ua.

Вимоги до оформлення статті:

Рукопис подається у вигляді документа MS Word із розширенням *.rtf або *.doc. Редакція журналу здійснює зовнішнє та внутрішнє анонімне рецензування статей та перевірку на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендується така схема представлення наукової статті в журналі:

Блок 1. УДК, заголовок, ПІБ автора (співавторів) (транслітерація), науковий ступінь, учене звання, назва, адреса організації, електронна пошта усіх або одного автора, анотація (270–300 слів), ключові слова (5–7 слів) англійською мовою.

Блок 2. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), повний текст статті мовою оригіналу.

Блок 3. Список літератури з кириличними посиланнями.

Блок 4. Транслітерований список літератури (References).

Блок 5. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова українською мовою.

Блок 6. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова російською мовою.

Вимоги до ілюстрацій та списку літератури:

Усі графічні файли подаються окремо від текстового у відповідному форматі, наприклад *.jpg.

Посилання на літературу наводяться у тексті. У квадратних дужках подається ім'я автора, рік видання (без коми перед ним) і, в разі необхідності, сторінки: [Michalak-Pikulska 2002, 66]. Ініціали наводяться після прізвища автора лише у тому випадку, коли в статті є посилання на кількох авторів з однаковим прізвищем. Якщо в одному місці наводяться посилання на кілька праць, вони подаються в хронологічному порядку через крапку з комою. Якщо йде посилання на колективну монографію, енциклопедію, словник тощо, у квадратних дужках наводяться перші слова назви: [Manzil... 2013]. Текстові посилання подаються наприкінці статті, перед літературою.

Список цитованої літератури, розміщений в алфавітному порядку, подається у кінці статті під назвою **ЛІТЕРАТУРА**. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог Національного стандарту України **ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**. Назви цитованих праць оформляються за таким зразком:

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. Москва : Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. 744 с.

Brown K. The Communist Party of China and Ideology. *China: An International Journal*. 2012. Vol. 10. № 2. P. 52–68.

Транслітерований список цитованої літератури (**References**) оформлюється за гарвардським стилем. Він подається повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог ДАК України, незалежно від наявності у ньому англійських джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в **References**. Транслітерація здійснюється за стандартом BGN/PCGN.

Для транслітерованих праць (з оригіналу кирилицею) пишемо англійською мовою повне місце видання, а також позначення томів, номерів, сторінок (“Vol.”, “No.”, “pp.”, “p.”). Назву видавництва залишаємо транслітерованою. Зазначаємо наприкінці речення мову видання, наприклад (In Ukrainian). Більше інформації див.: http://chinese-studies.com.ua/uk/for_authors

Транслітерація іноземних слів здійснюється латинською графікою з відповідною діакритикою. Власні імена, назви передаються за допомогою літер українського алфавіту з урахуванням традиційних написань.

Формат 70x108/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 22,75.
Замов. № 0421/149. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.